

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน
อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

PARTICIPATORY ACTION RESEARCH TO DEVELOP THE MODEL FOR
SUPPORT COMMUNITY RESEARCHERS POTENTIALITY IN PAK PHLI, NAKHON
NAYOK

ศิวพร ละม้ายนิล

บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

2561

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัย
ชุมชน อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก

ศิวพร ละม้ายนิล

ปริญญานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์
สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ปีการศึกษา 2561
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

PARTICIPATORY ACTION RESEARCH TO DEVELOP THE MODEL FOR
SUPPORT COMMUNITY RESEARCHERS POTENTIALITY IN PAK PHLI,
NAKHON NAYOK

SIWAPORN LAMAINIL

A DISSERTATION SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF REQUIREMENTS
FOR DOCTOR OF PHILOSOPHY (APPLIED BEHAVIORAL SC.RESEARCH)
BEHAVIORAL SCIENCE RESEARCH INSTITUTE SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

2018

COPYRIGHT OF SRINAKHARINWIROT UNIVERSITY

ปริญญานิพนธ์

เรื่อง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ของ

ศิวพร ละม้ายนิล

ได้รับอนุมัติจากบัณฑิตวิทยาลัยให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์

ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

(รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ฉัตรชัย เอกปัญญาสกุล)

คณะกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

..... ที่ปรึกษาหลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐาศุภกร จันประเสริฐ)

..... ประธาน

(รองศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ ใจอารีย์)

..... ที่ปรึกษาร่วม

(รองศาสตราจารย์ ดร.จารุวรรณ ขำเพชร)

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิสรา พึ่งโพธิ์สม)

ชื่อเรื่อง	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก
ผู้วิจัย	ศิวพร ละม้ายนิล
ปริญญา	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ปีการศึกษา	2561
อาจารย์ที่ปรึกษา	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สุภากร จันประเสริฐ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชน และ 2) เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการศึกษา โดยแบ่งการศึกษาดังกล่าวออกเป็น 2 ระยะตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดำเนินการในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีนักวิจัยชุมชนที่ผ่านการคัดเลือกตามคุณสมบัติที่กำหนดเป็นผู้ร่วมวิจัย จำนวน 21 คน ผลการศึกษามีผลดังนี้

ผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบ พบกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 9 ขั้นตอน โดยแบ่งกระบวนการได้เป็น 3 ขั้น ได้แก่ 1) ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ประกอบด้วย รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก 2) ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ ประกอบด้วย สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมั่วยวัด วิเคราะห์ตนเองหาที่เลี้ยงมาเติมเต็ม และปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด และ 3) ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ประกอบด้วย ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ ผลการศึกษาระบบการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน พบการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม สำหรับรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบ 4 ขั้นตอนสำคัญ ประกอบด้วย 1) ค้นหาตนเอง 2) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ 3) ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล และ 4) ไม่ทำโดยลำพังค้นหาเครือข่าย ข้อเสนอแนะที่สำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ผลจากการวิจัยรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ เป็นรูปแบบที่มาจากผู้ร่วมวิจัยที่เป็นผู้มีพื้นฐานและประสบการณ์การวิจัย ดังนั้นบุคคลหรือหน่วยงานที่จะนำรูปแบบไปประยุกต์ใช้ควรคำนึงถึงพื้นฐานของผู้ได้รับการพัฒนา คือต้องเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำวิจัยเพื่อชุมชนหรือมีประสบการณ์ในกระบวนการวิจัยมาแล้ว

คำสำคัญ : นักวิจัยชุมชน, ศักยภาพ, การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

Title	PARTICIPATORY ACTION RESEARCH TO DEVELOP THE MODEL FOR SUPPORT COMMUNITY RESEARCHERS POTENTIALITY IN PAK PHLI, NAKHON NAYOK
Author	SIWAPORN LAMAINIL
Degree	DOCTOR OF PHILOSOPHY
Academic Year	2018
Thesis Advisor	Assistant Professor Dr. Thasuk Junprasert

The purposes of this study were as follows: (1) find the process for for the development of community researchers from the model communities where community researchers are developed and (2) to create and develop a model for supporting the model community researchers. The researcher applied participatory action research to the study, which consisted of two phases. There were twenty-one community researchers who qualified to join the study. The results of the study were as follows: The results of the study of model areas found nine steps of developing community researchers that were divided into three processes: (1) starting a powerful thinking process consisting of gathering people who shared the same ideology, reinforcing the confidence in potentiality, and rethinking the research; (2) the creative action process consisting of appropriately creating the questions from the context, self-learning by doing, self-evaluation for fulfilling supervisors, and repeating with the thinking-based principle. and (3) to synthesize the results and referring process consisting of brainstorming the summative details and presenting it to the public. The results of the process for creating and developing community researchers found three changes, such as the aspects of comprehension, emotion, and behavior. For the model of the support community for the potentiality of researchers, there were four main processes comprised of the following: (1) knowing who you are; (2) identifying learning goals; (3) repeating and reflection; and (4) not working without the network group. With and gard to the suggestions of the present study, the results of a model for empowering community researchers in this study are based on the participants who have basic knowledge and experiences in research. Thus, the individual or organization who would use the findings need to take into consideration about basic knowledge and experiences of the groups.

Keyword : Community researchers, Potentiality, Participatory Action Research

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษานอกจากความรู้ และประสบการณ์ในเชิงวิชาการแล้ว ในระหว่างทางมีบททดสอบมากมายที่ให้เราได้เรียนรู้และฝ่าฟันเพื่อให้ถึงจุดหมายปลายทาง สำหรับการเรียนแบบเน้นวิจัยนี้ยังต้องอาศัยความอดทน ความรับผิดชอบ เป็นอย่างมาก เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองนอกห้องเรียน โดยมีปริญญานิพนธ์เป็นบททดสอบหนึ่งสำหรับการเรียนรู้ ภายใต้การดูแลและให้คำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาอย่างใกล้ชิด

ผู้ที่คอยเคียงข้างและทำให้ข้าพเจ้าก้าวผ่านความกลัว ความท้อ ความไม่กระจ่างในหลายๆ อย่าง และอยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการศึกษาระดับปริญญาเอกของข้าพเจ้าในครั้งนี้ คืออาจารย์ที่ปรึกษาหลัก ที่คอยชี้แนะแนวทางให้แก่ข้าพเจ้าในทุกๆ อย่างโดยไม่มีเงื่อนไข ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภากร จันประเสริฐ ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของข้าพเจ้าในครั้งนี้ เป็นผู้ชี้ทางสว่าง ชี้แนะแนวทางที่เป็นประโยชน์ในการศึกษาและประสบการณ์ชีวิตแก่ข้าพเจ้าด้วยเมตตาจิต รวมถึงคอยให้กำลังใจ ประคับประคอง เชื่อมั่นในตัวข้าพเจ้า และสนับสนุนข้าพเจ้าในทุกๆ อย่าง จนข้าพเจ้าสามารถประสบความสำเร็จได้ในวันนี้

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.จรรุวรรณ ขำเพชร อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่คอยให้คำปรึกษามาตั้งแต่ข้าพเจ้าเรียนระดับปริญญาตรีจนถึงทุกวันนี้ด้วยความเมตตาต่อข้าพเจ้า อาจารย์เปรียบเสมือนสายชาร์ตที่เมื่อเข้าไปหาแล้วจะมีพลังกลับมาทุกครั้ง

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ดุชนิ โยเหลา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ไชยกุล ที่กรุณาเป็นคณะกรรมการสอบเค้าโครงปริญญานิพนธ์ และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์สำหรับข้าพเจ้า ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิสรา พึ่งโพธิ์สภ ที่กรุณาเป็นคณะกรรมการสอบเค้าโครงและสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์แก่ข้าพเจ้า รวมถึงให้คำปรึกษาและแนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพเจ้าเสมอมา ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ ใจอารีย์ ที่ท่านกรุณาเป็นประธานสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์แก่ข้าพเจ้า และให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์งานวิจัยของข้าพเจ้า

ขอขอบพระคุณนักวิจัยชุมชนทุกท่านซึ่งเป็นผู้ร่วมวิจัยและเป็นครูที่มีส่วนสำคัญในการนำพาให้ข้าพเจ้าประสบความสำเร็จในวันนี้ ซึ่งทุกคนให้ความร่วมมือและมีความตั้งใจในการพัฒนาตนเองจากกิจกรรมที่ข้าพเจ้าดำเนินการอย่างเต็มความสามารถ ให้ความร่วมมือและความเมตตาต่อข้าพเจ้าตลอดระยะเวลาที่ทำวิจัย ร่วมเดินด้วยกันจนทำให้ข้าพเจ้ามีวันนี้

ขอขอบพระคุณคณาจารย์จากสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ทุกท่านที่คอยประสิทธิ์

ประสาธิตาแก่ข้าพเจ้าจนกระทั่งข้าพเจ้าประสบความสำเร็จในการเรียน ขอขอบพระคุณพี่ๆ
เจ้าหน้าที่ในสถาบันวิจัยพฤกษศาสตร์ทุกท่านที่คอยให้การช่วยเหลือ ประสานงานให้ข้าพเจ้าทุก
ด้านอย่างเป็นกัลยาณมิตร

ขอขอบพระคุณคุณแม่ คุณพ่อ และครอบครัว ของข้าพเจ้าที่สนับสนุนลูกคนหนึ่งในทุกๆ เรื่อง
และคอยเป็นกำลังใจให้ลูกคนนี้ก้าวถึงความสำเร็จได้อย่างทุกวันนี้

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ณสรณ์ ผลโศก อดีตผู้อำนวยการศูนย์วิทยาศาสตร์
ศึกษา ที่ท่านให้โอกาสและสนับสนุนให้ข้าพเจ้าก้าวหน้าเสมอมา ขอขอบพระคุณคณาจารย์และ
บุคลากรศูนย์วิทยาศาสตร์ศึกษาทุกคน ที่ให้เวลา ให้โอกาส ให้การช่วยเหลือ และกำลังใจแก่
ข้าพเจ้าเสมอมา

ขอขอบพระคุณกัลยาณมิตรทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ที่ให้ความช่วยเหลือแก่ข้าพเจ้า
ทั้งตอนเก็บข้อมูล เป็นกำลังใจ ช่วยเหลือ สนับสนุน ทุกๆ อย่าง และมีส่วนให้ข้าพเจ้าสำเร็จได้ในวันนี้

สุดท้ายข้าพเจ้าขอขอบคุณตัวเองที่อดทน และสู้กับความยากลำบากหลายๆ อย่างที่ผ่าน
เข้ามาในช่วงของการเรียนระดับปริญญาเอกนี้ จนทำให้สามารถศึกษาได้สำเร็จในวันนี้

ศิวพร ละม้ายนิล

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญรูปภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	10
ความสำคัญของการวิจัย	10
ขอบเขตของการวิจัย	11
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	15
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	17
ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยชุมชน	18
1.1 แนวคิดเกี่ยวกับนักวิจัยชุมชน.....	18
1.2 แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน.....	22
ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	28
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ (Potential).....	28
ส่วนที่ 3 แนวคิดการพัฒนาชุมชน.....	36
3.1 ปรัชญาการพัฒนาชุมชน	36
3.2 แนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น	39

3.3 เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน	41
3.4 การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง.....	42
3.5 องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน.....	43
ส่วนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential learning).....	44
ส่วนที่ 5 ทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคม.....	49
ส่วนที่ 6 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional Change Theory).....	51
ส่วนที่ 7 ทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา (The Ecological System Theory).....	54
ส่วนที่ 8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนักวิจัยชุมชน	56
ส่วนที่ 9 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)	68
9.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	68
9.2 จุดมุ่งหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	71
9.3 ลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	72
9.4 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม.....	74
ส่วนที่ 10 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	78
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	82
ส่วนที่ 1 พื้นที่ดำเนินการวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย	82
ส่วนที่ 2 ขั้นตอนดำเนินการวิจัย.....	86
ส่วนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้.....	94
ส่วนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	102
ส่วนที่ 5 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล	103
ส่วนที่ 6 จริยธรรมการวิจัย.....	104
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	105

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชนสู่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน.....	106
ตอนที่ 1.1 ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่ต้นแบบ	106
ตอนที่ 1.2 ผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน	108
ส่วนที่ 2 ผลการสังเคราะห์และพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน.....	143
ตอนที่ 2.1 บริบทพื้นที่และผู้ร่วมวิจัย.....	143
ตอนที่ 2.2 สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก	153
ตอนที่ 2.3 กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนด้วย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	179
ส่วนที่ 3 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	236
ตอนที่ 3.1 ผลการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรม	236
ตอนที่ 3.2 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	252
ตอนที่ 3.3 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงศักยภาพของนักวิจัยชุมชนจากการใช้รูปแบบการ เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	257
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	268
ส่วนที่ 1 สรุปผลการวิจัย.....	268
ตอนที่ 1 กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	268
ตอนที่ 2 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	274
ส่วนที่ 2 การอภิปรายผล	277
ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย.....	292
บรรณานุกรม	296
ประวัติผู้เขียน.....	305

2196177001

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน.....	58
ตาราง 2 การวางแผนกิจกรรมปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง.....	92
ตาราง 3 แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย.....	94
ตาราง 4 แนวคำถามการสนทนากลุ่ม.....	96
ตาราง 5 แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก.....	97
ตาราง 6 แนวคำถามการศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน.....	99
ตาราง 7 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ร่วมวิจัย.....	149
ตาราง 8 แสดงผลการสำรวจประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชน.....	163
ตาราง 9 ผลการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน.....	174
ตาราง 10 ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน.....	176
ตาราง 11 แสดงการกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง.....	180
ตาราง 12 การวางแผนกิจกรรมในวงรอบที่ 2.....	215
ตาราง 13 การวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรม.....	237
ตาราง 14 ผลการสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชน.....	245

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพประกอบ 1 ความสอดคล้องระหว่างศักยภาพ สมรรถนะ และสมรรถนะหลัก	32
ภาพประกอบ 2 องค์ประกอบของศักยภาพมนุษย์	34
ภาพประกอบ 3 แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์	47
ภาพประกอบ 4 การเปรียบเทียบทบทวนของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อพัฒนาการ	50
ภาพประกอบ 5 แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ	54
ภาพประกอบ 6 วงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart	76
ภาพประกอบ 7 กรอบแนวคิดการวิจัย	81
ภาพประกอบ 8 แบบสำรวจประสบการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย	98
ภาพประกอบ 9 กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนของพื้นที่ต้นแบบ	121
ภาพประกอบ 10 ผลจากการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชนสู่การเสริมสร้างศักยภาพ นักวิจัยชุมชน	142
ภาพประกอบ 11 พื้นที่ดำเนินการวิจัย	143
ภาพประกอบ 12 กิจกรรมกำหนดภาพอนาคต: เรื่องเล่าไร้พรมแดนสร้างแรงบันดาลใจ	191
ภาพประกอบ 13 กิจกรรมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน	195
ภาพประกอบ 14 วางแผนการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน	210
ภาพประกอบ 15 ปฏิบัติการวางแผน รวบรวมองค์ความรู้ และออกแบบฐานกิจกรรม ในศูนย์การ เรียนรู้	216
ภาพประกอบ 16 กิจกรรมพัฒนาและทดลองเปิดศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน	218
ภาพประกอบ 17 กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน	222
ภาพประกอบ 18 กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน	231
ภาพประกอบ 19 ตัวอย่างเครื่องมือการประเมินที่ออกแบบโดยนักวิจัยชุมชน	231

ภาพประกอบ 20 กิจกรรมเปิดศูนย์การเรียนรู้โดยนักวิจัยชุมชน	232
ภาพประกอบ 21 รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	253

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาที่สำคัญและส่งผลต่อการพัฒนาด้านอื่น ๆ คือการพัฒนาคนให้มีศักยภาพ และมีความเข้มแข็ง สามารถรับมือกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้ ดังแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564) ที่ยังคงยึดคนเป็นศูนย์กลางการ พัฒนา อันเห็นได้ชัดจากยุทธศาสตร์ที่ 1 ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างและพัฒนาทุนมนุษย์ โดยผลักดัน ให้สถาบันทางสังคมมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างเข้มแข็งด้วยการส่งเสริม สถาบันการศึกษาให้เป็นแหล่งบริการความรู้ทางวิชาการที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้ อีกทั้งยังให้ ความสำคัญกับการวิจัยที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และแก้ปัญหาสังคม โดย สนับสนุนการทำวิจัยร่วมกับชุมชนที่สอดคล้องกับศักยภาพและความต้องการของพื้นที่ เพื่อช่วย เสริมสร้างศักยภาพการวิจัยและพัฒนาของท้องถิ่น สามารถนำผลงานวิจัยไปช่วยสร้างมูลค่าเพิ่ม และแก้ปัญหาต่าง ๆ พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงโลกในยุคศตวรรษที่ 21 (สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2559) นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรม แห่งชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579) ก็ยังสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยอาศัย องค์ความรู้จากการวิจัยด้วยเช่นกัน ดังในยุทธศาสตร์ที่ 3 ที่ให้ความสำคัญกับการวิจัยและ นวัตกรรมเพื่อการสร้างองค์ความรู้พื้นฐานของประเทศโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สามารถใช้องค์ ความรู้พื้นฐานทางสังคมและความเป็นมนุษย์แก้ปัญหาทางสังคมและพัฒนาสังคมได้ (สภา นโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. 2560)

การพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะชุมชนท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน คนในชุมชนเป็น ปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา องค์การชุมชนจะมีศักยภาพไม่ได้หากคนในชุมชนขาด จิตสำนึก ขาดความรู้ความเข้าใจในการกำหนดประเด็นปัญหา การพัฒนาทางเลือกเพื่อดำเนิน กิจกรรม การบริหารจัดการ การจัดกระบวนการถ่ายทอดความรู้และขาดการพัฒนาวิสัยทัศน์ การ พัฒนาทรัพยากรบุคคลหรือการเตรียมคน จึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความสำเร็จของการพัฒนา ในระดับชุมชน ดังนั้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนจึงควรให้ความสำคัญกับการพัฒนา คนในชุมชนด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ต้องเสริมสร้างให้คนในชุมชนเป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ มี ความสามารถในการจัดการกับสภาพปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง นำไปสู่การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน กับคนอื่นอย่างเอื้ออาทร เป็นพื้นฐานของการสร้างความรู้สึกรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี คุณค่า ความสัมพันธ์ของชุมชนท้องถิ่น เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันของ

2196177001

SWU iThesis gs571150059 dissertation / recv: 18072562 18:59:39 / seq: 34

คนในชุมชนเอง (โกวิทย์ พวงงาม. 2553) ที่ผ่านมาการส่งเสริมศักยภาพของคนในชุมชนมีการดำเนินการหลากหลายวิธีการ เช่น การให้ความรู้ การฝึกอบรม การทำวิจัยโดยชุมชนมีส่วนร่วม โดยหน่วยงานที่เข้าไปดำเนินการมีทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งสามารถสร้างศักยภาพให้แก่ชุมชนได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่อาจทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน (กาญจนา ทองทั่ว. 2552)

การวิจัยจัดเป็นกระบวนการทางปัญญาที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศ เป็นกระบวนการในการแสวงหาความรู้อย่างเป็นระบบ นำเชื่อถือและเป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ ซึ่งควรส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมวิจัยในทุกพื้นที่ ทุกกลุ่มคน ทุกวัย โดยวัฒนธรรมวิจัยเป็นผลรวมของความเชื่อ เจตคติที่มีต่อการวิจัย ซึ่งสะท้อนออกมาในรูปของการดำเนินงานทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ตั้งแต่นโยบาย การวางแผน และการบริหารงานวิจัย ในทุกระดับ (Pratt, Margarrit, & Coy. 1999 อ้างถึงใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. 2555) จะเห็นได้ว่าผลงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถเป็นข้อมูลสำคัญที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาของประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและพัฒนาบุคลากรให้เป็นทรัพยากรบุคคลที่เป็นพลังในการสร้างสรรค์และพัฒนาประเทศ ในปัจจุบันเป็นที่ปรากฏชัดเจนว่าผู้นำประเทศตลอดจนประชาชนตระหนักในความสำคัญของการวิจัย โดยได้บรรจุประเด็นการวิจัยไว้ในนโยบายสำคัญของประเทศ รวมทั้งได้ทุ่มเททรัพยากรทั้งเงิน ทรัพย์สิน และสติปัญญาของคนในชาติให้แก่การวิจัย (สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. 2550) นอกจากผลงานวิจัยจะนำมาแก้ปัญหาให้กับประเทศชาติ สังคม และชุมชนแล้ว ยังช่วยพัฒนาคนทำวิจัยให้มีคุณภาพอีกด้วย โดยเป้าหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการวิจัย คือการพัฒนานักวิจัย ซึ่งการทำวิจัยเป็นการพัฒนาวิธีคิดของนักวิจัยให้มีคุณภาพมากขึ้น มีวิธีคิดแบบมีเหตุผลเป็นไปตามตรรกะ สามารถวิเคราะห์ แยกแยะ และสามารถสังเคราะห์หามองเห็นความเชื่อมโยงของความสัมพันธ์ระหว่างสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่ปรากฏแก่สายตาแต่จะมองเห็นได้ด้วยตาแห่งปัญญา (กาญจนา แก้วเทพ. 2548) การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเองก็เช่นเดียวกัน หากสามารถสร้างวัฒนธรรมวิจัยให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนควบคู่ไปกับการพัฒนาชุมชนด้วยจะทำให้การพัฒนา มีความเข้มแข็งและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น เพราะนอกจากชาวบ้านจะสามารถใช้กระบวนการวิจัยซึ่งเป็นกระบวนการทางปัญญาในการคิดวางแผนเพื่อการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบแล้ว การพัฒนาที่มาจากเจ้าของพื้นที่หรือเจ้าของปัญหาเองเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงกับสาเหตุที่แท้จริง เพราะเจ้าของปัญหาย่อมเป็นผู้ที่คลุกคลีและรู้ถึงสาเหตุของปัญหาดีที่สุด

จากพัฒนาการของงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ชาวบ้านในหลายพื้นที่ที่มีประสบการณ์กับงานวิจัยอยู่บ้างทั้งประสบการณ์โดยตรงในฐานะผู้ร่วมวิจัยและประสบการณ์ในฐานะกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้เห็นผลจากงานวิจัยที่ตนเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักหรือได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยนั้น ทั้งนี้ประสบการณ์การเข้าร่วมงานวิจัยดังกล่าวของชาวบ้านได้ทำให้การรับรู้เกี่ยวกับการวิจัยของชาวบ้านสะท้อนในมิติของงานวิจัยเป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน เช่น รับรู้ว่างานวิจัยคือของสูง คนทำวิจัยต้องเป็นนักศึกษา อาจารย์มหาวิทยาลัย การทำวิจัยต้องมีการซักถาม แล้วจดบันทึกหรืออัดเทป เป็นสิ่งที่ยากสำหรับชาวบ้านหรือชาวบ้านไม่สามารถทำได้ เป็นต้น (กาญจนา แก้วเทพ, 2553) สิ่งที่ชาวบ้านรับรู้เกี่ยวกับงานวิจัยนี้ได้เป็นเสมือนสิ่งที่ปิดกั้นให้ชาวบ้านรู้สึกกลัวต่อการทำวิจัย เมื่อมีนักวิจัยเข้าไปในพื้นที่ชาวบ้านจึงมีบทบาทเพียงเป็นผู้ให้ข้อมูลหรือผู้ปฏิบัติตามที่นักวิจัยวางแผนไว้ เช่นเดียวกับที่ มานพ ช่วยอินทร์ และคนอื่น ๆ (2551) ได้กล่าวถึงบทบาทของชาวบ้านกับงานวิจัยไว้ว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในฐานะที่เป็นผู้ถูกพัฒนาหรือผู้ถูกวิจัยมากกว่าเป็นนักวิจัย ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยมีบทบาทน้อยที่จะได้ในการแสดงความคิดเห็นหรือตัดสินใจ และถึงแม้ว่าบางกรณีที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในกิจกรรม แต่ก็มักพบว่ากิจกรรมเหล่านั้นมาจากบุคคลภายนอกคิดมาก่อนแล้วว่าจะทำอะไร เพียงแต่มาแสวงหาการมีส่วนร่วมจากชาวบ้านในการทำอย่างไรเท่านั้น อีกทั้งการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมมากขึ้น ตั้งแต่การตัดสินใจว่าจะทำอะไรหรือไม่ทำ ให้ชาวบ้านมีเสียงในการเลือกทิศทางการพัฒนาด้วยตนเองก็มักจะพบว่าชาวบ้านไม่มีความมั่นใจที่จะออกความเห็น ชาวบ้านจำเป็นต้องสร้างความรู้ของตนเองขึ้นมาก่อน โดยเป็นความรู้ในแง่ของประโยชน์ต่อสังคมเป็นความรู้ที่อยู่ในตัวคน

แม้ว่าในปัจจุบันการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาของชุมชน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้ที่อาศัยในชุมชน บนพื้นฐานความเชื่อว่าคนที่รู้ปัญหาและวิธีแก้ปัญหาได้ดีที่สุดก็คือคนในชุมชนเอง ทำให้มีงานวิจัยที่เข้าไปแก้ปัญหาของชุมชนโดยอาศัยแบบแผนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเข้าไปขับเคลื่อนดำเนินการวิจัยในประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไข นักวิจัยจากภายนอกเข้าไปทำวิจัยในพื้นที่และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ในฐานะผู้มีส่วนร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมถึงสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งการมีส่วนร่วมนี้ยังคงอยู่ภายใต้การคิด การกำกับโดยนักวิจัยจากภายนอกหรือนักวิชาการเป็นสำคัญ หรือแม้แต่การตั้งต้นของปัญหาส่วนใหญ่มาจากนักวิจัยภายนอกที่เห็นปัญหาและเข้าไปกระตุ้นให้ชุมชนร่วมแก้ไขปัญหานั้น ๆ ดังเช่นในรายงานโครงการสัมมนาวิถีชุมชนบนเส้นทางงานวิจัย ซึ่งเป็นการนำเสนอ

บทเรียนและความรู้จากการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ภาคใต้ พบว่าโครงการวิจัยเด่นคือโครงการที่บรรลุเป้าหมายเฉพาะหน้าตามเกณฑ์ของหน่วยงานที่สนับสนุนทุน แต่การแก้ปัญหาหลักที่แท้จริงในชุมชนยังไปไม่ถึงเท่าที่ควร แต่อย่างไรก็ตามงานวิจัยดังกล่าวได้ช่วยสร้างพลังในการแก้ปัญหาให้เกิดขึ้นในชุมชน แม้ว่าการแก้ปัญหายังไม่ครอบคลุมปัญหาหลักของชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคง (มานพ ช่วยอินทร์ และคนอื่น ๆ. 2551)

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ผ่านมาแม้ว่าจะพยายามให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการวิจัย แต่บทบาทหลักยังคงเป็นนักวิชาการที่ทำหน้าที่เป็นส่วนหนุนเสริมให้ความรู้ วิชาการ การเรียบเรียง การเขียนรายงาน เมื่อนักวิชาการเหล่านั้นออกจากชุมชนปัญหาใหญ่ที่ตามมาคือขาดคนช่วยเหลือในกระบวนการวิจัย ทำให้การขับเคลื่อนงานอาจเกิดความผิดพลาดหรือก้าวผิดจังหวะ เช่น เก็บข้อมูลเยอะเกินไป ทำเครื่องมือในการเก็บข้อมูลไม่เป็น ขาดความรู้และไม่รู้จะไปประสานกับใคร หาความรู้จากที่ไหนได้บ้าง ทำให้เสียเวลาและส่งผลทางด้านจิตใจ รู้สึกท้อ หดกำลังใจในการทำงานเพื่อชุมชน (กาญจนา ทองทั่ว. 2552) จะเห็นได้ว่า กระบวนการวิจัยเป็นสิ่งที่สำคัญแต่ในขณะเดียวกันก็ยังเป็นช่องว่างของชาวบ้านที่ต้องการเรียนรู้ด้วยเช่นกัน หากคนในชุมชนสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการเรียนรู้เรื่องต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ก็จะทำให้สามารถดำเนินการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน หรือทำเรื่องอื่น ๆ ได้โดยไม่ต้องรอนักวิชาการจากภายนอก

ปัจจุบันพบว่าม้งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นหลายโครงการจะมีชาวบ้านมีบทบาทสำคัญในกระบวนการวิจัย ทั้งในฐานะของการเป็นผู้ร่วมวิจัย และเป็นเจ้าของโครงการวิจัย แต่การดำเนินการยังคงต้องมีพี่เลี้ยงหรือนักวิชาการเข้าไปช่วยในการดำเนินการเป็นหลัก บทบาทของนักวิชาการยังคงมีอยู่มากในกระบวนการวิจัย ทั้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากการที่ชาวบ้านยังขาดความเข้มแข็งในเรื่องของกระบวนการวิจัย การปฏิบัติจึงจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงหรือนักวิชาการให้การช่วยเหลืออยู่ในทุก ๆ ขั้นตอน เช่น การวางแผนกิจกรรม การเก็บข้อมูล การสะท้อนผล การวิเคราะห์ข้อมูล และการสรุปผลการวิจัย เมื่อจบโครงการหรือไม่มีนักวิจัยพี่เลี้ยงอยู่ในพื้นที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้น้อย ๆ หายไป และความรู้จากนักวิจัยชุมชนที่เคยถูกสร้างขึ้นก็ไม่ถูกส่งต่อไปยังคนอื่น ๆ ในชุมชนหรือคนรุ่นใหม่ กระบวนการวิจัยก็ไม่ถูกนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในด้านอื่น ๆ ดังนั้น หนทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งได้คือกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนควบคู่กับการปฏิบัติ การพัฒนาโดยมีพื้นที่เป็นตัวตั้ง ร่วมกับการบริหารจัดการอย่างเป็นธรรม (กาญจนา ทองทั่ว. 2552)

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าม้งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นจำนวนมากที่นอกจากมีเป้าหมายหลักในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนแล้ว ยังให้ความสำคัญกับกระบวนการวิจัยที่สามารถพัฒนาผู้ร่วมวิจัยซึ่งเป็นคนในชุมชนให้เป็นนักวิจัยชุมชน ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย เป็นอาวุธทางปัญญาให้แก่คนในชุมชน โดยการให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยพร้อม ๆ กับการสอดแทรกทักษะการเป็นนักวิจัยให้แก่คนในชุมชนด้วย ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะของงานได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่เป็นงานวิจัยเพื่อพัฒนานักวิจัยชุมชนโดยตรง ซึ่งยังพบไม่มากนัก และกลุ่มที่พัฒนานักวิจัยชุมชนโดยสอดแทรกทักษะการเป็นนักวิจัยไว้ในกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งนักวิจัยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมวิจัย สำหรับงานวิจัยในกลุ่มที่ 1 ที่เป็นการพัฒนาการเป็นนักวิจัยโดยตรงนั้นเป็นการพัฒนาหลักสูตรการเป็นนักวิจัยชุมชน และการพัฒนาคู่มือการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน เป็นงานวิจัยที่มีกระบวนการขั้นตอนการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ชัดเจน เช่น สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2553) ได้พัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว โดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ผลจากการศึกษาทำให้เกิดหลักสูตรที่สามารถนำไปใช้ในการอบรมให้กับผู้ปฏิบัติงานในศูนย์พัฒนาครอบครัวให้มีความรู้และทักษะเบื้องต้นในการทำวิจัย ซึ่งสามารถเสริมสร้างความรู้และทักษะเบื้องต้นให้แก่หน่วยงานที่จะนำไปใช้ประโยชน์ได้ สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่น ๆ (2560) ได้สังเคราะห์กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากโครงการวิจัยที่ดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาชุมชน เพื่อเป็นคู่มือสำหรับนักวิจัยชุมชนในการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชนให้แก่นักวิจัยชุมชน ซึ่งงานวิจัยทั้งสองเรื่องได้แสดงให้เห็นกระบวนการวิจัยอย่างเป็นขั้นตอนที่สามารถพัฒนาคนในชุมชนให้สามารถดำเนินการวิจัยตามกระบวนการนั้นได้

งานวิจัยในกลุ่มที่ 2 เป็นงานที่สะท้อนการพัฒนาการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่สอดแทรกอยู่ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ชาวบ้านหรือผู้ร่วมวิจัยเป็นนักปฏิบัติโดยมีนักวิชาการเป็นคนขับเคลื่อนการดำเนินงานเป็นหลัก ซึ่งได้สอดแทรกทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชนไว้ในบางส่วนของกระบวนการวิจัย เช่น ทักษะการเก็บข้อมูล การสะท้อนผล ทักษะการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นต้น แต่ยังไม่มีการประเมินผลที่เป็นผลของการพัฒนานักวิจัยอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน และยังไม่เป็นการพัฒนานักวิจัยที่ครบทุกกระบวนการ เช่น งานวิจัยของ สมคิด แก้วทิพย์ และคนอื่น ๆ (2559) ศึกษาเรื่องการพัฒนาระบบและศักยภาพผู้สนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นรุ่นเยาว์

(Junior Staff Node Network: JSN) ในศตวรรษที่ 21 สู้สังคมแห่งการเรียนรู้ งานวิจัยของ ทวี สุขโข และคนอื่น ๆ (2560) ศึกษาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านดอนข้าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นต้น งานวิจัยเหล่านี้มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อต้องการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในประเด็นที่ต้องการ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นผู้ร่วมดำเนินการ ซึ่งคนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้วิจัยร่วมนี้จะได้เข้ามามีส่วนในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม ลงมือเก็บข้อมูลตามแผน วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้เก็บมาได้ โดยนักวิจัยเจ้าของโครงการจะเป็นผู้คอยนำพาให้เกิดกระบวนการเหล่านี้และสอดแทรกเทคนิคการวิจัยต่าง ๆ เป็นระยะๆ ระหว่างการดำเนินการ

จะเห็นได้ว่างานวิจัยที่ผ่านมาได้มีการสร้างนักวิจัยชุมชนให้เกิดขึ้นในชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนักวิจัยชุมชนที่เกิดจากกระบวนการสร้างและพัฒนาโดยตรงจากหลักสูตรและคู่มือการพัฒนา นักวิจัย และนักวิจัยชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการทำวิจัยในฐานะผู้ร่วมวิจัย แต่กระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยดังกล่าวมีเป้าหมายหลักเพื่อการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนเป็นหลัก และกระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยเป็นการพัฒนาที่เน้นไปตามองค์ประกอบของกระบวนการวิจัย เช่น ฝึกทักษะการตั้งปัญหา การเขียนข้อเสนอโครงการ การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ผล และการเขียนรายงาน เป็นต้น ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ยังไม่สามารถสร้างความรู้ของการเป็นนักวิจัยชุมชนให้ฝังอยู่ในตัวบุคคลได้อย่างแท้จริง ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของนักวิจัยชุมชน ดังองค์ประกอบของศักยภาพมนุษย์ 4 ด้าน ได้แก่ ศักยภาพทางสังคมและประชากรศาสตร์ ศักยภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ศักยภาพทางสติปัญญา และศักยภาพทางสังคม-วัฒนธรรม (Libanova.2007; refer to Revko,A. 2016) อีกทั้งยังเป็นการพัฒนานักวิจัยที่เกิดจากนักวิชาการภายนอกเข้าไปสร้างกระบวนการเรียนรู้ ดังนั้นเมื่อนักวิจัยจากภายนอกถอนตัวออกจากชุมชนแล้ว นักวิจัยในชุมชนส่วนใหญ่ไม่สามารถนำกระบวนการวิจัยมาประยุกต์ใช้ในเรื่องอื่น ๆ ได้ พี่เลี้ยงหรือนักวิชาการภายนอกจึงยังต้องเข้าไปมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการต่าง ๆ ของชุมชน ศักยภาพการเป็นนักวิจัยชุมชนไม่ได้ถูกเสริมสร้างหรือพัฒนาให้สามารถนำออกมาใช้ได้อย่างต่อเนื่อง และทันต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การสร้างคนในชุมชนให้เป็นนักวิจัยที่เข้มแข็ง มีทั้งความรู้และศักยภาพในการขับเคลื่อนชุมชนไปได้นั้น การส่งเสริมศักยภาพของนักวิจัยชุมชนซึ่งมีพื้นฐานทางด้านการศึกษาอยู่บ้าง หรือเคยผ่านประสบการณ์การทำงานวิจัยชุมชนมาแล้วให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น สามารถใช้กระบวนการวิจัยในการดำเนินการต่าง ๆ ในชุมชนได้ เป็นอีกทางออกหนึ่งที่จะเป็นอาวุธทางปัญญาให้แก่คนในชุมชน โดยที่เมื่อนักวิชาการหรือพี่เลี้ยงในพื้นที่ถอนตัวออกมาแล้ว ชุมชน

สามารถดำเนินการต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง หรือลดบทบาทของพี่เลี้ยง นักวิชาการลงให้เป็นเพียงผู้คอยอำนวยความสะดวกและช่วยเหลือในส่วนที่เกินศักยภาพของชุมชน รวมทั้งสามารถถ่ายทอดการดำเนินการต่อไปยังคนรุ่นหลังได้ สามารถสร้างทีมวิจัยที่เข้มแข็งในชุมชนของตนเองได้ด้วยตนเอง ซึ่งความสำเร็จในการแก้ปัญหาต่าง ๆ นั้น ทีมวิจัยเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีผลต่อความสำเร็จ โดยเฉพาะการมีหัวหน้าทีมที่มีความสามารถ รองลงมาคือการมีพื้นฐานชุมชนที่ดีรองรับ และการมีกลยุธมนิตรภายนอกหนุนช่วย ตามลำดับ (มานพ ช้วยอินทร์ และคนอื่น ๆ. 2551) ซึ่งศักยภาพนักวิจัยเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้การดำเนินการวิจัยเพื่อชุมชนประสบความสำเร็จ และเป็นการขับเคลื่อนโดยนักวิจัยชุมชนเป็นสำคัญ โดยศักยภาพนั้นเป็นพลังความสามารถที่อยู่ในตัวบุคคลทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา ที่พร้อมสำหรับการพัฒนา ปรับปรุง และสามารถดึงออกมาใช้ได้หากได้รับการกระตุ้นหรือส่งเสริมจากภายนอก (Procter. 1991; เสรีย์ พงศ์พิศ. 2551; พิมพิมล พลเวียง. 2543; สนอง วรอุไร. 2555) การพัฒนาศักยภาพจึงเป็นการดึงเอาความรู้ความสามารถออกมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งต่อตนเองและองค์กรอย่างมีกระบวนการ (ดรฤณ ไคร์ศรี. 2551) ดังนั้น การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนจึงเป็นการพัฒนา เพิ่มพูน ความรู้ ความสามารถ ความพร้อมหรือคุณสมบัติที่แฝงอยู่ในตัวนักวิจัยชุมชนให้มีมากขึ้นหรือทำให้ดีขึ้นทั้งในด้านความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการทำงานวิจัยชุมชนความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยชุมชน ทักษะในการทำงานวิจัยชุมชน และความสามารถในการทำงานวิจัยเพื่อชุมชน เพื่อให้ นักวิจัยชุมชนสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างเข้มแข็งนำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนต่อไป

จังหวัดนครนายก เป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นหลากหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ ภูมิปัญญา รวมถึงการมีทรัพยากรบุคคลที่มีความสามารถและมีความพร้อมในการขับเคลื่อนการพัฒนา จากการสังเกตและจากประสบการณ์การลงพื้นที่ของผู้วิจัย พบว่าสถานการณ์ด้านการพัฒนาของจังหวัดนครนายกที่ผ่านมาได้มีหน่วยงานต่าง ๆ เข้าไปส่งเสริมและให้ความช่วยเหลือในหลากหลายด้าน เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม การส่งเสริมด้านอาชีพ ด้านการศึกษา จากหน่วยงานภาควิชาการในพื้นที่ในรูปแบบของการให้บริการวิชาการแก่ชุมชน รวมถึงการส่งเสริมให้ชาวบ้านพยายามค้นหาตนเองด้วยกระบวนการวิจัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเพื่อชุมชนในระยะเวลาหนึ่ง ทำให้คนในพื้นที่บางกลุ่มมีประสบการณ์ในการทำวิจัยชุมชนหรือเป็นนักวิจัยชุมชนทั้งในลักษณะของการดำเนินโครงการวิจัย ผลงานวิจัยของชุมชนที่เคยดำเนินการโดยคนในชุมชน

เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ไทพวนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก (จรินทร์ ยอดมิ่ง และคนอื่น ๆ . 2557) เป็นงานวิจัยที่คนในชุมชนเป็นนักวิจัย และมีพี่เลี้ยงภาควิชาการเข้ามาช่วยเสริมกระบวนการวิจัย เช่น การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงาน เป็นต้น อีกทั้งยังมีการเข้าไปส่งเสริมและพัฒนาทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชนในลักษณะของโครงการบริการวิชาการของหน่วยงานภาควิชาการในพื้นที่ โดยการให้ความรู้และทักษะที่จำเป็นในการทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน เช่น ทักษะการเก็บข้อมูล ทักษะการวิเคราะห์ข้อมูล และทักษะการนำเสนอ เป็นต้น แต่ก็ยังพบว่ายังไม่สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้หรือติดอาวุธทางปัญญาให้แก่ชาวบ้านได้อย่างแท้จริง เนื่องจากยังเป็นการสร้างความรู้โดยนักวิชาการภายนอกเป็นสำคัญ เมื่อหน่วยงานภายนอกออกจากพื้นที่แล้วการขับเคลื่อนการพัฒนาของชาวบ้านก็จะหยุดชะงักไปด้วย

จากการที่ผู้วิจัยได้พูดคุยกับผู้ที่เคยผ่านประสบการณ์การทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก พบว่าในขณะที่ดำเนินโครงการวิจัยนั้นชาวบ้านในฐานะนักวิจัยมีบทบาทในการดำเนินการวิจัย โดยเฉพาะการเก็บข้อมูล และการสะท้อนผลการเก็บข้อมูลภายใต้การดูแลและให้คำแนะนำของนักวิชาการเจ้าของทุน ซึ่งในช่วงดำเนินการวิจัยนั้นได้มีการพูดคุยและให้ความรู้เกี่ยวกับเทคนิคการเก็บข้อมูลต่าง ๆ เช่น การสัมภาษณ์ การจดบันทึก แต่ไม่ได้รู้ถึงกระบวนการทั้งหมดของการวิจัย การดำเนินการวิจัยดังกล่าวใช้ระยะเวลานานเนื่องด้วยปัญหาอุปสรรคหลายประการ เช่น เมื่อนักวิชาการไม่ลงพื้นที่ให้การช่วยเหลืออย่างต่อเนื่องนักวิจัยชุมชนจะไม่สามารถดำเนินการวิจัยต่อได้ เก็บข้อมูลได้ก็ไม่สามารถวิเคราะห์ได้เองแม้ว่าจะได้รับความรู้เรื่องการวิเคราะห์ข้อมูลแล้วก็ตาม และเมื่อปิดโครงการวิจัยชาวบ้านก็ไม่สามารถดำเนินการทำวิจัยอื่น ๆ ต่อด้วยตนเองได้ ยังคงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากนักวิชาการเป็นสำคัญ “วิจัยที่พวกบ้าทำนะ ทำกันตั้ง 3 ปีกว่า ช่วงไหนที่อาจารย์เขามาช่วยเราก็ทำได้นานมันก็เดิน ช่วงที่เขาไม่มามันก็ช้า เราเก็บได้แต่เก็บข้อมูล เขาก็มาสอนนะ มาบอกวิธีการเก็บข้อมูล อยากรู้อะไรก็ไปถาม แล้วก็จดมา....” (นักวิจัยชุมชน) จากเสียงสะท้อนดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นว่านักวิจัยชุมชนยังคงเห็นงานวิจัยเป็นเรื่องที่ยาก และยังไม่อยู่ในวิถี แต่ทั้งนี้นักวิจัยชุมชนก็ยังเห็นความสำคัญและต้องการได้รับการเสริมสร้างศักยภาพการเป็นนักวิจัย เนื่องด้วยเห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัย “ความรู้ทางการวิจัยตอนนี้เราก็พอมีอยู่บ้าง จากที่พวกอาจารย์มาสอน แล้วเราก็เคยทำวิจัยกันมาแล้วนะส่วนใหญ่ในนี้ แต่มันก็ยังยากอยู่

สำหรับหลายคน ผมว่ามันต้องพัฒนาขึ้นไปอีก เสริมให้ชาวบ้านได้รู้จัก รู้จริงเกี่ยวกับวิจัย....”
(นักวิจัยชุมชน)

ที่ผ่านมาได้มีหน่วยงานภาควิชาการที่มีภารกิจในการให้บริการวิชาการแก่ชุมชน ได้เข้าไปช่วยเหลือและนำพาการดำเนินการเกี่ยวกับการเป็นนักวิจัยชุมชนให้แก่คนในพื้นที่จังหวัดนครนายก โดยใช้พื้นที่ตำบลเกาะหวายเป็นพื้นที่เริ่มต้น ได้เข้าไปฝึกทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชนให้แก่ชาวบ้าน ด้วยความเชื่อที่ว่าหากชาวบ้านได้เรียนรู้กระบวนการวิจัย ก็จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาด้านอื่น ๆ ได้ ปัจจุบันได้มีนักวิจัยในพื้นที่แล้วจำนวน 2 รุ่น แต่ทั้งนี้การอบรมทักษะการเป็นนักวิจัยดังกล่าวยังดำเนินการได้ไม่เต็มรูปแบบ เป็นการดำเนินการในลักษณะของโครงการบริการวิชาการที่เข้าไปให้ความรู้ และให้ชาวบ้านได้ทดลองฝึกทักษะการเป็นนักวิจัยในบางทักษะ ยังไม่เป็นไปตามกระบวนการวิจัยมากนัก แนวทางการส่งเสริมความรู้และทักษะต่าง ๆ มาจากนักวิชาการของมหาวิทยาลัยเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตาม การที่มีหน่วยงานเข้าไปส่งเสริมหรือพัฒนาคนในชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยนี้ เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการพัฒนาคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน เพียงแต่คนในชุมชนยังไม่รู้ว่าจะดำเนินการด้วยตนเองได้อย่างไร

จากสถานการณ์ดังกล่าวทำให้มองเห็นถึงความพร้อมและความต้องการในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของคนในพื้นที่จังหวัดนครนายก โดยอาศัยกระบวนการวิจัยเป็นฐานในการดำเนินการพัฒนา แต่สิ่งที่นักวิจัยชุมชนยังต้องการเติมเต็มและผู้วิจัยเห็นว่าหากเกิดสิ่งนี้ขึ้นจะเป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น นั่นคือการเสริมสร้างศักยภาพการเป็นนักวิจัยชุมชน อันเป็นการพัฒนาความรู้ ความสามารถของนักวิจัยชุมชนที่มีอยู่บ้างแล้วให้เพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของนักวิจัยชุมชน เป็นการเสริมสร้างทั้งในด้านความคิดรู้ความเข้าใจ พฤติกรรม และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ เพื่อให้ให้นักวิจัยชุมชนสามารถที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ที่ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนได้อย่างเข้มแข็งตามบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลง นำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนต่อไป ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนให้เป็นผู้ที่มีทั้งความคิดความเชื่อ ความรู้ ทักษะ และสามารถที่จะนำความรู้ ทักษะไปประยุกต์ใช้ได้ รวมถึงการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ สามารถทำได้อย่างไร อันจะเป็นการพัฒนาจากคนในชุมชนร่วมกันคิด ร่วมกันพัฒนากกระบวนการวิจัยขึ้นมาอย่างเหมาะสมกับความสามารถของแต่ละบุคคลที่เคยผ่านประสบการณ์การที่เกี่ยวข้องกับการ

วิจัยชุมชนมาแล้ว เพื่อให้สามารถนำศักยภาพนั้นออกมาใช้ได้ด้วยตัวของชุมชนเองเป็นหลัก ก่อนที่จะขอความร่วมมือจากภายนอก ภายใต้บริบทของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ภายใต้ความเชื่อว่างานวิจัยแบบนี้จะช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น โดยการเปลี่ยนแปลงนั้นผู้วิจัยจะเข้าใจสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยมุมมองที่เป็นสหวิทยาการ อาศัยแนวคิดทฤษฎีที่หลากหลาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้จะช่วยสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และจะช่วยสร้างความยั่งยืนให้เกิดขึ้นเมื่อนักวิจัยถอนตัวออกมา นักวิจัยชุมชนจะเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการเป็นผู้ร่วมวิจัย ได้ร่วมคิด ร่วมระบุปัญหา และดำเนินการร่วมกันจนจบกระบวนการวิจัย โดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ด้วยความเชื่อที่ว่ากระบวนการวิจัยนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การเข้าใจสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง เกิดการสร้างองค์ความรู้ใหม่ และเกิดความยั่งยืนเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน

2. เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

2.1 เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

2.3 เพื่อสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ความสำคัญของการวิจัย

การศึกษการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ในครั้งนี้มีความสำคัญของการวิจัย ดังนี้

1. ความสำคัญเชิงวิชาการ

1.1 เกิดการต่อยอดทางวิชาการ โดยนำผลที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ไปต่อยอดหรือเป็นฐานสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

1.2 จากผลการวิจัย ทำให้เข้าใจสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยมุมมองที่เป็นสหวิทยาการ ทั้งมุมมองแนวคิดทางจิตวิทยา สังคมวิทยา และแนวคิดอื่น ๆ ในการทำความเข้าใจสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง

2. ความสำคัญเชิงการปฏิบัติ

2.1 ผู้ร่วมวิจัยได้เป็นทั้งผู้เรียนรู้และผู้ปฏิบัติในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งจะทำให้เกิดองค์ความรู้ในกระบวนการวิจัยที่มีพื้นฐานมาจากการปฏิบัติของชุมชน สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน อันจะเป็นองค์ความรู้ที่ติดตัวนักวิจัยชุมชน สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ทั้งในมิติของการแก้ปัญหา การพัฒนาชุมชน และมิติของการถ่ายทอดความรู้เหล่านี้สู่คนอื่น ๆ ในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.2 ได้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่สามารถนำไปเพิ่มพูนศักยภาพแก่นักวิจัยชุมชนให้สามารถนำกระบวนการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของผู้ร่วมวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยกำหนดผู้ร่วมวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

ผู้ร่วมวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน

พื้นที่ต้นแบบในการค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยเลือกพื้นที่ต้นแบบ 2 แห่ง ได้แก่ 1) พื้นที่ปฐมภูมิ คือพื้นที่ตำบลแพรงหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และ 2) พื้นที่ทุติยภูมิ คือศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน โดยมี 2 เรื่อง คือ โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว มีชุมชนต้นแบบ จำนวน 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านดงบัง จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านหนองอ้อ จังหวัดราชบุรี และชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และบันได 6 ของการทำงานวิจัยไทบ้าน โดยเป็นการถอดบทเรียนจากชุมชนริมเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อศึกษาความสำเร็จของการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชนว่ามีกระบวนการอย่างไร อันนำมาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนของพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

การเลือกพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกจากพื้นที่ที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ชัดเจน หรือเป็นชุมชนที่มีการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน รวมถึงได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เชื่อถือได้ว่าเป็นชุมชนต้นแบบ

ผู้ร่วมวิจัยเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผู้ร่วมวิจัยในพื้นที่ดำเนินการวิจัย เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและสมัครใจที่จะเข้าร่วมในการวิจัยครั้งนี้ โดยผู้วิจัยใช้การเลือกแบบเจาะจง ซึ่งพิจารณาตามคุณสมบัติเบื้องต้น ดังนี้

1. เป็นผู้ที่มีประสบการณ์การเป็นนักวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ทั้งถึนร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น หน่วยงานระดับจังหวัด หน่วยงานระดับท้องถิ่น หน่วยงานภาควิชาการ เป็นต้น
2. เป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน
3. มีคุณสมบัติเบื้องต้นตามแบบสำรวจประสบการณ์เบื้องต้นประสบการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย
4. เป็นผู้ที่ย้ายอยู่ในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และไม่ได้ปฏิบัติงานประจำในพื้นที่จังหวัดอื่น
5. เป็นผู้อ่านออก เขียนได้ และสามารถสื่อสารกับบุคคลอื่นได้
6. เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากคนในชุมชน เนื่องจากการดำเนินการวิจัยโดยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในระหว่างดำเนินการนั้นจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน ทั้งในฐานะผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ให้ข้อมูล
7. มีความสมัครใจเข้าร่วมการวิจัยตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย

ขอบเขตด้านวิธีวิทยา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้
ระยะที่ 1 ก่อนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในระยะนี้ ผู้วิจัยดำเนินการค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน จากพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ทั้งพื้นที่ปฐมนิเทศและพื้นที่ปฏิบัติการ โดยอาศัย

การถอดบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ ทั้งในมิติของกระบวนการดำเนินการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลลัพธ์จากการพัฒนานักวิจัยชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การดำเนินการพัฒนานักวิจัยชุมชน ประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 2 คือระยะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้งในส่วนของฉายภาพเพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ักวิจัยชุมชนและนำมากำหนดเป็นกิจกรรมในการดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ในระยะนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง คือ 1) ศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน ในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยศึกษาถึงสถานการณ์ที่เป็นมาในอดีต ทั้งก่อนการหนุนเสริมจากภาควิชาการในพื้นที่ สถานการณ์เมื่อมีหน่วยงานภาควิชาการเข้าพื้นที่ และสถานการณ์ด้านศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้งศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิจัยที่ชุมชนเคยดำเนินการ การบอกเล่าจากคนในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการทำงานวิจัยชุมชน รวมทั้งผู้วิจัยจะได้ทำการค้นหาและรับสมัครนักวิจัยชุมชนที่จะเข้าร่วมการวิจัยตามคุณสมบัติที่กำหนด และนำเสนอผลการถอดบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบต่อผู้ร่วมวิจัย 2) ช่วงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยเริ่มต้นจากผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดประเด็นปัญหาที่ต้องการพัฒนา ในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และวางแผนการดำเนินกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติกิจกรรมการอันนำมาซึ่งการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยการปฏิบัติการร่วมกันของนักวิจัยชุมชน รวมถึงร่วมกันสังเกต การสะท้อนผล และการปรับปรุงแผนเพื่อนำแผนที่ปรับปรุงไปสู่การปฏิบัติจนกระทั่งเกิดการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยระยะที่ 2 นี้ผู้วิจัยดำเนินการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนทั้งสิ้น 3 วงรอบ

เมื่อเสร็จสิ้นวงรอบของการวิจัยที่ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยเห็นว่ากระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนทำให้นักวิจัยชุมชนได้พัฒนา เพิ่มพูนศักยภาพของตนเอง เกิดแนวทางการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่นำไปสู่การสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนได้แล้ว ผู้วิจัยได้ดำเนินการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่

เป็นผลรวมจากกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ทั้งนี้ หลังจากผู้วิจัยดำเนินการวิจัยทั้ง 2 ระยะแล้ว ผู้วิจัยได้ถอนตัวออกจากพื้นที่การวิจัย เพื่อให้ผู้วิจัยร่วมได้ดำเนินการต่อไปเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน โดยผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นผู้ให้การช่วยเหลือ แนะนำตามความเหมาะสม ซึ่งนักวิจัยชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยอาศัยกระบวนการวิจัยในเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการได้ด้วยตนเองและกลุ่ม สามารถขับเคลื่อนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีแนวโน้มนำไปสู่ความยั่งยืน

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน นี้ มีขอบเขตของเนื้อหาที่ครอบคลุมกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนทั้งการพัฒนานักวิจัยชุมชนโดยตรงและการพัฒนาโดยใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน ซึ่งพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาทั้งพื้นที่ปฐมภูมิใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหของชุมชนและเกิดนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ โดยทำการศึกษากับทั้งนักวิจัยชุมชนและผู้ที่มีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงของนักวิจัยชุมชน และพื้นที่ทุติยภูมิ คือการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน ซึ่งการค้นหกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนนี้ ทำการศึกษาทั้งในมิติของกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลลัพธ์จากการพัฒนานักวิจัยชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัยในระยะที่ 2 และเป็นต้นแบบเพื่อสร้างแรงบันดาลใจแก่นักวิจัยชุมชนในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนของตนเองจากการเห็นแบบอย่างที่ประสบความสำเร็จ

ในส่วนของเนื้อหากระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน ครอบคลุมเนื้อหาที่เป็น การเสริมสร้างศักยภาพทางด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านการปฏิบัติ และด้านการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ อันส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในมิติของความคิด การลงมือปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ นำไปสู่เนื้อหาการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน รวมถึงผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับนักวิจัยชุมชนที่ได้รับการพัฒนาศักยภาพ โดยการมีส่วนร่วมทุกกระบวนการวิจัยของผู้ร่วมวิจัยตามวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทั้งนี้โดยอาศัยมุมมองจากแนวคิดทฤษฎีที่เป็นสหวิทยาการเป็นแนวทางในการศึกษาและทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลง ทั้งในมิติของสังคมวิทยา และจิตวิทยา เช่น

แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน แนวคิดการพัฒนาชุมชน แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ แนวคิดระบบนิเวศวิทยา เป็นต้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้ร่วมวิจัย หมายถึง ชาวบ้านในชุมชนที่อาศัยอยู่ในอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ที่สมัครเข้าร่วมการวิจัย และมีคุณสมบัติตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนด โดยผู้วิจัยใช้การเลือกแบบเจาะจง ซึ่งพิจารณาตามคุณสมบัติเบื้องต้น ดังนี้ 1) เป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์การเป็นนักวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น หน่วยงานระดับจังหวัด หน่วยงานระดับท้องถิ่น หน่วยงานภาควิชาการ เป็นต้น 2) เป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน 3) มีคุณสมบัติเบื้องต้นตามแบบสำรวจประสบการณ์เบื้องต้น ประสบการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย 4) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และไม่ได้ปฏิบัติงานประจำในพื้นที่จังหวัดอื่น 5) เป็นผู้อ่านออก เขียนได้ และสามารถสื่อสารกับบุคคลอื่นได้ 6) เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากคนใน และ 7) มีความสมัครใจที่จะเข้าร่วมการวิจัยตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย

นักวิจัยชุมชน หมายถึง ชาวบ้านในชุมชนที่ดำเนินกิจกรรม โครงการเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของตนเองโดยอาศัยกระบวนการวิจัยเข้าไปแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม ต่อชุมชนของตนเอง เป็นเป็นการดำเนินการแบบมีส่วนร่วมหรือการศึกษาวิจัยแบบให้ชาวบ้านเป็นศูนย์กลางในการศึกษา รวบรวม บันทึกองค์ความรู้ ไม่ใช่การศึกษาวิจัยที่ชาวบ้านเป็นผู้ตอบคำถามหรือให้ข้อมูล แต่คนในชุมชนจะต้องเป็นกลุ่มหลักที่ร่วมคิดและทำในทุกขั้นตอนตั้งแต่เริ่มต้นจนจบขั้นตอนสุดท้าย ความรู้ที่ศึกษาเป็นความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง วิธีการศึกษาอาศัยวิถีของชุมชน บริบท และสถานการณ์ของชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ หรืออาจกล่าวได้ว่าคนในชุมชนที่ดำเนินการวิจัยเพื่อชุมชน มีเป้าหมายเพื่อการสร้างคน สร้างความรู้ และสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับท้องถิ่น นักวิจัยชุมชนต้องลงมือทำความเข้าใจกับสถานการณ์ของชุมชนเอง ทำความเข้าใจในเหตุแห่งปัญหานั้น ๆ และลงมือปฏิบัติการร่วมกันเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ต้องการ

การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน หมายถึง การพัฒนา เพิ่มพูนความสามารถของนักวิจัยชุมชน ที่มีผลต่อการกระทำหรือการเปลี่ยนแปลงทั้งในมิติของการคิด การปฏิบัติ และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ โดยเป็นการพัฒนา เพิ่มพูนทั้งศักยภาพในส่วนที่ปรากฏให้เห็น เช่น ความสามารถที่ปรากฏให้เห็นผ่านทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชน และความรู้ที่เกี่ยวข้องการพัฒนา

ชุมชน ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และศักยภาพส่วนที่แฝงอยู่ เช่น ลักษณะส่วนบุคคลของนักวิจัยชุมชน ความคิดความเชื่อ ที่แฝงอยู่ในตัวนักวิจัยชุมชน อันนำไปสู่การนำศักยภาพนั้นมาใช้ในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัย

รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง อันประกอบด้วยกระบวนการค้นหาตนเอง การกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ การปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล และการไม่ทำโดยลำพัง ค้นหาเครือข่าย ซึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในมิติของการคิด การลงมือปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ และนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไปโดยที่นักวิจัยชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และเกิดการรวมกลุ่มอย่างมีพลัง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) หมายถึง กระบวนการวิจัยที่ใช้ในการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่มุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ร่วมวิจัยในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การระบุปัญหา จนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการวิจัย เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตของเกลียวปฏิสัมพันธ์ที่มีกระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป จากผลสะท้อนของสิ่งที่เป็นปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติ การพัฒนาแผนการดำเนินงานต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ และมีการนำเสนอผลการวิจัยต่อผู้เกี่ยวข้องซึ่งขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยในการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน มีขั้นตอนสำคัญ ดังนี้ 1) ขั้นการวางแผน (Plan) ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันวิเคราะห์และกำหนดประเด็นในการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนร่วมกัน และวางแผนการดำเนินการ โดยกำหนดระยะเวลาและผู้รับผิดชอบที่ชัดเจน 2) ขั้นการปฏิบัติ (Action) ผู้ร่วมวิจัยปฏิบัติตามแผนที่ได้กำหนดในขั้นของการวางแผน 3) ขั้นสังเกตการณ์ (Observe) ผู้ร่วมวิจัยสังเกตผลการปฏิบัติกิจกรรมว่าเป็นอย่างไร ส่วนที่สำเร็จ ส่วนที่ต้องปรับปรุง และ 4) ขั้นการสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflect) ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร พร้อมทั้งร่วมกันวางแผนการดำเนินกิจกรรมที่ต้องเพิ่มเติม ปรับปรุงเพื่อดำเนินการในรอบต่อไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แต่ไม่ได้นำมาเป็นกรอบที่จำกัดความคิดในการวิจัยครั้งนี้ และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามข้อค้นพบที่เกิดขึ้นในสนามวิจัย ซึ่งการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ประกอบด้วย

- ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยชุมชน
- ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน
- ส่วนที่ 3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน
- ส่วนที่ 4 แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์
- ส่วนที่ 5 ทฤษฎีวัฒนธรรมทางสังคม
- ส่วนที่ 6 การเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ
- ส่วนที่ 7 ทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา
- ส่วนที่ 8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนา นักวิจัยชุมชน
- ส่วนที่ 9 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- ส่วนที่ 10 กรอบแนวคิดการวิจัย

ส่วนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยชุมชน

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับนักวิจัยชุมชน

หากพูดถึงนักวิจัยชุมชน หรือการที่ชาวบ้านเป็นผู้ลงมือทำวิจัยทำวิจัยด้วยตนเอง มักจะกล่าวถึงควบคู่ไปกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพราะงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเน้นให้ชาวบ้านซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาเป็นผู้ลงมือทำงานวิจัยด้วยตนเอง โดยส่วนใหญ่จะมีพี่เลี้ยง ผู้ประสานงาน และ นักวิชาการ ร่วมทำงานด้วย ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างนักวิจัยในท้องถิ่น สร้างองค์ความรู้ และสืบสานองค์ความรู้สู่คนในชุมชน รวมทั้งสร้างเครือข่ายการทำงานในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นพยายามสร้างนักวิจัยในพื้นที่เพื่อรวบรวมข้อมูล มีการวางแผนดำเนินการ วิเคราะห์ ทดลองลงมือปฏิบัติ รวมทั้งสร้างทางเลือกในการจัดการต่าง ๆ เพื่อนำไปปรับแก้ปัญหาในชุมชนท้องถิ่น (สินธุ์ สโรบล. 2548) ดังนั้นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับนักวิจัยชุมชนนี้ ผู้วิจัยจึงนำเสนอใน 3 ประเด็น ได้แก่ ความหมายของนักวิจัยชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1 ความหมายของนักวิจัยชุมชน

นักวิจัยชุมชน เป็นนิยามหนึ่งที่ถูกใช้เรียกคนในชุมชนที่ทำงานวิจัยเพื่อการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ซึ่งยังมีคำเรียกอื่น ๆ ที่ใช้เรียกคนที่ทำงานในลักษณะนี้ เช่น นักวิจัยชาวบ้าน ชาวบ้านวิจัย นักวิจัยท้องถิ่น นักวิจัยไทบ้าน เป็นต้น สำหรับการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยขอใช้คำว่า นักวิจัยชุมชน ซึ่งได้มีผู้ให้ความหมายของนักวิจัยชุมชนไว้ในทิศทางเดียวกัน ดังเช่น นักวิจัยชุมชน หมายถึง คนในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ชาวบ้านทั่วไป หรือผู้ที่สนใจ เป็นผู้ดำเนินการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การค้นหาสถานการณ์ปัญหา การตั้งคำถาม การวางแผน การรวบรวมข้อมูล ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล นำไปสู่การจัดทำแผนและแนวทางการแก้ปัญหาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม (สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. 2560) นักวิจัยชุมชน คือ การทำงานวิจัยของชาวบ้าน ชาวบ้านเป็นผู้ค้นหาความรู้ที่มีอยู่ในหมู่บ้านโดยตัวของชาวบ้านเอง ด้วยวิธีการพื้นบ้าน และทำไปเพื่อประโยชน์แก่หมู่บ้านตัวเอง เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการศึกษาวิจัยแบบให้ชาวบ้านเป็นศูนย์กลางในการศึกษา รวบรวม บันทึกองค์ความรู้ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องผูกโยงกับการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนนั้น ๆ ชาวบ้านเป็นผู้ใช้ความรู้พื้นบ้านในการอธิบาย ตีความข้อมูลที่ได้จากการศึกษารวบรวมโดยชาวบ้านเอง ยึดหลักชาวบ้านมีส่วนร่วมอย่างสำคัญ ไม่ใช่การศึกษาวิจัยที่ชาวบ้านเป็นผู้ตอบคำถามหรือให้ข้อมูลเท่านั้น แต่คนท้องถิ่นจะต้องเป็นกลุ่มหลักที่ร่วมคิดและทำในทุกขั้นตอนตั้งแต่

เริ่มต้นจนจบขั้นตอนสุดท้าย ความรู้ที่ศึกษาเป็นความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นตนเอง วิธีการศึกษาก็ยึดหลักภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิธีการหลัก (INCN ประเทศไทยและองค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต. 2555)

จากความหมายของนักวิจัยชุมชน สรุปได้ว่า นักวิจัยชุมชน คือ คนในชุมชนที่ทำการค้นหาความจริงในชุมชนอย่างเป็นระบบ เป็นกระบวนการ มีเป้าหมายเพื่อการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ด้วยการมีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการ โดยชาวบ้านเป็นผู้ลงมือทำความเข้าใจกับสถานการณ์ของชุมชน ทำความเข้าใจสาเหตุของปัญหานั้น ๆ และลงมือปฏิบัติการร่วมกันเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ต้องการ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อการสร้างคน สร้างความรู้ และสร้างการเปลี่ยนแปลงให้กับชุมชนท้องถิ่น

1.1.2 กระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน

กระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญที่เสริมสร้างให้คนในชุมชนมีเรียนรู้การพัฒนาชุมชนด้วยตนเองอย่างเป็นระบบ โดยเน้นให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ซึ่งกระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชนนั้นมีขั้นตอนที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทและจุดเน้นของแต่ละพื้นที่ ดังเช่น สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่นๆ (2560) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากสังเคราะห์กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ประกอบด้วย 1) สร้างความสนใจและค้นหานักวิจัยชุมชน ที่มาจากความสมัครใจ 2) พุดคุยเพื่อค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 3) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเค้าโครงวิจัย โดยเนื้อหาการอบรมประกอบด้วย 3.1) การสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชนให้นักวิจัยชุมชน โดยให้ดูตัวอย่างการทำวิจัยท้องถิ่นจากสื่อที่มีบริบทใกล้เคียงกับบริบทของชุมชน และให้ความรู้เพิ่มเติมจากผู้เชี่ยวชาญในมิติของความหมาย องค์ประกอบ และกระบวนการ/วิธีการ/เทคนิคการทำวิจัย ให้นักวิจัยชุมชน 3.2) คัดเลือกประเด็นวิจัย ที่มาจากปัญหาของชุมชน ซึ่งเริ่มต้นจากการค้นหาและวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาในชุมชนรวมถึงการวิเคราะห์ถึงสาเหตุของปัญหา จากนั้นคัดเลือกปัญหาที่อยากแก้ไข เพื่อนำไปสู่การออกแบบการวิจัย 3.3) ออกแบบเค้าโครงวิจัย โดยผู้รู้และนักวิจัยชุมชนร่วมระดมความคิดและฝึกปฏิบัติในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ชื่อเรื่อง ที่มาและความสำคัญของปัญหา การตั้งโจทย์วิจัย วัตถุประสงค์การวิจัย 4) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเครื่องมือวิจัย พัฒนาเครื่องมือเครื่องมือสำหรับการวิจัย และวางแผนดำเนินการวิจัย โดยมีกระบวนการ ได้แก่ 4.1) ทบทวนเค้าโครงวิจัย โดยให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้แลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม ก่อนที่จะนำไปพัฒนาเป็นโครงการวิจัยที่สมบูรณ์ 4.2) การพัฒนาเครื่องมือและเก็บข้อมูลวิจัย โดยผู้มีความรู้ เพื่อให้ให้นักวิจัยชุมชนได้เข้าใจ

ถึงเครื่องมือที่สำคัญสำหรับการเก็บข้อมูลวิจัย จากนั้นให้นักวิจัยได้ออกแบบและพัฒนาเครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสอบถามสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก และแนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่ม จากนั้นให้ฝึกปฏิบัติโดยใช้บทบาทสมมติ เพื่อปรับแก้ก่อนนำไปใช้จริง 4.3) ออกแบบแผนการเก็บข้อมูลวิจัยและแบ่งบทบาทหน้าที่ 5) ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลโดยแยกตามประเด็นคำถาม ทั้งนี้เพื่อให้นักวิจัยชุมชนมีองค์ความรู้ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล จะต้องทำการอบรมเรื่องการวิเคราะห์ข้อมูลและประมวลผลให้กับนักวิจัยชุมชนก่อนดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้วย 6) จัดเวทีประมวลผลข้อมูลวิจัย และวางแผนการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยที่นักวิจัยชุมชนร่วมแลกเปลี่ยนถึงกิจกรรมที่จะทำเพื่อแก้ปัญหาชุมชน ภายใต้ประเด็น ปัญหา-สาเหตุ วัตถุประสงค์ กิจกรรมหลัก กลุ่มเป้าหมาย ระยะเวลา งบประมาณ ผู้รับผิดชอบ ผลที่คาดว่าจะได้รับ และความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้น 7) จัดกิจกรรมแก้ไขปัญหาชุมชน 8) จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนทราบถึงผลการวิจัยซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน

นอกจากนี้ องค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต ได้กล่าวถึงการพัฒนา นักวิจัยชุมชน ผ่านการทำงานวิจัย แบบบันได 6 ขั้น ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้ายของการทำวิจัย เพื่อเป็นแนวทางสำหรับชุมชนอื่น ๆ สามารถเอามาปรับใช้ในการทำงานวิจัยท้องถิ่นตนเองได้ ดังนี้ (INCN ประเทศไทยและองค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต. 2555) ประกอบด้วยขั้นตอนดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 สร้างความร่วมมือและความเข้าใจเบื้องต้น บันไดขั้นแรกมีความสำคัญในการทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจและเห็นความสำคัญ กิจกรรมหลัก ๆ คือการพูดคุยและประชุมปรึกษาหารือ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการทำงานวิจัย และเพื่อวางแผนทางคร่าว ๆ ในการทำงานเบื้องต้น ผลที่ได้จากขั้นนี้ คือ 1) ได้ข้อตกลงของคนในชุมชนในการทำงานวิจัยร่วมกัน 2) ได้แนวทางคร่าว ๆ ในการทำงานวิจัยชุมชน คือ หัวข้อที่จะทำวิจัยเบื้องต้น ชาวบ้านที่จะเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย และรายชื่อผู้ช่วยนักวิจัย

ขั้นที่ 2 เตรียมความพร้อมก่อนลงมือเก็บข้อมูล เป็นการเตรียมความพร้อมให้นักวิจัยชุมชนมีความเข้าใจขั้นตอนการทำวิจัยและมีความมั่นใจในการทำวิจัย และวางแผนการทำงานวิจัยให้ชัดเจนขึ้น กิจกรรมที่ดำเนินการในขั้นตอนนี้คือ การจัดประชุมชาวบ้านทั้งหมดที่จะทำงานวิจัยร่วมกัน แบ่งเป็นช่วงเช้า เป็นการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยชุมชน ความหมาย ความสำคัญ และวิธีการทำงานวิจัยชุมชน กิจกรรมเป็นการพูดคุยให้ความรู้ ซึ่งเป็นได้ทั้งนักวิชาการ NGO และชาวบ้านที่มีประสบการณ์ในการทำงานวิจัยมาแล้ว มีการทบทวนและสรุปหัวข้อวิจัยที่จะทำ มีการแบ่งกลุ่มย่อยตามหัวข้อวิจัย ช่วยกันบอกเล่าความรู้

เบื้องต้นที่ตนเองมีเกี่ยวกับหัวข้อที่กลุ่มจะศึกษา พร้อมช่วยกันคิดว่าจะศึกษาจุดไหนบ้าง และนัดหมายตารางเวลาทำงาน จากนั้นมานำเสนอในกลุ่มใหญ่ ผลที่ได้คือ คนที่จะวิจัยมีความเข้าใจขั้นตอนและวิธีการทำวิจัยชัดเจนขึ้นกว่าเดิม ได้รายชื่อนักวิจัยที่ชัดเจนมากกว่าเดิม ได้แผนงานวิจัยว่าจะทำอะไรและเมื่อไหร่

ขั้นที่ 3 การเก็บข้อมูล เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความรู้ตามหัวข้อที่วางไว้ การเก็บข้อมูลแต่ละอย่างจะมีวิธีการต่างกัน ซึ่งต้องทำความเข้าใจพร้อมกับฝึกทักษะการใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่ใช้กันทั่วไปในงานวิจัยชุมชน มี 5 วิธีการหลัก คือ การสำรวจ/เก็บข้อมูลในสถานที่จริง การประชุมกลุ่มเพื่อระดมข้อมูล การสัมภาษณ์ การตอบแบบสอบถาม และการสังเกต ผลที่ได้คือ ข้อมูลต่าง ๆ ในรูปของการจดบันทึก รูปภาพ วิดีโอ บันทึกเสียง แผนที่ แผนภาพ สิ่งของ และอื่น ๆ การเก็บข้อมูลเป็นหัวใจสำคัญของการทำวิจัย ดังนั้นข้อมูลที่ได้ต้องครบถ้วน ถูกต้อง ไม่เอนเอียง

ขั้นที่ 4 สรุปความคืบหน้างานวิจัย และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เพื่อประเมินดูว่าการทำวิจัยไปถึงขั้นไหน และข้อมูลที่เก็บได้ครบแล้วหรือยัง เพื่อตรวจสอบว่าข้อมูลที่ได้นั้นถูกต้องมากน้อยแค่ไหน โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของแต่ละกลุ่ม และเป็นการเผยแพร่ข้อมูลเบื้องต้นด้วย โดยทำการจัดประชุมรายงานผลการวิจัยเป็นระยะ ผลที่ได้คือ ร่างรายงานการวิจัยซึ่งมีข้อมูลที่ถูกต้องและครบถ้วนเกือบสมบูรณ์

ขั้นที่ 5 การสรุปผลการวิจัยและทำบันทึกความรู้ เพื่อนำความรู้ที่ไปเก็บมาทำการสรุปและอธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจ และนำข้อมูลที่ทำการสรุปมาทำเป็นบันทึกความรู้ โดยนักวิจัยชุมชนมาคุยกันว่าจะอธิบายข้อมูลที่ได้ให้คนอื่นเข้าใจได้อย่างไร เช่น ทำเป็นแผนที่ แผนภาพ หรือเขียนเป็นรายงานการวิจัย ซึ่งชาวบ้านต้องช่วยกันคิด ช่วยกันเขียน ซึ่งอาจมีผู้ช่วยนักวิจัยช่วยพิมพ์รายงาน ใส่รายชื่อเฉพาะ รายชื่อทางวิทยาศาสตร์ เช็คความถูกต้องของข้อมูล ภาษา เป็นต้น ผลที่ได้คือ บันทึกความรู้ของชาวบ้าน (ฉบับร่างหรือต้นฉบับ) ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของรายงาน บทเพลง กลอน รูปวาด แผนที่ เป็นต้น

ขั้นที่ 6 การเผยแพร่ผลการวิจัย นอกจากคนในท้องถิ่นได้รู้จัก เข้าใจ และภูมิใจในตนเองแล้ว ความสำคัญคือทำให้คนภายนอกได้เห็นความสำคัญและยอมรับในท้องถิ่นนั้นด้วย ดังนั้นการเผยแพร่ผลงานวิจัยจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่ได้จากการวิจัยให้แก่คนในท้องถิ่นและคนภายนอกได้รับรู้ เพื่อสร้างการยอมรับในความสำคัญด้านต่างๆ ของชุมชนหรือพื้นที่นั้นๆ และนางงานวิจัยไทบ้านไปใช้รณรงค์เพื่อปกป้องพื้นที่นั้นๆ ซึ่งกิจกรรมที่ทำอาจเป็นได้ทั้ง

การผลิตสื่อ โดยการเอาบันทึกความรู้ของชาวบ้านที่เป็นต้นฉบับมาทำเป็นสื่อเพื่อแจกจ่าย เช่น รายงานวิจัยก็อาจทำเป็นหนังสือ แผ่นพับรายงาน บทเพลงอาจจะเอามาทำเป็นซีดี มีวีสกวีดีโอ หรือรูปวาด หรือรูปถ่ายก็อาจจะเอามาทำเป็นโปสเตอร์พิมพ์แจกคนทั่วไป เป็นต้น การจัดกิจกรรมเผยแพร่งานวิจัยของนักวิจัยชุมชน เช่น จัดประชุมในชุมชน จัดนิทรรศการ ให้ตัวแทนชาวบ้านไปพูดในเวทีประชุมของอำเภอหรือจังหวัดหรือในเวทีประชุมทางวิชาการ จัดส่งสื่อที่ผลิตไปยังห้องสมุดโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย สื่อมวลชน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จัดกิจกรรมเปิดตัวหนังสือวิจัยที่บ้านหรือเปิดตัวผ่านสื่อสารมวลชน การตระเวนแสดงละครหรือลิเกที่แทรกเนื้อหาเกี่ยวกับงานวิจัยที่ทำสำเร็จ เป็นต้น ผลที่ได้คือ สื่อรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือ โปสเตอร์ ซีดี แผ่นพับ และมีคนรับรู้งานวิจัยมากขึ้น

นอกจากนี้ ในการบริหารงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้กล่าวถึงการสร้างนักวิจัยชุมชน ซึ่งเป็นเป้าหมายประการหนึ่งของการบริหารงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ระบุว่า การบริหารงานวิจัยในทัศนะนี้เป็น “การสร้างคนในชุมชนท้องถิ่น” ที่ขาดโอกาสและศักยภาพให้มีการพัฒนาทางความคิด วิสัยทัศน์และกระบวนการทัศน์ใหม่ต่อการพัฒนาสังคมของพื้นที่บ้าน โดยมีพื้นฐานสอดคล้องกับปัญหาชุมชนท้องถิ่นและสอดคล้องกับสังคมแห่งการเรียนรู้ โดยมองคนในชุมชนท้องถิ่นอย่างมีคุณค่า มีศักยภาพมากกว่าการยึดถือปัจเจกชนเป็นหลัก และเป็นการมองการพัฒนาแบบองค์รวมมากกว่าการแยกส่วน โดยให้ความสำคัญในการระดมความคิดเห็นร่วมกัน ทำงานร่วมกัน และเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและให้ความสำคัญกับข้อมูลความรู้ความจริงอย่างเป็นเหตุเป็นผลในการตัดสินใจมากกว่าการใช้ความรู้สึกส่วนตัว รวมทั้งการทำงานเป็นทีมและพัฒนาขีดความสามารถในกระบวนการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน การประชุมอย่างมีส่วนร่วมและอย่างสร้างสรรค์ การบันทึกข้อมูล การจับประเด็นและการเชื่อมโยงข้อมูล การวิเคราะห์และการสรุปข้อมูล ตลอดจนการจัดการกับระบบฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น และการประสานศักยภาพภายนอกมาหนุนเสริมการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สินธุ์ สโรบล. 2552)

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน

1.2.1 ความหมายของงานวิจัยเพื่อชุมชน

งานวิจัยเพื่อชุมชน หรืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-based research) เป็นการเรียนรู้ที่เป็นระบบของคน เป็นกระบวนการสร้างและใช้ความรู้โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาหรือส่งเสริมศักยภาพของชุมชน และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในชุมชนท้องถิ่น มีนักวิชาการ นักวิจัย ได้กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งในมิติของความหมายที่ครอบคลุมถึงสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้หลายท่าน ดังเช่น วิจัยท้องถิ่น

คือ กระบวนการที่คนในชุมชนได้เข้ามาร่วมคิด ทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงาน เป็นเครื่องมือที่เน้นให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง ทำให้ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น งานวิจัยท้องถิ่นเน้นกระบวนการมากกว่าผลงานวิจัย มองงานวิจัยเป็นกระบวนการในฐานะเครื่องมือที่จะเพิ่มพลังชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. 2550.) นอกจากนี้ ดวงพร รั้งรองรจิตภูมิ (2552) ได้กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อชุมชนที่สอดคล้องกันและกล่าวถึงจุดเน้นของงาน กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ โดยมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ผลงานและมีความสามารถในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูงขึ้นและสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาลักษณะอื่น ๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเป็นการเน้นที่กระบวนการมากกว่าผลลัพธ์ เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้านและเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชนซึ่งจะต้องอาศัยเวทีเป็นเครื่องมือเพื่อให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วม ดังนั้น กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงหมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอนเพื่อตอบคำถามหรือความสงสัยบางอย่าง ประเด็นคำถามต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่าข้อสงสัยตรงไหน มีการหาข้อมูลก่อนลงมือปฏิบัติ วิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล วางแผนการทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำการบันทึก มีการทบทวนความก้าวหน้า วิเคราะห์ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อถอดกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถสรุปบทเรียน ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจทำให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทำโดยคนในท้องถิ่น อันเป็นงานวิจัยที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น มุ่งแก้ปัญหาด้วยการลงมือทำจริงและมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ เป็นเครื่องมือที่ชาวบ้านใช้เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ ดังเช่นที่ กาญจนา ทองทั่ว. (2552) ได้กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ว่าเป็นการสร้างตัวตนของคนในท้องถิ่น เป็นงานของคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น เป็นงานวิจัยอย่างแท้จริง ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทั้งคนนอกและคนใน คน

นอกจากนี้จะต้องเข้าไปเรียนรู้และเสริมสร้างสนับสนุนการวิจัยของคนใน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ (2551) ได้กล่าวถึงงานวิจัยว่าชุมชนว่าเป็นการวิจัยของประชาชน หรือการทำประชาพิจัย เป็นการวิจัยที่ประชาชนเป็นผู้ดำเนินการเป็นหลักตั้งแต่ต้นจนจบ คือคนในท้องถิ่นทั้งหมดไม่เพียงผู้นำชุมชน การวิจัยโดยคนในท้องถิ่น หมายถึงการตั้งคำถามและหาคำตอบ เป็นการจัดการความรู้แบบหนึ่ง ซึ่งคนในท้องถิ่นลงมือเก็บข้อมูลในเรื่องที่วางเอาไว้ เพื่อจะได้คำตอบที่ต้องการ เมื่อได้ข้อมูลแล้วจึงทำการวิเคราะห์เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมสภาพการณ์ที่เป็นจริงของชุมชน นอกจากนี้การทำประชาพิจัย ท้องถิ่นต้องจัดการไปเรียนรู้ดูงานของกรณีที่เราทำสำเร็จ ทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับชุมชน เพื่อจะได้เรียนรู้ว่าเขาทำสำเร็จเพราะอะไร เป็นกระจกส่องตัวเองว่าทำไมเราถึงทำไม่สำเร็จ งานวิจัยเพื่อชุมชนยังมีความเชื่อมโยงกับการวางแผนยุทธศาสตร์ท้องถิ่นด้วย ซึ่งการวางแผนยุทธศาสตร์ท้องถิ่น หมายถึงกระบวนการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ในการตอบสนองปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ที่มีอยู่จำนวนมาก การวางแผนยุทธศาสตร์ช่วยจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการต่าง ๆ รวมทั้งลำดับความเร่งด่วน และกลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจน โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้เกิดแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่ทำให้วิสัยทัศน์อันเป็นภาพฝันและเป้าประสงค์ที่กำหนดร่วมกันสามารถเกิดเป็นจริงได้ ทั้งนี้การทำยุทธศาสตร์ที่ดีไม่ใช่ว่าเขียนโครงการเพื่อของบประมาณ แต่เป็นกระบวนการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม จึงเป็นการเรียนรู้ในชุมชนท้องถิ่นร่วมกัน เพื่อค้นหาปัญหา ความต้องการ และศักยภาพหรือความสามารถที่ยังไม่พัฒนา หรือยังไม่พัฒนาเต็มที่ของแต่ละท้องถิ่น ค้นหาทุนและปัจจัยเงื่อนไขตามสภาพที่เป็นจริง เป็นการระดมพลังให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการทั้งหมด ตั้งแต่ทำข้อมูล การวางแผน การทำประชาพิจารณ์ ไม่ใช่ว่าทำประชาคมเพื่อเพียงหาปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น แต่เป็นกระบวนการวิจัยของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชนอย่างแท้จริง จึงต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการทำข้อมูลมากที่สุด การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ และทำแผนยุทธศาสตร์ร่วมกัน

1.2.2 คุณลักษณะของงานวิจัยเพื่อชุมชน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นการผสมผสานงานวิจัยทั้งในเชิงวิชาการ งานพัฒนา และวิถีชาวบ้าน ลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (2552) ได้กล่าวถึง

ลักษณะของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ดังนี้ 1) เป้าหมายของงานวิจัยอยู่ที่การพัฒนาตัวนักวิจัย ส่วนความรู้หรือผลงานวิจัยนั้นต้องเป็นความรู้ที่สามารถแก้ปัญหาหรือนำไปพัฒนาท้องถิ่นได้ ความรู้ที่เกิดจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะฝังอยู่ในตัวคน การเปลี่ยนแปลงของนักวิจัยชาวบ้านในช่วงก่อนและหลังกระบวนการวิจัย เป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญของประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น 2) คนทำงานวิจัยคือชาวบ้าน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการเปลี่ยนบทบาทชาวบ้านในกระบวนการวิจัยจากที่เคยเป็นกลุ่มตัวอย่างมาเป็นนักวิจัย 3) เน้นกระบวนการสร้างวิธีคิดให้แก่ชาวบ้านที่เข้ามาร่วมงานวิจัย โดยนักวิจัยต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดปัญหาการวิจัย การวางแผน การดำเนินการ การวิเคราะห์ข้อมูล จนถึงขั้นตอนการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ 4) มีการออกแบบโครงสร้างและกลไกเพื่อการหนุนช่วย เนื่องจากเป็นงานวิจัยที่ชาวบ้านเป็นผู้ทำวิจัย จึงจำเป็นต้องมีการสร้างและออกแบบโครงสร้างตลอดจนกลไกต่าง ๆ เพื่อการหนุนช่วยให้การทำวิจัยของชาวบ้านเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น มีทีมนักวิชาการเข้ามาเป็นที่ปรึกษาในเชิงวิชาการ เป็นต้น 5) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นการกระจายปัญญาสู่ท้องถิ่น กระบวนการวิจัยอาจถือได้ว่าเป็นการกระจายความรู้หรือติดตั้งวิธีคิดแบบวิจัยให้แก่ชาวบ้านเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้และการพัฒนาอย่างยั่งยืน 6) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีลักษณะเป็นสหวิทยาการ เนื่องจากมีจุดเริ่มต้นจากปัญหาที่ชาวบ้านนักวิจัยกำลังประสบอยู่ ทั้งในมิติของสาขาวิชาการและชุดความรู้ของชุมชนกับความรู้สมัยใหม่ 7) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีการใช้กระบวนการ KM มาทดแทนการอ่านทบทวนวรรณกรรม ในขั้นตอนของงานวิจัยจึงมักพบรูปแบบการจัดเวทีเสวนาแลกเปลี่ยนระหว่างผู้มีประสบการณ์ การดูงานกรณีศึกษา การเชิญผู้มีประสบการณ์มาเป็นวิทยากร เป็นต้น 8) เป็นงานวิจัยที่ใช้ประโยชน์ได้จริง เนื่องจากเริ่มจากปัญหาในชีวิตของชาวบ้านนักวิจัย ดังนั้นหลังจากเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัย ผลที่เกิดขึ้นสามารถนำไปใช้ได้จริง และเกิดประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรมแก่ชุมชน 9) งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีคุณสมบัติเป็นงานและวิจัยและพัฒนา แล้วแต่นักศึกษาส่วนว่าจะป็นงานวิจัยหรืองานพัฒนามากกว่ากัน 10) เน้นการสร้าง ความเข้าใจร่วมกันตลอดกระบวนการ โดยมีกิจกรรมที่เน้นการสร้าง ความเข้าใจร่วมกันสำหรับผู้คนทุกกลุ่มที่เข้ามามีส่วนร่วมกับกระบวนการวิจัย

โดยหลักการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) ใจพทย์ต้องมาจากความต้องการของชุมชน โดยชุมชนอาจเป็นผู้คิดริเริ่มเอง หรือจะเป็นการจุดประกายจากบุคคลภายนอก แต่ท้ายที่สุดชุมชนจะต้องตัดสินใจเองว่าใจพทย์วิจัยนั้นเป็นความต้องการของชุมชนหรือไม่ 2) หลักการมีส่วนร่วม การวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีหลักการเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ตลอดทั้งกระบวนการวิจัยจะถือเสมือนว่าการมีส่วนร่วมจากทุกส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนั้น เป็นแรงผลักดันสำคัญให้งานวิจัยดำเนินต่อไปได้ 3) การคิดกิจกรรมบนฐานข้อมูล หลักการข้อนี้จะทำให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีข้อแตกต่างจากวิถีชาวบ้าน เนื่องจากการค้นคิดกิจกรรมนั้นไม่ได้มาจากความคิดเห็นเท่านั้น แต่มีพื้นฐานมาจากข้อมูลที่ได้ผ่านการจัดระบบ วิเคราะห์ สังเคราะห์แล้ว จึงเป็นการคิดกิจกรรมบนสภาพความเป็นจริง และ 4) หลักความสัมพันธ์ระหว่างการคิดกับการลงมือทำ เพื่อแก้ไขข้อจำกัดของวิถีชาวบ้านและวิถีของนักวิชาการ (กาญจนา แก้วเทพ. 2552)

1.2.3 กระบวนการทำงานวิจัยเพื่อชุมชน

งานวิจัยเพื่อชุมชนเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น ข้อมูลจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นได้ใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการปัญหาของตนเอง รวมทั้งการนำไปช่วยในการวางแผนเพื่อบริหารการเปลี่ยนแปลงของชุมชน อย่างไรก็ตามงานวิจัยท้องถิ่นเป็นงานที่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของชุมชนและเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนที่เข้ามาร่วมกันออกแบบ ดำเนินการวิจัย และสรุปผลงานเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ งานวิจัยเพื่อชุมชนท้องถิ่นถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการทำงานกับชุมชนท้องถิ่นหลายรูปแบบ การทำความเข้าใจกับแนวคิดและหลักการพื้นฐานของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้การออกแบบการทำงานร่วมกันกับชุมชนอย่างสมบูรณ์และมีความเป็นไปได้ในการดำเนินงานวิจัย ตลอดจนทราบถึงเป้าหมายของการทำวิจัยได้เป็นอย่างดี (สินธุ์ สโรบล. 2552) ซึ่งขั้นตอนในการขับเคลื่อนกระบวนการทำงานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นโดยสรุปมี 3 ระยะ (กาญจนา ทองทั่ว. 2552; มหาวิทยาลัยเกริก. มปป.) ได้แก่ ระยะที่ 1 การเตรียมการ เตรียมชุมชน เป็นการหาโจทย์วิจัย รวมถึงการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนทุกกลุ่มในหมู่บ้าน เพราะเวลาทำงานวิจัยในชุมชนจะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกกลุ่มจึงจะทำให้งานสำเร็จ ซึ่งการเตรียมชุมชนจะใช้เวทีทั้งการประชุมชี้แจง การพูดคุยในกลุ่มย่อย หรือการพูดคุยรายบุคคล ระยะที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย เป็นขั้นตอนของการเก็บข้อมูล ทั้งงานเอกสาร การศึกษาบริบทชุมชน และการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนอย่างเป็นระบบ เพื่อพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของวิธีการ ทิศทางที่จะนำมาแก้ปัญหา กำหนดแผนงานในการขับเคลื่อนงานวิจัย ผู้รับผิดชอบ ระยะเวลา บประมาณที่ใช้ ขั้นตอนการดำเนินงาน แล้วจึงนำแผนงานนั้นลงสู่การปฏิบัติ ระหว่างดำเนินงานก็จะมีการติดตามประเมินผลแต่ละขั้นตอนโดยการประชุมงานเป็นระยะๆ ระยะที่ 3 การสรุปผลและเขียนรายงานการวิจัย เป็นการนำข้อมูลที่มีการเก็บอย่างเป็นระบบมาเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

นอกจากนี้ เสรี พงศ์พิศ. (2551) ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนการทำวิจัยเพื่อชุมชนว่าประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ที่ครอบคลุมกระบวนการทำงานวิจัยใน 3 ระยะดังกล่าวข้างต้น แต่ให้รายละเอียดในระยะเวลาของการดำเนินการที่แตกต่างออกไป ได้แก่ 1) วางการดำเนินการ เพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน และแต่งตั้งคณะทำงาน 2) จัดเวทีสำหรับชุมชน ได้แก่ เวทีที่ 1 เรียนรู้รากเหง้า เวทีที่ 2 วิถีชุมชนเป็นอย่างไร มีระบบคุณค่า จารีต ประเพณี ปัจจัย 4 มรดกทางวัฒนธรรม ทูตทางปัญญา และทูตทางสังคมต่าง ๆ เวทีที่ 3 สัมผัสสืบค้นทรัพยากรในชุมชน เวทีที่ 4 วิเคราะห์รายรับรายจ่าย หนี้สิน เวทีที่ 5 ศึกษาดูงาน และกลับมาวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหาและความต้องการที่แท้จริง และเวทีที่ 6 ร่างแผนชุมชนและประชาพิจารณ์ และ 3) จากการวิเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การจัดทำแผนปฏิบัติการ คือ แผนงาน โครงการ กิจกรรม

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นงานวิจัยที่ชาวบ้านผู้เป็นเจ้าของปัญหาเป็นคนลงมือทำงานเพื่อแก้ปัญหาเป็นหลัก โดยอาศัยกระบวนการวิจัยที่เป็นระบบระเบียบ เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนที่เกี่ยวข้องตั้งแต่เริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง มีเป้าหมายหลักที่การพัฒนานักวิจัย ส่วนผลการวิจัยนั้นต้องสามารถนำไปแก้ปัญหา หรือพัฒนาท้องถิ่นได้จริง จากแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นนี้ทำให้นิพพานักวิจัยชุมชน นักวิจัยท้องถิ่น ได้รับการพัฒนาขึ้นจากการเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นเอง อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการบริหารงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยกระบวนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะเตรียมการ ระยะดำเนินการ และระยะสรุปผลการดำเนินการ

จะเห็นได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ฉายภาพให้เห็นถึงพัฒนาการของการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ผ่านมา รวมถึงการเกิดกระบวนการวิจัยที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการทั้งการมีส่วนร่วมทั้งกระบวนการวิจัย และการมีส่วนร่วมในบางส่วนบางตอนของการวิจัย โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่เป็นการสร้างการพัฒนาจากบุคคลภายนอกเป็นผู้เข้าไปดำเนินการ โดยส่วนใหญ่แบ่งการดำเนินการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ คือ ระยะเตรียมการ ระยะดำเนินการ และระยะสรุปผล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยชุมชนที่ครอบคลุมทั้งแนวคิดเกี่ยวกับนักวิจัยชุมชน และแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อชุมชน เป็นแนวทางในการค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน และเป็นแนวทางในการทำ

ความเข้าใจสถานการณ์ของการเป็นนักวิจัยชุมชนและการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน รวมถึงผู้วิจัยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อชุมชน เป็นแนวทางของกระบวนการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน เป็นการต่อยอดกระบวนการวิจัยหรือกระบวนการพัฒนาชุมชนในอดีตสู่การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่เน้นการสร้างคนให้มีความรู้ มีเจตคติ ทักษะ การปฏิบัติ รวมถึงการส่งต่อองค์ความรู้ มาวิเคราะห์หรือร่วมกับการวางแผนการวิจัยของนักวิจัยชุมชน อีกทั้งอาจนำมาเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากการสร้างสรรค์งานวิจัยเพื่อชุมชน หรือมีแนวโน้มที่จะสามารถสร้างงานวิจัยชุมชนได้ เช่น เขียนโครงร่างงานวิจัย มีแนวโน้มที่จะทำงานวิจัยได้สำเร็จ หรือสามารถที่จะบรรลุการได้ชิ้นงาน

ส่วนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เป็นการพัฒนาศักยภาพและความสามารถของคนให้สามารถนำพลังความสามารถที่อยู่ในตัวบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีให้แก่ชุมชน นักวิจัยชุมชนเป็นบุคคลที่มีความสามารถ มีทักษะ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัยมาบ้างแล้ว เพียงแต่ไม่ถูกนำออกมาใช้อย่างเต็มกำลังความสามารถ รวมทั้งบางคนอาจห่างหายจากการเป็นนักวิจัยชุมชนไปนาน ศักยภาพที่มีก็ไม่ได้ถูกนำออกมาใช้และไม่ได้เพิ่มพูน ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนจึงเป็นการดึงความสามารถของคนในชุมชนที่พร้อมที่จะรับการพัฒนาให้ได้รับการพัฒนา ปรับปรุง และพร้อมที่จะใช้ศักยภาพที่มีให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนของตนเอง การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งแต่ละบุคคลมีไม่เท่ากัน ทั้งนี้การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ (Potential) เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจและเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ (Potential)

2.1.1 ความหมายของศักยภาพ

ศักยภาพ ในภาษาอังกฤษใช้คำว่า Potential หรือบางแนวคิดใช้คำว่า Human Potential หมายถึง ความสามารถของแต่ละบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการกระทำหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของแต่ละบุคคล แต่ละบุคคลนั้นมีวิสัยความสามารถไม่เหมือนกัน เป็นภาวะแฝง อำนาจ หรือคุณสมบัติที่แฝงในสิ่งต่าง ๆ อาจทำให้พัฒนาหรือปรากฏเป็นสิ่งที่ประจักษ์ (ราชบัณฑิตยสถาน. 2542) นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการได้ให้ความหมายของศักยภาพที่สอดคล้อง

กัน คือหมายถึง พลังความสามารถที่อยู่ภายในตัวบุคคลที่ยังไม่แสดงออกมาให้ปรากฏหรือออกมาบ้างแต่ไม่หมด เป็นความพร้อมในตัวบุคคลที่เอื้อต่อการพัฒนา ปรับปรุง และสามารถดึงออกมาใช้ได้หากได้รับการกระตุ้นจากภายนอก (Procter. 1991; เสรี พงศ์พิศ. 2551; พิมพิมล พลเวียง. 2543; สอนง วรอุไร. 2555) ทั้งนี้ ความสามารถที่แสดงหรือปรากฏเป็นได้ทั้งเครื่องชี้หรือสะท้อนศักยภาพในอดีต และเป็นเครื่องบ่งบอกศักยภาพในอนาคต การปรากฏของพลังศักยภาพของสิ่งใด ๆ จะเป็นเช่นใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยอย่างน้อย 2 ส่วน คือ พลังความสามารถของสิ่งนั้น และเงื่อนไขบริบทที่เป็นไปได้ทั้งตัวชัดเจนหรือตัวคลุมเครือ การปรากฏออกมาของศักยภาพนั้นที่สำคัญคือเงื่อนไขเชิงบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพชรน้อย ม่วงงาม (2539) ซึ่งศักยภาพของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันและสามารถดึงเอาพลังคุณลักษณะอันซ่อนเร้นดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ (สมนึก ปัญญาสิงห์. 2532) นอกจากนี้ สุริย์ เข้มทอง และอโณทัย งามวิชัยกิจ. (2561) ได้ให้ความหมาย ศักยภาพ หมายถึง ความพร้อมหรือแนวโน้มที่จะแสดงความสามารถที่มีอยู่ให้ปรากฏเมื่อมีโอกาสที่จะกระทำได้ในระดับบุคคล ส่วนการพัฒนาศักยภาพ คือ การพัฒนาความสามารถที่ทำให้บุคคลทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทั้งนี้ คำว่า ศักยภาพ (Potential) มักใช้สับสนกับคำว่าสมรรถนะ ที่ใช้คำว่า Competency ที่ให้ความหมายในมิติของความสามารถ (ความรู้และพฤติกรรม) เป็นขีดความสามารถในการทำงาน เป็นการค้นหาสิ่งที่ทำให้เกิดการปฏิบัติงานที่เป็นเลิศ (Excellence) หรือการปฏิบัติงานที่เหนือกว่า (Superior performance) นอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของสมรรถนะในด้านอาชีพ (Occupational competency) ว่าหมายถึงความสามารถ (Ability) ในการทำกิจกรรมต่างๆ ในสายอาชีพเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามมาตรฐานที่ได้ถูกคาดหวังไว้ อันหมายถึงองค์ประกอบของความสามารถรวมกับเกณฑ์การปฏิบัติงานและขอบเขตของงาน (Dale&Hes. 1995) ทั้งนี้สมรรถนะเน้นที่ผลความสำเร็จของงานตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนตามสายงานที่ปฏิบัติ ทั้งสมรรถนะหลัก สมรรถนะรอง และสมรรถนะตามสายงาน อันมีความแตกต่างจากคำว่า ศักยภาพ หรือ ศักยภาพของมนุษย์ ที่เป็นพลังความสามารถในตัวบุคคลที่พร้อมจะแสดงออกมาหากได้รับการส่งเสริมที่เหมาะสม โดยไม่ได้มีเกณฑ์มาตรฐานมากำหนดชัดเจน

ศักยภาพมีหลายระดับด้วยกันทั้งระดับบุคคล ระดับองค์กร และศักยภาพในการบริหาร การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในครั้งนี้ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพระดับบุคคล โดยมีนักวิชาการกล่าวถึงศักยภาพระดับบุคคล ว่าเป็นพลัง

ความสามารถของบุคคลที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของบุคคล หากมีการกระตุ้นของบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมจะสามารถแสดงพลังหรือความสามารถที่มีอยู่ออกมาได้หรือยับยั้งพลังที่มีอยู่มิให้เกิดขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสมรรถภาพของแต่ละบุคคล (Longman. 1987) ศักยภาพระดับบุคคล เป็นความสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ ที่มีความพร้อมจะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งทางด้านร่างกาย ได้แก่ วุฒิภาวะ ซึ่งหมายถึง การเจริญเติบโตเต็มที่ของร่างกายและจิตใจ ได้แก่ ความพอใจที่จะสนองต่อสิ่งเร้าหรือพอใจจะกระทำการต่าง ๆ ดังนั้นองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดศักยภาพในระดับบุคคล วุฒิภาวะ หมายถึงความเจริญเติบโตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และอารมณ์ รวมถึงประสบการณ์ทางสังคม หรือความรู้เดิม ผู้มีประสบการณ์เดิมมากย่อมมีแนวโน้มที่จะเรียนรู้ได้ดีกว่าผู้มีประสบการณ์เดิมน้อย ทั้งนี้ศักยภาพระดับบุคคลสามารถนำออกมาใช้เพื่อดำเนินการหรือประกอบกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งในขอบเขตได้เป็นผลสำเร็จ จะมีลักษณะที่ไม่ตายตัวแต่อาจจะทำให้มีมากขึ้น หรือแข็งแรงขึ้นจากการพัฒนา (เยาวลักษณ์ ศิริสุวรรณ. 2539) นอกจากนี้ วิชกร กุหลาบศรี (2541) ยังกล่าวถึง ศักยภาพระดับบุคคลว่าเป็นสภาวะความสมบูรณ์ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา และอารมณ์ของบุคคลที่พร้อมจะตอบสนองต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ด้วยวิธีการเพื่อให้เกิดการกระทำที่มีแนวโน้มจะทำให้เกิดความสำเร็จ ความพร้อมจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับวุฒิภาวะ ประสบการณ์ทางสังคม ความรู้เดิม ความสนใจ หรือแรงจูงใจ

กรอบแนวคิดของศักยภาพมนุษย์ (Human Potential) เป็นธรรมชาติของมนุษย์มีการกระทำที่แสดงออกมาในสถานการณ์ต่างๆ 3 ส่วน คือ 1) จุดประสงค์ (Purposive) 2) สัญลักษณ์ (Symbolic) และ 3) สังคม (Social) ซึ่งการกระทำต้องสะท้อนมาตรฐาน ค่านิยม หรือความเชื่อเดิมที่มีติดตัวอยู่ และขณะเดียวกันก็แสดงถึงสิ่งใหม่ที่ต้องสร้างขึ้น ทั้งนี้คำว่าศักยภาพต้องสะท้อนลักษณะความโดดเด่นของการเจริญงอกงามของมนุษย์ (Human Growth) กล่าวคือเป็นเครื่องบ่งชี้การตอบสนองตามแนวทางที่ศึกษา ประสบการณ์ และการเลี้ยงดูที่ได้รับตั้งแต่แรกเริ่ม สำหรับแนวคิดด้วยศักยภาพมี 3 แนวคิดสำคัญ ได้แก่ (Israel. Scheffler. 1985)

1) ศักยภาพเป็นขีดความสามารถที่เกิดขึ้น (Potential as Capacity to become) ศักยภาพในด้านนี้ต้องปรากฏให้เห็น และมีการตีความตามเงื่อนไขที่กำหนดขึ้น ซึ่งขีดความสามารถ (Capacity) เป็นสิ่งที่คัดแยกความสามารถที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ตามข้อจำกัดในบริบท ทั้งนี้การได้มาซึ่งศักยภาพในแนวคิดนี้ต้องสามารถขับเคลื่อนได้ด้วยตนเอง การเรียนรู้สู่การขับเคลื่อนที่หลากหลาย รู้จักปฏิเสธ และรู้จักยอมรับตามเงื่อนไข

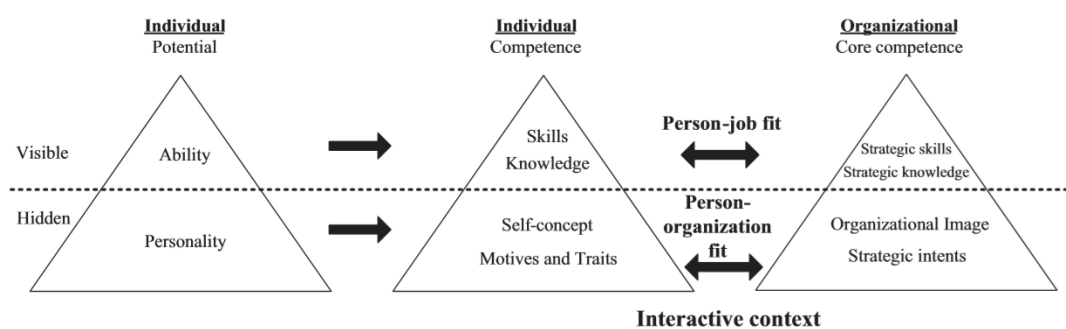
2) ศักยภาพเป็นนิสัยความชอบที่เกิดขึ้น (Potential as Propensity to become) ศักยภาพในแนวคิดนี้มีลักษณะจากพื้นฐานความชอบเพื่อการพัฒนาทักษะ ทั้งนี้เกิดจากแรงจูงใจในสิ่งที่ตนสนใจ ซึ่งอยู่นอกเหนือรูปแบบ capacity แบบแรกที่เป็นขีดความสามารถเพื่อการพัฒนาทักษะ ซึ่งนิสัยความชอบนี้เป็นสิ่งที่บ่งชี้ที่นำมาซึ่งการพัฒนาความสามารถซ่อนเร้นที่แฝงอยู่ โดยมีเงื่อนไขบริบทที่มีความสำคัญในการพัฒนา การคาดการณ์ตามเงื่อนไขสร้างศักยภาพได้ นิสัยความชอบนี้อาจกลายเป็นลักษณะพิเศษบางอย่าง โดยลักษณะการพัฒนาศักยภาพตามแนวคิดนี้ คือ 1) ไม่ได้เกิดจากการพัฒนาเป็นกระบวนการแบบเส้นตรงแต่เป็นการพัฒนาแบบหลากหลายทิศทาง ซึ่งต้องกำหนดจุดเริ่มต้นและจุดสุดท้าย 2) สร้างข้อกำหนดผลลัพธ์ทั้งแบบทางตรงและทางอ้อม ทั้งแบบกำหนดชัดแจ้งและมีนัยสำคัญ 3) ใช้การติดตามโดยพยายามสร้างความตระหนักและให้คำแนะนำ 4) อธิบายหรือสร้างสัญลักษณ์ที่แสดงการเกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงเป้าหมายของจุดสุดท้าย 5) พิจารณาภายในตัวตนและเงื่อนไขในบริบท

3) ศักยภาพเป็นสมรรถนะที่เกิดขึ้น (Potential as Capability to become) ความยากในศักยภาพตามแนวคิดนี้คือการออกแบบผลลัพธ์ ทักษะที่เป็นการแสดงถึงสมรรถนะ (Capability) จะเหนือกว่าขีดความสามารถที่แสดงออก (Capacity) สมรรถนะ (Capability) มีอำนาจคาดการณ์ตามเงื่อนไข สมรรถนะ (Capability) ในความหมายนี้เชื่อมโยงถึงความเป็นอิสระ กล่าวคือ บุคคลมีอิสระในการลงมือทำ การให้อำนาจบุคคล (empower) ทั้งในการเรียนรู้ การตัดสินใจ การเลือกสรร การพัฒนาศักยภาพตามแนวคิดนี้ มีดังนี้ 1) ต้องเข้าใจสมรรถนะ (Capability) รายย่อยหรือรายละเอียด ที่ต้องการพัฒนาให้เกิดเป็นคุณสมบัติหรือลักษณะพิเศษบางประการ 2) สิ่งที่ยังชี้สมรรถนะควรอ้างถึงผลลัพธ์ที่เป็นสมมติฐานเริ่มต้น 3) ผลลัพธ์ที่ตั้งไว้ควรพิจารณาผลดีและผลเสีย คุณค่าเชิงบวกและลบ รวมทั้งการให้อำนาจในการเรียนรู้ 4) สมรรถนะ (Capability) ไม่ได้เกิดขึ้นจากภายในตัวบุคคล สามารถพัฒนาหรือลดลงได้ตามกาลเวลา 5) หลักความสัมพันธ์ของศักยภาพ ประสิทธิภาพของบุคคลในการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความหนักแน่นของสังคมและสภาพแวดล้อมทางการเรียนรู้ศึกษา ศักยภาพต้องสะท้อนความรู้และบริบทตามสมมติฐาน

2.1.2 องค์ประกอบของศักยภาพ

ศักยภาพที่มีองค์ประกอบสำคัญ 2 ส่วน ประกอบด้วย 1) ศักยภาพที่ปรากฏให้เห็น (visible) ได้แก่ ความสามารถ (Ability) ปรากฏให้เห็นผ่านทักษะ (Skills) และความรู้

(knowledge) 2) ศักยภาพที่แฝงอยู่ (Hidden) ได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคล (Personality) ซึ่งหมายถึงลักษณะเฉพาะของบุคคลในแง่ ความคิดความเชื่อแห่งตน (Self-concept) แรงขับจากภายใน (Motives) และอุปนิสัย (Traits) โดยศักยภาพของนักวิจัยชุมชนสามารถมองได้ทั้ง ศักยภาพส่วนที่ปรากฏให้เห็นและศักยภาพส่วนที่แฝงอยู่ ทั้งนี้ศักยภาพยังมีความสัมพันธ์กับ สมรรถนะ (Competency) โดยศักยภาพสามารถปรากฏให้เห็นผ่านสมรรถนะ เช่น ทักษะ ความรู้ ความคิดความเชื่อ เป็นต้น (Chen & Chang, 2010)

ภาพประกอบ 1 ความสอดคล้องระหว่างศักยภาพ สมรรถนะ และสมรรถนะหลัก

ศักยภาพของนักวิจัยชุมชนมีทั้งศักยภาพที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด และที่แฝงอยู่ โดยปรากฏให้เห็นผ่านสมรรถนะ เช่น ทักษะ ความรู้ อารมณ์ความรู้สึก ดังที่ได้มีผู้กล่าวถึง ศักยภาพที่ปรากฏผ่านสมรรถนะโดยผ่านองค์ประกอบพื้นฐานของสมรรถนะของบุคคลในด้านต่างๆ ได้แก่ (McClelland, 1973; Chisholm and Ely, 1976)

1) ด้านความรู้ (knowledge) คือ ข้อมูลต่าง ๆ ที่นักวิจัยชุมชนมีความรู้ความเข้าใจที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเพื่อชุมชน และกระบวนการวิจัย เช่น ความรู้เรื่องกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รู้ว่ากระบวนการวิจัยสามารถใช้แก้ปัญหาชุมชน เป็นต้น

2) ด้านทักษะ (Skills) คือ ความสามารถทั้งทางกายภาพและจิตใจที่นักวิจัยชุมชนจะปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาตนเอง ชุมชนท้องถิ่นโดยอาศัยกระบวนการวิจัยให้ประสบความสำเร็จ ทั้ง ความสามารถทางกายภาพที่สะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมทางกายที่จะปฏิบัติงานและความสามารถทางจิตใจที่จะสะท้อนด้านของทักษะเชิงความคิดต่างๆ

3) ด้านความคิดความเชื่อแห่งตน (Self-Concept) เป็นส่วนประกอบรวมของเจตคติ (Attitude) ค่านิยม (Value) และความเป็นตัวตนของนักวิจัยชุมชน ในส่วนของอารมณ์

ความรู้สึก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลรวมทั้งหมดของลักษณะประจำตัวของนักวิจัยชุมชนแต่ละบุคคล เช่น คนที่ที่มีความเชื่อมั่นในตนเองก็จะแสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อและเจตคติว่าเขาจะสามารถนำพาการพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยให้เกิดความสำเร็จได้

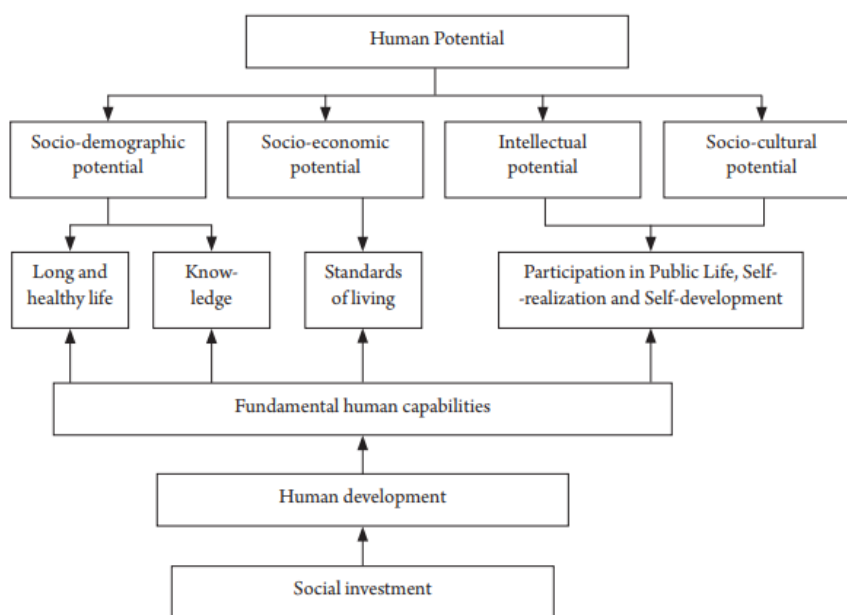
4) ด้านอุปนิสัย (Traits) เป็นลักษณะทางกายภาพของนักวิจัยชุมชนที่แสดงออกอย่างสม่ำเสมอในการตอบสนองต่อข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์ต่างๆ ที่ต้องเผชิญในชีวิตประจำวัน

5) แรงขับจากภายใน (Motives) เป็นสิ่งที่นักวิจัยชุมชนมีความต้องการให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันให้นักวิจัยชุมชนแสดงออกซึ่งพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของตนเอง

เช่นเดียวกับชนกนารถ บุญวัฒน์กุล. (2557) ได้กล่าวถึงการพัฒนาศักยภาพของคนที่สะท้อนถึงการแสดงออกผ่านสมรรถนะด้านต่างๆ จากการปรับเปลี่ยนและแสดงออกทางพฤติกรรม โดยเห็นว่าการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการปฏิบัติของบุคคลที่ก่อให้เกิดประสิทธิภาพ คุณภาพ เช่น การลงมือทำทันที การพัฒนาตัวเอง การพัฒนางาน คิดใหม่ ทำใหม่ การวิเคราะห์แก้ปัญหา การคิดนอกกรอบ การเขียน การพูด การนำเสนอ การทำงานร่วมกับคนอื่น เป็นต้น ซึ่งสรุปแล้ว ศักยภาพคือ ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่จำเป็นต่อการทำงานของบุคคลให้ประสบความสำเร็จสูงกว่ามาตรฐานทั่วไป ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (skill) และพฤติกรรมที่พึงปรารถนา (attributes)

นอกจากนี้ ยังมีผู้กล่าวถึงองค์ประกอบของศักยภาพมนุษย์ที่เชื่อมโยงถึงโครงสร้างสำคัญทางสังคม 4 องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วย 1) ศักยภาพทางสังคมและประชากรศาสตร์ รวมทั้งจำนวนของประชากร เพศ ความสมดุล เจริญสุขภาพ วิถีชีวิต และระดับการศึกษาของประชากร 2) ศักยภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงในระดับของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการจ้างงานของประชากร คุณภาพและความเชี่ยวชาญของวิชาชีพ ลักษณะของเงื่อนไขแรงงาน มาตรฐานคุณภาพชีวิต ระดับของอุปสงค์อุปทานและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า 3) ศักยภาพทางสติปัญญา ซึ่งว่าด้วยบทบาทด้านนวัตกรรม การประกอบการธุรกิจและความคิดสร้างสรรค์ของปัจเจก โอกาสที่เอื้อให้เกิดตามสถานการณ์ความเป็นจริง 4) ศักยภาพทางสังคม-วัฒนธรรม (socio-cultural) ซึ่งขึ้นอยู่กับหลักวิทยาศาสตร์ การศึกษา และวัฒนธรรม ทั้งนี้การตัดสินใจขึ้นอยู่กับภาพรวมจากกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก และความสามารถทางจิตของประชากร การสร้างแรงจูงใจ ค่านิยม และการบูรณาการทางสังคมกับกลุ่มประชากรที่หลากหลาย

การพัฒนาพร้อมกับทุกองค์ประกอบเป็นไปเพื่อการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ ซึ่งอิทธิพลของประชากรวัยแรงงานและความเชื่อมโยงกับพลวัตทางเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อประชากร (Libanova.2007; refer to Revko,A. 2016)

ภาพประกอบ 2 องค์ประกอบของศักยภาพมนุษย์

ที่มา: Libanova. 2007:35; refer to Revko. 2016

นอกจากนี้ ศักยภาพของนักวิจัยชุมชนยังสามารถอาศัยมุมมองตามแนวคิดจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม (Humanistic psychology) ในการทำความเข้าใจและนำมาอธิบายการเกิดและการบรรลุศักยภาพได้อีกด้วย โดยมุมมองด้านศักยภาพตามแนวคิดจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม ให้ความสำคัญกับศักยภาพของบุคคลที่เน้นส่วนรวมของอารมณ์ และลักษณะเฉพาะของบุคคล มุ่งศึกษาและให้ความสำคัญกับคุณค่าของแต่ละบุคคล โดยความเชื่อที่สำคัญประการหนึ่งคือ ความสนใจสูงสุดอยู่ที่คุณค่าและศักดิ์ศรีของมนุษย์ และสนใจในการพัฒนาศักยภาพซึ่งอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน แนวคิดนี้ให้ความสำคัญกับบุคคลที่ค้นพบตัวเองและความสัมพันธ์กับผู้อื่นและกลุ่มต่างๆ ในสังคม โดยหลักการทางจิตวิทยามนุษยนิยม มนุษย์จะอยู่ในกระบวนการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิต หลักการดังกล่าวจะมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการแสวงหาของมนุษย์ที่จะไปให้ถึงสภาพการบรรลุตนหรือศักยภาพแห่งตน และสอดคล้องกับการ

เคลื่อนไหวในด้านการส่งเสริมศักยภาพของบุคคล ลักษณะของการศึกษาของนักจิตวิทยาในกลุ่มนี้สะท้อนให้เห็นว่ามีความสนใจในลักษณะเฉพาะของคนด้วยการรวบรวมข้อมูลทั้งจากการสังเกตบุคคล และการพิจารณาภายใน (introspection from inside) โดยใช้ข้อมูลจากการรายงานตนเอง และความรู้สึกต่าง ๆ เช่น ความประทับใจ ความหวัง ความกลัว ความใฝ่ฝันของผู้ได้รับประสบการณ์ ซึ่งเป็นการแสดงตัวตนภายในที่แท้จริงของบุคคล (จรรยา สุวรรณทัต. 2532)

จิตวิทยามนุษยนิยม ยังได้กล่าวถึงทฤษฎีแรงจูงใจที่ขั้นสุดท้ายนำไปสู่การบรรลุศักยภาพ โดยการสร้าง the pyramid of needs โดยกล่าวว่ามนุษย์มีพฤติกรรมที่เกิดจากความจำเป็นที่จะต้องมี need ตามลำดับขั้น ซึ่งมาสโลว์ เสนอไว้มี 5 ขั้น แต่ละขั้นจะต้องได้รับการตอบสนองตั้งแต่ขั้นต้นและค่อย ๆ ไต่ขึ้นไปถึงขั้นสุดท้าย เป็นการไต่เต้าทีละขั้น ได้แก่ ขั้นที่ 1 ความจำเป็นที่จะต้องมีความเกี่ยวข้องกับทางกาย (Physiological needs) ขั้นที่ 2 ความต้องการที่จะมีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต (Safety and Security needs) ขั้นที่ 3 ความต้องการทางสังคม (Belonging and love needs) ขั้นที่ 4 ความต้องการที่จะรักษาตัวตนของตนเองและความต้องการที่จะได้รับการนับถือ (Ego and Esteem needs) และขั้นที่ 5 การบรรลุศักยภาพ (Self-actualization) ทั้งนี้การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน ให้ความสำคัญในขั้นที่ 4 และขั้นที่ 5 คือความต้องการที่จะได้รับการนับถือ ซึ่งวิธีการที่จะได้รับการนับถือที่เป็นแก่นแท้คือการนับถือตัวเอง ซึ่งจะไม่มีการมาแย่งได้ อันได้มาจากการแสดงศักยภาพทำความดีต่อตนเองและต่อสังคมด้วย คนที่มี Self-esteem ต่ำจะมี sensitive ego หรือมีจิตใจอ่อนไหวง่าย เพราะอยากให้มีคนนับถือ ทั้งนี้เพราะลึกลงไปไม่ได้สร้างศักดิ์ศรีให้แก่ตนเองในทางที่ถูกที่ควรหรือสร้างความภาคภูมิใจให้แก่ตนเอง สำหรับขั้นที่ 5 การบรรลุศักยภาพ (Self-actualization) ได้กล่าวถึงการบรรลุศักยภาพแห่งตน ว่าคนเราทุกคนมีศักยภาพ แม้ว่าจะไม่ได้มีความเสมอภาคทางยีนส์และพรสวรรค์ การบรรลุศักยภาพคือการได้แสดงความสามารถเท่าที่ตนมี มาสโลว์ได้กล่าวถึงลักษณะของคนที่บรรลุศักยภาพไว้ดังนี้ 1) รู้จักปรับตัวให้เข้ากับความเป็นจริง 2) ยอมรับตนเอง ยอมรับผู้อื่น และยอมรับธรรมชาติมากขึ้น 3) มีความแน่วแน่ ไม่ฝืนใจทำ 4) สนใจปัญหามากขึ้น โดยวางศูนย์กลางวิจาร์ณญาณไว้ที่ปัญหา ไม่วางศูนย์กลางที่ตนเอง 5) มีความเป็นส่วนตัวมากขึ้น ไม่ยึดติดกับบุคคลหรือสภาวะใดเกินไป 6) เป็นอิสระมากขึ้นและรู้จักต่อต้านปทัสถานทางสังคมที่เข้มงวดมากเกินไป 7) แสดงความชื่นชมได้เร็วขึ้นและมีอารมณ์อ่อนหวานมากขึ้น 8) มีประสบการณ์สุดยอดในเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น 9) ร่วมเอกลักษณ์กับมนุษยชาติมากขึ้น 10) มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี 11) เป็น

ประชาธิปไตยมากขึ้น 11) มีความสร้างสรรค์เพิ่มมากขึ้น 12) มีระบบค่านิยมที่เป็นระเบียบ (จิราภา เติงไตรรัตน์ และคนอื่นๆ. 2554)

จากแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ สามารถสรุปได้ว่า ศักยภาพ (Potential) คือความสามารถหรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในตัวบุคคล สามารถทำให้พัฒนาและทำให้ประจักษ์แจ้งขึ้นได้ โดยสามารถนำสิ่งที่แฝงนั้นมาพัฒนาให้เกิดสิ่งที่ดีขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งศักยภาพมีทั้งศักยภาพที่ปรากฏให้เห็นชัดและศักยภาพที่แฝงอยู่ และสามารถปรากฏให้เห็นผ่านสมรรถนะด้านต่างๆ เช่น ด้านความรู้ ด้านทักษะ ด้านความคิดความเชื่อ บุคคลที่มีศักยภาพหรือคนที่มีความสามารถซ่อนอยู่ภายในหากได้รับการส่งเสริมอย่างเต็มที่และถูกทางความสามารถสูงสุดก็จะปรากฏขึ้น

การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจศักยภาพของนักวิจัยชุมชนเบื้องต้นว่าเป็นอย่างไร ทั้งศักยภาพที่ปรากฏให้เห็น และศักยภาพที่แฝงอยู่ในตัวนักวิจัยชุมชน รวมถึงองค์ประกอบของศักยภาพที่สะท้อนในด้านความรู้ ทักษะ อารมณ์ความรู้สึก และองค์ประกอบของศักยภาพที่เป็นโครงสร้างทางด้านสังคมและประชากรศาสตร์ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสติปัญญา และด้านสังคมวัฒนธรรม และผู้วิจัยใช้แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพนี้ไปเทียบเคียงกับข้อค้นพบที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของนักวิจัยชุมชนว่าเมื่อผ่านการเสริมสร้างศักยภาพแล้วนักวิจัยชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงศักยภาพอย่างไรเมื่อเทียบเคียงกับแนวคิดและองค์ประกอบของศักยภาพ

ส่วนที่ 3 แนวคิดการพัฒนาชุมชน

การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาคนให้สามารถใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้อย่างเป็นระบบระเบียบ ทั้งนี้ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดการพัฒนาชุมชนเป็นแนวทางในการศึกษาครั้งนี้ด้วย โดยแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมีหลักพื้นฐานดั้งเดิมว่าเป็นกระบวนการให้การศึกษา (Education Process) แก่ประชาชนเพื่อพัฒนาความรู้ ความคิด ให้สามารถพึ่งตนเองได้ (Self-Reliance) หรือช่วยตนเองได้ (Self-Help) ทั้งในการคิด ตัดสินใจ และดำเนินการแก้ปัญหาตนเอง ดังนั้นการพัฒนาชุมชนจึงเป็นการพัฒนามนุษย์ให้ครบถ้วนถึงความพร้อมทุกด้านเพื่อจัดการกับปัญหาและความต้องการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

3.1 ปรัชญาการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชน ถูกนำมาใช้เพื่อพัฒนาให้ประชาชนเกิดความกระตือรือร้นที่จะช่วยเหลือตนเอง (Self-help) นั่นคือการ “พัฒนาคน” หรือประชาชนที่อยู่ในชุมชนในฐานะที่คนเป็น

ทรัพยากรบุคคล (Human Resource) ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนมาจากหลักการแห่งธรรมชาติ และภาวะทางกายภาพของมนุษย์ที่แต่ละคนมีความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งรูปร่าง สมอง สติปัญญาและจิตใจ ภาวะธรรมชาติ และภาวะกายภาพนี้ทำให้มนุษย์ไม่สามารถที่จะประสบความสำเร็จของชีวิตได้เท่าเทียมกัน ถึงแม้ว่ามนุษย์ทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในโอกาสที่จะกระทำการต่าง ๆ ได้อย่างเท่าเทียมกันก็ตาม พัฒน์ บุญรัตพันธุ์ (2517) กล่าวถึงหลักปรัชญามูลฐานของงานพัฒนาชุมชนเอาไว้ 5 ประการ ดังนี้ 1) บุคคลแต่ละคนย่อมมีความสำคัญและมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เหมือนกัน จึงมีสิทธิอันพึงได้รับการปฏิบัติด้วยความยุติธรรมและอย่างบุคคลมีเกียรติในฐานะที่เป็นมนุษย์ปุถุชนคนหนึ่ง 2) บุคคลแต่ละคนมีสิทธิและสามารถที่จะกำหนดวิถีการดำรงชีวิตของตนไปในทิศทางที่ตนต้องการ 3) บุคคลแต่ละคนถ้าหากมีโอกาสแล้วย่อมมีความสามารถที่จะเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงทัศนคติ ประพฤติและพัฒนาขีดความสามารถให้มีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงขึ้นได้ 4) มนุษย์ทุกคนมีพลังในเรื่องความคิดริเริ่ม ความเป็นผู้นำและความคิดใหม่ ๆ ที่ซ่อนเร้นอยู่ พลังความสามารถเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตและนำออกมาใช้ได้ ถ้าพลังที่ซ่อนเร้นเหล่านี้ได้รับการพัฒนา 5) การพัฒนาพลังและขีดความสามารถของชุมชนในทุกด้านเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาและมีความสำคัญยิ่งต่อชีวิตของบุคคล ชุมชน รัฐ จีรพรรณ กาญจนจิตรรา (2523) ได้อธิบายเกี่ยวกับปรัชญาของการพัฒนาชุมชนเอาไว้ว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนนั้นถือว่าพลังสำคัญที่จะบันดาลให้งานบรรลุผลสำเร็จสมความมุ่งหมายมาจากประชาชน โดยเชื่อว่าประชาชนทุกคนไม่ว่าจะยากดีมีจน ต่ำต้อยหรือด้อยการศึกษาเพียงใด ก็ยังมีพลังและความปรารถนาที่จะปรับปรุงวิถีชีวิตของตนให้มีมาตรฐานสูงขึ้น การกระตุ้นเตือนและการสะกิดพลังดังกล่าวจะเป็นผลให้มีการขุดค้นและนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนชนบทไปใช้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ชุมชนในทุก ๆ ด้านพร้อมกัน ปรัชญาการพัฒนาชุมชนจึงยึดถือว่า ถ้าเราช่วยให้ประชาชนได้บรรลุถึงความปรารถนาหรือความสุขในชีวิตได้มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ดีงามเท่านั้น การช่วยเหลือในลักษณะนี้ถือว่าเป็นหน้าที่ของเพื่อนมนุษย์ในสังคมด้วยกัน ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2534) กล่าวถึงปรัชญาของการพัฒนาชุมชนว่า ตั้งอยู่บนพื้นฐาน 2 ประการ ดังนี้ 1) การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความสำคัญในตัวมนุษย์ เชื่อมมั่นในตัวบุคคลว่าเป็นทรัพยากร (Human Resources) ที่มีความสำคัญที่สุดในความสำเร็จของการดำเนินงานทั้งปวงและเชื่ออย่างแน่วแน่ว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะพัฒนาตัวเองได้ตามขีดความสามารถทางกายภาพของตนหากโอกาสอำนวยและมีผู้คอยชี้แนะที่ถูกทาง 2) การพัฒนาชุมชนนั้นให้ความสำคัญในเรื่องความยุติธรรมของสังคม

มีความต้องการความยุติธรรมที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม (Social Justice) ต้องการอยู่ในสังคมด้วยความสุขกายสบายใจ (Social Satisfaction) และต้องการอยู่ร่วมในสังคมให้เป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย (Social Acceptability) การใช้กำลังบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา กรมการพัฒนาชุมชน (2547) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่ามีพื้นฐานความเชื่อ 3 ประการ คือ 1) เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีเกียรติและศักดิ์ศรีในความเป็นคน 2) เชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีความสามารถหรือศักยภาพ 3) เชื่อว่าความสามารถของมนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาส ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าปรัชญาของการพัฒนาชุมชนนั้น ประการแรก ตั้งอยู่บนพื้นฐานอันมั่นคงแห่งความศรัทธาในตัวคนว่าเป็นทรัพยากรที่มีความหมายและมีความสำคัญที่สุด ประการที่สอง การพัฒนาชุมชน ก็คือความศรัทธาในเรื่องความยุติธรรมของสังคม (Social Justice) การมุ่งขจัดความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำที่เห็นได้ในหมู่มวลชนนั้นเป็นเรื่องที่อารยะ สังคมพึงยึดมั่น ประการที่สาม ความไม่รู้ ความต้อติ่งและการใช้กำลังบีบบังคับเป็นอุปสรรคที่สำคัญอย่างยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา และความเจริญรุดหน้าจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยวิธีการให้การศึกษาเท่านั้น การให้การศึกษาและให้โอกาสจะช่วยดึงพลังซ่อนเร้นในตัวคนออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และการพัฒนาจะมีประสิทธิภาพได้ก็จะต้องยึดหลักการงานรวมกลุ่ม เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มและทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มจะช่วยให้คนเจริญเติบโตโดยเร็วที่สุด

นอกจากนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์. (2550) ได้กล่าวถึงการพัฒนาชุมชนว่าเป็นกลไกอันสำคัญที่กำหนดทิศทาง นโยบาย แนวทางและกระบวนการในการพัฒนา เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายเบื้องต้น คือ ชุมชน (ประชาชน) ที่สุขสมบูรณ์ เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ อันประกอบด้วย ปัจจัยภายใน ได้แก่ สภาพทั่วไปของปัญหา ความต้องการ กระบวนการแก้ไขปัญหา และผู้เกี่ยวข้องในระบบ และปัจจัยภายนอก อันได้แก่ กระแสโลกาภิวัตน์ และการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติ เป็นการบริหารจัดการชุมชนที่มีกลไกการขับเคลื่อนการพัฒนา ทั้งองค์การ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ท้องถิ่น ภาคเอกชน และประชาสังคม โดยท้องถิ่นเป็นองค์กรหลัก และประชาสังคมเป็นผู้รับประโยชน์ที่สุขสมบูรณ์ การพัฒนาชุมชน จึงเป็นภาระหน้าที่ของคนทุกคนที่จะต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมกันรับผิดชอบเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์สุขร่วมกัน

จากปรัชญาการพัฒนาชุมชนดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า ปรัชญาของการพัฒนาชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานของความศรัทธาในศักยภาพหรือ พลังความสามารถของมนุษย์ คนแต่ละคนมีความสามารถในการพัฒนาตนเองได้ถ้ามีโอกาส การพัฒนาชุมชนจึงต้องพัฒนาบุคคล

ให้มีความคิดและความสามารถเพิ่มขึ้น ให้บุคคลได้รับความยุติธรรม มีอิสรภาพ เสรีภาพและความเสมอภาคในการดำรงชีวิต

3.2 แนวความคิดพื้นฐานในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น

การพัฒนาชุมชนนั้นมีแนวคิดพื้นฐานอยู่ที่การสรรหากระบวนการ แนวทาง รูปแบบของกิจกรรมหรือโครงการที่หนุนเสริมการพัฒนาโดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เป็นกระบวนการหนึ่งในการเสริมสร้างให้คนในชุมชนได้ใช้ศักยภาพของตนเองในการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยอาศัยกระบวนการวิจัยเป็นตัวขับเคลื่อนการดำเนินการ ซึ่งแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาชุมชนกับการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนมีความเชื่อมโยงและสอดคล้องกัน ซึ่งให้ความสำคัญกับคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนบนฐานของทุนชุมชน โดยมีแนวคิดพื้นฐานดังต่อไปนี้ (โกวิทย์ พวงงาม. 2553)

จากแนวคิดพื้นฐานการพัฒนาชุมชน จะเห็นได้ว่ามีความเชื่อมโยงกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังต่อไปนี้ 1) เชื่อมมั่นในศักยภาพคนในชุมชน การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาศักยภาพของคน คนในชุมชนมีความสำคัญที่สุด มีความเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคนในชุมชนว่าจะสามารถนำศักยภาพที่มีมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ ทั้งนี้โดยอาศัยฐานคิดของการวิจัยในการเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาตนเองและชุมชน รวมทั้งสร้างมาตรฐานในการ ดำรงชีวิตหรือมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความพร้อมที่จะพัฒนาชุมชนของตนเอง 2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (People Participation) กล่าวคือ การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินการ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติงาน ร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน โดยคนในชุมชน และเพื่อชุมชน 3) การช่วยเหลือตนเอง (Aided Self-help) และการพึ่งตนเอง (Self-Reliance) การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนเป็นแนวทางหนึ่งของการพัฒนาให้ประชาชนเรียนรู้ที่จะพึ่งตนเอง โดยมีหน่วยงานภายนอกให้การช่วยเหลือสนับสนุนในส่วนที่เกิดขีดความสามารถของชุมชนตามความเหมาะสม 4) ความคิดริเริ่มของประชาชน (Initiative) เป็นแนวคิดในการทำงานกับคนในชุมชนโดยยึด หลักการที่ว่า ความคิดริเริ่มต้องมาจากประชาชน ซึ่ง

ต้องใช้วิถีแห่งประชาธิปไตยและหาโอกาสกระตุ้นให้การศึกษา ให้ประชาชนเกิดความคิดและแสดงออกซึ่งความคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เป็นแนวความคิดที่เชื่อมั่นในสิทธิเสรีภาพของคน การพัฒนาชุมชนต้องเกิดจากความต้องการที่แท้จริงของคนในชุมชน โดยคนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มในการศึกษาวิเคราะห์ปัญหา จัดทำแผนและโครงการ การดำเนินงานพัฒนาในขั้นตอนต่าง ๆ ต้องให้คนในชุมชนเป็นผู้ริเริ่มและรับผิดชอบ หน่วยงานนอกชุมชนอื่น ๆ เป็นหน่วยที่สนับสนุนส่งเสริมเท่านั้น 5) ความต้องการของชุมชน (Felt-Needs) การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนเป็นการพัฒนาให้คนรู้จักการแก้ปัญหาอันเป็นปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชนเอง ซึ่งการพัฒนาชุมชนนั้นต้องให้ประชาชนคิดและตัดสินใจบนฐานความต้องการของชุมชนเอง เพื่อให้เกิดความคิดที่กว้างไกลเป็นของ ประชาชนและจะช่วยกันดูแลรักษา 6) การใช้ทรัพยากรในชุมชน (Community Natural Resources Utilize) การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดำเนินการภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ของชุมชน เพื่อให้คนเกิดการเรียนรู้ วางแผนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนก่อนการพึ่งพาจากภายนอก 7) ชีตความสามารถของชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ ชุมชนที่มีความพร้อมมากก็พึ่งตนเองให้มาก ชุมชนที่มีความพร้อมน้อยรัฐก็ให้การสนับสนุนมากขึ้น ชีตความสามารถของชุมชนและรัฐนี้จะต้องได้สัดส่วนและสอดคล้องซึ่งกันและกัน ซึ่งการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เป็นการเพิ่มขีดความสามารถของคนในชุมชนให้มีกระบวนการคิด การวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ลดการพึ่งพาจากภาครัฐเนื่องจากคนมีความพร้อม การคิด การแก้ปัญหาหรือพัฒนาต่าง ๆ ย่อมมีความพร้อมด้วยเช่นกัน 8) การร่วมมือกันระหว่างรัฐกับประชาชน ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือตัวเอง การใช้ทรัพยากรในชุมชน การมีส่วนร่วมของประชาชน และการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐบาลอย่างเหมาะสมเป็นสำคัญ 9) การพัฒนาแบบบูรณาการ คือดำเนินการไปพร้อม ๆ กันหลาย ๆ ด้าน จะมุ่งเพียงด้านใดด้านหนึ่งไม่ได้เพราะกิจกรรมในการพัฒนาชุมชนมีหลายกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องสอดคล้องและเป็นแนวทางเดียวกันเพื่อการ ประหยัดแรงงาน งบประมาณ และเวลาที่ใช้ การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงต้องประสานงานกับคน หน่วยงาน องค์กรต่าง และงบประมาณจึงจะประสบความสำเร็จ 10) ความสมดุลในการพัฒนา การพัฒนาชุมชนต้องดำเนินการไปพร้อมกันทุกด้านไม่มุ่งในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ เพราะกิจกรรมมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด จึงต้องคำนึงถึงความสมดุลในการพัฒนาด้วย เช่น ความสมดุลระหว่างการพัฒนาคนกับสิ่งแวดล้อม ความสมดุลระหว่างสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรม ความสมดุลระหว่างการพัฒนาวัตถุกับ การพัฒนาจิตใจของคน ความสมดุลระหว่างเพศและวัย ความสมดุลระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภูมิ ปัญญาสากล เป็นต้น ซึ่งการ

เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนเป็นการพัฒนาคนในเกิดกระบวนการคิดเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างสมดุล บนฐานบริบทของชุมชน 10) การพัฒนาชุมชนเป็นการศึกษาภาคชีวิต คือมีลักษณะเป็นการให้คำปรึกษาแก่ประชาชนทุกเพศวัยอย่างต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต เป็นการให้การศึกษาที่เน้นให้รู้จักตนเอง รู้จักโลก และเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ อันก่อให้เกิดปัญญาเพื่อปรับสภาพความเป็นอยู่ให้สอดคล้องสมดุล เป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้มีความสามารถปรับตัวเองอยู่ในชุมชน

โดยสรุปแนวคิดการพัฒนาชุมชนคือกระบวนการในการหนุนเสริมให้พื้นที่และกลุ่มคนที่อาศัย อยู่ในพื้นที่นั้นมีพัฒนาการที่ดีขึ้นทั้งในด้านบริบทในการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของผู้คน โดยมี กระบวนการในการพัฒนาผ่านคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน และร่วมกันพัฒนาโดยอาศัยทรัพยากรและทุนที่มีอยู่ในชุมชน และการหนุนเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ในลักษณะการมีส่วนร่วมจากภายในและภายนอก ซึ่งหากกระบวนการในการพัฒนามีการจัดการที่ดีเยี่ยม ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนที่อยู่ในชุมชนและนำไปสู่ความเจริญด้านกายภาพในเชิงพื้นที่ด้วย การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในครั้งนี้ จึงมีความเชื่อมโยงกับหลักการพัฒนานาชนที่มีฐานคิดของการพัฒนาคนเพื่อให้คนสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชนของตนเอง ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมและบริบทของชุมชน

3.3 เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนนั้นแม้จะมีกระบวนการ วิธีการที่หลากหลาย รวมถึงมีเป้าหมายของการพัฒนาที่หลากหลาย แต่โดยหลักการแล้วมีเป้าหมายสำคัญ 2 ประการ คือ การพัฒนาคนให้มีความสุข และการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง (โกวิทย์ พวงงาม. 2553) การพัฒนาคนให้มีความสุข คือ ให้เป็นคนที่มีความรู้ มีคุณธรรม มีความสุขสงบ จิตใจที่ เยือกเย็น อารมณ์แจ่มใส มั่นคง ไม่มีความเครียด สุขุม มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทรต่อผู้อื่น รู้จักประมาณ ตน มีความพอเพียง เข้าใจในสังขารของชีวิตมองโลกในแง่ดี มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น ส่วนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งนั้น คือการพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกชุมชน มีจิตวิญญาณชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ที่สมาชิกร่วมกันเรียนรู้หรือเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีองค์กรชุมชนเข้มแข็ง สมาชิกรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและ จิตวิญญาณชุมชน มีการจัดการชุมชนที่ดี สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเอง กลุ่ม และชุมชนได้วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผลการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีเครือข่ายชุมชนที่มีกระบวนการเชื่อมโยง

สมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน มีภาวะผู้นำชุมชน เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ สมาชิกของชุมชนมีความเข้มแข็งที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ทั้งในทางเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง สังคมและวัฒนธรรมทั้งในยามปกติและเมื่อประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ ทำให้สามารถดำรงรักษาชุมชนเอาไว้ได้ เป็นชุมชนสงบสุข และมีความยั่งยืน

จะเห็นได้ว่าเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนเน้นที่การสร้างความสุขให้เกิดขึ้นในชุมชน และความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งการจะเกิดทั้งสองประการนี้ขึ้นได้นั้น คนในชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนที่สำคัญ การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนเป็นการพัฒนาคนให้สามารถนำชุมชนไปสู่เป้าหมายของการพัฒนาชุมชนได้ประการหนึ่ง ทั้งนี้เมื่อคนมีกระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ มีการคิดวิเคราะห์ก่อนที่จะลงมือดำเนินการใด ๆ แล้วการพัฒนาชุมชนย่อมเป็นไปอย่างถูกต้องทิศทางสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาหรือการแก้ปัญหาความร่วมมือต่าง ๆ ก็เกิดขึ้น ความสุขและความเข้มแข็งของชุมชนก็จะตามมา

3.4 การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง

มุมมองของการพัฒนาชุมชนมีหลากหลายมิติ เช่น มิติทางวัฒนธรรม มิติธุรกิจชุมชน มิติเศรษฐกิจพอเพียง มิติภูมิปัญญาท้องถิ่น และมิติการพึ่งตนเอง เป็นต้น ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ใช้มุมมองการพัฒนาชุมชนบนมิติแบบพึ่งตนเองเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง คือการพัฒนาที่นำไปสู่การพึ่งตนเองของทั้งสังคม ชุมชน หรือปัจเจกชน และสิ่งที่ต้องสร้างตั้งแต่เริ่มแรกคือสร้างระบบการเรียนรู้เพื่อจัดการกับปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต การพัฒนาชุมชนบนมิติแบบพึ่งตนเองมีฐานคิดและเป้าหมายคือ การมุ่งพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้ชุมชนเกิดทักษะในการเรียนรู้ และสามารถพัฒนาพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว สามารถพึ่งตนเองได้ในชุมชนท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ โดยอาศัยสภาวะแวดล้อมในชุมชนเป็นสำคัญ ด้วยความตระหนักชัดเจนว่าการพัฒนาที่ขึ้นนำหรือรอรับการช่วยเหลือจากภายนอกเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืนและไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความต้องการของชุมชน ชุมชนขาดทักษะและประสบการณ์การดำเนินงาน ขาดทักษะการเรียนรู้ ขาดพลังสร้างสรรค์ เพราะรัฐหรือนักวางแผนการพัฒนาจากภายนอกเป็นผู้หยิบยื่นให้ เมื่อนักพัฒนาเหล่านั้นก้าวออกจากชุมชนปรากฏว่าชุมชนยิ่งประสบปัญหามากขึ้น จากศักยภาพของชุมชนเองที่ไม่เพียงพอต่อการรับช่วงงานเหล่านั้น เพราะขาดการเรียนรู้ และร่วมปฏิบัติการในงานพัฒนาต่าง ๆ

กระบวนการพัฒนาสังคมสมัยใหม่ตระหนักถึงการพึ่งตนเองเป็นประการสำคัญ เพราะการพึ่งตนเองไม่ว่าจะเป็นด้านใดล้วนแต่เป็นสิ่งที่นำไปสู่ความเข้มแข็งได้ในอนาคต ใน

ระยะแรกอาจต้องพึ่งพาจากภายนอกบ้าง แต่เป็นการพึ่งพาเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง ดังนั้นการพึ่งตนเองของชุมชนจึงเป็นภูมิคุ้มกันที่สำคัญของชุมชนต่อแรงเสียดทานและกระแสหรือแรงเหวี่ยงในทางลบจากภายนอก แนวคิดการพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง เป็นแนวคิดเชิงอำนาจในการตัดสินใจ หมายถึงการที่องค์กรชุมชนหรือชุมชนสามารถตัดสินใจด้วยตัวเอง มีความเป็นตัวของตัวเองในทางความคิด ทักษะในการมองปัญหาต่าง ๆ ซึ่งย่อมจะมองความสำคัญอย่างถ่องแท้ถึงสาเหตุของวิกฤตการณ์แห่งปัญหา อันสืบเนื่องมาจากปัญหากลยุทธ์การพัฒนาที่สร้างภาวะพึ่งพาต่อภายนอก การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน เป็นการตัดสินใจดำเนินการโดยองค์กรชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน ทั้งในการแก้ไขปัญหา และในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน นำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนได้ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม (โกวิทย์ พวงงาม. 2553)

3.5 องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ โกวิทย์ พวงงาม. (2553) ได้กล่าวไว้ 10 องค์ประกอบ ประกอบด้วย 1) คนในชุมชน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการพัฒนา เนื่องจากการพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาคน โดยความร่วมมือของคน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชน ทั้งเป็นบุคคล กลุ่ม และองค์กรต่าง ๆ 2) ทุนของชุมชน ทั้งทุนทางสังคม ได้แก่ คุณภาพของคน การจัดระเบียบทางสังคม สถาบันทางสังคม วัฒนธรรม เป็นต้น ทุนทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ แหล่งทุนของชุมชน เป็นต้น และทุนทางสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ป่าไม้ แม่น้ำ น้ำตก เป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้การพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ 3) วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน เช่น เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เครื่องจักร เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น ต้องมีคุณภาพ เหมาะสม และเพียงพอ 4) ยุทธศาสตร์หรือวิธีการพัฒนา เช่น ให้การอบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การวางแผนและโครงการ เป็นต้น ต้องให้มีความเหมาะสมกับชุมชน 5) กระบวนการพัฒนาชุมชน คือ มีลำดับขั้นตอนการทำงานตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการ 6) การสนับสนุนช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการช่วยเหลือเฉพาะสิ่งที่จำเป็น 7) การบริหารจัดการที่ดี เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคคล กลุ่ม องค์กร การเงิน เป็นต้น อย่างมีประสิทธิภาพ 8) นักพัฒนาชุมชน ทำหน้าที่กระตุ้นเตือน จูงใจ ประสานงาน ระดมพลังหรือศักยภาพของชุมชนมาใช้ในการพัฒนา 9) การประสานงาน เพื่อเชื่อมประสานบุคคล กลุ่ม ที่เกี่ยวข้องให้ดำเนินกิจกรรมสอดคล้องกัน และ 10) ผลของการพัฒนาต้องเป็นผลที่เกิดจากการดำเนินงานของคนในชุมชน

จะเห็นได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนมีความสอดคล้องกับการพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้งปรัชญาของการพัฒนา แนวคิดพื้นฐาน เป้าหมาย การพัฒนาชุมชนแบบพึ่งตนเอง และองค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน ที่สามารถเชื่อมโยงการพัฒนา ศักยภาพของคนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยเพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชน โดยอาศัยการมีส่วนร่วมและการดำเนินการโดยคนในชุมชนเป็นหลัก ทั้งนี้ก็ยังไม่ได้ตัดขาดจากภาครัฐหรือ หน่วยงานภายนอก แต่เป็นเพียงหน่วยงานเสริมการดำเนินงานพัฒนาของคนในชุมชนเท่านั้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้อาศัยแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเป็นแนวคิด สำคัญเป็นแนวทางในการดำเนินการ ทั้งในส่วนของการถอดบทเรียนจากชุมชนต้นแบบที่ประสบ ความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชน ว่ามีความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างไร เป็นแนวทางในการตั้งคำถามการถอดบทเรียนว่ามี กระบวนการอย่างไร ทั้งประเด็นของการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลลัพธ์จากการใช้กระบวนการวิจัย ในการพัฒนาชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ประสบความสำเร็จในการพัฒนานักวิจัยชุมชน และ ใช้เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจสถานการณ์การเป็นนักวิจัยชุมชนของพื้นที่เป้าหมายที่จะ ดำเนินการวิจัย ว่าเป็นอย่างใด มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างไร ทั้งในส่วน ของสถานที่ทางด้านดีและสถานการณ์ที่เป็นปัญหา รวมถึงนำมาเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการ พัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยตระหนักถึงศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ให้ความสำคัญกับคนในชุมชน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ

ส่วนที่ 4 แนวคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential learning)

การเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นการเรียนรู้ทั้งในทางปฏิบัติและทฤษฎี ต่างมีมุมมองที่ สอดคล้องกับสถานการณ์ที่แต่ละคนเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน ดังนั้น การเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) เป็นกระบวนการสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติด้วยการนำเอา ประสบการณ์เดิมมาบูรณาการเพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ ๆ ทฤษฎีการเรียนรู้หลายทฤษฎีได้ ประยุกต์ใช้รูปแบบการเรียนรู้จากประสบการณ์ เช่น ทฤษฎีของการเรียนรู้หลายทฤษฎีจาก ประสบการณ์ของ อับราฮัม มาสโลว์ (Abraham Maslow) หรือทฤษฎีของฌองเพียเจต์ (Jean Piaget) ซึ่งมีบทสรุปในงานวิจัยว่าพัฒนาการของมนุษย์นั้นมาจากการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับ สิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวของเขาเอง อย่างไรก็ตามผู้ที่ถือว่าเป็นผู้นำซึ่งจุดประกายให้กำเนิดทฤษฎี การเรียนรู้จากประสบการณ์ที่สำคัญๆ ได้แก่ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ฌองเพียเจต์ (Jean Piaget) เคิร์ต เลวิน (Kurt Lewin) และเดวิด โคลบ์ (David Kolb) ต่อเนื่องกันมาตามลำดับ ความ

ชื่อของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ในเรื่อง “Learning by doing” “หรือการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง”

การเรียนรู้โดยใช้ประสบการณ์เป็นฐาน มีแนวคิดที่เชื่อว่าหากไม่มีประสบการณ์อาจไม่เกิดการเรียนรู้ที่แท้จริงหรือเกิดความเข้าใจที่แท้จริงของแนวคิดนั้น ขณะเดียวกันประสบการณ์เพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถนำไปสู่ความหมายการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง อีกทั้งถ้าต้องการให้บรรลุผลสัมฤทธิ์นี้จำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนเป็นการดำเนินการที่ต้องอาศัยประสบการณ์ของผู้ร่วมวิจัยซึ่งเป็นคนในชุมชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการวิจัย ดังนั้นการเรียนรู้จากประสบการณ์จึงมีความเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้งประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม ประสบการณ์จากการนึกคิดไตร่ตรอง ซึ่งกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ประกอบด้วย (Enfield. 2001; Kolb. 1984; Pfeiffer & Jones. 1981)

1. ประสบการณ์ที่เป็นรูปธรรม (Concrete Experience) นักวิจัยชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมหรือประสบกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงหรือดำเนินการร่วมทำกิจกรรม โดยในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้เนื้อหาการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากฐานของบริบททางด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัยชุมชนทุกคนล้วนมีประสบการณ์โดยตรงในบริบทพื้นที่ของตนเอง

2. ขั้นการไตร่ตรอง (Contemplation Phase) นักวิจัยชุมชนมุ่งทำความเข้าใจประสบการณ์ที่ได้รับโดยการพิจารณาไตร่ตรองผ่านเวทีสะท้อนคิด (Reflection Stage) ที่อภิปรายและวิเคราะห์ร่วมกัน ซึ่งในขั้นนี้จะเป็นการไตร่ตรองการทำงานชุมชนโดยใช้กระบวนการวิจัยจากประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชนที่ผ่านมาของผู้ร่วมวิจัย

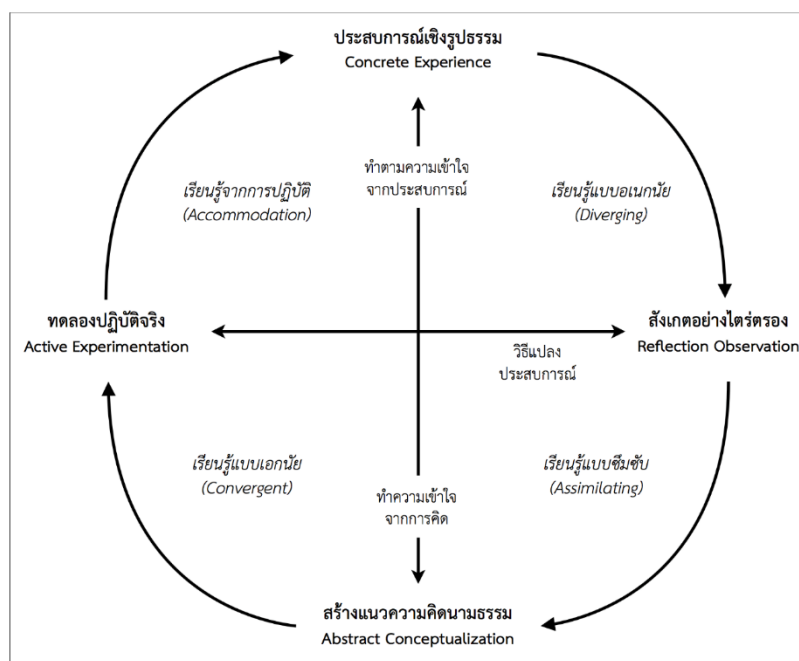
3. ขั้นสร้างแนวความคิดและนำไปประยุกต์ใช้ (Conceptualization and Application Phase) จะช่วยให้แก่นักวิจัยชุมชนมีความเข้าใจที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นและขยายขอบเขตของแนวคิดผสมผสานกับประสบการณ์ที่ได้รับ

4. ขั้นการทดลองปฏิบัติและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับปรากฏการณ์จริง ซึ่งเป็นขั้นตอนที่นักวิจัยชุมชนจะได้มีโอกาสลงมือปฏิบัติผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์

ขั้นตอนสำคัญของกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ข้างต้นเป็นวงจรการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Recurring Cycle) ซึ่ง คอลบ์ (Kolb. 1984) กล่าวว่า เป็นผลมาจากการสะท้อนและการประยุกต์ใช้ประสบการณ์หรือสถานการณ์อย่างต่อเนื่องจนเป็นขั้นตอนของการตั้งสมมติฐาน การเกิดแนวคิดใหม่ ซึ่งผลที่เกิดขึ้นเหล่านี้ได้รับการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง ขณะที่จอห์น

ดิวอี้ (John Dewey. 1938) กล่าวถึง การจุดประเด็นประสบการณ์และการศึกษาจากประสบการณ์ก่อนหน้าส่งผลกระทบต่อประสบการณ์ปัจจุบันซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาที่มีอิทธิพลต่อประสบการณ์ในอนาคต การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นมีวิวัฒนาการตามลำดับเวลา ดังนั้นรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายและความแตกต่างกันตามประสบการณ์ รวมถึงการใช้รายละเอียดในแต่ละขั้นตอนนั้นอาจแตกต่างกันไป แต่ขั้นตอนที่ควรให้ ความสำคัญคือ ขั้นตอนของการลงมือทำ การสะท้อนคิดและการประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ ขั้นตอนของการสะท้อนคิดและการประยุกต์ใช้เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดประสบการณ์ การเรียนรู้ที่แตกต่างกันและมีประสิทธิภาพมากกว่าการเรียนรู้แบบที่เรียกว่า "การเรียนรู้โดยการทำ (Learn-by-doing)" หรือ "การเรียนรู้ด้วยสองมือ" (Hands-on learning)' (Proudman. 1995)

แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ที่ถูกพัฒนาขึ้นโดย David Kolb ในปี 1975 ได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายโดยเฉพาะในวัยผู้ใหญ่ เป็นแนวทางในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในทุกมิติ เนื่องจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ในรูปแบบใด ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการผสมผสานกันของรูปแบบประสบการณ์ที่บุคคลได้รับกับวิธีการแปลงประสบการณ์ การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนจึงอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของ David Kolb นี้ มาเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชน ว่ามีความเกี่ยวข้องกับประสบการณ์ในรูปแบบต่างๆ อย่างไร และประสบการณ์นั้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของนักวิจัยชุมชนอย่างไร กล่าวคือ ประสบการณ์ที่นักวิจัยชุมชนนำมาแปลงเป็นความรู้ โดยแบ่งได้เป็น 2 รูปแบบ คือ การได้รับประสบการณ์เชิงรูปธรรม (Concrete Experience: CE) และการได้รับประสบการณ์จากการสร้างแนวความคิดนามธรรม (Abstract Conceptualization: AC) ในขณะกระบวนการแปลงประสบการณ์ให้เป็นความรู้ก็แบ่งได้เป็น 2 วิธีการ คือ วิธีการสังเกตอย่างพิจารณาไตร่ตรอง (Reflective Observation: RO) จากนั้นพยายามสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเข้าใจผ่านการทดลองปฏิบัติจริง (Active Experimentation: AE) เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมหรือริเริ่มทดลองทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง แล้วจึงสรุปเป็นความเข้าใจของตนเอง (Kolb & Kolb. 2008) ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนอาจได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างกันและมีวิธีการแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ที่แตกต่างกัน แต่เมื่อนำมาเชื่อมโยงกันจะทำให้ได้รูปแบบการเรียนรู้ 4 รูปแบบที่เชื่อต่อการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังภาพ

ภาพประกอบ 3 แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้จากประสบการณ์

ที่มา: Kolb and Kolb (2008)

จากภาพประกอบ 3 จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้จากประสบการณ์ตามแนวคิดของ David Kolb สามารถอธิบายรูปแบบการเรียนรู้ 4 รูปแบบ ซึ่งการเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ทั้ง 4 รูปแบบ หรืออาจเทียบเคียงได้กับบางรูปแบบที่ปรากฏจากข้อค้นพบ ทั้งนี้รูปแบบการเรียนรู้ทั้ง 4 รูปแบบ ประกอบด้วย 1) รูปแบบการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Accommodation) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์เชิงรูปธรรม (CE) และแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง (AE) นักวิจัยชุมชนที่มีรูปแบบการเรียนรู้แบบปฏิบัตินี้จะเรียนรู้ได้ดีจากการได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้ทดลองทำด้วยตนเอง ขอบทำงานเป็นกลุ่ม ลองผิดลองถูก หาโอกาสใหม่ๆ สามารถปรับตัวได้ดีต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตัดสินใจโดยใช้การสอบถามข้อมูลจากผู้รู้และนำมาคิดวิเคราะห์ก่อนตัดสินใจ 2) รูปแบบการเรียนรู้แบบเอนกนัย (Diverging) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์อย่างเป็นรูปธรรม (CE) เช่น จากการศึกษาดูงาน การได้เรียนรู้จากที่อื่น และแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยวิธีการสังเกตอย่างไตร่ตรอง (RO) ซึ่งการเรียนรู้แบบเอนกนัยนี้สามารถเรียนรู้ได้ดีได้จากการระดมความคิด สนใจในเรื่องของบุคคลและวัฒนธรรม มีจินตนาการและชอบใช้ความรู้สึก การสืบค้นและรวบรวมข้อมูล

ต่างๆ มีความคิดสร้างสรรค์ ให้ความสนใจกับอารมณ์ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น ชอบทำงานเป็นกลุ่มเป็นทีม เปิดใจรับฟังความคิดเห็น 3) รูปแบบการเรียนรู้แบบเอกนัย (Converging) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์จากการสร้างแนวความคิดนามธรรม (AC) นึกคิดจนกลายเป็นมโนทัศน์ เป็นแนวความคิด และแปลงแนวความคิดที่เป็นนามธรรมให้เป็นประสบการณ์ เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง (AE) นักวิจัยชุมชนสามารถเรียนรู้จากการประยุกต์แนวคิดมาใช้ในการปฏิบัติ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ สามารถควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ ยินดีที่จะเผชิญกับงานและปัญหา เรียนรู้จากจำลองสถานการณ์ หรือได้ประยุกต์ใช้ความรู้ที่เป็นแนวคิดทฤษฎี 4) รูปแบบการเรียนรู้แบบซึมซับ (Assimilating) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์จากการนึกคิดจนเกิดเป็นแนวความคิดนามธรรม (AC) และแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยวิธีการสังเกตอย่างไตร่ตรอง (RO) นักวิจัยชุมชนที่มีรูปแบบการเรียนรู้แบบซึมซับนี้จะเรียนรู้ได้ดีจากการได้อ่านได้ฟังบรรยาย สังเคราะห์ข้อมูลที่ได้อ่านได้ฟังมา เพื่อวิเคราะห์และเทียบเคียงกับแนวคิดต่างๆ และหากมีสถานการณ์ปัญหาจะต้องอาศัยเวลาในครุ่นคิดจนแจ่มแจ้ง ในประเด็นปัญหาและหนทางแก้ไขอย่างมีเหตุผล สนใจเรื่องของแนวคิดรวบยอด เข้าใจในสิ่งที่มีความแตกต่างกันและสามารถรวบรวมอธิบายความหมายได้

กล่าวโดยสรุป การเรียนรู้จากประสบการณ์ เป็นการเรียนรู้ที่ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการผสมกันของรูปแบบประสบการณ์ที่บุคคลได้รับกับวิธีการแปลงประสบการณ์เพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ ๆ ซึ่งมีทั้งการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้แบบเอกนัย การเรียนรู้แบบซึมซับ และการเรียนรู้แบบเอกนัย โดยมีวิธีการแปลงประสบการณ์โดยการสังเกตอย่างไตร่ตรองและการทดลองปฏิบัติจริง

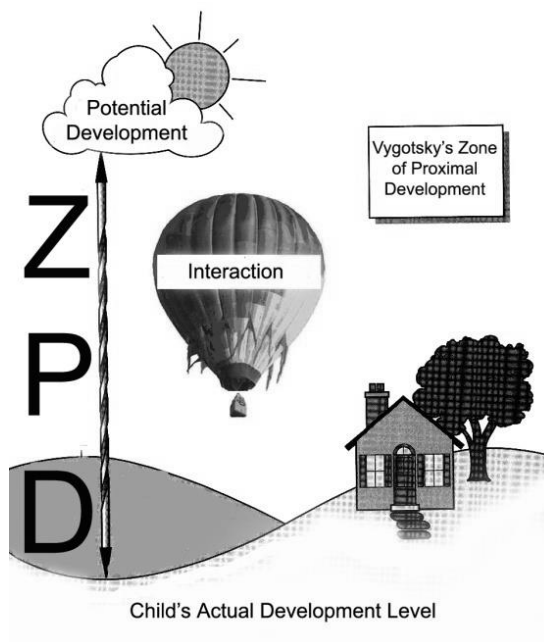
ผู้วิจัยจึงอาศัยแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจประสบการณ์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชนว่าเป็นอย่างไร ทั้งก่อนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและหลังผ่านการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน นักวิจัยชุมชนมีการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ด้วยรูปแบบใดบ้าง นำมาเทียบเคียงเพื่ออธิบายประสบการณ์ของนักวิจัยชุมชนทั้งประสบการณ์เชิงรูปธรรมและประสบการณ์ที่เกิดจากการสร้างแนวความคิดนามธรรมว่ามีความเกี่ยวข้องกับพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ส่วนที่ 5 ทฤษฎีวัฒนธรรมทางสังคม

ทฤษฎีวัฒนธรรมทางสังคม ตามแนวคิดของ เลฟ เซเมโนวิช ไวโกตสกี (Lev Semenovich Vygotsky) เชื่อว่าพัฒนาการและการเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม ผู้เรียนคือผู้สร้างความรู้ด้วยตนเองโดยการให้ความสำคัญกับบทบาททางสังคมต่อการพัฒนาทางสติปัญญา ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและมุมมองทางวัฒนธรรมของผู้เรียนเป็นเงื่อนไขสำคัญของพัฒนาการทางปัญญา (สุราง ไควตระกูล. 2541) ทั้งนี้ ไวโกตสกี ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ในพื้นที่รอยต่อพัฒนาการ (Zone of Proximal Development) และแนวคิดการเสริมต่อการเรียนรู้ ซึ่งอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเรียนรู้และพัฒนาการ ให้ความสำคัญกับการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมต่อพัฒนาการการเรียนรู้ ซึ่งไวโกตสกี มีความเชื่อว่าพฤติกรรมทางสังคมนำไปสู่พัฒนาการในการใช้ภาษาและการเพิ่มพัฒนาการทางความคิด ในการจัดการเรียนรู้สิ่งที่จะต้องคำนึงถึงคือระดับพัฒนาการ 2 ระดับ คือ ระดับพัฒนาการที่เป็นจริง (Actual Development Level) และระดับพัฒนาการที่สามารถจะเป็นไปได้ (Potential Development Level) ระยะห่างระหว่างระดับพัฒนาการที่เป็นจริงและระดับพัฒนาการที่สามารถจะเป็นไปได้ เรียกว่า พื้นที่รอยต่อพัฒนาการ (Zone of Proximal Development) พื้นที่รอยต่อพัฒนาการเป็นระยะห่างระหว่างระดับพัฒนาการที่เป็นจริงกับระดับพัฒนาการที่สามารถเป็นไปได้ ผู้เรียนสามารถแก้ปัญหาที่ยากเกินกว่าระดับพัฒนาการที่แท้จริงของเขาได้ หากได้รับการแนะนำช่วยเหลือหรือได้รับความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีความสามารถมากกว่า พื้นที่รอยต่อพัฒนาการ เป็นการทำหน้าที่หรือทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ในปัจจุบันที่บุคคลยังไม่มีความสามารถจะทำได้ แต่อยู่ในกระบวนการที่จะทำให้บุคคลมีความพร้อม สามารถทำหน้าที่หรือทำงานได้อย่างสมบูรณ์ในอนาคต เป็นกระบวนการที่ยังอยู่ในระหว่างการเริ่มต้น (Embryonic State) ซึ่งไวโกตสกีเปรียบเทียบว่าเป็น “ดอกตูม” (Buds) หรือ ดอกไม้ (Flowers) ของพัฒนาการมากกว่าที่จะเป็น “ผล” (Fruits) ของพัฒนาการ (Vygotsky. 1978)

พื้นที่รอยต่อพัฒนาการจะอยู่ระหว่างระดับของการแสดงพฤติกรรมโดยได้รับการช่วยเหลือ กับ การทำงานที่ผู้เรียนทำอย่างอิสระตามลำพัง พื้นที่รอยต่อของพัฒนาการนี้ไม่มีความคงที่ และไม่แน่นอน ซึ่งในความแปรเปลี่ยนนั้นทำให้ผู้เรียนกลายเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเรียนรู้มากขึ้นและมีความเข้าใจในความซับซ้อนของมโนทัศน์และทักษะต่างๆ มากยิ่งขึ้น อะไรก็ตามที่ได้รับการช่วยเหลือในอดีต จะกลายมาเป็นการทำงานอย่างอิสระตามลำพังในปัจจุบัน และเมื่อเผชิญกับสถานการณ์การเรียนรู้ใหม่ จากที่เคยทำงานอย่างอิสระตามลำพัง ก็จะกลับกลายมาเป็นการทำงานที่ต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญกว่า วงจรนี้ก็จะเกิดขึ้นต่อเนื่องซ้ำไปซ้ำมา

มา เพื่อการได้มาซึ่งความรู้ ทักษะ กลวิธี หรือพฤติกรรมการเรียนรู้อื่นๆ ที่มีคุณภาพสูงขึ้น ซึ่งเป็นการเสริมต่อการเรียนรู้จากพื้นที่รอยต่อนั่นเอง

ภาพประกอบ 4 การเปรียบเทียบบทบาทของปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่มีต่อการพัฒนาการ

ที่มา: Wing & Putney. 2002: 88

การเสริมต่อการเรียนรู้จากพื้นที่รอยต่อที่ผู้เรียนมีศักยภาพพร้อมที่จะสามารถเรียนรู้ได้ เป็นแนวคิดการเสริมต่อการเรียนรู้ (Scaffolding) ไวก็อตสกี เชื่อว่าผู้เรียนมีศักยภาพพร้อมที่จะสามารถเรียนรู้ได้ แต่ยังต้องการความช่วยเหลือจากผู้ที่มีประสบการณ์หรือความรู้ความสามารถที่มากกว่า ซึ่งการชี้แนะหรือการช่วยเหลือเป็นการร่วมมือทางสังคม (Social Collaborative) ที่สนับสนุนให้พัฒนาการทางความรู้ความเข้าใจเกิดการเจริญงอกงาม โดยจำเป็นต้องมีผู้เชี่ยวชาญกว่าให้ความช่วยเหลือ ซึ่งเปรียบเทียบการช่วยเหลือดังกล่าวเป็นเสมือนนั่งร้าน (Scaffold) ที่ทำหน้าที่ในการเสริมต่อการเรียนรู้ (Scaffolding) ซึ่งการเสริมต่อการเรียนรู้ เป็นบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนโดยการจัดเตรียมสิ่งที่เอื้ออำนวย การให้คำแนะนำ การช่วยเหลือและการสนับสนุนในขณะที่ผู้เรียนกำลังอยู่ในพื้นที่รอยต่อพัฒนาการ จนกระทั่งผู้เรียนสามารถสร้างความรู้ความเข้าใจภายในตน (Internalization) เป็นการส่งเสริมพัฒนาการของผู้เรียนให้ก้าวไปสู่ขั้นหรือระดับพัฒนาการที่สูงขึ้นไป ซึ่งจะทำให้สามารถกำกับตนเองในการเรียนรู้และสามารถมี

ความเชื่อมั่นในตนเองในการเรียนรู้ที่เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่มีศักยภาพมากกว่ากับผู้ที่มีศักยภาพน้อยกว่าให้ก้าวไปสู่จุดที่สูงขึ้นได้อันเนื่องมาจากเขามีศักยภาพอยู่แล้ว การปฏิสัมพันธ์นี้เป็นการให้ความช่วยเหลือจากผู้ที่มีประสบการณ์สูงกว่าไปยังผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่า และเมื่อเกิดการเรียนรู้แล้วการ Scaffolding จะค่อยๆ ลดลงตามระดับของการเรียนรู้ที่ค่อยๆ เพิ่มขึ้น (Raymond. 2000)

ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดการสร้างการเรียนรู้ด้วยตนเองของไวทอตสกี เป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งแต่ละคนมีพื้นฐานความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน ด้วยพื้นฐานการมีศักยภาพและพร้อมได้รับการพัฒนา จึงทำให้การเสริมต่อการเรียนรู้ของแต่ละคนมีความแตกต่างกันตามพื้นฐานประสบการณ์และศักยภาพของแต่ละบุคคล ทั้งนี้เมื่อนักวิจัยชุมชนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองแล้วผู้วิจัยจะค่อยๆ ถอนการช่วยเหลือออกเพื่อให้ นักวิจัยชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รวมถึงผู้วิจัยใช้แนวคิดนี้เทียบเคียงข้อค้นพบที่เกิดจากการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนว่าแต่ละคนได้รับการเสริมสร้างศักยภาพที่แตกต่างกันอย่างไร

ส่วนที่ 6 แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional Change Theory)

การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับของการรับรู้ อารมณ์ความรู้สึก และการเปลี่ยนแปลงในระดับของพฤติกรรม ซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นมาจากทั้งส่วนที่อยู่ภายในจิตใจและส่วนที่มาจากสภาพแวดล้อมหรือสถานการณ์ทางสังคม ซึ่งแนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจได้เสนอการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเทียบเคียงได้กับการเปลี่ยนแปลงของนักวิจัยชุมชน โดยที่แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional change theory : ICT) ตามแนวคิดของ โบยัตซิส (Boyatzis) ได้กล่าวถึงระบบที่มีความซับซ้อนในระดับปัจเจกบุคคล (Individual level) และได้อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญและกระบวนการของการออกแบบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในทั้งพฤติกรรม ความคิด ความรู้สึก และการรับรู้ในระดับบุคคลได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลง (Change) อาจเกิดในการกระทำส่วนตัว นิสัยหรือสมรรถนะ อาจเกิดเป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นความรู้สึกภายในที่มีต่อสถานการณ์หรือผู้คนรอบข้าง หรืออาจเปลี่ยนแปลงมุมมองในวิถีชีวิต ทั้งนี้แนวคิดนี้ออกแบบเพื่อปรารถนาให้บุคคลเกิดความชอบ เชื่อมโยงในบางอย่างและจะคงไว้ซึ่งความยั่งยืนและยาวนาน (Boyatzis.2006)

แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจใช้ในการอธิบายการเรียนรู้ที่ค่อยๆ ก่อรูปการปรับเปลี่ยนจัดเป็นการเรียนรู้แบบนำตนเอง (self-directed learning) (Boyatzis. 2000) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจตามแนวคิดนี้ เป็นแนวทางในลักษณะที่ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดเวลาหรือตลอดกระบวนการของทั้งระบบก็ได้ พฤติกรรมหรือวิธีการดำเนินใดใดของบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจนั้นสามารถเกิดขึ้นเป็นช่วงๆ ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องแต่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนในบุคคลได้เช่นกัน โบยาตซีส (Boyatzis.2006) ได้กล่าวถึงเงื่อนไขสำคัญของปรากฏการณ์ 5 ประเด็นสำคัญที่นำสู่ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจว่าด้วยระบบแห่งความซับซ้อน ทั้งนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงสามารถเกิดความไม่ต่อเนื่องเป็นลำดับก็ได้ เรียกว่า “ข้อค้นพบ” ของตนเองซึ่งมีหน้าที่นำสู่การก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในระดับปัจเจกบุคคล ดังได้นำเสนอต่อไปนี้

1) จุดประกายความต้องการการเปลี่ยนแปลง เป็นการสร้างความปรารถนาในการเปลี่ยนแปลง ให้แก่นักวิจัยชุมชนด้วยการค้นหาตัวตนของตนเองในอุดมคติ (Ideal self) ซึ่งเป็นภาพความต้องการหรือเป้าหมายที่คิดว่าตนเองสามารถไปถึงได้ เป็นการสร้างจินตนาการและวิสัยทัศน์หรือความคาดหวังของตนเอง ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับบุคคลคนรอบข้าง ซึ่งการมีความต้องการในการเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมาจากความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงที่อาศัยอารมณ์ความรู้สึก ความชื่นชอบเป็นแรงขับหรือเป็นพลังเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นตามจินตนาการหรือวิสัยทัศน์ที่ตนเองปรารถนา

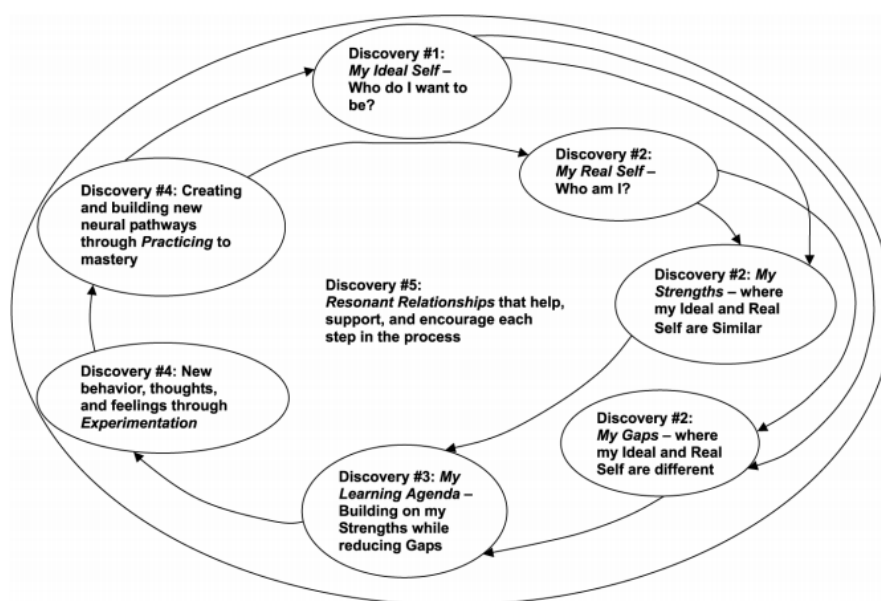
2) การเผชิญหน้ากับตัวตนที่แท้จริงของตนเอง ด้วยการวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อนของตนเองแบบองค์รวม ทั้งทางด้านร่างกาย ด้านจิตใจและจิตวิญญาณ ทั้งนี้รวมถึงการวิเคราะห์ว่าจุดแข็งที่มีและต้องการเก็บไว้คืออะไร จุดอ่อนหรือข้อจำกัดที่ต้องการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร ซึ่งกระทำด้วยความมีสติ ความตระหนักรู้ และความเต็มใจ เปิดใจในการพิจารณาจุดแข็งจุดอ่อนที่มีผลกับความตัวตนในอุดมคติ ทั้งนี้ การที่บุคคลจะเปิดใจให้กับจุดอ่อนของตนเองอาจเป็นสิ่งที่ยาก ดังนั้นการมีบุคคลอื่นมาช่วยในการวิเคราะห์จะช่วยให้ยอมรับในจุดอ่อนของตนเองได้มากขึ้น และการเปิดใจภายใต้ความเชื่อว่าบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตนเองได้ ก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการช่วยให้เปิดใจยอมรับในจุดอ่อนของตนเอง

3) การสร้างแนวทางการเรียนรู้เพื่อสิ่งใหม่ในอนาคต เป็นส่วนของการกำหนดเป้าหมายและแผนของกิจกรรมที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง ซึ่งกิจกรรมที่จะนำไปสู่

เป้าหมายนี้ประกอบด้วยหลายกิจกรรม มีการกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการแต่ละกิจกรรมซึ่งอาจใช้แตกต่างกัน ทั้งนี้การดำเนินการจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษาและกระตุ้นให้เกิดการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง บุคคลไม่สามารถทำได้โดยลำพัง การมีพี่เลี้ยงนี้จะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายได้มากขึ้น รวมถึงกิจกรรมการเรียนรู้อยู่ในบรรยากาศการเรียนรู้ที่กระตือรือร้น และเหมาะสม

4) การสร้างประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติซ้ำ การปฏิบัติซ้ำเป็นการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนเนื่องจากการพัฒนาที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการทำซ้ำๆ การรู้จักควบคุมตนเองให้ปฏิบัติอย่างไม่ย่อท้อและทำซ้ำๆ จึงเป็นสิ่งสำคัญและทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพได้ ซึ่งการอดทนกับการปฏิบัติซ้ำๆ ปฏิบัติใหม่นี้เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง นอกจากนี้สิ่งที่สำคัญอีกประการคือผู้ปฏิบัติจะต้องมีการสะท้อนคิด (Reflect) ถึงสิ่งที่ได้ปฏิบัติไปแล้วโดยต้องสะท้อนคิดอย่างต่อเนื่องทุกครั้งหลังการปฏิบัติ และทุกครั้งที่มีการสะท้อนคิดต้องเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของผู้ร่วมสะท้อนคิด ไม่ว่าจะเป็นผู้ปฏิบัติด้วยกัน พี่เลี้ยงเพื่อให้เกิดการนำไปปรับปรุงการปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

5) การไม่ทำตามลำพัง ความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลงไม่อาจเกิดขึ้นได้จากการทำเพียงลำพัง แต่มีความเกี่ยวข้อง สัมพันธ์กับบุคคลหลากหลายส่วนตั้งแต่การปฏิบัติเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงและหลังการปฏิบัติ โดยบุคคลที่มาเกี่ยวข้องเปรียบเสมือนเป็นตัวชี้วัดความสำเร็จของการปฏิบัติประการหนึ่งที่สำคัญ และให้มุมมองถึงสิ่งที่ปฏิบัติว่ามีความเหมาะสมเพียงใด การเปลี่ยนแปลงจึงดำเนินไปในลักษณะของการมีเครือข่ายและเป็นเครือข่ายมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน สามารถช่วยเหลือและให้มุมมองเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้ พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนรู้ระหว่างกัน ทั้งนี้ผู้ปฏิบัติเองต้องเป็นบุคคลที่เปิดใจยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ข้อเสนอต่อข้อเท็จจริงที่ปรากฏและมีความพร้อมที่จะนำไปปรับปรุงการดำเนินการเพื่อนำไปสู่การบรรลุผลแห่งความสำเร็จ

ภาพประกอบ 5 แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ

ที่มา: Boyatzis (2006)

ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจของ โบยัตซิส (Boyatzis) เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนว่ามีความเกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจในแต่ละกระบวนการอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นในช่วงของการจุดประกายความต้องการการเปลี่ยนแปลง การเผชิญหน้ากับตัวตนที่แท้จริง การสร้างแนวทางการเรียนรู้เพื่อสิ่งใหม่ในอนาคต การสร้างประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติซ้ำ และการไม่ทำตามลำพัง รวมถึงการเทียบเคียงข้อค้นพบจากการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนว่ามีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจอย่างไร

ส่วนที่ 7 ทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา (The Ecological System Theory)

ทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา (The Ecological System Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม ถูกพัฒนาขึ้นโดย ยูรี บรอนเฟน เบรนเนอร์ (Bronfenbrenner. 1994) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาพัฒนาการ ทฤษฎีนี้มาจากความเชื่อว่าการเติบโตและการพัฒนาการของมนุษย์เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เริ่มตั้งแต่บ้าน โรงเรียน ชุมชน จนถึงโครงสร้างสังคมที่ใหญ่ขึ้น แนวคิดนี้ได้แสดงถึงสิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบต่อเนื่องกัน แต่ละระบบมี

ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เป็นการทำความเข้าใจพัฒนาการของมนุษย์ โดยคำนึงถึงระบบต่างๆ ที่อยู่รอบตัวและมนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับระบบต่างๆ เหล่านั้น ทั้งในระดับ ใกล้ตัวและระดับไกลตัว โดยแต่ละระบบมีลักษณะซ้อนกันเป็นชั้นๆ โดยรูปแบบชีวนิเวศวิทยาของการพัฒนามนุษย์ หรือรูปแบบที่เป็นความสัมพันธ์ของกระบวนการ บุคคล บริบทแวดล้อม และ เวลา ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบที่สำคัญดังนี้ (Bronfenbrenner, 2005)

1) กระบวนการ (Process) เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบริบทแวดล้อมของบุคคล ซึ่งมีความเกี่ยวข้องและเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาของบุคคลในอนาคต เนื่องจากเป็นกระบวนการที่มีความใกล้ชิด โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับคนใกล้ชิดโดยตรง เช่น พ่อแม่กับเด็ก เด็กกับเด็ก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะส่วนบุคคล บริบทของสภาพแวดล้อม และเวลา

2) บุคคล (Person) เป็นคุณลักษณะส่วนบุคคลเมื่อเข้าสู่สถานการณ์ทางสังคม โดยที่บุคคลถูกวางไว้เป็นศูนย์กลางของระบบ ทั้งนี้สามารถพิจารณาตามคุณลักษณะของบุคคล เช่น 1) ด้านความต้องการ เป็นเรื่องของศักยภาพของบุคคลที่สะท้อนการมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม เช่น การร้องขอ การขัดขวาง 2) ทรัพยากรภายใน เป็นทรัพยากรที่อยู่ภายในตัวบุคคลที่ยากต่อการมองเห็นและประเมินได้หากบุคคลไม่แสดงออกมา เช่น ประสบการณ์ ทักษะ 3) การแสดงออก เป็นการแสดงพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลเพื่อสะท้อนการสร้างและคงไว้ซึ่งปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม

3) บริบทแวดล้อม (Context) คือสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของบุคคล ซึ่งการทำความเข้าใจพัฒนาการของมนุษย์ พิจารณาจากระบบนิเวศทั้งหมดที่มนุษย์เติบโตมา ซึ่งประกอบด้วยระบบย่อย 4 ระบบ ที่สนับสนุนส่งเสริมการเติบโตของมนุษย์ โดยมนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ จากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบๆ ตัว ทั้งนี้ความสัมพันธ์แต่ละระบบสามารถเปลี่ยนแปลงได้เมื่อบุคคลเติบโตขึ้นและพัฒนาขึ้น ระบบย่อยทั้ง 4 ประกอบดังนี้ 1) ระบบจุลภาค (Microsystem) เป็นระบบที่สิ่งแวดล้อมมีความใกล้ชิดและให้ประสบการณ์กับตัวบุคคลได้มากที่สุด ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน เพื่อนบ้าน โดยบุคคลสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในสังคมและสิ่งแวดล้อมใกล้ตัว ซึ่งจะส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมและตัวตนของบุคคลนั้น ถึงแม้ว่าลักษณะของบุคคลจะขึ้นอยู่กับผลทางพันธุกรรม แต่บุคลิกภาพ การแสดงออกทางอารมณ์ยังคงขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมในระบบนี้เป็นสำคัญ 2) ระบบกลาง (Mesosystem) เป็นการเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมในระบบจุลภาคตั้งแต่ 2 ระบบเข้าไว้ด้วยกัน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติกับครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับโรงเรียน ความสัมพันธ์ในระบบนี้จะเกี่ยวข้องกับการสร้างประสบการณ์ที่จะ

ส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล 3) ระบบภายนอก (Exosystem) เป็นระบบของสังคมที่ใหญ่ขึ้นซึ่งบุคคลไม่เข้าไปเกี่ยวข้องหรือมีปฏิสัมพันธ์โดยตรง แต่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมและพัฒนาการของบุคคล ความสัมพันธ์ในระบบนี้มีทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การประกอบอาชีพของพ่อแม่ที่มีผลต่อลูก สภาพเศรษฐกิจส่งผลต่อรายได้ของครอบครัว ความสัมพันธ์ของลูกจ้างกับนายจ้าง และ 4) ระดับมหภาค (Macrosystem) เป็นระบบนิเวศวิทยาที่ใหญ่ที่สุด และอยู่ไกลจากตัวบุคคลมากที่สุด แต่ก็สามารถส่งผลต่อการแสดงออกของพฤติกรรมได้ เช่น ความเชื่อนับถวญนิยมประเพณี วัฒนธรรม การเมืองการปกครอง ซึ่งในระบบนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทั้ง 3 ระบบ ผ่านคุณลักษณะทางสังคมและจิตวิทยาของสังคมนั้นๆ เกิดเป็นมาตรการทางสังคมหรือวัฒนธรรมที่ทุกคนให้การยอมรับ

4) เวลา (Time) เป็นสิ่งที่สะท้อนช่วงความสัมพันธ์การเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของบุคคล ทั้งช่วงเวลาปกติ เช่น การเข้าโรงเรียน การมีชีวิตรอบครัว และช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลง เป็นช่วงเวลาที่นอกเหนือจากวิถีชีวิตปกติของบุคคล เช่น ช่วงการมีกิจกรรมพัฒนา

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา เป็นทฤษฎีที่ใช้ในการอธิบายการพัฒนาของบุคคลที่เป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบๆตัวของบุคคลที่มีความซับซ้อน โดยบริบทแวดล้อมมีระบบย่อย 4 ระบบ ประกอบด้วย ระบบจุลภาค ระบบกลาง ระบบภายนอก และระบบมหภาค ซึ่งเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลตั้งแต่ใกล้ชิดจนกระทั่งไกลออกไป ทั้งนี้พัฒนาการของบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาภายใต้สภาพแวดล้อมที่อยู่รอบตัวของบุคคล

ผู้วิจัยอาศัยทฤษฎีระบบนิเวศวิทยาในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงศักยภาพของนักวิจัยชุมชน ที่มาจากความสัมพันธ์ของทั้งจากกระบวนการ บุคคล บริบท และเวลา ว่ามีความเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชนอย่างไร รวมทั้งระบบย่อยภายใต้บริบทแวดล้อม มีระบบย่อยอะไรบ้างที่มีผลต่อการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ส่วนที่ 8 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนักวิจัยชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนักวิจัยชุมชนหรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน ยังพบได้น้อย ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนานักวิจัยหรือศักยภาพนักวิจัยที่เป็นนักวิชาการในระดับมหาวิทยาลัย และดำเนินการในลักษณะของโครงการพัฒนา สำหรับงานวิจัยที่

เกี่ยวข้องกับการสร้างนักวิจัยชุมชน พบจำนวน 4 เรื่อง เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรและคู่มือ
 นักวิจัย จำนวน 2 เรื่อง และเป็นโครงการวิจัยเพื่อพัฒนานักวิจัย จำนวน 2 เรื่อง ดังแสดงให้เห็นใน
 ตาราง 1 การวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนา นักวิจัยชุมชน นอกจากนี้ ยังมี
 งานวิจัยที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่แฝงอยู่ในการดำเนินโครงการวิจัยต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เป็น
 การวิจัยเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชน โดยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใน
 การดำเนินการ ผู้วิจัยร่วมถูกพัฒนาทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชนในขณะที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัย
 ดังได้นำเสนอให้เห็นภาพต่อไปนี้

ผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	ปีที่	วัตถุประสงค์	กลุ่มเป้าหมาย	รูปแบบการวิจัย	วิธีการดำเนินการวิจัย	ผลการวิจัย
ผู้วิจัย	คู่มือการวิจัยแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์	2560					กลุ่มที่ 3 เทคนิคการสร้างกลุ่มผู้ร่วมวิจัย กลุ่มที่ 4 แผนที่เดินดินเชื่อมโยงปัญหาและลักษณะของชุมชน กลุ่มที่ 5 การวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน กลุ่มที่ 6 คัดสรรพบปะและการประเมิน กลุ่มที่ 7 การเขียนแผนแม่ข่ายและงานวิจัยและวิธีการอื่น ๆ
สมพันธ์ และคนอื่น ๆ	คู่มือการวิจัยแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์	2560	1. เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ 2. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำงานวิจัยไปใช้แก้ปัญหายุทธศาสตร์	ชาวบ้านหมู่บ้านโคกคำม และแสงอร่าม ต.กุดหมากไฟ อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี	การวิจัยและพัฒนา	สังเคราะห์จากโครงการวิจัยและพัฒนาเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และความเข้มแข็งของชุมชนผู้ดูแลระบบจริยธรรมและเศรษฐกิจพอเพียง	กลุ่มที่ 8 การมีกิจกรรมในชุมชน กระบวนการวิจัยดำเนินการ 8 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างความสนใจและสัมพันธ์กับชุมชน 2) บุคลากรผู้ดำเนินการวิจัยชุมชน 3) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาผู้นำโครงการ 4) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเครือข่ายวิจัย 5) ปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเครือข่ายวิจัย 6) ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย 6) ประมวลผลข้อมูลและวางแผนการแก้ปัญหายุทธศาสตร์ 7) จัดกิจกรรมแก้ปัญหายุทธศาสตร์ และ 8) จัดเวทีสาธารณะเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	ปีที่	วัตถุประสงค์	กลุ่มเป้าหมาย	รูปแบบการวิจัย	วิธีการดำเนินการวิจัย	ผลการวิจัย
	คู่มือการวิจัยแก่ไขปัญหาชุมชน	2560					กลุ่มที่ 3 เทคนิคการสร้างกลุ่มผู้ร่วมวิจัย กลุ่มที่ 4 แผนที่เดินดินเชื่อมโยงปัญหาและลักษณะของชุมชน กลุ่มที่ 5 การวิเคราะห์ปัญหาและการวางแผน กลุ่มที่ 6 คัดพบพบวนและการประเมิน กลุ่มที่ 7 การเขียนแผนแฟ้มผลงานวิจัยและวิธีการอื่น ๆ
สมพันธ์ เตะอะฮัก และคนอื่น ๆ	คู่มือการวิจัยแก่ไขปัญหาชุมชน	2560	1. เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหามุมชุมชน ตามการดำเนินการวิจัยได้ 2. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำงานวิจัยไปใช้แก้ปัญหาละการพัฒนากลุ่มชุมชน	ชาวบ้านหมู่บ้านโคกสาม และแสงอร่าม ต.กุดหมากไฟ อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี	การวิจัยและพัฒนา	ตั้งวิเคราะห์จากโครงการวิจัยและพัฒนาเรื่องการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และความเข้มแข็งของชุมชนสู่คุณธรรมจริยธรรมและเศรษฐกิจพอเพียง	กลุ่มที่ 8 การฝึกวิจัยในชุมชน กระบวนการวิจัยดำเนินการ 8 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างความสนใจและค้นหาวิถีชุมชน 2) ขุดคุ้ยเพื่อดันหาปัญหา/สาเหตุของปัญหาในชุมชน 3) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาตัวโครงการ 4) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเครื่องมือวิจัย 5) ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย 6) ประมวลผลข้อมูลและวางแผนการแก้ปัญหาชุมชน 7) จัดกิจกรรมแก้ปัญหาชุมชน และ 8) จัดเวทีสาธารณะเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ผู้วิจัย	ชื่อเรื่อง	ปีที่	วัตถุประสงค์	กลุ่มเป้าหมาย	รูปแบบการวิจัย	วิธีการดำเนินการวิจัย	ผลการวิจัย
บุญญาธิระวิทย์เดช และคณะอื่น ๆ	การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยท้องถิ่นภาคธุรกิจจังหวัดชัยนาท	2556	เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมนักวิจัยท้องถิ่นภาคธุรกิจจังหวัดชัยนาท	บุคลากรท้องถิ่นภาคธุรกิจ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษา สำนักงาน วัฒนธรรม จังหวัด สำนักงาน พัฒนาชุมชน สำนักงาน การศึกษานอก ระบบและ การศึกษาด้าน อาชีวศึกษา สำนักงาน สาธารณสุข จังหวัด สำนักงาน พัฒนาสังคม และความมั่นคง	การวิจัยและพัฒนา	ขั้นที่ 1 ส่องดูข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับหลักสูตรฝึกอบรม สภาพภาพการทำวิจัยและความต้องการพัฒนาศักยภาพบุคลากรภาคธุรกิจ ขั้นที่ 2 ขั้นตอนการสร้างและพัฒนามาตรฐานหลักสูตรฝึกอบรม นักวิจัยท้องถิ่นภาคธุรกิจ โดย นักวิจัยจัดทำร่างหลักสูตร จากข้อมูลจากการสำรวจ ขั้นที่ 1 และวิพากษ์ปรับปรุง หลักสูตรโดยใช้ผู้เชี่ยวชาญ	1. ผลการสำรวจขั้นที่ 1 พบว่าหน่วยงานภาครัฐจังหวัดชัยนาท มีการนำผลงานวิจัยไปใช้ในการพัฒนางานระดับน้อยมาก บุคลากรมีศักยภาพในการวิจัยระดับน้อย แต่มีความต้องการในการพัฒนาศักยภาพด้านการวิจัย 2. หลักสูตรการฝึกอบรมประกอบด้วย ภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ 4 ระยะเวลา ได้แก่ ระยะที่ 1 อบรมพื้นฐานความรู้ และเลือกประเด็นปัญหาการทำวิจัย และพัฒนาโครงการวิจัย ระยะที่ 2 ออกแบบการวิจัย สร้างเครื่องมือ และการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ระยะที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูล และระยะที่ 4 การเขียนรายงานและบทความวิจัย 3. ผลการประเมินการฝึกอบรม ผู้เข้ารับการฝึกอบรมพึงพอใจต่อการอบรม และตามการประเมินผู้ได้จริง ผลการทดสอบความรู้ก่อนอบรมเพิ่มขึ้นก่อนการอบรม

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างหลักสูตร คู่มือการพัฒนานักวิจัยชุมชนยังพบไม่มากนัก โดยพบงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนาหลักสูตรโดยตรง ได้แก่ งานวิจัยที่เป็นการสร้างหลักสูตร คู่มือเพื่อพัฒนานักวิจัยชุมชน และงานวิจัยที่เป็นโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน งานวิจัยในกลุ่มแรกที่เป็นการสร้างหลักสูตร คู่มือการพัฒนานักวิจัยชุมชนนั้น ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการสังเคราะห์คู่มือการวิจัย จากโครงการวิจัยที่ดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งพบ 2 เรื่อง คือ โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว (กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. 2553) ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบ กระบวนการวิจัยชุมชน รวมถึงปัจจัยสนับสนุนการดำเนินการแก้ไขปัญหาในชุมชนให้ประสบความสำเร็จเพื่อพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว เพื่อใช้สำหรับการฝึกอบรมให้แก่ตัวแทนชุมชน คณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชน และจัดทำคู่มือการดำเนินงานวิจัยชุมชนด้านครอบครัว ให้คณะทำงานศูนย์พัฒนาครอบครัวในชุมชนใช้สำหรับวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์ด้านครอบครัวในชุมชนของตนเอง ผลการศึกษา ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้เกิดหลักสูตรที่สามารถนำไปใช้ในการอบรมในกับผู้ปฏิบัติงานในศูนย์พัฒนาครอบครัว ให้มีความรู้และทักษะเบื้องต้นในการทำวิจัย โครงสร้างหลักสูตรประกอบด้วยกิจกรรม 8 กลุ่ม ในแต่ละกลุ่มกิจกรรมได้ผ่านการทดลองใช้แล้ว และอีกเรื่องหนึ่งเป็นการพัฒนาคู่มือการวิจัยแก้ไขปัญหาชุมชน ซึ่งสังเคราะห์จากการดำเนินโครงการวิจัยที่ดำเนินการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนจนสามารถดำเนินการวิจัยได้ และเพื่อส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการนำงานวิจัยไปใช้แก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาชุมชนของนักวิจัยชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการวิจัย 8 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างความสนใจและคั่นหานักวิจัยชุมชน 2) พุดคุยเพื่อค้นหาปัญหา/สาเหตุของปัญหาในชุมชน 3) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเค้าโครงวิจัย 4) อบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาเครื่องมือวิจัย 5) ดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย 6) ประมวลผลข้อมูลและวางแผนการแก้ปัญหาชุมชน 7) จัดกิจกรรมแก้ปัญหาชุมชน และ 8) จัดเวทีสาธารณะเพื่อคืนข้อมูลสู่ชุมชน (สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่น ๆ. 2560)

สำหรับกลุ่มที่สอง เป็นงานวิจัยที่เป็นโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบ 2 เรื่อง คือ ปัญญา ธีระวิทย์เลิศ และคนอื่น ๆ. (2556) ศึกษาเรื่องการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยท้องถิ่นภาครัฐ จังหวัดชัยนาท โดยใช้การวิจัยและพัฒนา ดำเนินการกับบุคลากรท้องถิ่นภาครัฐ

จังหวัดชัยนาท ผลการศึกษาพบว่า หลักสูตรการอบรมประกอบด้วยภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยกำหนดเป็น 4 ระยะ ระยะที่ 1 อบรมพื้นฐานความรู้และเลือกประเด็นปัญหาการทำวิจัยพร้อมพัฒนาโครงร่างการวิจัย ระยะที่ 2 ออกแบบการวิจัยและสร้างเครื่องมือ และเลือกกลุ่มตัวอย่าง ระยะที่ 3 เก็บรวบรวมข้อมูล ระยะที่ 4 เขียนรายงานและบทความวิจัย ผลการประเมินการฝึกอบรม ผู้เข้ารับการฝึกอบรมพึงพอใจต่อโครงการอบรมและสามารถเรียนรู้ได้จริง ผลการทดสอบความรู้หลังการอบรมเพิ่มขึ้นกว่าก่อนการอบรม และเพียงจันทร์ เศวตศรีสกุล (2548) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนาคุณวิสัยรุ่นเยาว์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาทักษะการวิจัยของเยาวชนวัยเรียน ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กับนักเรียนประถมปลายและมัธยมศึกษา ผลการวิจัยพบว่า พบว่านักเรียนมีทักษะของการเป็นนักวิจัย คือ ตั้งคำถาม การเขียนโครงการวิจัย ขั้นพื้นฐาน การวางแผน การดำเนินโครงการวิจัยด้วยการสำรวจ การตรวจสอบ การทดลอง การประดิษฐ์ การสังเกต การบันทึกสิ่งจำเป็น วิเคราะห์เชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ และเป็นเหตุเป็นผล รวมทั้งสรุปงานเผยแพร่ต่อสาธารณชน

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่เป็นการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ซ่อนอยู่ในการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชน แต่ไม่ได้มีกระบวนการพัฒนาที่ชัดเจน รวมถึงการแสดงผลการพัฒนาให้นักวิจัยชุมชนเหล่านั้นออกมาให้เห็นอย่างเป็นขั้นตอน ส่วนใหญ่พบในงานวิจัยเพื่อชุมชนที่อาศัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนในประเด็นต่าง ๆ เช่น ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์ (2550) ศึกษาเรื่อง การสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพการวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยน้ำใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ในกระบวนการวิจัยสอดแทรกทักษะการวิจัยต่าง ๆ ให้แก่นักวิจัยชุมชนด้วย ผลการวิจัยพบว่า นักวิจัยชุมชนมีศักยภาพในการสืบค้นประวัติศาสตร์วัฒนธรรมท้องถิ่น สามารถเก็บข้อมูล วิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลได้ โดยใช้กระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านงานบุญ งานประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนซึ่งเป็นรูปแบบที่ไม่เป็นทางการเกิดนักวิจัยชุมชนหลายกลุ่ม ต่างวัย (เด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า ผู้อาวุโส) ต่างอาชีพ (ครู สมาชิก อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชาวไร่ ชาวนา คนหาปลา คนทอผ้า พระ นักเรียน หมอยา เป็นต้น) ทวี สุขโข และคนอื่น ๆ (2560) ศึกษาเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านดอนข่าโดยการมีส่วนร่วม ของชุมชน หมู่ 7 ตำบลชนบท อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น พบกระบวนการเรียนรู้ที่ได้นักวิจัยได้จากการวิจัย คือ การเรียนรู้บริบทชุมชนตัวเอง การสืบค้นเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ถูกต้องและแม่นยำ การเป็นนักวิจัยทำให้ได้เรียนรู้ว่านักวิจัยต้องหาข้อมูลอย่างไร รู้วิธีตรวจสอบความ

ถูกต้องของข้อมูลด้วย เช่น การถามประวัติชุมชน จะต้องตั้งคำถามเดียวกันกับหลายๆคน เมื่อได้คำตอบที่ซ้ำแล้ว ก็แสดงว่าคำตอบนั้นถูกต้อง การใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูล แนวทางการใช้งานวิจัยเพื่อการแก้ไขปัญหา ในการทำงานวิจัยทุกครั้งเมื่อพบปัญหา จะคำนึงเสมอว่าจะหาแนวทางในการแก้ปัญหาอย่างไร และการทำงานที่เป็นระบบ นักวิจัยท้องถิ่นบ้านดอนข่า ได้เรียนรู้ในการทำงานที่เป็นระบบมากขึ้น ตั้งแต่ระบบการจัดเก็บเอกสาร ระบบการจัดทำการเงินและบัญชี ระบบการทำงานร่วมกัน แต่ครั้งต้องมีการเตรียม การทำงาน และการสรุปผล ในทุกกิจกรรม

สุทธิพงษ์ โฟงจ๋าม และคนอื่น ๆ. (2559) ศึกษาเรื่อง การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี การละเล่นของชุมชนต่อเด็กและเยาวชน บ้านหัวฝาย ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการกับชาวบ้านในชุมชน โดยมีการสอดแทรกการให้ความรู้เรื่องการวิจัยในแต่ละระยะของการวิจัย เช่น การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงานผลการวิจัย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงในระดับของทีมวิจัย พบว่า ทีมวิจัยที่คิดอะไรเป็นระบบขึ้นตอนมากขึ้น หากเมื่อเทียบเมื่อก่อนการทำงานเพื่อแก้ไขก็จะยึดตามนโยบาย ส่วนกลางเป็นสำคัญแต่เมื่อได้เรียนรู้กระบวนการพบว่าสิ่งสำคัญที่สุดก็คือคนในชุมชนต้องเข้าใจสถานการณ์ของชุมชนก่อน เข้าใจบริบทของชุมชน มองหาทรัพยากร ศักยภาพของชุมชนที่สามารถนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน

ภาสกร บัวศรี และศักรินทร์ ชาสเน (2560) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความเข้มแข็ง กลไกชุมชนในการป้องกันปัจจัยเสี่ยงของเด็กและเยาวชนจังหวัดหนองบัวลำภู ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการกับแกนนำเยาวชน พื้นที่ 4 แห่งเป็นกรณีศึกษา กระบวนการหนุนเสริมโครงการวิจัยย่อยประกอบด้วยกิจกรรมสำคัญ คือ เวทีพัฒนาแนวคิดและออกแบบเครื่องมือวิจัย เวทีพัฒนาศักยภาพผู้นำเยาวชนวิจัย การติดตามสนับสนุนโครงการวิจัย รายพื้นที่ 5) เวทีติดตามความก้าวหน้างานวิจัย เวทีประชุมประชุมเชิงปฏิบัติการวิเคราะห์ข้อมูล และเขียนรายงานวิจัยความก้าวหน้า เวทีรายงานความก้าวหน้าการวิจัย การติดตามสนับสนุนช่วง การทดลองปฏิบัติการ เวทีสรุปบทเรียนและเวทีนำเสนอผลการวิจัยสู่สาธารณะ ผลการทำงานร่วมกันทำให้เกิดรูปแบบการทำงานกลไกที่สอดคล้องกับพื้นที่ของตนเองและเป็นกลไกที่ทำงานต่อเนื่องยั่งยืน นอกจากนี้จากการประเมินผลการพัฒนาเด็กและเยาวชนของกลไกในแต่ละพื้นที่ พบว่า เด็กและเยาวชนมีพัฒนาการในทางที่ดีขึ้น เกิดกลุ่มเยาวชนที่จะเป็นหน่วยกลไกในการเชื่อมประสานให้เยาวชนเข้ามาทำกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ที่สำคัญกลุ่มองค์กรของ

เยาวชนทำให้เยาวชนมีศักยภาพในการเข้าไปร่วมกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับภาคีกลไกที่เป็นผู้ใหญ่ได้ทั้งในระดับชุมชน ตำบล และระดับเครือข่ายในจังหวัด

นอกจากนี้ ยังพบงานวิจัยในลักษณะเดียวกันอีกหลายโครงการที่ดำเนินการโดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมวิจัย หรือนักวิจัยชุมชน หรือบางโครงการคนในชุมชนก็เป็นนักวิจัยหลักและทีมวิจัยก็เป็นคนในชุมชน เช่น งานวิจัยของ จำปา ทองโสภิต และคนอื่น ๆ (2558) ศึกษาเรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หาดทรายสูงบ้านลาดเจริญ ตำบลนาแว อำเภอยะหา จังหวัดยะลา งานวิจัยของ ปทุมทิพย์ ม่านโคกสูง และคนอื่น ๆ (2558) ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่เหมาะสมกับพืชฤดูแล้งโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและภาคีเครือข่ายในเขตพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยค้อ ตำบลเต่างอย อำเภอยะหา จังหวัดสกลนคร งานวิจัยของ การสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ในระบบเกษตรอินทรีย์ งานวิจัยของ ชัยชาญ วิทยาพนธ์ และคนอื่น ๆ (2560) ศึกษาเรื่อง การศึกษาพืชสมุนไพร ภูมิปัญญาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟู อย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มสมุนไพรบ้านหัวน้ำแม่สะกิด ตำบลผาบ่อง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน งานวิจัยของ ถวัลย์ พวงบุบผา (2560) ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบการขยายผลการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมในเขตเทศบาล ตำบลวังผาง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน งานวิจัยของ ไฉน นารมย์และคนอื่น ๆ (2558) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการสร้างรายได้ของครอบครัวเกษตรกรรุ่นใหม่ในระบบเกษตรอินทรีย์ ตำบลก้ามแมด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร งานวิจัยของ บัณฑิต สี่เผ่าและคนอื่น ๆ (2558) ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบตลาดชุมชนเพื่อสร้างความปลอดภัยด้านการผลิต และการบริโภคอาหาร กรณีตำบลนาทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างนักวิจัยชุมชน จะเห็นได้ว่าที่ผ่านมาได้มีหน่วยงานต่าง ๆ ให้ความสำคัญและสร้างนักวิจัยชุมชนไว้หลากหลายกลุ่ม ทั้งในกลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มผู้ใหญ่ กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้นำชุมชน เป็นต้น ทั้งการวิจัยเพื่อพัฒนานักวิจัยชุมชนโดยเฉพาะ และการพัฒนานักวิจัยชุมชนผ่านการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนในประเด็นที่ต้องการ แต่จะเห็นได้ว่ายังมีช่องว่างของการศึกษาหลายประเด็น เช่น งานวิจัยที่พัฒนานักวิจัยโดยเฉพาะจะเน้นที่คนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง เช่น กลุ่มที่ทำงานด้านครอบครัว กลุ่มเด็กนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น ทำให้ประเด็นการพัฒนา เครื่องมือในการฝึกนักวิจัยอาจเหมาะสมกับคนเฉพาะกลุ่ม การได้มาซึ่งรูปแบบหรือคู่มือการพัฒนาจากการถอดบทเรียนจากกลุ่มที่ดำเนินการสำเร็จแล้ว และนำมาทดลองใช้กับ

กลุ่มเป้าหมายที่ต้องการพัฒนา ซึ่งอาจมีข้อจำกัดในเรื่องของการมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสมกับกลุ่มที่ดำเนินการ และสำหรับงานวิจัยที่ดำเนินการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในประเด็นต่าง ๆ แต่สอดคล้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชนไปด้วยนั้น ส่วนใหญ่พบว่าสามารถแก้ปัญหาหรือพัฒนาในประเด็นที่ต้องการได้ และนักวิจัยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการของการดำเนินการวิจัย ซึ่งทั้งงานวิจัยที่เป็นการสร้างนักวิจัยโดยเฉพาะ และการสร้างนักวิจัยผ่านการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ผลที่เกิดขึ้นคือเกิดนักวิจัยชุมชนที่มีความรู้ ทักษะ ในการทำงานวิจัยชุมชนหรือนำกระบวนการวิจัยมาใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้ แต่อีกประการหนึ่งที่ยังพบว่าเป็นช่องว่างของการศึกษา คือการเสริมสร้างให้นักวิจัยที่สร้างขึ้นนี้ได้เกิดการพัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง บางโครงการเมื่อเสร็จสิ้นแล้วนักวิจัยชุมชนก็ไม่ได้ดำเนินการวิจัยในประเด็นอื่น ๆ ต่อ ทำให้ศักยภาพที่เคยมีไม่ได้ถูกนำมาใช้หรือพัฒนาให้เพิ่มขึ้น ซึ่งหากคนกลุ่มนี้ได้รับการเสริมสร้างศักยภาพที่เคยมีให้มีมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไป จะช่วยเสริมให้เขาสามารถนำศักยภาพมาใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงการส่งต่อองค์ความรู้สู่บุคคลอื่น ๆ อีกด้วย

ส่วนที่ 9 แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มุ่งเสริมสร้างศักยภาพของการเป็นนักวิจัยชุมชนของผู้ที่มีประสบการณ์การทำงานวิจัยหรืองานพัฒนาชุมชนมาแล้ว เพื่อเสริมสร้างศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลออกมาให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนของตนเองให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นไป ซึ่งสิ่งที่จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมมีส่วนสำคัญที่จะช่วยเสริมสร้างให้ความมุ่งมั่นหมายนี้ประสบความสำเร็จ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางการศึกษาที่เหมาะสมที่จะนำมาใช้เป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในครั้งนี้ เนื่องจากเป็นกระบวนการวิจัยที่เน้นกระบวนการแสวงหาความจริงอย่างเป็นระบบ คนที่อยู่ในสถานการณ์หรือบริบทนั้น ๆ ได้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหาหรือพัฒนาของตนเอง โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอให้เห็นภาพของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยละเอียดดังต่อไปนี้

9.1 ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) หรือ PAR มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนานในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน สังคม ระบบ

อุตสาหกรรม และองค์การต่างๆ การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมต้องมีการทำความเข้าใจที่ชัดเจนร่วมกับชุมชนและสังคม และมีจุดเน้นของการวิจัยที่ส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความเป็นอิสระ หรือมีส่วนร่วมกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม การวิจัยในลักษณะนี้มักจะเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ และอาจจะเก็บข้อมูลเชิงปริมาณร่วมด้วยก็ได้ (Creswell, 2002) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาบางอย่างในบริบทนั้นๆ เน้นกระบวนการแสวงหาความจริงอย่างเป็นระบบ คนที่อยู่ในสถานการณ์ที่มีปัญหาได้มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ปัญหานั้นๆ โดยการร่วมมือกับนักวิจัยในการตัดสินใจกำหนดองค์ความรู้ เก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขสถานการณ์ปัญหาของตน (Deshler and Ewert. 1995) หัวใจของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative approach) ระหว่างนักวิจัยกับกับ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) กระบวนการวิจัยมีความเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม อิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต ผู้มีส่วนได้เสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่างๆ สะท้อนความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ ปัญหาอุปสรรคที่ปรากฏ ทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่ทิศทางใหม่ (Stringer. 1996; Smith. 1997) ซึ่งการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้เป็นทางเลือกหนึ่งของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ มีรากฐานมาจากการปลดปล่อย และแนวคิดมาร์กซิสต์ใหม่ (Neo-Marxist) ที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชน เคมิสม และแมคทาตกาท (Kemmis & Mc Taggart, 2007) ได้กล่าวถึงความแตกต่างของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับงานวิจัยทั่วไป 3 ประการ ได้แก่ ประการแรก ผู้มีส่วนร่วมเป็นเจ้าของโครงการวิจัย ประการที่สอง ชุมชนหรือคนในพื้นที่เป็นผู้วิเคราะห์ปัญหา และประการที่สาม ชุมชนเป็นผู้วางแผนทางในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนา ซึ่งเป็นการตอบสนองการพัฒนาชุมชนในมิติต่างๆ อย่างรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่มาจากความเห็นและความต้องการของชุมชน การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นรูปแบบของการวิจัยที่นักวิจัยมีความเกี่ยวข้องในฐานะเป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมส่วนหนึ่งขององค์การและการเป็นนักวิจัย เป็นการนำแนวคิดและวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพมาใช้ในการศึกษา โดยผู้ที่มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยช่วยกันแสวงหารูปแบบของการพัฒนาหรือหาวิธีการแก้ปัญหา มีการพัฒนาความสำนึกในการวิเคราะห์วิจารณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อปรับปรุงสถานะความเป็นอยู่และวิถีชีวิต ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงสภาพโครงสร้างและความสัมพันธ์พื้นฐานในสังคมของตนเอง

การวิจัยลักษณะนี้ ที่มีคุณลักษณะหลายประการแตกต่างไปจากการวิจัยแบบปกติทั่วไป เช่น กระบวนการที่ใช้สามารถปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ มีพันธะกรณีระหว่างนักวิจัยกับชุมชน กรอบของการดำเนินงานกำหนดขึ้นโดยกลุ่มคนในพื้นที่วิจัย จุดเน้นของการวิจัยเริ่มที่คนเป็นหลัก โดยทำให้คนมีคุณค่า มีความภูมิใจในการกระทำ เป้าหมายของการวิจัยสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการของกลุ่มคนในพื้นที่ตามเงื่อนไขที่เหมาะสมและตามความจำเป็น เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนถึงแม้ว่าแต่ละคนจะแตกต่างในด้านพื้นฐาน ทักษะและโครงสร้างทางสังคม แต่นักวิจัยเชื่อมั่นในความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ของคน จึงต้องการให้คนเหล่านั้นมีส่วนร่วม โดยนักวิจัยจะไม่กำหนดกรอบที่ตายตัว แต่ผ่อนสั้นผ่อนยาวตามลักษณะของชุมชน ใช้วิธีการดำเนินการที่เรียบง่ายซึ่งคนในชุมชนรู้จักคุ้นเคยและมีทางเลือกหลากหลาย นักวิจัยมองชุมชนอย่างองค์รวมในลักษณะประสานสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆ ตามมาตรฐานเฉพาะพื้นที่นั้น ๆ ข้อมูลที่ศึกษา มีลักษณะเป็นนามธรรม ค่านิยม ความรู้สึก และความพอใจของคนในชุมชน การดำเนินการใช้หลักประชาธิปไตยโดยให้กลุ่มคนในพื้นที่มีการตัดสินใจร่วมกัน มีการสร้างกำลังและอำนาจในการคิดและการต่อรองให้ได้รับความสำเร็จในสิ่งที่คนในชุมชนอยากทำ ส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งตนเอง ผู้ได้รับผลประโยชน์ต้องเป็นผู้ลงมือกระทำหรือมีส่วนร่วมให้โครงการประสบผลสำเร็จ ผลลัพธ์ที่ได้ ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของคนในชุมชน เน้นการเรียนรู้ และความพอใจของผลที่ได้รับ (พันธุ์ทิพย์ รามสูตร. 2540)

เคมมิส และแมคทาากาท (Kemmis & Mc Taggart.1988) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยที่ไม่ได้แตกต่างไปจากการวิจัยอื่นๆ ในเชิงเทคนิคแต่แตกต่างในด้านวิธีการ ซึ่งวิธีการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การทำงาน ที่เป็นการสะท้อนผลการปฏิบัติงานของตนเองที่เป็นวงจรแบบขดลวด (Spiral of Self-Reflecting) โดยเริ่มต้นที่ขั้นตอนการวางแผน (planning) การปฏิบัติ (action) การสังเกต (observing) และการสะท้อนกลับ (reflecting) เป็นการวิจัยที่จำเป็นต้องอาศัยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการสะท้อนกลับเกี่ยวกับการปฏิบัติเพื่อให้เกิดการพัฒนา ปรับปรุงการทำงานให้ดีขึ้น

องอาจ นัยวัฒน์ (2551) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิจัยที่ทำโดยนักวิจัยและคณะบุคคลที่เป็นผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงาน องค์กร หรือชุมชน โดยมี จุดมุ่งหมายหลักเพื่อนำผลการศึกษาวิจัยที่ค้นพบหรือสรรค์สร้างขึ้นไปใช้ปรับปรุงแก้ปัญหา หรือพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานได้อย่างทันต่อเหตุการณ์ สอดคล้องกับสภาพ ปัญหาที่ต้องการแก้ไข รวมทั้งกลมกลืน

กับโครงสร้างการบริหารงาน ตลอดจนบริบททาง ด้านสังคมและวัฒนธรรมและด้านอื่นๆ ที่แวดล้อมหรือเกิดขึ้นในสถานที่เหล่านั้น

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการศึกษารวบรวม หรือ การแสวงหาข้อเท็จจริงเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปอันจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ ทั้งในด้าน ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของงานในขอบข่ายที่รับผิดชอบ โดยผู้วิจัยสามารถดำเนินการได้ หลายๆ ครั้ง จนกระทั่งผลการปฏิบัติงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์หรือแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ได้ สำเร็จโดยกำหนด ขั้นตอนของการวิจัยประกอบด้วย การวางแผน (plan) การปฏิบัติ (action) การ สังเกต (observation) และการสะท้อนกลับ (reflection)

9.2 จุดมุ่งหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีจุดมุ่งหมายเพื่อปรับปรุงคุณภาพองค์การ ประชาชน ชุมชน และชีวิตครอบครัว (Stringer. 1999; Cited in Creswell. 2002) สิ่งสำคัญคือ การใช้กระบวนการวิจัยเพื่อส่งเสริมจุดมุ่งหมายของความเสมอภาค และความเป็นประชาธิปไตย เปิดกว้างให้ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเกิดความร่วมมือในการตัดสินใจ มีความเห็นร่วมกันทั้งในฐานะ ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์การและเป็นผู้ร่วมกระทำกิจกรรมการวิจัยบนพื้นฐานของความเท่าเทียม กัน นอกจากนี้ในทางการเมือง การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ยังมีจุดเน้นที่การกระจายอำนาจ ทางการเมืองไปสู่ประชาชนให้มีส่วนร่วมในการออกแบบ และกำหนดวิธีการปฏิบัติในโครงการวิจัย นั้น การร่วมกันปฏิบัติในการดำเนินการวิจัยเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของการวิจัยรูปแบบนี้ ดังนั้น การมีส่วนร่วมของแต่ละบุคคลในการวิจัย จะทำให้คนส่วนใหญ่เกิดความเข้าใจในรายละเอียดและ ทำให้เกิดข้อปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งจะนำไปสู่การควบคุมวิถีชีวิตในส่วนที่เกี่ยวข้องตลอดจนวิธีการที่ จะต้องปฏิบัติทั้งหมด (Merriam. 2002) โดยพื้นฐานแล้วการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่ให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้มีส่วนร่วมอย่างแข็งขันในการที่จะตรวจสอบการกระทำใน ปัจจุบันที่พวกเขาคิดว่าจะมีปัญหาเพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงการกระทำเหล่านั้นให้ดีขึ้นในอดีต (Wadsworth. 1998) เมื่อพิจารณาบทบาทของนักวิจัยจะพบว่า นักวิจัยมีบทบาทเป็น สมาชิกในบางด้านของชุมชน เป็นผู้มีส่วนร่วมตลอดกระบวนการของวิจัยในชุมชนนั้น โดยมี เป้าหมายเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชน นักวิจัยจะเป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรม ทั้งใน สถานะภาพของสมาชิกในชุมชนและการเป็นนักวิจัย บทบาทเหล่านี้จะกำหนดให้นักวิจัยต้อง พัฒนาข้อสรุปที่ถูกต้องตรงตาม ความเป็นจริง (Valid Conclusions) เพื่อนำไปสู่การสร้าง ความ เข้าใจลักษณะเฉพาะของกลุ่มคนในชุมชน และเกิดความพอใจต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น

9.3 ลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีรูปแบบที่แตกต่างและมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น การวิจัยโดยมีชุมชนเป็นฐาน (Community-Based Inquiry) การวิจัยปฏิบัติการแบบร่วมมือ (Collaborative Action Research) การวิจัยปฏิบัติการเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Critical Action Research) เป็นต้น คุณค่าของการวิจัยแบบนี้คือ กระบวนการของความร่วมมือ (Stringer. 1999; Kemmis & McTaggart. 2000; Mills. 2000. cited in Creswell. 2002) ลักษณะของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต การสะท้อนการปฏิบัติ และการปรับปรุงแผนเพื่อนำไปปฏิบัติในวงจรต่อไป จนกว่าจะได้รูปแบบของการปฏิบัติงานที่พึงพอใจ ซึ่งต้องมีความยืดหยุ่นสูงและไม่ควรกำหนดเวลาในการวิจัยหรือกิจกรรมไว้ล่วงหน้า รวมทั้งตระหนักถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ

นอกจากนี้ เครสเวลล์ (Creswell. 2002) ได้สรุปลักษณะสำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย 1) มีจุดเน้นไปสู่การนำไปปฏิบัติ 2) การดำเนินการวิจัยมีการปฏิบัติร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง 3) เป็นความร่วมมือกันระหว่างนักวิจัยและผู้เข้าร่วมการวิจัย 4) เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตของเกลียวปฏิสัมพันธ์ที่มีกระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป จากผลสะท้อนของสิ่งที่เป็นปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติ 5) การพัฒนาแผนการดำเนินงานต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ 6) มีการนำเสนอผลการวิจัยต่อผู้เกี่ยวข้อง

เคมมิส และวิลคินสัน (Kemmis.& Wilkinson, 1988 cited in Creswell, 2002) ได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ไว้ 6 ประการ คือ 1) เป็นกระบวนการทางสังคมที่นักวิจัยมีเจตนาขยายความสัมพันธ์ของบุคคลแต่ละบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ เพื่อทำความเข้าใจว่าแต่ละบุคคลสร้างความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างไร 2) รูปแบบของการวิจัยเน้นการมีส่วนร่วม หมายความว่าแต่ละคนจะเกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตนทำแล้วเสนอความรู้และความคิดเห็นสู่บุคคลอื่น รวมทั้งผลักดันให้เกิดการกระทำร่วมกัน 3) เป็นความร่วมมือในการปฏิบัติร่วมกัน เพราะการวิจัยจะมีความสมบูรณ์ต้องเกิดจากการกระทำของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีการปฏิบัติเพื่อขยายผลไปสู่ชุมชน หรือสร้างความรู้ให้กับองค์กรทางสังคม เพื่อลดความไม่สมเหตุสมผล ความล้มเหลว และความไม่ยุติธรรม ในการปฏิบัติ หรือจากปฏิสัมพันธ์ที่ไม่น่าพึงพอใจ 4) การดำเนินงานไม่มีการบังคับ ทุกคนมีอิสระจากกฎเกณฑ์ที่ไม่มีเหตุผลและโครงสร้างที่ไม่ยุติธรรม ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการพัฒนาตนเอง 5) ช่วยให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องมีความ

เป็นอิสระในตัวเอง จากข้อกำหนดต่าง ๆ เช่น สื่อ ภาษาและกระบวนการทำงาน เป็นต้น 6) การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสามารถเกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันได้อีก โดยการพิจารณาผลที่สะท้อนกลับ และเหตุผลที่เหมาะสม เพราะเป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิบัติ

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540) ได้เสนอกระบวนการของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้ 1) การเตรียมชุมชน เพื่อให้จะให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยในระดับที่เสมอภาคกัน 2) อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน เพื่อเตรียมนักวิจัยในท้องถิ่นให้มีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในท้องถิ่น บทบาทของผู้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่น การจัดองค์การชุมชน รูปแบบของผู้นำการสนับสนุนและมนุษยสัมพันธ์ 3) กำหนดรูปแบบการวิจัย โดยกลุ่มนักวิจัยชุมชนจะร่วมกันกำหนดรูปแบบการวิจัย เช่น การพิจารณารายละเอียดปัญหาทั่วไปที่ชุมชนได้เลือกขึ้นมา การจำแนกออกเป็นปัญหาย่อยๆ เพื่อที่จะสามารถทำการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาได้ทีละส่วน กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ต้องการเครื่องมือที่จะใช้ รูปแบบคำถาม วิธีการถาม กลุ่มและขนาดของตัวอย่าง เป็นต้น 4) ลงมือเก็บรวบรวมข้อมูล 5) ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล กลุ่มนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันประมวลผลและสรุปข้อมูลให้ข้อสังเกตหรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบ วิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้น เขียนสรุปสิ่งที่พบออกอย่างกว้าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ 6) ทวนข้อค้นพบกับชุมชน เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเสนอคืนต่อชุมชน ให้มีโอกาสตรวจสอบและแก้ไขให้เกิดความถูกต้อง ตลอดจนทำการวิเคราะห์ สรุปประเด็นหรือชี้แนะประเด็นสำคัญให้แก่กลุ่มนักวิจัย 6) วางแผนชุมชน โดยการอบรม กลุ่มที่ทำหน้าที่วางแผนให้สามารถเขียนโครงการได้รวมทั้งมีความสามารถในการจัดองค์การชุมชนด้วย โครงการที่กลุ่มวางแผนเขียนขึ้นนี้จะต้องนำมาปรึกษาร่วมกับชุมชน ให้ชุมชนตรวจสอบแก้ไขและรับรองก่อนนำไปเสนอขอรับการสนับสนุนจากองค์กรที่เกี่ยวข้องต่อไป 7) นำแผนไปปฏิบัติ โดยการระดมทรัพยากรต่าง ๆ ตลอดจนองค์การประชาชนต่าง ๆ ในชุมชนมาร่วมปฏิบัติตามแผนที่จัดวางขึ้น จากพื้นฐานข้อมูลที่เป็นผลมาจากการศึกษาร่วมกัน 8) ติดตามกำกับและประเมินผลในชุมชน โดยกลุ่มนักวิจัยร่วมกับชุมชน

โดยในการเลือกชุมชนเป้าหมายควรมีเกณฑ์ที่ชัดเจนในการคัดเลือก มีการศึกษาศักยภาพของชุมชน และศึกษาข้อมูลที่สำคัญของชุมชนนั้นมาก่อน การเข้าสู่ชุมชนต้องทำความเข้าใจกับชุมชน หาความร่วมมือจากผู้ที่เกี่ยวข้อง สร้างความคุ้นเคยกับบุคคลผู้นำชุมชน และกลุ่มต่างๆ ในชุมชน การเลือกทีมนักวิจัยชุมชนที่สามารถเข้าร่วมกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ได้ตลอดโครงการ จากนั้นนักวิจัยร่วมกับนักวิจัยท้องถิ่นจะทำการเก็บข้อมูลพื้นฐานต่างๆ ที่จำเป็นหลังจากทำการวิเคราะห์และสรุปผลข้อมูลเสร็จแล้ว ต้องนำข้อมูลเหล่านั้นเสนอให้ชุมชนรับทราบ มีการแนะนำกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมให้แก่ประชาชนทำการพัฒนาเจตคติของประชาชนให้รู้จักการทำงานร่วมกัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จัดลำดับความสำคัญของปัญหาที่ต้องการทำการวิจัย จัดกิจกรรมการวิจัยขนาดเล็กเพื่อให้ประชาชนได้เรียนรู้ทักษะในการทำการวิจัยซึ่งทุกคนจะต้องเกี่ยวข้องกับตลอดกระบวนการในการพัฒนา เลือกปัญหาที่จะทำการวิจัยซึ่งปัญหานั้นต้องสามารถจะหาคำตอบมาแก้ปัญหาได้ จากนั้นจึงหาทางเลือกและวิธีการต่าง ๆ มาใช้ในขั้นตอนต่อไปจะมีการวางแผนการวิจัย การวางแผนการปฏิบัติ การกำกับดูแล ติดตามความก้าวหน้า การประเมินผล การเขียนรายงานการวิจัย ถ้าการดำเนินการประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี ประชาชนในชุมชนนั้นสามารถนำกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกลับมาใช้ใหม่ โดยไม่ต้องมีนักวิจัยจากภายนอกมาช่วยดำเนินการ และเป็นการเริ่มต้นวงจรต่อไปของกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของชุมชนนั่นเอง

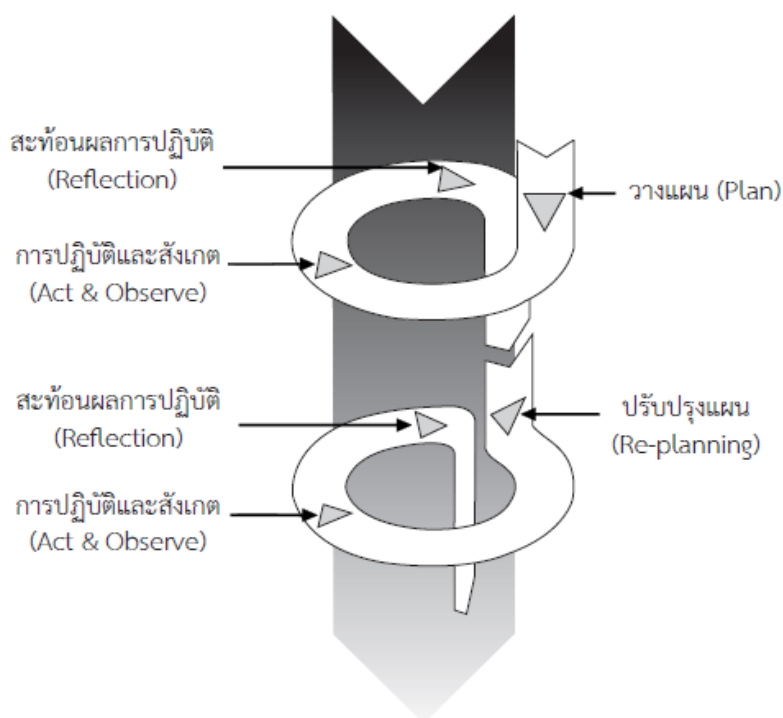
9.4 กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ระบบโดยผู้ที่ปฏิบัติมีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้เทคนิคกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานของตน ลักษณะของการวิจัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหาคำตอบของปัญหาทั่ว ๆ ไปในระดับย่อยหรือเฉพาะท้องถิ่น โดยอาจศึกษาจากกลุ่มเฉพาะเล็ก ๆ ซึ่งการวิจัยลักษณะนี้ไม่เคร่งครัดในกฎเกณฑ์และรูปแบบเหมือนกับวิธีการวิจัยตามปกติ การวิจัยปฏิบัติการเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ เป็นงานวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงสิ่งที่ดีจากข้อค้นพบที่มีคุณภาพจากข้อมูลในการวิจัยเข้ากับประสิทธิผลของระบบที่เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัยนั้น และใช้ข้อค้นพบนั้นไปปรับปรุงหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพิจารณากระบวนการวิจัยปฏิบัติการจะพบว่า มีลักษณะเป็นเกลียวของการคิดการพิจารณา และการกระทำ ซึ่งเรียกว่า “เกลียวปฏิสัมพันธ์ (Interacting Spiral)” ซึ่งสตริงเกอร์ (Stringer, 1999 cited in Creswell, 2002) ประกอบด้วย 3 ระยะ คือ ดูว่ามีปัญหาอะไร (Look) คิดพิจารณา (Think) และลงมือปฏิบัติ (Act) ซึ่งรูปแบบลักษณะนี้จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ไม่จำเป็นต้องเป็นแนวเส้นตรง กระบวนการทั้งหลายสามารถเกิดขึ้นได้ซ้ำอีกและจะมีการปรับปรุงกระบวนการและการให้ความหมายในขั้นตอนต่อไป

นอกจากนี้ Walter (2009) ยังได้กล่าวถึงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมก็ยังคงมีความจำเป็นที่จะต้องถูกประยุกต์ในการวิจัยมากกว่าการใช้แนวทางที่เป็นมาตรฐานทั่วไปในการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นการวิจัย

ที่เป็นเป็นวงรอบ กระบวนการวิจัยจะถูกทำซ้ำ 4 ขั้นตอนคือ วางแผน ปฏิบัติ สังเกต และสะท้อนผล โดยวงจรนี้เป็นลักษณะพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมีการทำงานเป็นขั้นตอนดังนี้ 1) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล (community research of interest) ระบุปัญหา ประเด็น หรือความปรารถนาในการเปลี่ยนแปลง 2) สร้างความร่วมมือในขั้นต้นระหว่างกลุ่มผู้ให้ข้อมูลกับผู้วิจัย และเริ่มต้นวางแผนงานในการแก้ปัญหา 3) พัฒนาแผนงานสู่การปฏิบัติ 4) การปฏิบัติและผลลัพธ์จะถูกสังเกตโดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและผู้วิจัย 5) ในขั้นสุดท้ายของวงรอบแรกคือการสะท้อนการปฏิบัติและผลลัพธ์ของมัน 6) ถ้าในการสะท้อนเพื่อประเมินวงรอบแรกผลออกมามีประสิทธิภาพ ให้เริ่มกระบวนการวางแผน ปฏิบัติ สังเกตการณ์ และการสะท้อนอีกครั้ง โดยสร้างแนวทางบนพื้นฐานจากความสำเร็จของวงรอบแรก 7) แต่ถ้าหากคิดว่าผลจากการสะท้อนการดำเนินการในวงรอบแรกไม่ประสบความสำเร็จ หรือไม่ปฏิบัติตามความคาดหวัง ให้นำผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากวงรอบแรกมาพิจารณาในการวางแผนงานใหม่หรือวางแผนให้แตกต่างจากเดิม 8) วงจรจะต่อเนื่องอีกหลายครั้งเท่าที่ต้องการจนกว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาได้หรือบรรลุวัตถุประสงค์ 9) การวิจัยเชิงปฏิบัติการสามารถอธิบายได้ในรูปของกระบวนการที่เป็นวงจร (Cyclical process) ที่มีหลายขั้นตอน (องอาจ นัยพัฒน์, 2551) ได้แก่ การวินิจฉัยปัญหา วางแผนการกระทำเพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติการนำไปปฏิบัติการประเมินผล และการปรับปรุงแผนใหม่ทั้งนี้โดยอาศัยความร่วมมือกันระหว่างผู้ร่วมวิจัยทุกฝ่ายกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมีความแตกต่างจากกระบวนการแก้ไขปัญหาในรูปแบบเดิม (Systemic problem solving) ซึ่งยึดถือว่าปัญหาต่างๆได้รับการวินิจฉัยมาแล้วและวิธีการตลอดจนผลที่จะได้รับก็มักจะกำหนดตายตัว กระบวนการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการประกอบด้วยขั้นตอนดำเนินกิจกรรมการวิจัยที่มีลักษณะเป็นเกลียวเวียนหรือวงจรต่อเนื่องกันไป

เคม มิส และ แมค คาร์ทการ์ต (Kamnis; & McTaggart.1988) ได้กล่าวถึงกระบวนการวิจัย โดยขั้นตอนหลักของกระบวนการแสวงหาความรู้ด้วยการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการจำแนกกิจกรรมการวิจัยเชิงปฏิบัติการออกเป็น 4 ขั้นตอนหลัก คือ 1) การวางแผนงาน (Planning) 2) การลงมือปฏิบัติงาน (Action) 3) การสังเกตผลการปฏิบัติงาน (Observation) 4) การสะท้อนกลับการปฏิบัติงาน (Reflection) ดังภาพวงจรปฏิบัติการ

ภาพประกอบ 6 วงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการตามแนวคิดของ Kemmis & McTaggart

ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมการวิจัยหลักที่หมุนเวียนไปเป็นวัฏจักรของกระบวนการวิจัยดังกล่าว จึงเป็นเสมือนแหล่งที่ก่อให้เกิดความรู้เชิงปฏิบัติการและกลไกการนำความรู้ที่ได้รับไปใช้แก้ไขปัญหาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการดำเนินงานวิจัยที่ไม่แยกกิจกรรมการสืบค้นหาความรู้ ความจริงออกจากกิจกรรมการพัฒนา (องอาจ นัยพัฒน์. 2548) ซึ่งกิจกรรมการวิจัยหลักแต่ละขั้นตอน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดแนวทางปฏิบัติการไว้ก่อนล่วงหน้า โดยอาศัยการคาดคะเนแนวโน้มของผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ประกอบกับการระลึกถึงเหตุการณ์หรือเรื่องราวในอดีตที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่ต้องการแก้ไขตามประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมของผู้วางแผน ภายใต้การไตร่ตรองถึงปัจจัยสนับสนุน ขัดขวางความสำเร็จในการแก้ไข ปัญหาการต่อต้าน รวมทั้งสถานการณ์เงื่อนไขอื่นๆ ที่แวดล้อมปัญหาอยู่ในเวลานั้น โดยทั่วไปการวางแผนจะต้องคำนึงถึงความยืดหยุ่น ทั้งนี้เพื่อจะสามารถปรับเปลี่ยนให้เข้ากับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอนาคต

2. การปฏิบัติการ (Action) เป็นการลงมือดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้อย่าง ะมัดระวังและควบคุมการปฏิบัติงานให้เป็นไปตามที่ระบุไว้ในแผน อย่างไรก็ตามในความเป็นจริง การปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้มีโอกาสแปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขและข้อจำกัดของสถานการณ์ เวลานั้นได้ ด้วยเหตุนี้แผนปฏิบัติการที่ดีจะต้องมีลักษณะเป็นเพียงแผนชั่วคราว ซึ่งเปิดช่องให้ผู้ ปฏิบัติการสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามเงื่อนไขและปัจจัยที่เป็นอยู่ในขณะนั้น การปฏิบัติการที่ดี จะต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นพลวัตรภายใต้การใช้ดุลยพินิจในการตัดสินใจ

3. การสังเกตการณ์ (Observation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานที่ได้ลงมือกระทำลงไป รวมทั้งสังเกตการณ์ปัจจัย สันับสนุนและปัจจัยอุปสรรคการดำเนินงานตามแผนที่วางไว้ ตลอดจนประเด็นปัญหาต่างๆ ที่ เกิดขึ้นระหว่างปฏิบัติการตามแผนว่ามีสภาพหรือลักษณะเป็นอย่างไร การสังเกตการณ์ที่ดีจะต้อง มีการวางแผนไว้ก่อนล่วงหน้าอย่างคร่าวๆ โดยจะต้องมีขอบเขตไม่แคบหรือจำกัดจนเกินไป เพื่อจะ ได้เป็นแนวทางสำหรับการสะท้อนกลับกระบวนการและผลการปฏิบัติที่จะเกิดขึ้นตามมา

4. การสะท้อนกลับ (Reflection) เป็นการให้ข้อมูลถึงการกระทำตามที่บันทึก ข้อมูลไว้จากการสังเกตในเชิงวิพากษ์กระบวนการและผลการปฏิบัติงานตามที่วางแผนไว้ ตลอดจนการวิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยสนับสนุนและปัจจัยอุปสรรคการพัฒนา รวมทั้งประเด็น ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ การสะท้อนกลับโดยอาศัยกระบวนการ กลุ่มในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ หรือประเมินผลการปฏิบัติงานระหว่างบุคคลที่มีส่วนร่วมในการ วิจัย จะเป็นวิธีการปรับปรุงวิธีการปฏิบัติงานตามแนวทางดั้งเดิมไปเป็นการปฏิบัติงานตามวิธีการ ใหม่ ซึ่งใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทบทวนและปรับปรุงวางแผนปฏิบัติการในวงจร กระบวนการวิจัยในรอบหรือเกลียวต่อไป

ผู้วิจัยประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยกระบวนการวิจัย ตามแนวทางของ เคมมิสและแมคคาร์ทการ์ต (Kamnis & McTaggart, 1988) ในการพัฒนา ศักยภาพของนักวิจัยชุมชนในครั้งนี้ เนื่องจากมีขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการวิจัยที่ชัดเจน มี ลักษณะเป็นเกลียววงจรต่อเนื่องกันไป โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผน การปรับปรุงแผน การปฏิบัติและ การสังเกต การสะท้อนผลการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยจะเข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของเกลียววงจร และเมื่อสะท้อนผลการปฏิบัติแล้วก็จะร่วมกันวางแผนและดำเนินการต่อไปในสิ่งที่ทุกคนเห็นว่า น่าจะปรับปรุง หรือเพิ่มเติมในสิ่งที่ยังขาด และหมุนตามเกลียววงจรในรอบต่อไป จนกว่าผู้ร่วมวิจัย เห็นเห็นว่าสิ่งที่ดำเนินการนั้นประสบความสำเร็จแล้วจึงจะหยุดเกลียววงจรนั้น

ส่วนที่ 10 กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษานี้มุ่งเน้นการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นวิถีวิทยาการนำไปสู่การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยประยุกต์ใช้การกระบวนการวิจัยตามแนวทางของ เคมมิสและแมคคาร์ทาร์ต (Kamnis & McTaggart. 1988) ในการดำเนินการตามเกลียววงจรที่ต่อเนื่องในช่วงของการดำเนินการในช่วงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมี 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย การวางแผนงาน (Planning) การลงมือปฏิบัติ (Action) การสังเกตผลการปฏิบัติงาน (Observation) การสะท้อนกลับการปฏิบัติงาน (Reflection) นอกจากนี้ ก่อนดำเนินการวิจัยในช่วงปฏิบัติการ ในระยะแรก ผู้วิจัยได้ทำการค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน จากพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และเป็นการจัดประกายการทำงานเพื่อชุมชนให้แก่นักวิจัยชุมชน ก่อนเข้าสู่การวิเคราะห์ปัญหาที่จะนำไปสู่การวางแผนการปฏิบัติและดำเนินการตามเกลียววงจรการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดเพื่อใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน จากพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน เป็นขั้นตอนแรกของการดำเนินการวิจัย โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาพื้นที่ต้นแบบทั้งพื้นที่ปฐมภูมิ คือ พื้นที่ตำบลแพรวพนาแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และพื้นที่ทุติยภูมิ คือ ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

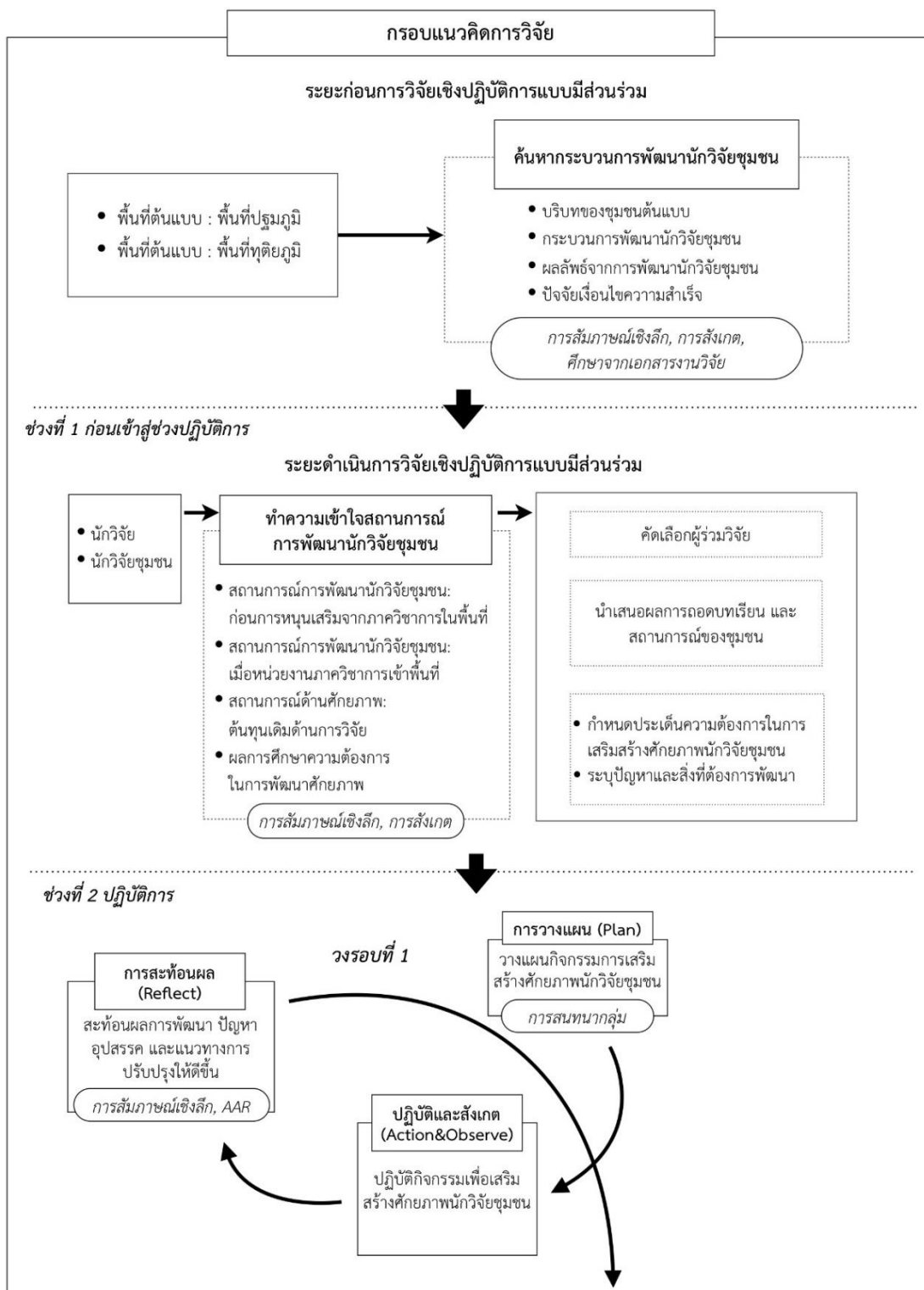
2. การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

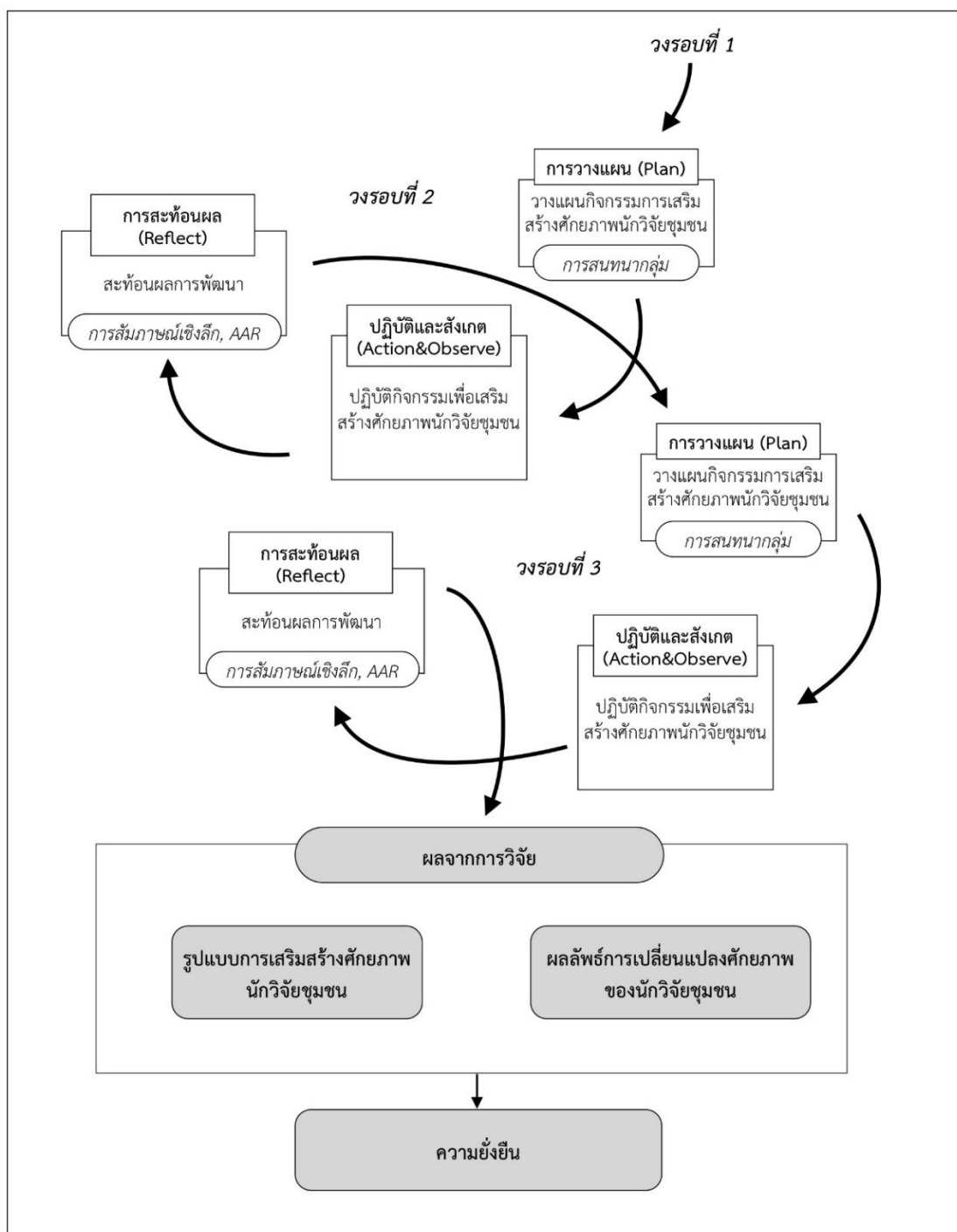
- 2.1 ในขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนของการทำความเข้าใจสถานการณ์การสร้างและพัฒนาชุมชน และรับสมัครนักวิจัยชุมชนที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดและผู้ที่มีสมัครใจที่จะร่วมเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เป็นผู้ร่วมวิจัย

- 2.2 เมื่อได้ผู้ร่วมวิจัยแล้ว ผู้ร่วมวิจัยและผู้วิจัยร่วมกันกำหนดประเด็นปัญหาความต้องการในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และร่วมกันวางแผนการปฏิบัติ (Planning) โดยผลลัพธ์จากการวางแผนในขั้นตอนนี้คือ กิจกรรมที่ไปสู่การเริ่มดำเนินการในขั้นการลงมือปฏิบัติ (Action) การสังเกตผลการปฏิบัติงาน (Observation) และการสะท้อนผลการปฏิบัติ (Reflection)

เพื่อนำไปสู่การวางแผนการปฏิบัติในวงรอบต่อไป โดยการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการทั้งสิ้น 3 วงรอบ

2.3 ขั้นการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน หลังจากดำเนินการตามวงรอบการวิจัยปฏิบัติการแล้ว ผู้วิจัยได้เก็บหลักฐานเกี่ยวกับผลของการปฏิบัติจากผู้ร่วมวิจัย ก่อนเข้าสู่การสังเคราะห์ โดยทำการสังเคราะห์ผลจากกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เพื่อให้ได้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน จากการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างภาพกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพประกอบ 7

ภาพประกอบ 7 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอวิธีการดำเนินการวิจัยเพื่อให้เห็นรายละเอียดการดำเนินในประเด็นต่างๆ ดังนี้

- ส่วนที่ 1 พื้นที่ดำเนินการวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย
- ส่วนที่ 2 ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย
- ส่วนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ส่วนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล
- ส่วนที่ 5 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล
- ส่วนที่ 6 จรรยาบรรณการวิจัย

ส่วนที่ 1 พื้นที่ดำเนินการวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย

พื้นที่ในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ มี 2 พื้นที่ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ พื้นที่ต้นแบบเพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน และพื้นที่ในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังได้นำเสนอรายละเอียดของแต่ละพื้นที่ดังต่อไปนี้

1.1 พื้นที่ต้นแบบเพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน

พื้นที่ต้นแบบเพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนในการศึกษครั้งนี้ คือพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างหรือพัฒนานักวิจัยชุมชน หรือเป็นพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการโดยนักวิจัยชุมชนหรือคนในชุมชนสำหรับพื้นที่ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ต้นแบบในการค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนในครั้งนี้ มี 2 พื้นที่สำคัญ ประกอบด้วย

1.1.1 พื้นที่ปฐมภูมิ ได้แก่ พื้นที่ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เริ่มต้นการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาคความขัดแย้งเรื่องการจัดหาน้ำ จนเกิดนักวิจัยชุมชนขึ้นในพื้นที่ และต่อมามีสามารถขับเคลื่อนโครงการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยอีกหลายโครงการ เช่น การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โครงการอนุรักษ์ปูแสม เป็นต้น สำหรับพื้นที่ปฐมภูมินี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาทั้งนักวิจัย

ชุมชน และพี่เลี้ยงหรือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน เพื่อให้เห็นมุมมอง การพัฒนานักวิจัยชุมชนจากทั้งผู้สร้างและนักวิจัยท้องถิ่นในชุมชน

1.1.2 พื้นที่ทุติยภูมิ ได้แก่ พื้นที่จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่ได้มีการศึกษา ชุมชนที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่อาศัยกระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยผู้วิจัยทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน จำนวน 2 เรื่อง คือ โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว มีชุมชนต้นแบบ จำนวน 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านดงบัง จังหวัดขอนแก่น ชุมชน บ้านหนองอ้อ จังหวัดราชบุรี และชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเอกสาร บันได 6 ขั้น ของการทำงานวิจัยไต่บ้าน ที่เกิดจากการถอดบทเรียนจากประสบการณ์การทำวิจัยใน พื้นที่ต่างๆ ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูล

ทั้งนี้ทั้งพื้นที่ปฐมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาค้นคว้า เป็นพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงาน องค์กร ภายนอกว่าเป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบ ความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ที่ดำเนินการโดยนักวิจัย ชุมชนหรือคนในชุมชน ทั้งการสะท้อนจากการเป็นพื้นที่เรียนรู้สำหรับหน่วยงาน องค์กร กลุ่มต่างๆ และสะท้อนจากเอกสารทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยทำการถอดบทเรียนในมิติของ กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือ พัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นแนวทางในการนำความเข้าใจกระบวนการเสริมสร้าง ศักยภาพนักวิจัยชุมชน และนำมาส่งต่อแก่นักวิจัยชุมชนในพื้นที่ดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยเพื่อสร้าง แรงบันดาลใจในการเสริมสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชนต่อไป

1.2 พื้นที่ในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

พื้นที่ดำเนินการวิจัยหลักในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัด นครนายก โดยข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่โดยสังเขปดังนี้ ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัด นครนายก ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2436 มีเนื้อที่ประมาณ 590 ตร.กม. ประกอบด้วย 7 ตำบล 51 ชุมชน ประกอบด้วย ตำบลเกาะหวาย ตำบลปากพลี ตำบลท่าเรือ ตำบลเกาะโพธิ์ ตำบลโคกกรวด ตำบล หนองแสง และตำบลนาหินลาด อาชีพหลักของคนในชุมชน คือ การทำนา ทำสวน และประมงน้ำ จืด อาชีพเสริมมีหลากหลายอาชีพ เช่น ปลูกข้าว ปลูกทุกแตงเดี่ยว การทำไม้กวาด การทอผ้าด้วย มือ เป็นต้น มีโรงเรียนมัธยมศึกษา 1 แห่ง ประชากรประมาณ 25,000 คน ทั้งนี้การศึกษาก่อสร้าง

และพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกสนามวิจัย และผู้ร่วมวิจัย ดังนี้

1.2.1 เกณฑ์ในการคัดเลือกสนามวิจัย

สนามวิจัยหลักในครั้งนี้ คือ อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยผู้วิจัยเลือกพื้นที่ตำบลเกาะหวายและพื้นที่ตำบลหนองแสง เป็นพื้นที่หลักในการดำเนินการวิจัย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เป็นไปตามเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัย คือเป็นพื้นที่ที่มีนักวิจัยชุมชน และมีความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ เป็นพื้นที่เคยมีโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว ทั้งงานวิจัยที่บุคคลภายนอกเข้ามาดำเนินการ และงานวิจัยที่ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมวิจัย หรือได้แสดงบทบาทในฐานะนักวิจัยชุมชนที่ดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ อีกทั้งคนในชุมชนยังเป็นผู้ที่ได้รับการเสริมสร้างทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชน จากโครงการบริการวิชาการของหน่วยงานภาควิชาการ นอกจากนี้ เป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เคยลงพื้นที่เพื่อให้บริการวิชาการแก่ชุมชนเป็นเวลาติดต่อกันหลายปี จึงทำให้มีความสัมพันธ์อันดีกับคนในพื้นที่ มองเห็นถึงความร่วมมือและศักยภาพของชุมชนในการเข้าไปดำเนินการวิจัย ดังนั้นพื้นที่อำเภอปากพลี โดยเฉพาะตำบลเกาะหวายและตำบลหนองแสง จึงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพและมีความพร้อมได้รับการส่งเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน

1.2.2 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย

ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้ร่วมวิจัย ซึ่งเป็นผู้เกี่ยวข้องหลักในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ เป็นผู้ร่วมดำเนินการวิจัยไปกับผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัย และผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย เป็นผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัยและผู้ร่วมกิจกรรมที่ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ดำเนินการตามวงรอบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ผู้ร่วมวิจัยหลักในการศึกษาครั้งนี้ คือ นักวิจัยชุมชนในพื้นที่ตำบลเกาะหวาย และพื้นที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก จำนวน 21 คน โดยผู้วิจัยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ร่วมวิจัยในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังนี้

ผู้วิจัยกำหนดเกณฑ์โดยประยุกต์จากนิยามของการเสริมสร้างศักยภาพกับการเป็นนักวิจัยชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการคัดเลือกผู้ร่วมวิจัย ดังนี้

- 1) เป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์การเป็นนักวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น หน่วยงานระดับจังหวัด หน่วยงานระดับท้องถิ่น เป็นต้น
- 2) เป็นผู้ที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน
- 3) มีคุณสมบัติเบื้องต้นตามแบบสำรวจประสบการณ์เบื้องต้นประสบการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย
- 4) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และไม่ได้ปฏิบัติงานประจำในพื้นที่จังหวัดอื่น
- 5) เป็นผู้อ่านออก เขียนได้ และสามารถสื่อสารกับบุคคลอื่นได้
- 6) เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากคนในชุมชน เนื่องจากการดำเนินการวิจัยโดยอาศัยวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในระหว่างดำเนินการนั้น จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน ทั้งในฐานะผู้เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ให้ข้อมูล
- 7) มีความสนใจเข้าร่วมการวิจัยตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย

1.3 บทบาทของผู้วิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Creswell. 2002) คือ 1) มีจุดเน้นไปสู่การนำไปปฏิบัติ 2) การดำเนินการวิจัยมีการปฏิบัติร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง 3) เป็นความร่วมมือกันระหว่างนักวิจัยและผู้เข้าร่วมการวิจัย 4) เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัตของเกลียวปฏิสัมพันธ์ที่มีกระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป จากผลสะท้อนของสิ่งที่ปัญหา การเก็บรวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติ 5) การพัฒนาแผนการดำเนินงานต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ และ 6) มีการนำเสนอผลการวิจัยต่อผู้เกี่ยวข้อง ดังนั้นบทบาทของผู้วิจัยจึงไม่ใช่เพียงผู้ที่เข้าไปเก็บข้อมูล ไปสร้างกิจกรรมให้นักวิจัยชุมชน และนำผลมาวิเคราะห์และเขียนรายงานการวิจัยดังเช่นงานวิจัยรูปแบบอื่น บทบาทของนักวิจัยชุมชนในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ดังต่อไปนี้

1.3.1 กระตุ้นให้เกิดการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย แม้ว่าการวิจัยครั้งนี้ บทบาทสำคัญอยู่ที่ผู้ร่วมวิจัยในการคิด การวางแผน การลงมือปฏิบัติ และการสะท้อนผลการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน แต่ผู้วิจัยมีบทบาทในการกระตุ้นให้กิจกรรมเหล่านั้นสามารถดำเนินการไปได้ โดยเฉพาะในระยะเริ่มต้นที่ผู้

ร่วมวิจัยยังไม่คุ้นเคยกับการนำพาการดำเนินการทั้งหมดด้วยตนเอง ผู้วิจัยจึงมีส่วนสำคัญในการเริ่มต้นและสร้างการเรียนรู้ให้แก่ผู้ร่วมวิจัย

1.3.2 เป็นพี่เลี้ยงหนุนเสริมการปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละวงจรของการวิจัย เมื่อผู้ร่วมวิจัยได้วางแผนกิจกรรมแล้ว เมื่อสู่วงจรปฏิบัติการ ผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงให้แก่ผู้ร่วมวิจัยในการหนุนเสริมการดำเนินกิจกรรม โดยมีบทบาทเป็นผู้ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจในการปฏิบัติกิจกรรมแก่ผู้ร่วมวิจัย ร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและให้ข้อเสนอแนะในการดำเนินกิจกรรมแก่ผู้ร่วมวิจัย ประสานภาคีเครือข่ายที่ผู้ร่วมวิจัยไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่น หน่วยงานระดับจังหวัด หน่วยงานภาควิชาการ และสนับสนุนองค์ความรู้ทางวิชาการที่ผู้ร่วมวิจัยต้องการ เช่น องค์ความรู้เรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม องค์ความรู้ในกระบวนการวิจัย องค์ความรู้ด้านการนำเสนอองค์ความรู้สู่สาธารณะ เป็นต้น

1.3.3 สังเกตและร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ ผู้วิจัยมีบทบาทในการสังเกตการดำเนินกิจกรรมในระหว่างที่ผู้ร่วมวิจัยปฏิบัติกิจกรรมในแต่ละวงจร และร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติในมุมมองของผู้วิจัย เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปปรับปรุงกิจกรรมในวงจรต่อไป

อย่างไรก็ตาม บทบาทของผู้วิจัยค่อยๆ ลดลงเมื่อผู้ร่วมวิจัยสามารถดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยเข้าไปมีบทบาทมากในวงจรที่ 1 พร้อมๆ กับการฝึกฝนและเสริมสร้างการเรียนรู้ให้แก่ผู้ร่วมวิจัยให้สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง เช่น การเป็นผู้นำในการวางแผน การสะท้อนผลการปฏิบัติ เพื่อในวงจรต่อไปผู้วิจัยค่อยๆ ลดบทบาทในแต่ละส่วนของตนเองลงเพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้แสดงบทบาทได้อย่างเต็มความสามารถ และเมื่อผู้วิจัยถอนตัวออกมาแล้วผู้ร่วมวิจัยสามารถดำเนินบทบาทในการขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง ผู้วิจัยอยู่ในฐานะเป็นที่ปรึกษาและหนุนเสริมองค์ความรู้ทางวิชาการที่ผู้ร่วมวิจัยต้องการ

ส่วนที่ 2 ขั้นตอนดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะตามระยะเวลาของการวิจัย คือ ก่อนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และระยะการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ระยะที่ 1 ก่อนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การศึกษาในระยะที่ 1 นี้ เป็นการศึกษาก่อนเข้าสู่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เป็นระยะของการค้นหา

กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน

ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเลือกพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน โดยเลือกจากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ชัดเจน หรือเป็นชุมชนที่มีการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานที่เชื่อถือได้ว่าเป็นชุมชนต้นแบบ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาทั้งพื้นที่ปฐมภูมิ คือ พื้นที่ตำบลแพรกกาน้ำแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และพื้นที่ทุติยภูมิ คือ ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่ทำการศึกษาค้นคว้าพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชนจำนวน 2 เรื่อง คือ โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว มีชุมชนต้นแบบ จำนวน 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านดงบัง จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านหนองอ้อ จังหวัดราชบุรี และชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และบันได 6 ของการทำงานวิจัยไทบ้าน โดยเป็นการถอดบทเรียนจากชุมชนริมเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อศึกษาความสำเร็จของการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชนว่ามีกระบวนการอย่างไร เมื่อได้พื้นที่ต้นแบบทั้งพื้นที่ปฐมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิแล้ว ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นในการถอดบทเรียน โดยกำหนด 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 2) ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน และ 3) ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชนประสบความสำเร็จ

สำหรับพื้นที่ปฐมภูมิ ผู้วิจัยทำการติดต่อประสานงานไปยังผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนัดหมายการถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน โดยกำหนดผู้ร่วมถอดบทเรียนให้มีทั้งผู้ที่มีบทบาทในการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน หรือพี่เลี้ยง และนักวิจัยชุมชน ซึ่งเป็นผู้ที่มีมือปฏิบัติการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัย เมื่อประสานงานและนัดหมายได้แล้ว ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อถอดบทเรียนความสำเร็จจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนโดยใช้การสนทนากลุ่มกับนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ตำบลแพรกกาน้ำแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และทำการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่มิบทบาทในการพัฒนานักวิจัยชุมชน หรือที่

นักวิจัยชุมชนเรียกว่าพี่เลี้ยง จากนั้นทำการจัดระเบียบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่ศึกษาทั้ง 3 ประเด็น

สำหรับพื้นที่ทุติยภูมิ ผู้วิจัยทำการคัดเลือกเอกสารงานวิจัยที่มีการศึกษาชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชน หรืองานที่สะท้อนการเป็นต้นแบบของการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ที่มีกระบวนการดำเนินการที่ชัดเจน ซึ่งพบว่ามี 2 เรื่อง ประกอบด้วย 5 พื้นที่ที่มีการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน จากนั้นผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเอกสารและงานวิจัยดังกล่าวโดยละเอียด และทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อค้นหกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ตามประเด็นการศึกษาที่กำหนด

เมื่อได้ข้อมูลจากทั้งพื้นที่ปฐมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิแล้ว ผู้วิจัยนำข้อมูลจากทั้ง 2 ส่วน มาวิเคราะห์ร่วมกันตามประเด็นที่ศึกษาทั้ง 3 ประเด็น คือ 1) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 2) ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน และ 3) ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหของชุมชนประสบความสำเร็จ เพื่อนำข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษามาส่งต่อสู่นักวิจัยชุมชนที่เป็นผู้ร่วมวิจัย โดยฉายภาพให้ผู้ร่วมวิจัยเห็นภาพความสำเร็จและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากนักวิจัยชุมชน อันเป็นการสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนานักวิจัยชุมชน โดยนำเสนอให้เห็นภาพตั้งแต่ต้นทางของกระบวนการและปลายทางเมื่อดำเนินการพัฒนาจนประสบความสำเร็จแล้ว รวมถึงปัญหา/อุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างทาง เพื่อเป็นข้อควรระวังในการดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพวิจัยชุมชนเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในครั้งนี้ และนำข้อค้นพบมาเป็นแนวทางในการดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

2.2 ระยะที่ 2 การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

การศึกษาในระยะที่ 2 นี้ ผู้วิจัยแบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ช่วง คือ

2.2.1 ศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนและระบุประเด็นความต้องการในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

การศึกษาศถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนและระบุประเด็นความต้องการในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

1) ผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อแนะนำตัวกับนักวิจัยชุมชนในฐานะผู้ที่เข้าไปดำเนินการวิจัยในพื้นที่ สร้างความคุ้นเคยกับสนามวิจัยและสร้างสัมพันธภาพกับพื้นที่ดำเนินการวิจัย รวมทั้งเตรียมความพร้อมเชิงพื้นที่สำหรับการดำเนินการวิจัย

2) ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน และโครงการวิจัยในพื้นที่ ทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและการศึกษาจากเอกสาร รวมทั้งการสำรวจจำนวนนักวิจัยชุมชนในพื้นที่วิจัย เป็นการเบื้องต้น

3) สำรวจคุณสมบัติเบื้องต้นตามแบบสำรวจประสบการณ์เบื้องต้น ประสบการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย กับนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ ทั้งจากตำบลเกาะหวายและตำบลหนองแสง เพื่อให้เห็นประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นนักวิจัยชุมชน และเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการนำไปคัดเลือกผู้ร่วมวิจัย และทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมจากข้อมูลที่ได้จากแบบสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่สะท้อนความคิด ความเชื่อ ความรู้สึก รวมถึงความรู้และประสบการณ์ของนักวิจัยชุมชน เพื่อนำมาเป็นข้อมูลสถานการณ์ และประกอบการตัดสินใจในการคัดเลือกผู้ร่วมวิจัย

4) ศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน โดยดำเนินการ ดังนี้

4.1) ทำการสนทนากลุ่มกับนักวิจัยชุมชน เพื่อให้ให้นักวิจัยชุมชนได้ร่วมกันสะท้อนถึงสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในพื้นที่ ทั้งสถานการณ์ในอดีต สถานการณ์ในปัจจุบัน และการพัฒนานักวิจัยชุมชนในอนาคตที่ต้องการเห็น รวมถึงสถานการณ์ด้านศักยภาพของนักวิจัยชุมชนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร

4.2) สัมภาษณ์เชิงลึก กับนักวิจัยชุมชน และคนในชุมชนที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนและเกี่ยวข้องกับนักวิจัยชุมชน เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนอย่างรอบด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษา การเมืองการปกครอง รวมถึงศึกษาสถานการณ์การพัฒนาชุมชนในอดีตว่าเป็นอย่างไร การพัฒนานักวิจัยชุมชนเกิดขึ้นช่วงไหน และเกิดขึ้นได้อย่างไร โดยทำการสัมภาษณ์นักวิจัยชุมชน และผู้นำชุมชนทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำที่ไม่เป็นทางการ

5) ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาบริบทและสถานการณ์พัฒนานักวิจัยชุมชน ก่อนสะท้อนผลการศึกษานักวิจัยชุมชน

6) ผู้วิจัยสะท้อนผลการศึกษาศถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน ทั้งในมิติของสถานการณ์ในอดีต สถานการณ์ปัจจุบัน สถานการณ์ด้านศักยภาพนักวิจัยชุมชน และความต้องการในการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน

7) คัดเลือกผู้ร่วมวิจัยและกำหนดประเด็นความต้องการในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยรับสมัครและคัดเลือกนักวิจัยชุมชน จากเกณฑ์ที่กำหนด และทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมถึงความพร้อมในการเข้าร่วมกระบวนการวิจัย โดยนักวิจัยชุมชนที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์การคัดเลือก มีจำนวน 21 คน จากจำนวนนักวิจัยชุมชนที่ทำแบบสำรวจและร่วมรับฟังการสะท้อนผลการศึกษาศถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนทั้งสิ้น 36 คน เมื่อได้ผู้ร่วมวิจัยที่จะร่วมกันดำเนินการวิจัยแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการเพื่อนำไปสู่การระบุนโยบายและสิ่งที่ต้องการพัฒนา ดังนี้

7.1) ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดประเด็นความต้องการในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน จากผลการศึกษาศถานการณ์ในอดีตหรือสถานการณ์ที่เป็นอยู่ นำไปสู่สิ่งที่อยากพัฒนา โดยผู้ร่วมวิจัยได้กำหนดประเด็นที่เป็นสิ่งที่อยากพัฒนา ได้แก่ 1) พัฒนาระบบการคิดของนักวิจัยชุมชน 2) พัฒนาการปฏิบัติที่ดำเนินการตามวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ครอบคลุมถึงการสร้างความรู้ ความเข้าใจในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และ 3) พัฒนาการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ทั้งในมิติของเนื้อหาองค์ความรู้ วิธีการส่งต่อองค์ความรู้ พื้นที่ในการส่งต่อองค์ความรู้ และการเชื่อมโยงหรือการสร้างเครือข่าย

7.2) ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการเห็น เพื่อนำไปสู่การบรรลุประเด็นที่ต้องการพัฒนา โดยผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันวิเคราะห์และกำหนดการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการผ่านการเสริมสร้างการเรียนรู้ใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน 2) มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และ 3) มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน เมื่อผู้ร่วมวิจัยได้ประเด็นที่ต้องการเปลี่ยนแปลงแล้ว ผู้วิจัยจึงได้เริ่มเข้าสู่การดำเนินการในช่วงที่ 2 คือ ช่วงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังได้นำเสนอในหัวข้อถัดไป

2.2.2 ช่วงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในช่วงของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1) ขั้นการวางแผน

ผู้วิจัยเริ่มต้นการวางแผนในวงรอบที่ 1 โดยการฉายภาพประเด็นที่ผู้ร่วมวิจัยต้องการเห็นเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ประเด็น คือ 1) ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน 2) มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม 3) มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน เพื่อเป็นการทบทวนประเด็นที่ต้องการเสริมสร้างศักยภาพ และนำเสนอผลการถอดบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบให้แก่นักวิจัยชุมชนได้เห็นชุมชนต้นแบบที่มีการสร้างและพัฒนา นักวิจัยชุมชน เห็นภาพความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน เพื่อให้ นักวิจัยชุมชนเห็นกระบวนการดำเนินการ และกระตุ้นให้นักวิจัยชุมชนเห็นความสำคัญของกระบวนการวิจัย เกิดพลังในการพัฒนาศักยภาพของตนเองเพื่อนำศักยภาพมาใช้ในการพัฒนาชุมชน

จากนั้นผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันวางแผนโดยเริ่มจากการกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในแต่ละประเด็นทั้งผลลัพธ์ระยะสั้นและผลลัพธ์ระยะยาว และกำหนดกิจกรรมที่ต้องการดำเนินการเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการทั้ง 3 ประเด็น โดยในขั้นนี้ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้ รายละเอียดของกิจกรรม ระยะเวลาดำเนินกิจกรรม ผู้รับผิดชอบ โดยกิจกรรมการเรียนรู้ที่นำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังที่ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันวางแผนในช่วงเริ่มต้นวงจรการปฏิบัติการมี 6 กิจกรรม เพื่อนำสู่ขั้นของการปฏิบัติและสังเกตต่อไป ดังแสดงในตาราง 2

ตาราง 2 การวางแผนกิจกรรมปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ คาดหวัง	กิจกรรม
ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการ เพื่อขอทุนจากแหล่งทุน	กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อ ชุมชน
มีการทำโครงการวิจัยเพื่อ แก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ อย่างเป็นรูปธรรม	กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การการมีส่วนร่วมของ ชุมชน
มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของ ชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน	กิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วม” กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

2) การปฏิบัติการและสังเกต (Action and Observe) เป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยเริ่มปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ โดยในขั้นตอนนี้ นักวิจัยชุมชนปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนตามกิจกรรมการดำเนินการ โดยในขณะที่ปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้ร่วมวิจัยได้ทำการสังเกตพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม รวมถึงเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ตลอดจนปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินกิจกรรมว่าเป็นอย่างไร โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยดำเนินการ 3 วงรอบ โดยเมื่อเสร็จสิ้นแต่ละวงรอบ ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนผลจากกิจกรรมว่าผลลัพธ์เป็นอย่างไร นำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังหรือไม่ อย่างไร เพื่อนำไปสู่การวางแผนและกำหนดกิจกรรมการดำเนินการในวงรอบถัดไป โดยแต่ละวงรอบประกอบด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้

วงรอบที่ 1 กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน และกิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การการมีส่วนร่วมของชุมชน และ

กิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ
กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของฉัน

วงรอบที่ 2 กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ และ
กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ

วงรอบที่ 3 กิจกรรมวิเคราะห์การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสู่การนำมา
ปฏิบัติ และกิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย

3) การสะท้อนผลจากการปฏิบัติ (Reflect) เป็นการสะท้อนผลของผู้ร่วมวิจัย
หลังจากการปฏิบัตินี้เป็นการสะท้อนทั้งระดับบุคคลและระดับกลุ่ม เพื่อนำไปสู่การวางแผน
กิจกรรมในวงรอบต่อไป จากนั้นจึงเข้าสู่การปฏิบัติ การสังเกต และสะท้อนผลการปฏิบัติอีกครั้งใน
วงรอบที่ 2 และวงรอบที่ 3

สำหรับการดำเนินการในระยะที่ 2 นี้ผู้วิจัยดำเนินการ 3 วงรอบ จนมั่นใจว่าเกิดการ
เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้งนี้ หลังจากผู้วิจัยดำเนินการวิจัยได้ดำเนินการ 2 ระยะแล้ว
ผู้วิจัยได้ถอนตัวออกจากพื้นที่การวิจัย เพื่อให้ผู้วิจัยร่วมได้ดำเนินการต่อในวงรอบต่อไปเพื่อให้เกิด
การเรียนรู้ร่วมกัน โดยผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ให้การช่วยเหลือ แนะนำตามความเหมาะสม ซึ่งนักวิจัย
ชุมชนต้องดำเนินกิจกรรมได้ด้วยตนเอง เพื่อขับเคลื่อนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนได้
อย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืนต่อไป

เมื่อเสร็จสิ้นวงรอบของการวิจัยที่ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าเกิดแนวทางการ
เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่เหมาะสม สามารถนำไปปฏิบัติได้จริงแล้ว ผู้วิจัยจึงได้
ดำเนินการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

2.3 การสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ในขั้นของการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัย
ดำเนินการดังนี้

2.3.1 วิเคราะห์กิจกรรมที่ประสบความสำเร็จและผลลัพธ์จากกิจกรรมเพื่อนำผลลัพธ์
การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมที่ดำเนินการแล้วประสบความสำเร็จเพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบ
การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

2.3.2 สังเคราะห์ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินกิจกรรมทั้ง 3 วงรอบ โดย
เชื่อมโยงกับกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน รวมถึงเชื่อมโยงกับข้อค้นพบจากพื้นที่
ต้นแบบที่นำมาเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

2.3.3 สังเคราะห์เป็นรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่มาจากความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง

ส่วนที่ 3 การเก็บรวบรวมข้อมูลและเครื่องมือที่ใช้

3.1 แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ดำเนินการโดยอาศัยแนวทางการเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยมุ่งเน้นให้เกิดการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อันเป็นการเปลี่ยนแปลงความรู้ความเข้าใจ อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรม เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลมีลักษณะเป็นพลวัตร และใช้เครื่องมือที่หลากหลายเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตาราง 3 แนวทางการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

วัตถุประสงค์การวิจัย	ผู้มีส่วนร่วม	เทคนิคที่ใช้	เครื่องมือในการเก็บข้อมูล
1. เพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน จากพื้นที่ต้นแบบมีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน	- ผู้วิจัย - นักวิจัยชุมชนจากชุมชนต้นแบบ - ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน จากชุมชนต้นแบบ - งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน	- การสนทนากลุ่ม (FGD) - การสัมภาษณ์เชิงลึก - การสังเกตบริบทที่เกี่ยวข้อง - การสังเคราะห์งานวิจัย	- แนวคำถามสำหรับ การสนทนากลุ่ม - แนวคำถามการสัมภาษณ์

ตาราง 3 (ต่อ)

วัตถุประสงค์การวิจัย	ผู้มีส่วนร่วม	เทคนิคที่ใช้	เครื่องมือในการเก็บข้อมูล
2. เพื่อสร้างและพัฒนาารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม			
2.1 เพื่อศึกษา สถานการณ์การพัฒนา นักวิจัยชุมชน ในพื้นที่ อำเภอปากพลี จังหวัด นครนายก	- ผู้วิจัย - นักวิจัยชุมชน - สมาชิกในชุมชน (ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย)	- การสัมภาษณ์เชิงลึก - การสนทนากลุ่ม - สุนทรีสนทนา (Dialogue) - การสังเกตบริบทที่เกี่ยวข้อง - เทคนิค AIC - ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องในพื้นที่วิจัย	- แนวคำถามการสัมภาษณ์ - แนวคำถามการสนทนากลุ่ม
2.2 เพื่อศึกษา กระบวนการสร้างและ พัฒนาศักยภาพนักวิจัย ชุมชน	- ผู้วิจัย - ผู้ร่วมวิจัย	- การสัมภาษณ์เชิงลึก - การทบทวนผลหลังการปฏิบัติ (AAR) - การสังเกตบริบทที่เกี่ยวข้อง	- แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก - แนวคำถามการทบทวนผลหลังการปฏิบัติ
2.3 เพื่อสังเคราะห์ รูปแบบการเสริมสร้าง ศักยภาพนักวิจัยชุมชน	- ผู้วิจัย - ผู้ร่วมวิจัย	- การสะท้อนผลกิจกรรมที่ประสบความสำเร็จ - การสร้างตารางเมทริกซ์การสังเคราะห์เพื่อพิจารณาองค์ความรู้ที่ร่วมกัน	- แนวคำถามการสะท้อนผลการปฏิบัติ

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย โดยเฉพาะเครื่องมือในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลในเชิงลึกและกว้าง เพียงพอต่อการนำมาวิเคราะห์ผลการวิจัย โดยผู้วิจัยมีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้

3.2.1 แนวคำถามในการค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ

การศึกษาพื้นที่ต้นแบบ สำหรับพื้นที่ปฐมภูมิที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อถอดบทเรียนกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสนทนากลุ่มกับนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ต้นแบบ และสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่เป็นพี่เลี้ยงให้กับนักวิจัยชุมชน โดยผู้วิจัยได้ใช้แนวคำถามในการถอดบทเรียน ดังนี้

1) แนวคำถามการสนทนากลุ่ม

ตาราง 4 แนวคำถามการสนทนากลุ่ม

ประเด็นหลัก	ตัวอย่างแนวคำถาม
สถานการณ์ของชุมชนก่อนการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหา	- สภาพการณ์ของชุมชนก่อนใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาเป็นอย่างไร
การใช้กระบวนการวิจัยแก้ปัญหา	- ชุมชนเกิดการเรียนรู้การใช้วิจัยเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้อย่างไร - นักวิจัยชุมชนได้ดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนอย่างไร - นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้อย่างไรบ้างจากการทำวิจัยชุมชน - ผลจากการทำวิจัยในเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนเป็นอย่างไร ทั้งผลต่อตนเอง และผลต่อชุมชน
ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ	- อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้การแก้ปัญหาจากการทำวิจัยประสบความสำเร็จ - อะไรเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการวิจัย และมีวิธีการแก้ปัญหานั้นอย่างไร

2) แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก

ตาราง 5 แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก

ประเด็นหลัก	ตัวอย่างแนวคำถาม
สถานการณ์ของชุมชนก่อนการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหา การใช้กระบวนการวิจัยแก้ปัญหา	- สภาพการณ์ของชุมชนก่อนใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาเป็นอย่างไร - จุดเริ่มต้นของการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาเป็นอย่างไร - นักวิจัยชุมชนมีบทบาทในการดำเนินการวิจัยอย่างไร - ผลจากการใช้การวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนเป็นอย่างไร ทั้งผลต่อตนเอง และผลต่อชุมชน
การพัฒนานักวิจัยชุมชน	- การพัฒนานักวิจัยชุมชนทำอย่างไร - ใครมีบทบาทในการพัฒนานักวิจัยชุมชนบ้าง และทำอย่างไร - ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนเป็นอย่างไร
ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ	- อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนประสบความสำเร็จ - อะไรเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินของนักวิจัยชุมชน และมีวิธีการแก้ปัญหานั้นอย่างไร

3.2.2 แนวคำถามเพื่อศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน

การศึกษาด้านการพัฒนากิจการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยทำการศึกษาทั้งสถานการณ์ในอดีต สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในปัจจุบัน และสถานการณ์ด้านศักยภาพของนักวิจัยชุมชน โดยผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการศึกษาด้านการพัฒนากิจการพัฒนานักวิจัยชุมชน ได้แก่ แบบสำรวจ ประสิทธิภาพการมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก แนวคำถามการสนทนากลุ่ม แนวคำถามการสร้างสุนทรียสนทนา โดยตัวอย่างเครื่องมือในการศึกษาด้านการพัฒนากิจการพัฒนานักวิจัยชุมชน ดังนำเสนอต่อไปนี้

แบบประเมินเบื้องต้น ประสพการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย

คำชี้แจง แบบประเมินนี้ใช้สำหรับนักวิจัยชุมชนในการประเมินตนเองเบื้องต้นถึงความคิด ความเชื่อ ทักษะ และประสพการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย
โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับความคิดเห็นของท่านมากที่สุด

1. ข้อมูลส่วนบุคคล

เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง

อายุ (โปรดระบุ) ปี

2. แบบสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชน

1. ท่านคิดว่าการพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการโดยคนในชุมชนจะช่วยให้ชุมชนเกิดการพัฒนามากกว่าการดำเนินการโดยคนหรือหน่วยงานนอกชุมชน

☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่

2. ท่านคิดว่าการพัฒนาชุมชนควรเป็นหน้าที่ของนักวิชาการมากกว่าคนในชุมชน

☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่

3. ท่านคิดว่าการพัฒนาชุมชนจะสำเร็จได้ควรมาจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่

4. ท่านเคยมีส่วนร่วมในการทำโครงการ/กิจกรรม พัฒนาชุมชนหรือไม่

☐ เคย (หากเคยกรุณาตอบข้อ 5-6) ☐ ไม่ใช่ (หากไม่เคยไม่ต้องตอบข้อ 5-6)

5. ประสพการณ์ของท่านในการทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนมีอะไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ สำรวจปัญหาของชุมชน ☐ กำหนดประเด็นที่จะพัฒนาร่วมกับสมาชิกในชุมชน

☐ เขียนข้อเสนอโครงการพัฒนา ☐ ออกแบบเครื่องมือการพัฒนา

☐ ลงมือปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนา ☐ เก็บข้อมูล ☐ วิเคราะห์ข้อมูล

☐ เขียนรายงานผลโครงการ ☐ นำเสนอผลการพัฒนาต่อสาธารณะ

☐ บทบาทอื่น ๆ (โปรดระบุ)

6. ท่านเคยเข้ารับการอบรม เพิ่มพูนความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนหรือไม่

☐ ไม่เคย ☐ เคย หากเคยเรื่องที่ท่านอบรม เพิ่มพูนความรู้เป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไรบ้าง

.....
.....

หมายเหตุ แบบประเมินนี้เป็นแบบประเมินเบื้องต้นที่ผู้วิจัยใช้ในการพิจารณาคุณสมบัติของผู้ร่วมวิจัย ทั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้ทำการพูดคุยเพิ่มเติมกับผู้เข้าร่วมวิจัยก่อนการดำเนินการวิจัย

ภาพประกอบ 8 แบบสำรวจประสพการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย

ตาราง 6 แนวคำถามการศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน

ประเด็นหลัก	ตัวอย่างแนวคำถาม
แนวคำถามการสนทนากลุ่ม สถานการณ์ชุมชนในอดีต	- ความเป็นมาของชุมชนในอดีตเป็นอย่างไร - การพัฒนาชุมชนในอดีตเป็นอย่างไร ใครมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา - ที่ผ่านมามีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง
สถานการณ์การพัฒนาชุมชนในปัจจุบัน	- ปัจจุบันท่านมีส่วนร่วมหรือเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง - ปัญหา อุปสรรค หรือข้อจำกัดในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างไร
สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน	- คำว่า การวิจัยชุมชน เริ่มเข้ามาในชุมชนตั้งแต่เมื่อไหร่ และเข้ามาได้อย่างไร - ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นนักวิจัยชุมชนได้อย่างไร - บทบาทของนักวิจัยชุมชนเป็นอย่างไร - สิ่งที่ต้องพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้การทำวิจัยเพื่อชุมชนประสบความสำเร็จมีอะไรบ้าง และทำอย่างไร
แนวคำถามการสัมภาษณ์เชิงลึก สถานการณ์การเป็นนักวิจัยชุมชน	- ในมุมมองของตนเองคิดว่านักวิจัยชุมชนคืออะไร - ท่านเคยมีส่วนร่วมในการทำโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาชุมชนอย่างไรบ้าง - ท่านเคยเข้าร่วมหรือได้รับการพัฒนาทักษะ ความรู้เกี่ยวกับการเป็นนักวิจัยชุมชนอย่างไรบ้าง - บทบาทของท่านในฐานะนักวิจัยชุมชนเป็นอย่างไร - อะไรที่คิดว่าตนเองทำได้ดีในการเป็นนักวิจัยชุมชน - อะไรที่อยากเพิ่มเติมเพื่อให้การทำงานวิจัยเพื่อชุมชนของตนเองดีขึ้น

ประเด็นหลัก	ตัวอย่างแนวคำถาม
แนวคำถามการสร้างสุนทรียสนทนา สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน	- สถานการณ์ที่เป็นมาเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างไร - ปัจจุบันการพัฒนานักวิจัยชุมชนเป็นอย่างไร - อยากให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนของเราเป็นอย่างไร

3.2.2 แนวคำถามสำหรับการระบุปัญหา โดยใช้เทคนิค A-I-C

ก่อนเข้าสู่วงจรปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยให้ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันกำหนดประเด็นที่ต้องการนำไปสู่การบรรลุสิ่งที่ต้องการพัฒนา โดยนำผลจากการวิเคราะห์สถานการณ์ที่ผู้ร่วมวิจัยอยากเห็นการพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงมาชวนให้นักวิจัยชุมชนร่วมกันกำหนดประเด็นการพัฒนา โดยผู้วิจัยอาศัยเทคนิค A-I-C ในการให้ผู้วิจัยระบุประเด็นดังกล่าว ซึ่งได้ดำเนินการดังนี้

1) ขั้นตอนการสร้างความรู้

A1 ร่วมกันวิเคราะห์สภาพการณ์ของการพัฒนานักวิจัยชุมชน หรือการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ตัวอย่างแนวคำถามเพื่อระบุปัญหา

- การพัฒนานักวิจัยชุมชนในอดีตเป็นอย่างไร
- การพัฒนานักวิจัยชุมชนในปัจจุบันเป็นอย่างไร
- สิ่งที่ยากเห็นจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนเป็นอย่างไร

A2 ร่วมกันกำหนดอนาคตที่ต้องเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนว่าต้องการอย่างไร

- สถานการณ์ที่เป็นอยู่ที่น่าไปสู่สิ่งที่อยากพัฒนาเป็นอย่างไร
- ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่อยากเห็นที่จะนำไปสู่การบรรลุสิ่งที่อยากพัฒนา

เป็นอย่างไร

2) ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา

I1 ร่วมกันกำหนดประเด็นการที่อยากดำเนินการ และคิดกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุสิ่งที่ต้องการสร้างและพัฒนา

- กิจกรรมที่จะนำไปสู่การบรรลุประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังมี

อะไรบ้าง

12 จัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม

- กิจกรรมที่เห็นว่าควรดำเนินการเป็นลำดับต้นเพื่อนำไปสู่การบรรลุประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังมีกิจกรรมอะไรบ้าง

3) ขั้นตอนการสร้างแนวปฏิบัติ

C1 มอบหมายผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรม

- จากกิจกรรมที่ได้กำหนดเพื่อนำไปสู่การบรรลุประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง แต่ละกิจกรรมมีใครเป็นผู้รับผิดชอบหลัก และบทบาทของผู้รับผิดชอบหลักเป็นอย่างไร

C2 กำหนดรายละเอียดและวิธีการดำเนินกิจกรรมโดยละเอียด และจัดทำเป็นแผนปฏิบัติการของแต่ละกิจกรรม

- จากกิจกรรมที่กำหนด รายละเอียดของแต่ละกิจกรรมเป็นอย่างไร

- ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมเป็นอย่างไร

- ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรม มีเข้าร่วมกิจกรรม วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้เป็นอย่างไร

3.2.3 แนวคำถามการสะท้อนผลการปฏิบัติ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยเน้นการสะท้อนผลการปฏิบัติจากผู้ร่วมวิจัย เพื่อสะท้อนผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง ทั้งในมิติของการดำเนินกิจกรรม กระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยผู้ร่วมวิจัยทำการสะท้อนผลทั้งหลังการปฏิบัติรายการกิจกรรม และสะท้อนผลเมื่อเสร็จสิ้นแต่ละวงจรของการปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การวางแผนกิจกรรมการดำเนินการในวงจรถัดไป โดยผู้วิจัยมีแนวคำถามเพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนผลการปฏิบัติ 3 ประเด็นหลัก ที่สะท้อนทั้งความรู้ อารมณ์ความรู้สึก และการนำไปใช้ประโยชน์หรือการปรับปรุงการปฏิบัติให้ดีขึ้น ได้แก่

1) ได้เรียนรู้อะไรจากกิจกรรมที่ผ่านมา

2) รู้สึกอย่างไรกับกิจกรรมนั้น

3) จะนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างไร/หากจะปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาให้ดีขึ้น จะทำอย่างไร

ส่วนที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนของการศึกษา ดังนี้

4.1.1 ถอดบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบที่มีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนที่ประสบความสำเร็จ ทั้งจากพื้นที่ปทุมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิ เป้าหมายของการถอดบทเรียนเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและเป็นต้นแบบเพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ผู้วิจัยร่วมในการทำกิจกรรมเพื่อสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน การวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นนี้ ผู้วิจัยโดยการตั้งประเด็นหลักที่ได้ทำการถอดบทเรียน (Theme) ประกอบด้วย กระบวนการในการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลลัพธ์จากการใช้กระบวนการวิจัยในการปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การดำเนินงานนั้นประสบความสำเร็จ จากนั้นตั้งเป็นประเด็นย่อย (Sub-theme) จากข้อมูลที่ปรากฏจากการถอดบทเรียน จากนั้นการหาข้อสรุป การตีความ และการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย

4.1.2 ทำความเข้าใจสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน และวางแผนเพื่อการดำเนินกิจกรรมตามวงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เมื่อผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลสถานการณ์พร้อมกับวางแผนกิจกรรมด้วยเทคนิค A-I-C แล้ว ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์จากข้อมูลที่ปรากฏตามประเด็นการทำ A-I-C ผู้วิจัยทำการจัดกลุ่ม จัดประเภทของข้อมูล จากนั้นการหาข้อสรุป การตีความ และการตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย

4.1.3 ขั้นตอนการปฏิบัติการตามวงจรของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในขั้นนี้ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการสะท้อนผลการปฏิบัติในแต่ละวงจรของกิจกรรม และการสังเกต การจดบันทึก และการสัมภาษณ์ของผู้วิจัย มาวิเคราะห์ผล เพื่อหาข้อสรุป ตีความ และตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิจัย

4.2 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของการให้รหัสข้อมูล

ในขณะที่ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลและให้รหัสข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความเชื่อถือของการให้รหัสข้อมูล เพื่อให้แน่ใจว่าการให้รหัสข้อมูลของผู้วิจัยนั้นมีความเข้าใจตรงกันกับผู้อื่น ซึ่งผู้วิจัยตรวจสอบความถูกต้องและเชื่อถือได้ของข้อมูลด้วยผู้เชี่ยวชาญ (Peer debriefing) ได้แก่ อาจารย์ที่ปรึกษา (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุภาศุภร์ จันประเสริฐ) และเพื่อนนักวิชาการ (ดร.ธีรดา หลงศิริ) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดย ผู้วิจัยทำการลงรหัสข้อมูล จัดกลุ่ม

ข้อมูลและให้ความหมาย จากนั้นส่งให้ผู้เชี่ยวชาญได้อ่านและตีความรหัสข้อมูลนั้นว่ามีความเข้าใจตรงกันหรือไม่ หากมีรหัสที่เข้าใจหรือให้ความหมายไม่ตรงกัน ผู้วิจัยดำเนินการพิจารณารหัสนั้นอีกครั้ง และอาจทำการตัดข้อความนั้นออกไม่นำมาเป็นรหัสในการวิเคราะห์

ส่วนที่ 5 การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความเชื่อถือของข้อมูลโดยอาศัยการตรวจสอบ 2 วิธี ได้แก่ 1) ตรวจสอบด้วยวิธีการสามเส้า (Triangulation) และ 2) ให้สมาชิกตรวจสอบข้อมูล (Member Checking) ในการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

5.1 ตรวจสอบด้วยวิธีการสามเส้า (Triangulation)

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า โดยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่า 1 วิธี และใช้แหล่งข้อมูลมากกว่า 1 แหล่ง ดังแสดงรายละเอียดดังนี้

5.1.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่า 1 วิธี

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการที่หลากหลายนี้มาตรวจสอบความถูกต้อง สอดคล้องของข้อมูลว่ามีความสอดคล้องกันหรือไม่จากทั้ง 3 วิธี หากพบประเด็นที่ไม่ได้เป็นไปในทางเดียวกัน ผู้วิจัยทำการตรวจสอบข้อมูลจนได้ข้อสรุปที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริง

5.1.2 ใช้แหล่งข้อมูลมากกว่า 1 แหล่ง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทั้งจากผู้ร่วมวิจัย สมาชิกในชุมชน และมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ร่วมวิจัย เพื่อตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล โดยผู้วิจัยดำเนินการสอบถาม สัมภาษณ์ กับมีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นเดียวกันแล้วนำข้อมูลที่ได้จากหลากหลายแหล่งนี้มาตรวจสอบร่วมกัน

5.2 การให้สมาชิกตรวจสอบข้อมูล (Member Checking)

การให้สมาชิกตรวจสอบข้อมูล เป็นการให้ผู้ร่วมวิจัยและผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบข้อมูลขณะที่ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยทำการสะท้อนผลของข้อมูลไปยังผู้ร่วมวิจัยในขณะที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล โดยเมื่อทำการพูดคุยไปได้ระยะหนึ่ง ผู้วิจัยทำการพักการสนทนาเพื่อทบทวนคำตอบที่ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบว่าคำตอบที่ผู้วิจัยเข้าใจนั้นถูกต้องและสอดคล้องกับที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการ

สื่อสารหรือไม่ หากพบว่าไม่ถูกต้องผู้วิจัยได้ดำเนินการทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกันกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลการวิจัย

ส่วนที่ 6 จริยธรรมการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยคำนึงถึงความเปราะบาง ความแตกต่างระหว่างบุคคลของคนในชุมชนที่มีความแตกต่างกัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการออกแบบการวิจัยด้วยความระมัดระวังในเรื่องผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อผู้ร่วมวิจัย ทั้งผลกระทบทางร่างกายและผลกระทบทางจิตใจตามหลักการพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ จากสถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ตามหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัย หมายเลขรับรอง SWUEC/E-381/2561 ด้วยความเคารพในความเป็นส่วนตัว ศักดิ์ศรี สิทธิ และความปลอดภัยของนักวิจัยชุมชนและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกคน

นอกจากนี้ ผู้วิจัยมีการพิทักษ์สิทธิของผู้ร่วมวิจัยและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการวิจัย โดยการขออนุญาตเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการ และชี้แจงกระบวนการในการทำวิจัย มีการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัย กับผู้ร่วมวิจัย และคนในชุมชน ทำการสอบถามความสมัครใจในการเป็นผู้ร่วมวิจัย ผู้ให้ข้อมูลการวิจัย ก่อนดำเนินการวิจัยและเก็บข้อมูล ก่อนทำการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการขออนุญาตบันทึกเสียง บันทึกภาพจากผู้ร่วมวิจัยและผู้ให้ข้อมูลทุกครั้ง และแจ้งผู้ให้ทราบทุกครั้งว่ามีอิสระในการให้ข้อมูล และมีสิทธิตอบหรือไม่ตอบคำถามในประเด็นที่ไม่ต้องการเปิดเผย เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลไว้ในที่ปลอดภัย และไม่เปิดเผยแก่ผู้อื่นหากไม่ได้รับความยินยอมหรือได้รับอนุญาตจากผู้ร่วมวิจัยและผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้โดยตรงไปตรงมาตามข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษา

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action research) ในการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน พื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยให้ความสำคัญกับบริบทพื้นที่และนักวิจัยชุมชนในพื้นที่เป็นสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินการวิจัย สำหรับในบทนี้ผู้วิจัยนำเสนอข้อค้นพบจากการวิจัยใน 3 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชนสู่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ตอนที่ 1.1 ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่ต้นแบบ

ตอนที่ 1.2 ผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน

ส่วนที่ 2 ผลการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ตอนที่ 2.1 บริบทอำเภอปากพลีและข้อมูลพื้นฐานของผู้ร่วมวิจัย

ตอนที่ 2.2 สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน

ตอนที่ 2.3 กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ส่วนที่ 3 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ตอนที่ 3.1 ผลการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรม

ตอนที่ 3.2 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ตอนที่ 3.3 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงศักยภาพของนักวิจัยชุมชนจากการใช้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ส่วนที่ 1 ผลการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชนสู่การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

พื้นที่ต้นแบบในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยศึกษาทั้งพื้นที่ปฐมภูมิที่ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชนและเกิดนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ คือ พื้นที่ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ทำการศึกษากับชาวบ้านที่เป็นนักวิจัยชุมชนและผู้ที่มีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงหรือผู้สร้างนักวิจัยชุมชน และศึกษาจากแหล่งทุติยภูมิ คือจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนา นักวิจัยชุมชน จำนวน 2 เรื่อง คือ โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว มีชุมชนต้นแบบ จำนวน 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านดงบัง จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านหนองอ้อ จังหวัดราชบุรี และชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และบันได 6 ของการทำงานวิจัยไทบ้าน โดยเป็นการถอดบทเรียนจากชุมชนริมเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อศึกษาความสำเร็จของการสร้างและพัฒนา นักวิจัยชุมชนว่ามีกระบวนการอย่างไร อันนำมาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนของพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ผลการศึกษาต้นแบบการพัฒนา นักวิจัยชุมชนดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

ตอนที่ 1.1 ข้อมูลพื้นฐานพื้นที่ต้นแบบ

1.1.1 พื้นที่ปฐมภูมิ: ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม

พื้นที่ต้นแบบที่เป็นพื้นที่จริงที่ผู้วิจัยทำการศึกษาในครั้งนี้ คือพื้นที่ตำบลแพรกหนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม พื้นที่ตำบลแพรกหนามแดง อยู่ติดกับจังหวัดราชบุรี มีลำคลองที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เมื่อสมัยก่อนเรียกคลองที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติว่า "แพรก" ในช่วงฤดูฝนจะมีปริมาณน้ำฝนมาก น้ำก็จะไหลจากที่สูงของจังหวัดราชบุรี ผ่านลงมาตามลำคลองต่างๆ ซึ่งน้ำที่ไหลมาตามลำคลองนั้นจะเป็นสีแดง อาจเนื่องมาจากดินตะกอนลูกรังต่างๆ ที่ไหลมากับน้ำ เมื่อน้ำไหลผ่านมาตามลำคลองถึงชุมชนแห่งนี้ น้ำตาม "แพรก" ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านเห็นเป็นสีแดง จนชาวบ้านในเขตพื้นที่เรียกชุมชนนี้ว่า "แพรกน้ำแดง" และต่อมาหลายสิบปีจึงเพี้ยนมาเป็น "แพรกหนามแดง" จนถึงปัจจุบันนี้ พื้นที่ที่เป็นที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเล มีเนื้อที่ 36.23 กิโลเมตร หรือ 22,641 ไร่ ทิศเหนือ ติดกับ ตำบลปลายโพรง ตำบลวัดประดู่ อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ทิศใต้ ติดกับ ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ทิศตะวันออก ติดกับ ตำบลยี่สาร อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ทิศตะวันตก ติดกับ ตำบลห้วยโรง อำเภอเขาชัยวัน จังหวัดเพชรบุรี

บริบทของพื้นที่แห่งนี้คือเป็นพื้นที่ที่มีสามน้ำคือ น้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย เป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ประชาชนตำบลแพรกหนามแดงส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเพาะปลูกและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โดยส่วนมากเลี้ยงปลาสดและเลี้ยงกุ้งเป็นอาชีพหลัก และมีประชากรบางส่วนประกอบอาชีพทำสวนและทำนา

การเลือกพื้นที่แพรกหนามแดงเป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีนักวิจัยชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีกระบวนการสร้างนักวิจัยชุมชนให้สามารถขับเคลื่อนการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม เป็นพื้นที่เรียนรู้ให้แก่หลายหน่วยงาน หลายกลุ่ม ทั้งภาครัฐ เอกชน และชุมชน ในการเรียนรู้การแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการวิจัยและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยชุมชนแพรกหนามแดง เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา จากการเข้าร่วมกระบวนการทำงานอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ภายใต้แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีแกนนำชุมชนที่ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาการจัดการน้ำในลำคลองตำบลแพรกหนามแดงที่มีทั้งปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมและคุณภาพน้ำในลำคลอง ส่งผลให้เกิดความขัดแย้งที่มีของคน 2 ฝ่ายน้ำจืดและฝ่งน้ำเค็มมายาวนาน จากปัญหาการเปิด - ปิดประตูกันน้ำ บทเรียนจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหาดังกล่าวนำมาซึ่งการเกิดนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านเป็นผู้ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจนสามารถจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้อย่างยั่งยืน

1.1.2 พื้นที่ทุติยภูมิ: ศึกษาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน

พื้นที่ทุติยภูมิในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกจากเอกสารและงานวิจัยที่ทำการศึกษาพื้นที่ต้นแบบที่ประสบปัญหาและใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาได้สำเร็จ โดยผู้วิจัยทำการศึกษาจากเอกสารงานวิจัย จำนวน 2 เรื่อง คือ โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว ซึ่งโครงการวิจัยนี้ได้ศึกษาผลการความสำเร็จจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน จากชุมชนต้นแบบ 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านดงบัง จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านหนองอ้อ จังหวัดราชบุรี และชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเอกสารบันได 6 ขั้น ของการทำงานวิจัยไทบ้าน ที่เกิดจากการถอดบทเรียนจากประสบการณ์การทำงานวิจัยในพื้นที่ต่างๆ ของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำมูล

พื้นที่ปฐมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาค้นคว้านี้เป็นพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงาน องค์กร ภายนอกว่าเป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ที่ดำเนินการโดยนักวิจัย

ชุมชนหรือคนในชุมชน ทั้งการสะท้อนจากการเป็นพื้นที่เรียนรู้สำหรับหน่วยงาน องค์กร กลุ่มต่างๆ และสะท้อนจากเอกสารทางวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยทำการถอดบทเรียนในมิติของ กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลลัพธ์ที่เกิดจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือ พัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ เพื่อเป็นแนวทางในการนำความเข้าใจกระบวนการเสริมสร้าง ศักยภาพนักวิจัยชุมชน และนำมาส่งต่อแก่นักวิจัยชุมชนในพื้นที่ดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยเพื่อสร้าง แรงบันดาลใจในการเสริมสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชนต่อไป ผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบการ พัฒนานักวิจัยชุมชนดังได้นำเสนอในหัวข้อถัดไป

ตอนที่ 1.2 ผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน

ผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน เป็นการวิเคราะห์ทั้งพื้นที่ปฐมภูมิ และพื้นที่ทุติยภูมิ ผู้วิจัยได้ฉายภาพให้เห็นตั้งแต่ก่อนก่อเกิดนักวิจัยชุมชน กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้การพัฒนานักวิจัยชุมชน ประสบความสำเร็จ ดังได้นำเสนอต่อไปนี้

1.2.1 ก่อนก่อเกิดนักวิจัยชุมชน

ก่อนก่อเกิดนักวิจัยชุมชน จากการศึกษาพบว่าสิ่งที่ทำให้เกิดการสร้างและพัฒนา นักวิจัยชุมชนมาจากความต้องการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งทั้ง 6 ชุมชนต้นแบบมีบริบท และ สถานการณ์ของปัญหาที่แตกต่างกัน แต่สิ่งที่มีความคล้ายกันคือได้ผ่านวิธีการแก้ปัญหามาอย่าง หลากหลายและไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาจากวิธีการเหล่านั้น ความต้องการในการ แก้ปัญหาของชุมชน ส่วนใหญ่พบว่าชุมชนหรือพื้นที่นั้นประสบกับปัญหาที่เป็นปัญหาสะสมมาเป็น ระยะเวลาานาน และไม่สามารถหาหนทางในการแก้ปัญหานั้นได้อย่างแท้จริง เป็นปัญหาที่ส่งผล กระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เช่น ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ส่งผลกระทบต่อสังคมวัฒนธรรมของชุมชน เป็นต้น ผลกระทบที่ เกิดขึ้นนี้เป็นแรงผลักดันให้ชาวบ้านหรือผู้นำในชุมชนเกิดความต้องการในการแก้ปัญหาได้อย่าง แท้จริง โดยมีเป้าหมายเพื่อปลดปล่อยความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชุมชนและคนในชุมชน ดังเช่น

ชุมชนแพรกกานแดง ก่อนที่จะเกิดนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ตำบลแพรกกานแดง เริ่มต้นจากในพื้นที่ประสบปัญหาเรื่องน้ำจากการก่อสร้างเขื่อน เกิดการแบ่งโซนน้ำจืดและ น้ำเค็ม ส่งผลกระทบต่อระบบการไหลเวียนน้ำของชุมชน มีการสร้างประตูกั้นน้ำ ทำให้เกิดน้ำเค็ม หนุนรุกล้ำพื้นที่ทำสวน ทำนาของชุมชนฝั่งน้ำจืด นาข้าวล้มตาย คนในชุมชนทั้งสองฝั่งทะเลาะกัน เมื่อขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็เข้ามาแก้ปัญหาให้ แต่เป็นการแก้ปัญหาได้

เพียงชั่วคราว ไม่ยั่งยืน และไม่ใช่ว่าการแก้ปัญหาที่ต้นทาง เช่น การกำหนดช่วงเวลาของการเปิดปิด ประตูน้ำตามระบบของชลประทาน ทำให้เกิดตะกอนดิน สิ่งปฏิกูล ไปพร้อมกับน้ำที่ปล่อยออกมา รวมทั้งระบบดังกล่าวไม่สามารถทำให้น้ำส่วนเกินไหลผ่านไปตามธรรมชาติได้ ทำให้สมดุลของการไหลและการผสมผสานของน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับลักษณะของการประกอบอาชีพของคนในชุมชนมีความต้องการน้ำที่แตกต่างกัน กล่าวคือ พื้นที่น้ำจืด ประชาชนประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา ปลูกผัก และเลี้ยงปลาน้ำจืด โดยใช้น้ำจืด และไม่ต้องการน้ำเค็ม ส่วนพื้นที่น้ำเค็ม ชาวบ้านประกอบอาชีพการเกษตร เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง มีความต้องการน้ำจืดที่สะอาดโดยใช้น้ำจากคลองธรรมชาติที่มีการไหลของน้ำตามธรรมชาติที่ผสมระหว่างน้ำจืด น้ำเค็ม และน้ำกร่อย การเปลี่ยนแปลงในการจัดการทรัพยากรน้ำด้วยประตูระบายน้ำของภาครัฐดังกล่าวจึงเกิดผลกระทบต่อชุมชนในหลากหลายด้าน ที่สำคัญคือ ส่งผลให้ชาวบ้านเกิดความขัดแย้งในเรื่องของการเปิดปิดประตูน้ำ เมื่อเปิดประตูน้ำในช่วงฤดูฝนก็จะเกิดปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่เหนือประตู ชาวบ้านก็จะเปิดประตูน้ำทิ้งเพื่อป้องกันความเสียหายของผลผลิต แต่ในขณะที่เปิดประตูน้ำไว้นานๆ น้ำไม่ไหลเวียนทำให้เกิดน้ำเน่าเสีย เมื่อเปิดประตูน้ำออกในพื้นที่น้ำเค็มจึงได้รับผลกระทบน้ำเน่าเสียส่งผลกระทบต่อสัตว์น้ำเค็ม รวมถึงชุมชนได้รับผลกระทบจากโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาตั้งในชุมชนปล่อยน้ำเสียลงแหล่งน้ำธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำของชุมชนเป็นอย่างมาก จนเกิดการย้ายถิ่นของคนพื้นที่น้ำจืดไปอยู่ที่อื่น เนื่องจากไม่สามารถประกอบอาชีพในพื้นที่ได้ หรือบางครั้งเรือนที่ยังอยู่ก็ต้องปรับเปลี่ยนอาชีพ และมีคนต่างพื้นที่เข้ามาประกอบอาชีพในพื้นที่แทน เช่น เลี้ยงปลาสด

“ก็เริ่มจากปัญหาในพื้นที่แพรทนามแดงเรื่องการแบ่งโซนน้ำจืดและน้ำเค็ม คือเป็นตั้งแต่นโยบายรัฐบาลที่มีการสร้างเขื่อนศรีนครินทร์แล้วมีการเก็บกักน้ำ เดิมตรงนี้ใช้ระบบน้ำธรรมชาติตลอด..... พอมีการเก็บกักน้ำทำให้พื้นที่ทำนาข้าว ทำสวนขาดน้ำจืด น้ำเค็มก็รุก ทำให้ชาวบ้านฝั่งเหนือฝั่งได้ทะเลาะกันเพราะมีประตูกั้นน้ำ” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“เมื่อน้ำเค็มรุกพื้นที่ทำสวน นาข้าวล้มตายเกิดการย้ายถิ่นของคนในพื้นที่ ย้ายไปอยู่ประจวบ สวนฝั่ง คนที่นี่ทำอาชีพน้ำเค็มไม่เป็นจึงหนีไปทำไร่ แล้วคนที่มิประสบความสำเร็จเรื่องการประกอบอาชีพน้ำเค็มก็เข้ามาแทนที่ ส่วนใหญ่จะเป็นคนสมุทรปราการ” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“ช่วงแรกเริ่มจากปัญหาในพื้นที่นั้นครับ พอเริ่มจากปัญหาแรงผลักดันในการแก้ปัญหา
มันมีเยอะ เพราะว่าการแก้ปัญหาจากภาครัฐมันไม่โอเค หมดยุคก็ไม่ว่าจะไปทางไหน”

(ลงนาม: ชุมชนแพรวพราวแดง)

สำหรับชุมชนในพื้นที่ทุติยภูมิก็เช่นเดียวกัน ก่อนที่ชุมชนจะเรียนรู้การใช้
กระบวนการวิจัยเข้าไปจัดการกับปัญหาที่ประสบ ต่างก็ได้รับประสบการณ์และบทเรียนการ
แก้ปัญหาด้วยวิธีอื่นมาอย่างหลากหลาย ซึ่งไม่สามารถตอบสนองการแก้ปัญหาของชาวบ้านได้
อย่างแท้จริง เช่น การแก้ปัญหาจากหน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานท้องถิ่น หรือภาคส่วนต่างๆ ที่
เกี่ยวข้อง ทำให้ชาวบ้านเกิดแรงผลักดันในการคิดวิธีการแก้ปัญหาที่จะเป็นการแก้ปัญหาที่ยั่งยืน ที่
จะนำมาซึ่งการหลุดพ้นจากสภาพความเดือดร้อนที่แท้จริง จึงเริ่มเกิดการเรียนรู้การแก้ปัญหาโดย
การใช้กระบวนการวิจัยที่ดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมของคนชุมชน

“งานวิจัยไทบ้านเกิดขึ้นครั้งแรกโดยชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำมูลในจังหวัดอุบลราชธานีในปี พ.ศ.2544
หลังจากชาวบ้านในหมู่บ้านต่างๆที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล...ชาวบ้านไม่เชื่อใน
ความถูกต้องเป็นธรรมของการศึกษาของนักวิชาการ...จึงรวมตัวกันทำการวิจัยค้นหาความจริงด้วย
ตัวของพวกเขาเอง...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมเขื่อนปากมูล)

“ชุมชนตัวอย่างที่เลือกมาทั้งหมดนี้ เป็นชุมชนที่มีประสบการณ์และประสบความสำเร็จในการ
แก้ปัญหาของชุมชนด้วยการใช้กระบวนการวิจัย ทั้งนี้ปัญหาที่พบในชุมชนทุกชุมชนคือ ปัญหา
ความยากจน และปัญหานี้สิน” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา ชุมชนบ้านดงบัง ชุมชน
บ้านหนองอ้อ และชุมชนบ้านหนองกลางดง)

“ตอนที่ชุมชนเรามีปัญหาเรื่องกองทุนเงินล้าน ชาวบ้านติดหนี้กองทุนเราก็กลับมาคิดช่วยกันมอง
ว่าทำยังไงดี พอได้มีเจ้าอาวาสวัดพระศรีอารยค้อยให้คำปรึกษา ทางเราก็ได้ไปดูงานกลุ่มสัจจะ
หลายที่ ก็เลยคิดตั้งกลุ่มสัจจะขึ้น...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

จะเห็นได้ว่าก่อนเกิดนักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบทั้ง 6 พื้นที่ ต่างได้ผ่าน
ประสบการณ์การเผชิญหน้ากับปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน จึงก่อ
เกิดความต้องการในการแก้ปัญหาหรือขจัดความทุกข์ยากของตนเองหรือกลุ่ม ประกอบกับภาครัฐ

ไม่สามารถช่วยเหลือหรือแก้ปัญหาให้ชุมชนได้ จึงเกิดการกระบวนกรกลุ่มมาเป็นแนวทางในการแก้ไข้ปัญหา โดยเริ่มจากการช่วยกันคิด วิเคราะห์หาสาเหตุ และค้นหาวิธีการแก้ไข้ร่วมกัน อันเป็นวิธีการคิดที่สะท้อนถึงการนำกระบวนกรวิจัยมาใช้ในการแก้้ปัญหาของชุมชน ด้วยความเชื่อว่ากระบวนกรนี้ทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่สามารถนำไปแก้้ปัญหาของชุมชนหรือพื้นที่ได้

1.2.2 กระบวนกรพัฒนานักวิจัยชุมชน

จากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์และถอดบทเรียนความสำเร็จจากการดำเนินการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน ได้ 9 ขั้นตอน โดยแบ่งกระบวนกรได้เป็น 3 ขั้น ได้แก่ 1) ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ประกอบด้วย รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก 2) ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ ประกอบด้วย สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมรวัด วิเคราะห์ตนเองหาที่เลี้ยงมาเติมเต็ม และปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด และ3) ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ประกอบด้วย ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.2.1 ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง

การพัฒนานักวิจัยชุมชนจากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบ พบว่าเริ่มต้นการพัฒนา มาจากเรื่องของการคิดตั้งแต่การเริ่มรวมคน จนถึงการปรับความคิดเกี่ยวกับงานวิจัย ซึ่งเมื่อมีคนที่มีความคิดไปในทิศทางเดียวกันแล้วการดำเนินการด้านอื่นๆ ก็จะได้รับความร่วมมือตามมา อันเป็นผลมาจากการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ซึ่งในขั้นนี้ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน

การรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เป็นจุดเริ่มต้นของการก้าวต่อในการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน ไม่ว่าจะเป็นมิติของความปรารถนาในการแก้้ปัญหาหรือความปรารถนาในการพัฒนาชุมชน ก่อนอื่นต้องรวมคนที่มีความคิด ความต้องการเดียวกัน นั่นคือการมีใจในการเข้ามาแก้้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน เพราะหากคนที่เข้ามามีใจการดำเนินการต่างๆ ก็ไม่อาจสำเร็จได้ การรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมในที่จะก้าวไปข้างหน้าพร้อมกัน ไม่ว่าจะเป็นเจอปัญหา อุปสรรค ใดๆ ก็พร้อมที่จะร่วมกันแก้ไข้

“สิ่งแรกเลยคือคนต้องมีใจที่จะทำก่อน อย่างอื่นมาทีหลัง ถ้าไม่มีใจก็ไปทำอย่างอื่นดีกว่า....”

(ลงนาม: ชุมชนแพรวพราวแดง)

“แต่ชาวบ้านไม่เชื่อในความถูกต้องและเป็นธรรมของการศึกษาของนักวิชาการ... ชาวบ้านจึงรวมตัวกันทำการวิจัยค้นหาความจริงด้วยตัวของพวกเขาเอง โดยการเข้าไปสนับสนุนของเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ (ชื่อเดิมขององค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต) นักวิชาการเพื่อคนจน และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมเขื่อนปากมูล)

“ขั้นตอนการดำเนินการพัฒนานักวิจัยชุมชนเริ่มจากการรวมกลุ่ม รวมกลุ่มโดยนำคนที่มีปัญหาเดียวกันมารวมกัน แคนนำชุมชนจะมาจากการรวมกลุ่มของคนที่มีปัญหาเดียวกันหรือมีลักษณะคล้ายกันมารวมกลุ่มกัน...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

วิธีการรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ทำได้หลายวิธี เช่น การพูดคุยชักชวน การสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาของชุมชน ยกตัวอย่างภาพความสำเร็จของพื้นที่อื่นเพื่อให้คนในชุมชนเห็นภาพสถานการณ์ของชุมชน และภาพความสำเร็จหากร่วมกันดำเนินการ คนที่มีอุดมการณ์หรือมีความปรารถนาเดียวกันก็จะเข้ามาร่วมกันดำเนินการ

“ก็ไปคุยให้เขาเข้าใจครับ แล้วก็เอาสื่อมาเปิดวิดีโอทัศน์ให้ดู แต่ส่วนใหญ่ก็คุย อาจารย์มหาวิทยาลัยมา ชาวบ้านคนที่มาร่วมก็ลงมาคุย พอชาวบ้านเข้าใจแล้วก็ค่อยเริ่มคุยเรื่องโจทย์ เริ่มลงลึกถึงปัญหา อันนี้ก็คุยต่อ อันนี้ยังไม่ได้โครงการนะ พอคุยเรื่องการวิจัยชัดแล้ว ก็มาคุยเรื่องโจทย์ว่าเราสนใจอยากทำอะไร” (ลงนาม: ชุมชนแพรวพราวแดง)

“กว่าจะรวมคนได้ไม่ใช่เรื่องง่าย ต้องคอยไปตามงานบุญ งานบวช งานศพ ไปเล่าให้เขาฟัง เราก็ชวนพวกคณะกรรมการมาทำก่อน พวกนี้รู้จักกันดีร่วมงานกันมาแล้ว ก็เลยรวมคนมาได้ **18** คน ตั้งเป็นทีมวิจัย” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

จะเห็นได้ว่าการเริ่มต้นด้วยการรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกันมาร่วมกันดำเนินการหรือเริ่มต้นการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน ทำให้เริ่มเกิดพลังการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาโดยคนในชุมชนในเชิงประจักษ์มากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากคนในชุมชนซึ่งเป็นผู้

ที่ประสบปัญหาเป็นผู้เริ่มคิดที่จะแก้ปัญหา การดำเนินการจึงเป็นไปอย่างมีพลังมากกว่าให้บุคคลภายนอกชุมชนที่ไม่ใช่ผู้ประสบปัญหาโดยตรงมาเป็นคนคิดแก้ปัญหา ซึ่งวิธีการรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกันมีหลากหลายวิธี เช่น การพูดคุยให้เห็นความสำคัญของการแก้ปัญหาโดยคนในชุมชน การนำเสนอตัวอย่างพื้นที่ประสบความสำเร็จ การอาศัยนักวิชาการช่วยชี้แจง กระตุ้น และสร้างการมีส่วนร่วม

2) เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ

การเสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพให้แก่ชาวบ้านที่ร่วมขับเคลื่อนการแก้ปัญหาโดยอาศัยกระบวนการวิจัย คือการสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวบ้านว่าเขาคือบุคคลสำคัญที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชนได้ด้วยความสามารถของคนในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านคือผู้รู้และเข้าใจปัญหาของชุมชนตนเองดีที่สุด ดังนั้นวิธีการแก้ปัญหาที่จะประสบความสำเร็จย่อมมาจากความคิดของคนในชุมชนเอง โดยวิธีการสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพให้แก่คนในชุมชนพบว่าส่วนใหญ่ใช้การพูดคุยให้เห็นความสำคัญของการแก้ปัญหาโดยคนในชุมชน รวมถึงการกระตุ้นและสร้างความเชื่อมั่นโดยผู้นำชุมชนหรือผู้นำกลุ่ม

“เราต้องเชื่อก่อนว่าปัญหามันสามารถแก้ได้ คุณต้องเชื่อว่าชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาเองได้ โจทย์หรือปัญหามันมาจากพื้นที่ คำตอบมันก็อยู่ที่นั่นแหละ ขึ้นอยู่กับว่าใครมีวิธีการแก้ปัญหาอย่างไร ต้องทำให้ชาวบ้านเชื่อแบบนี้ก่อน ชาวบ้านทำได้ แก้ได้ ถ้าไม่เชื่อเรื่องนี้ จบไปตั้งแต่แรก ก็ให้คนอื่นเข้ามาทำ รัฐเข้ามาทำ ชาวบ้านไม่ต้องทำอะไร....” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“รวมกลุ่มและพูดคุยเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวบ้านว่าสามารถแก้ปัญหของชุมชนได้”
(วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

“รูปธรรมในการจัดการปัญหาทำให้คนเชื่อมั่นว่าถ้ามันไม่เกิดจากความร่วมมือของชาวบ้าน ปัญหาต่างๆ ก็คงเต็มหมู่บ้านเราอยู่... ที่ผ่านมาชุมชนของเรามันมองอะไรก็ไม่ใช่เรื่องของเรา เราทำไม่ได้ จัดการไม่ได้ รอให้หลวงรอให้คนข้างนอกมาแก้ไข มันแก้ไม่ได้หรอก หลายเรื่องเราสามารถแก้เองได้ ทำได้ดีกว่ารอให้คนอื่นมาแก้ไขอีก...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองกลางดง)

3) ปรับความคิด: งานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก

เมื่อได้คนที่มีอุดมการณ์ร่วมกันและเชื่อมั่นว่าคนในชุมชนคือผู้แก้ปัญหาของชุมชนได้ดีที่สุด สิ่งที่เราควรเสริมสร้างให้เกิดขึ้นอีกประการคือ การปรับความคิดของคนที่จะเป็นนักวิจัยชุมชนให้เห็นว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ชาวบ้านก็สามารถทำวิจัยได้ เนื่องจากที่ผ่านมาแม้กระทั่งในปัจจุบันชาวบ้านก็ยังมีความคิด ความเชื่อว่างานวิจัยหรือการทำวิจัยเป็นเรื่องของนักวิชาการ เป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน ดังนั้นการปรับความคิดของคนที่จะร่วมเป็นนักวิจัยชุมชนให้เห็นว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็น เพราะจะทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองก็สามารถทำวิจัยได้ เป็นวิจัยแบบของชาวบ้าน เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง รวมทั้งเห็นว่างานวิจัยก็คือสิ่งที่ชาวบ้านปฏิบัติในวิถีชีวิต วิธีการปรับความคิดมีหลากหลายแบบ เช่น การชี้แจงเพื่อสร้างความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน การเปรียบเทียบการทำวิจัยคือวิถีชีวิต การเสริมสร้างประสบการณ์จากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยแก้ปัญหา

“สิ่งแรกที่เราต้องเคลียร์คือ ทำยังไงก็ได้ให้ชาวบ้านเคลียร์ความคิด ความเชื่อตรงนี้ก่อนว่างานวิจัยคือการ research เปรียบเทียบงานวิจัย เหมือนคุณเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปูเลี้ยงปลา คุณได้รายได้มา นั่นคืองานวิจัยแล้ว แต่เราคิดว่างานวิจัยคือต้องมีเล่ม ต้องได้รับปริญญา เขามองแบบนี้ ก็ต้องเปลี่ยนทัศนคติอันนี้ก่อน ทำให้เขาเชื่อว่าชาวบ้านก็สามารถทำวิจัยได้ วิจัยเป็นวิถี” (ลงสนาม:

ชุมชนแพรกหนามแดง)

“ต้องทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าก็ทำเองได้ไม่ยาก เมื่อทำเสร็จแล้วความรู้นี้ ก็จะติดตัวเราที่ทำเป็นสมบัติของเราต่อไป” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

1.2.2.2 ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์

จากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบ พบว่าหลังจากที่ปรับในเรื่องของการคิดแล้ว สิ่งสำคัญคือการลงมือปฏิบัติหรือการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ ในขั้นนี้ให้ความสำคัญกับการลงมือปฏิบัติการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของนักวิจัยโดยอาศัยกระบวนการวิจัย ในขั้นนี้ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมวยวัด วิเคราะห์ตนเองหาที่เลี้ยงมาเติมเต็ม และปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม

การพัฒนาโจทย์วิจัย คือการที่นักวิจัยชุมชนร่วมกันคิดประเด็นที่ต้องการแก้ปัญหาหรือพัฒนาที่มาจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง เป็นขั้นตอนที่ค่อนข้างใช้เวลาในการร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ และมาจากข้อมูลหลายส่วนของชุมชน เช่น ความเป็นมาของชุมชน สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น การพัฒนาโจทย์วิจัยจะเป็นสิ่งที่พนักวิจัยชุมชนเดินไปสู่การแก้ปัญหาอย่างตรงประเด็นที่ต้องการ ทั้งนี้พี่เลี้ยงที่เป็นนักวิชาการหรือผู้ที่มีประสบการณ์มาก่อนมีส่วนสำคัญในการกระตุ้นและเสนอแนะการพัฒนาโจทย์วิจัยให้แก่ นักวิจัยชุมชน โดยคำนึงถึงสถานการณ์และบริบทของชุมชน เพื่อให้ได้โจทย์วิจัยที่มีความเหมาะสมกับบริบท และสอดคล้องกับสิ่งที่ต้องการพัฒนา

“พอกุ้ยกันเรื่องโจทย์ว่าเราเอาเรื่องใดเรื่องหนึ่งแต่ให้มันตอบทุกมิติ อันนี้ก็เป็นหน้าที่ของพี่เลี้ยง แล้วที่ต้องมาคุย พี่เลี้ยงก็ต้องมาตั้งคำถามว่าทำไมประเด็นน้ำมันเป็นแบบนี้ โยนประเด็นให้ชวนคิด ตอนแรกเขามาวิจัยประเด็นน้ำมัน วิจัยเรื่องน้ำมัน ก็หาโจทย์อยู่ 2 ปี คุยกันกว่าจะชัด โครงการรูปแบบการจัดการน้ำในลำคลอง ตำบลแพรกหนามแดงควรเป็นอย่างไร” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“เริ่มจากการสำรวจประวัติศาสตร์ชุมชนก่อน ให้รู้ที่บ้านเรามีอะไรบ้างจะได้รู้ว่าเรามีปัญหาอะไร มีจุดเด่นอะไรแล้วค่อยเริ่มทำวิจัย” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

เมื่อได้โจทย์วิจัยแล้ว นักวิจัยชุมชนและพี่เลี้ยงร่วมกันวางแผนการดำเนินการตั้งแต่การสร้างความรู้เข้าใจกับชุมชน การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ และการนำเสนอผล เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ไม่ให้หลงทาง หลงประเด็นในยามที่ต้องลงมือปฏิบัติจริง แต่ทั้งนี้แผนก็สามารถปรับได้ตามสถานการณ์ที่พบระหว่างการดำเนินการ

“พอได้โจทย์แล้วก็เขียนโครงการ พี่เลี้ยงเอาไปปรับ แล้วก็ของประมาณจาก สกว. ในแผน มันมีเวทีแรก การสร้างความเข้าใจ เวทีเก็บข้อมูล ในเวทีเก็บข้อมูลก็มีแตกอีกเป็นเวทีประวัติศาสตร์ เวทีเก็บข้อมูล เวทีวิเคราะห์ข้อมูล และเวทีนำเสนอข้อมูล อะไรอย่างนี้ ก็ประมาณนี้” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“ชาวบ้านไม่เชื่อในความถูกต้องและเป็นธรรมของการศึกษาของนักวิชาการ เพราะที่ผ่านมามีคนศึกษามากจะเข้าข้างคนว่าจ้างเสมอ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันทำการวิจัยค้นหาความจริงด้วยตัวของพวกเขาเอง พัฒนาจิตวิทยิจากพื้นที่ของตนเอง” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

2) เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมรวัด

การลงมือปฏิบัติของการพัฒนานักวิจัยชุมชน พบว่าเริ่มต้นจากการลงมือปฏิบัติตามความรู้ ประสบการณ์ที่มี ตามแผนที่ได้ร่วมกันวางไว้ โดยที่ความรู้ ทักษะต่างๆ สามารถเติมเต็มได้ระหว่างทางการลงมือปฏิบัติ มีเพียงการชี้แจง ทำความเข้าใจในเบื้องต้นให้แก่ นักวิจัยชุมชนก่อนลงพื้นที่ เช่น ทำความเข้าใจเป้าหมายของการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง วิธีการเก็บข้อมูล บทบาทของผู้เก็บข้อมูล ได้แก่ ผู้สัมภาษณ์ ผู้จดบันทึก ผู้อำนวยความสะดวก เป็นต้น เพื่อให้ นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้และเผชิญกับสถานการณ์จริงด้วยตนเองก่อนที่จะให้เครื่องมือและเทคนิคต่างๆ

“เราก็ทำเลย แรกๆ พี่เลี้ยงยังไม่บอกอะไร ตอนเวทีสร้างความเข้าใจ คนทั้ง 2 ฝ่ายไม่ถูกกันอยู่ คนน้ำจืด น้ำเค็ม ที่เขาทะเลาะกันนะ เรื่องประตูระบายน้ำ ทำให้คนไม่มาร่วมประชุม เราก็เชิญคนมาหมดเลย หน่วยงานต่าง ๆ น้ำจืด น้ำเค็ม ที่นี้คนน้ำเค็มเป็นคนหลักในที่วิจัยก็เชิญคนน้ำจืดมา คนน้ำจืดไม่มีใครมาเลย” (ชุมชนแพรกหนามแดง)

หลังจากที่ได้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเองแล้ว นักวิจัยชุมชนจึงมาสรุปและสะท้อนผลการปฏิบัติว่าเป็นอย่างไร โดยมีทั้งการวิเคราะห์ตนเองและทีมเป็นผู้วิเคราะห์ เพื่อสะท้อนให้เห็นจุดที่ควรปรับปรุงว่ามีประเด็นใดบ้าง เพื่อนำไปสู่การเติมเต็มทักษะ ความรู้ที่ต้องการ

“ก็มานั่งคุยกันและเห็นว่าเวทีใหญ่ๆ ที่คนมาเยอะๆ แบบนี้นั้นไม่ได้ผล เขาก็เลยปรับแผนในการลงไปคุยกับชาวบ้านเวทีย่อยๆ นัดแต่ละหมู่ 5 คน 7 คนมานั่งคุย ก็คือเดินสาย ไปนั่งคุยเพื่อสร้างความเข้าใจ ทำให้อันนี้เป็นเวทีที่ง่ายและได้ข้อมูลที่คนเข้าใจมากที่สุด ก็ขึ้นเก้าอี้ ขนน้า ขนกระดานบอร์ดไป ไปนั่งคุย 10 คน 20 คน ก็ล้อมลงคุยได้ต้นไม้ข้างอะไรบ้าง ประมาณ 40 กว่าเวที 40 กว่าครั้ง” (ลงสนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“อันแรกคือให้ลงไปก่อน ลงไปเสร็จแล้วค่อยกลับมาคุยกันว่าเป็นยังไงบ้าง คือแต่ละคนก็จะมี บทบาทอยู่แล้วอย่างจดบันทึก คุณก็ต้องมีบันทึกกลับมาอยู่แล้วว่ามันไปไหน เป็นยังไง มีใคร พูดว่าอะไรบ้าง บันทึกให้หมดเท่าที่บันทึกได้คือลงไปก่อนลองเท่าที่ทำได้แล้วค่อยกลับมาคุยกัน” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

3) วิเคราะห์ตนเอง หาพี่เลี้ยงมาเติมเต็ม

การวิเคราะห์ตนเองและหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็ม จากการศึกษาพบว่า กระบวนการนี้สามารถทำได้ตั้งแต่ก่อนการลงมือปฏิบัติ และหลังปฏิบัติได้สักระยะ เป็นการเสริม ความรู้ ทักษะ เทคนิค วิธีการต่างๆ ให้แก่นักวิจัยชุมชน จากการวิเคราะห์ร่วมกันของนักวิจัยชุมชน ว่าตนเองยังขาดอะไร และต้องการเติมเต็มอะไร จากนั้นการเติมเต็มสามารถทำได้ทั้งการศึกษา เรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ต่างๆ และพี่เลี้ยงเป็นผู้เติมเต็มหรือหาผู้มีความรู้และ ประสบการณ์ในแต่ละประเด็นมาเติมเต็มให้แก่นักวิจัยชุมชน

“พอลงไปแล้วมันจะเห็นตัวเองว่าขาดอะไร..... เฮ้ยเราอยากเติมเรื่องนี้เพราะว่าเราขาดเรื่องนี้ เรา เห็นตัวเองแล้วแหละ ก็รีบเติม หาทีมวิทยากรมาช่วยเติมเรื่องที่เขขาด พี่เลี้ยงเป็นคนช่วยหา แต่ ว่าก่อนหา เราก็มาคุยก่อนว่าขาดอะไร ชวนเขาวิเคราะห์ตัวเอง ต้องถอดตรงนี้ให้ชัดก่อน.....”

(ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“การประชุมกลุ่มเล็กประมาณ 1-2 ครั้ง ระหว่างพี่เลี้ยง และแกนนำชุมชน เพื่อวิเคราะห์ตนเอง การประชุมกลุ่มใหญ่ประมาณ 1 ครั้ง ของคนทั้งชุมชนและพี่เลี้ยง เพื่อปรึกษาหารือสร้างข้อตกลง และเติมเต็มให้นักวิจัย” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

“เมื่อก่อนเราทำไม่เป็น พอรู้ว่าทำไม่เป็นก็ไปอบรมกันที่เกษตร 3 วัน มีทีมพี่เลี้ยงช่วยสอนว่าเรา ต้องทำยังไง พูดกับชาวบ้านยังไง...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

จะเห็นได้ว่าการวิเคราะห์ตนเองและหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็ม นอกจาก จะช่วยให้ นักวิจัยชุมชนเพิ่มเติมทักษะความรู้แล้ว ยังช่วยกระตุ้นและสร้างความมั่นใจให้แก่นักวิจัย ชุมชนว่าตนเองสามารถเรียนรู้และปรับปรุงได้ และจะสามารถทำได้ดีขึ้นเมื่อได้มาเรียนรู้วิธีการ

และเครื่องมือเพิ่มเติม เมื่อได้เติมเต็มสิ่งที่ขาดแล้วก็เกิดความต้องการลงปฏิบัติเพื่อจะได้ทดลองใช้ทักษะ ความรู้ที่ได้เรียนนั่นเอง

4) ปฏิบัติซ้ำ: ทำอย่างมีหลักการและฐานคิด

หลังจากที่ได้เพิ่มเติมทักษะ ความรู้ และเทคนิควิธีการต่างๆ แล้ว นักวิจัยชุมชนจึงได้ลงไปปฏิบัติตามวิธีการที่ได้เรียนรู้อย่างมีหลักการและฐานคิดมากยิ่งขึ้น เช่น มีประเด็นคำถามที่ชัดเจนขึ้น มีเทคนิควิธีการถามเพื่อนำไปสู่คำตอบในประเด็นที่ต้องการ เทคนิคการจดบันทึก เป็นต้น นอกจากนี้ข้อมูลที่จะได้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นการฝึกทักษะและประสบการณ์ให้แก่ นักวิจัยชุมชนอีกด้วย

ทั้งนี้ การลงปฏิบัติซ้ำหากมีพี่เลี้ยงร่วมด้วยเพื่อช่วยสังเกตการณ์และให้คำแนะนำแก่นักวิจัยชุมชนระหว่างการลงปฏิบัติซ้ำ ก็จะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่ นักวิจัยชุมชนมากขึ้น และเมื่อนักวิจัยชุมชนเกิดความมั่นใจแล้วพี่เลี้ยงจึงค่อยๆ ถอนตัวออกจากการร่วมลงพื้นที่เพื่อให้ นักวิจัยชุมชนได้ลงปฏิบัติด้วยตนเองอย่างเต็มศักยภาพ

“อันนี้เราได้รู้ว่าเราไม่รู้อะไรจากที่ได้ทดลองลงไป พอลงไปแล้วไม่ได้เรื่องก็มาเติม พอเติมเสร็จก็ลองลงไปฝึกอีก ลองเอาวิชาที่ได้เรียนมาไปฝึกอีก ที่นี้พี่เลี้ยงต้องช่วยให้บรรยากาศมันโอเค คือลงไปครั้งนี้ต้องสำเร็จ พอสำเร็จปุ๊บเขาก็จะมีกำลังใจ ครั้งหน้าต้องลงอีก.....” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“พอลงเรื่อยๆ ก็เริ่มชินแล้ว พอทำเรื่อยๆ ก็ดีขึ้นๆ ทุกอย่างโอเคแล้ว มันติดตัว เพราะทุกอย่างมันทำมาแล้วหลายๆ ครั้ง เริ่มชำนาญ และเชี่ยวชาญ ทำบ่อยๆ ก็ชำนาญ” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ได้บทเรียนเยอะ คนอื่นก็เปลี่ยนไปเหมือนกันทำหลายๆ ครั้งมันก็ชิน มันทำให้เรารู้สึกเปลี่ยนไป ทำอย่างมีความรู้มากขึ้น กระตือรือร้นมากขึ้น มีความรับผิดชอบมากขึ้น” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบางดงบัง)

1.2.2.3 ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ

กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนขั้นหนึ่งที่สำคัญหลังจากการลงมือปฏิบัติ คือการเรียนรู้การสังเคราะห์ผลจากการปฏิบัติหรือการเก็บข้อมูล และส่งต่อองค์ความรู้หรือข้อมูลนั้นสู่สาธารณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล และนำไปสู่การถ่ายทอด

ความรู้ที่ได้จากการเก็บข้อมูลหรือปฏิบัติการวิจัยไปสู่ผู้อื่น ในขั้นนี้ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด

การร่วมกันคิดและประมวลผลข้อมูลรวบยอด เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการที่นักวิจัยชุมชนได้ลงมือปฏิบัติการวิจัยหรือปฏิบัติการแก้ปัญหาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัย ซึ่งการร่วมกันคิดประมวลผลนี้ พี่เลี้ยงหรือนักวิชาการมีบทบาทสำคัญในการเป็นที่ปรึกษาและกระตุ้นให้เกิดการวิเคราะห์ผล ประมวลผล ตั้งแต่การเรียบเรียงข้อมูล จัดระเบียบข้อมูล คัดแยก วิเคราะห์ จัดกลุ่มจัดประเภทของข้อมูลตามประเด็นที่ได้จากการเก็บข้อมูล เช่น ลักษณะทางกายภาพ สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น เพื่อให้เห็นข้อมูลที่เก็บมาว่าเป็นอย่างไร จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำสู่ประเด็นการแก้ปัญหาที่ต้องการว่าควรแก้ปัญหาอย่างไร จากฐานข้อมูลที่ได้มาจากชุมชน

“พอได้ข้อมูลมาแล้ว ข้อมูลมันเยอะ เราก็ชวนเขามาเรียบเรียงข้อมูล โดยมีพี่เลี้ยงชวนทีมวิจัยมาเรียบเรียง วิเคราะห์ ลองจัดกลุ่ม” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“พี่เลี้ยงชวนทีมวิจัยมาเรียบเรียงข้อมูล ลองแยกเรื่องบริบท เรื่องวิถีชีวิต เรื่องอาชีพ เรื่องน้ำ เรื่องภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อะไรอย่างนี้ พอแยกแล้วจะเห็นข้อมูล ก็ชวนวิเคราะห์เข้าเรื่องน้ำ ว่าควรเป็นแบบไหน เขาก็ชวนกันคิด วิเคราะห์ประเด็น ชาวบ้านเขาก็ช่วยกันออกแบบประเด็นน้ำเป็นบานสวิง พอน้ำมากก็ให้สวิงออก ถ้าไม่สวิงออกน้ำก็จะท่วมนาข้าว พอท่วมนาข้าวก็เปิดออกมาฝั่งน้ำเค็ม มันกระทบไปหมด” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“วิเคราะห์ข้อมูล โดยเชิงปริมาณ ใช้สถิติในการวิเคราะห์ และเชิงคุณภาพ ใช้กระบวนการกลุ่ม”
(วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านกลางดง)

“ตอนเขียนรายงานก็เขียนเอง ชาวบ้านก็เขียนแบบชาวบ้านได้ข้อมูลอะไรมาก็นำเสนอก่อนแล้วพี่เลี้ยงก็มาช่วยปรับอีกที” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

2) นำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ

เมื่อได้ข้อมูลจากการวิเคราะห์ รวมถึงแนวทาง วิธีการแก้ปัญหาหรือวิธีการพัฒนาแล้ว จึงนำข้อมูลเหล่านั้นเผยแพร่สู่สาธารณะ เพื่อให้ชุมชนได้รับรู้และเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลไปพร้อมๆ กันด้วย เพราะคนในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลย่อมรู้ว่าสิ่งที่นำเสนอั้นตรงกับสิ่งที่ชุมชนต้องการหรือไม่

การนำเสนอข้อมูลนอกจากจะเป็นการสะท้อนข้อมูลสู่คนในชุมชนแล้วยังเป็นการสร้างความเข้าใจให้แก่ชุมชนถึงสิ่งที่จะดำเนินการต่อไปด้วย เป็นส่วนสำคัญของการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน เพราะมีข้อมูลที่ตรงกันและเป็นข้อมูลที่มาจากชุมชนเอง รวมถึงยังเป็นการสร้างความเข้าใจให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะเข้ามาเป็นภาคีเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนา เช่น การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการ การให้ความร่วมมือในสิ่งที่เป็นทรัพยากรที่ชุมชนต้องการ และการสนับสนุนด้านบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อมาช่วยเหลือชุมชน เป็นต้น

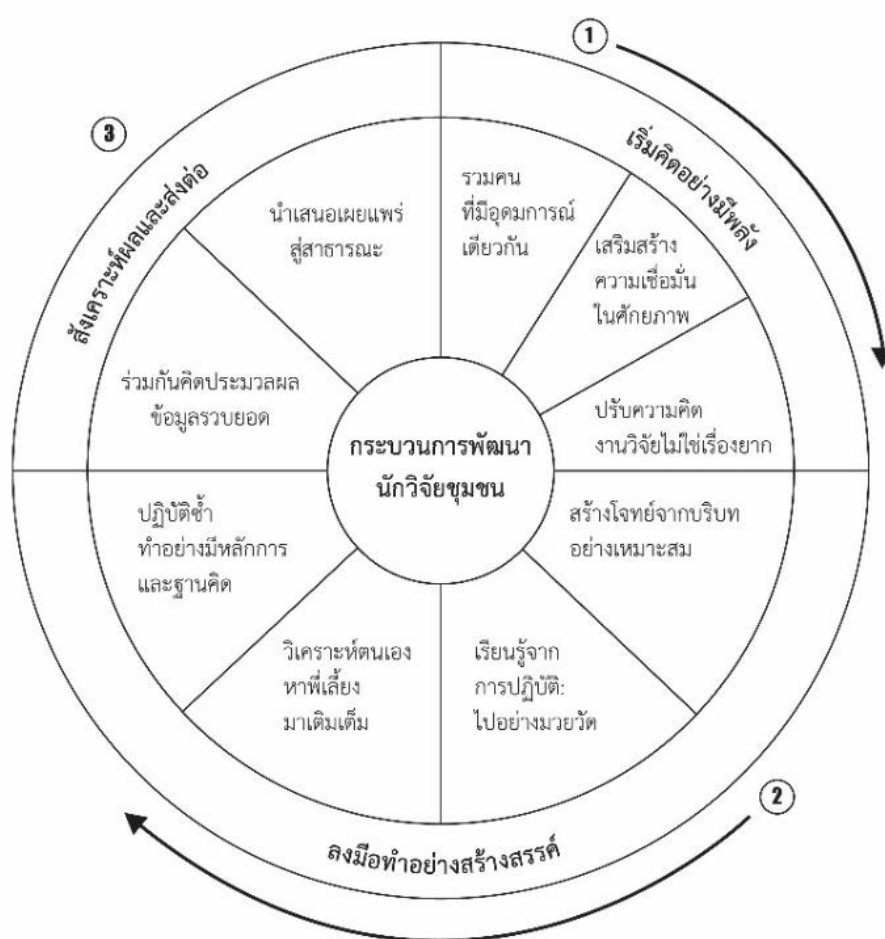
“ก็ลองเอาข้อมูลไปเสนอชาวบ้านว่าเขาโอเคไหม จากข้อมูลที่เราไปคุยๆ มา” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“ไปบ่อยๆ ครับ แล้วก็เอาภาพวาดไปให้เขาดูว่ามันประมาณนี้นะ แล้วก็รอบแรกภาพวาดยังไม่โอเค รอบหลังเลยทำเป็น model ให้เห็นเลย เหมือนของเล่นนะครับ ให้ชาวบ้านเขาดู แล้วก็อธิบาย ชวนคุยว่าประมาณนี้โอเคไหม พอส่วนใหญ่เขาโอเคเราก็เอาภาพวาด โมเดล ไปเสนอหน่วยงาน ทั้ง อบจ. กอมน. หอการค้า เพื่อขอทดลองใช้” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“การจัดกิจกรรมเผยแพร่งานวิจัยไทบ้าน เช่น จัดประชุมในชุมชน จัดนิทรรศการ ให้ตัวแทนชาวบ้านไปพูดในเวทีประชุมของอำเภอหรือจังหวัดหรือในเวทีประชุมทางวิชาการ จัดส่งสื่อที่ผลิตไปยังห้องสมุดโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย สื่อมวลชน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง จัดกิจกรรมเปิดตัวหนังสือวิจัยไทบ้านหรือเปิดตัวผ่านสื่อสารมวลชน การตระเวนแสดงละครหรือลิเกที่แทรกเนื้อหาเกี่ยวกับงานวิจัยที่ทำสำเร็จ เป็นต้น” (ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

จากผลการศึกษาระบบการพัฒนาการวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบทั้งพื้นที่ปฐมนิเทศ และพื้นที่ทุติยภูมิ จะเห็นได้ว่าการพัฒนามีส่วนขั้นที่สำคัญได้แก่ ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ขั้น

การลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ และขึ้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ซึ่งในแต่ละขั้นประกอบด้วย ขั้นตอนต่างๆ ที่ขับเคลื่อนการพัฒนานักวิจัยชุมชนให้สามารถใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหา หรือพัฒนาชุมชนของตนเองได้ โดยคำนึงถึงสถานการณ์และบริบทของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญ โดย กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยสรุปได้ดังภาพประกอบ 9

ภาพประกอบ 9 กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนของพื้นที่ต้นแบบ

1.2.3 ผลจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน

ผลจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน พบผลทั้งในระดับบุคคลและผลระดับชุมชน ผลระดับบุคคล ได้แก่ เกิดความรู้ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ ความรู้สึก และเกิดทักษะ และผลระดับชุมชน ได้แก่ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ และเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.3.1 ผลระดับบุคคล

สิ่งที่สะท้อนจากการศึกษาในพื้นที่จริงและจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้เห็นผลการเปลี่ยนแปลงของนักวิจัยชุมชนในระดับบุคคล ได้แก่ เกิดความรู้ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ ความรู้สึก และเกิดทักษะ ดังได้นำเสนอในแต่ละประเด็นต่อไปนี้

1) เกิดความรู้

จากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบ พบประเด็นด้านความรู้ที่เกิดจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการวิจัย ความรู้องค์ประกอบของการวิจัย และความรู้ด้านการนำกระบวนการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1.1) ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย

ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ของนักวิจัยชุมชน คือ นักวิจัยชุมชนรู้ขั้นตอนการทำวิจัยชุมชน โดยสะท้อนขั้นตอนการทำวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตั้งแต่การคิดค้นหาโจทย์วิจัย เก็บข้อมูล วิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย รวมถึงการคืนข้อมูลสู่สาธารณะ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจในกระบวนการวิจัยของนักวิจัยชุมชนจากการได้เรียนรู้และลงมือปฏิบัติจากการแก้ปัญหาในชุมชนของตนเอง

“สิ่งที่ได้เรียนรู้จากงานวิจัยชาวบ้านคือได้แนวคิด ก็คือกระบวนการมีส่วนร่วม โจทย์ต้องมาจากชุมชน และแผนการทำงาน โดยกระบวนการวิจัยมีหลายอย่าง แต่ต้องเริ่มจากโจทย์วิจัยที่มาจากชุมชน จากนั้นสร้างความเข้าใจ เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ สรุปผล คืนข้อมูลสู่ชุมชน และทดลองแก้ปัญหา.....” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“งานวิจัยก็ต้องมีการลงพื้นที่เก็บข้อมูลถูกไหมคะ ก็จะต้องลงไปทุกตำบล ทุกหมู่บ้าน แล้วก็ตำบลใกล้เคียงเพื่อหาข้อมูล... เราจะไม่สามารถไปคุยกับชาวบ้านได้เลย ถ้าเราไม่มีข้อมูล ซึ่งข้อมูลที่ได้ก็มาจากกระบวนการวิจัย.....” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ทีมเราทำงานด้วยกันให้ทุกคนได้ร่วมกันคิดระดมสมอง มีเรื่องตัดสินใจร่วมกัน ลงมือทำพร้อมกัน
รับผลประโยชน์ด้วยกัน...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

จากการที่นักวิจัยชุมชนสะท้อนความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย ทำให้เห็นว่ากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนส่งผลต่อการพัฒนาด้านความรู้ให้แก่ชาวบ้านที่เป็นนักวิจัย โดยผ่านกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ และสังเคราะห์ผลและส่งต่อ

1.2) รู้ว่าวิจัยใช้แก้ปัญหาได้

จากการสะท้อนผลของชุมชนที่ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน ทำให้เห็นว่าส่งผลให้คนที่เป็มนักวิจัยชุมชนเกิดความรู้ในการนำกระบวนการวิจัยไปใช้ประโยชน์ เป็นการต่อยอดกระบวนการคิดให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาด้านอื่นๆ ต่อไป ทั้งแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน และใช้ในการแก้ปัญหาของบุคคล เช่น นักวิจัยชุมชนรู้ว่าวิจัยนำไปสู่การหาสาเหตุของปัญหา นำไปสู่การวิเคราะห์และหาแนวทางการแก้ปัญหา นำไปสู่การนำเสนอเพื่อขอรับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการ เป็นต้น

“ของเราเกิดจากปัญหาในพื้นที่ที่ชาวบ้านแก้ปัญหากันไม่ได้ แล้วมีปัญหาเกี่ยวกับโรงงานด้วย จึงแก้ไขโดยใช้กระบวนการวิจัยของงานท้องถิ่นนะคะ ก็พัฒนาโจทย์ขึ้นมา ตั้งแต่ปี 43 จนถึง45 กว่าจะได้
โจทย์วิจัยที่ไม่กระทบกับใครนะ” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“พอเรารู้ว่าวิจัยแก้ปัญหาได้ ทีมวิจัยเราก็แตกออกไปเป็นโครงการอื่นๆ โครงการบ้านมั่นคง ใช้กระบวนการวิจัยไปต่อยอดการแก้ปัญหาในพื้นที่ ใช้กระบวนการวิจัยแบบเดียวกันกับการลงพื้นที่เก็บข้อมูล ไปเจอปัญหาความเดือดร้อนโดนไล่ที่.....” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“การวิจัยเป็นการหาแนวทางที่จะมาแก้ปัญหา ช่วยเหลือแก้ไข เราทำนาก็ทำวิจัยได้เช่นกัน เราต้องปฏิบัติไปด้วย เช่น วิจัยเรื่องปุ๋ยทำทำด้วยเปรียบเทียบด้วยว่าแบบไหนดี ก็เป็นวิจัยของเรา”
(วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

จากการที่ชาวบ้านนักวิจัยเห็นว่างานวิสาสามารถแก้ปัญหาก็ได้ ทำให้เกิดการต่อยอดนำงานวิจัยไปใช้แก้ปัญหาและพัฒนาในด้านอื่นๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน

2) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ ความรู้สึก

การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึก เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของนักวิจัยชุมชน ที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิด เปลี่ยนความรู้สึก และนำไปสู่ความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงให้เกิดการปฏิบัติ ดังจะได้นำเสนอต่อไปนี้

2.1) เปลี่ยนความคิด

2.1.1) เชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง

การเป็นนักวิจัยชุมชนของชาวบ้าน ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองว่าชาวบ้านก็สามารถแก้ปัญหของชุมชนได้ ไม่ต้องพึ่งพาทายนอกดังเช่นที่ผ่านมา ทำให้เมื่อชุมชนประสบกับปัญหาต่างๆ หรือมีความต้องการที่จะพัฒนาชุมชน นักวิจัยชุมชนและคนในชุมชนก็พร้อมที่จะร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน และร่วมกันลงมือปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยชุมชนเอง ด้วยฐานความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองว่าสามารถทำได้

“มันทำให้เรามั่นใจมากขึ้นว่าเราทำได้สามารถแก้ปัญหาก็ได้ แล้วก็พอไปทำเรื่องอื่นก็ใช้กระบวนการเดียวกัน ก็ยังทำให้เรามั่นใจมากยิ่งขึ้น” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ให้ความสำคัญและเชื่อมั่นในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเองมากกว่าที่จะรอคอยความช่วยเหลือจากผู้อื่น” (ลงสนาม: ชุมชนบ้านดงบัง)

2.1.2) คิดว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก

นักวิจัยชุมชนเมื่อได้ลงมือปฏิบัติและผ่านกระบวนการคิดบนฐานการทำงานวิจัยชุมชน โดยกระบวนการมีส่วนร่วมแล้ว สิ่งที่เห็นการเปลี่ยนแปลงประการหนึ่งคือ เกิดความคิดที่เปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับงานวิจัย เห็นว่า “งานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก” นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าแต่เดิมมองว่างานวิจัยเป็นเรื่องของนักวิชาการ ของอาจารย์ในมหาวิทยาลัย ชาวบ้านธรรมดาไม่สามารถทำวิจัยได้ แต่เมื่อได้ลองทำงานวิจัย ซึ่งเป็นงานวิจัยที่เป็นการพัฒนาโจทย์มา

จากชุมชน ปัญหาของชุมชน และสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้ ความคิดเรื่องงานวิจัยจึงเปลี่ยนไป มองว่างานวิจัยชาวบ้านก็สามารถทำได้เพราะเป็นงานวิจัยของชุมชน คนที่รู้ดีที่สุดก็คือชาวบ้านในชุมชน

“ความคิดบ้าเปลี่ยนนะ แรกๆ ก็ยากมากกับการที่เราจบแค่ป.4 แล้วต้องมาทำวิจัยแต่เราก็คอดทนจนทำมันสำเร็จ พอทำได้โครงการต่อไปเราก็ใช้กระบวนการแบบเดิม เปลี่ยนเรื่องเราก็ทำได้หมด...”

(ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“พอจบเรื่องน้ำคนกลุ่มเดิมก็ดูแลเรื่องน้ำไป พอเราเปลี่ยนเรื่อง เช่น เรื่องถนน ก็มีคนกลุ่มใหม่เข้ามา โดยเราใช้กระบวนการเดิม พอจบโครงการคนกลุ่มนี้ก็เข้ามาดูแลต่อ งานวิจัยไม่ใช่เรื่องยากสำหรับชาวบ้านอีกต่อไป” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“เก็บข้อมูลสนุก เราวางแผนกันว่าใครสนิทกับบ้านไหนก็ไปเก็บบ้านนั้นบ้านไหนเข้ายากก็ให้คนที่ฝีมือหน่อยเข้าไป คิดว่างานวิจัยไม่ยากเกินความสามารถของเรา...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

2.1.3) คิดอยากแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน

สิ่งที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งจากการเกิดนักวิจัยชุมชน คือคนในชุมชนเกิดความคิดอยากแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน จากปัญหาเรื่องรังที่รบกวนการช่วยเหลือจากภายนอก ก็กลายเป็นคนในชุมชนลุกขึ้นมาแก้ไขด้วยตนเองโดยอาศัยกระบวนการวิจัยเป็นแนวทางในการดำเนินการ ดังนั้นการแก้ปัญหาที่มาจากชุมชนจึงจะเป็นการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน จากโครงการแก้ปัญหาเรื่องเดียว เมื่อทำสำเร็จก็เกิดการขับเคลื่อนเป็นโครงการถัดๆ ไป โจทย์วิจัยเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ปัญหา หรือความต้องการในการพัฒนา

“โครงการที่ 2 พี่เลี้ยงปล่อยแล้ว เรื่องสวัสดิการ อันนี้ไม่ได้เริ่มจากปัญหา เริ่มจากความอยากมากกว่า พี่แมวกับพี่น้องเริ่มเข้ามาตอนโครงการที่ 2 เป็นเรื่องเย็นสบายๆ ไม่ต้องปะทะ เป็นเรื่องสร้างความเข้าใจ” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“เราอยากที่จะแก้ปัญหาคือตอนแรกอย่างแมว พี่น้อง เนี่ยไม่ใช่ทีมแรก แต่เข้าใจกระบวนการใช้วิธี ชี้นิ้วชี้ชี้ชี้ชี้งานวิจัยโดยการที่เขาบอกว่าวันที่ 1 ของทุกเดือนเนี่ย ตรงนี้เป็นกรรมการกลุ่ม ทำ ตั้งแต่ปี 45 เริ่มตั้งแต่งานวิจัยแต่ว่าพวกเรานี้แค่ fighting จะเป็นผู้ขายที่ออกไป work ไปเก็บ ข้อมูลตามที่ต่างๆ” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“การจะเริ่มต้นทำวิจัยนั้นวิจัยทำได้หลายแบบ พอได้มาทำก็ทำให้ยากใช้วิจัยในการแก้ปัญหา ของเรา ซึ่งงานวิจัยชุมชนควรเริ่มจากปัญหาของชุมชน” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

2.1.4) คิดใช้เหตุและผลในการแก้ปัญหา

การใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา เป็นผลจากการฝึกฝนการ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ของนักวิจัยชุมชน นักวิจัยชุมชนเรียนรู้จากการใช้ข้อมูลเพื่อพูดคุย ชี้แจง ถึง ที่มาที่ไปของสาเหตุปัญหาที่เกิดขึ้น มีเหตุและผลในการปฏิบัติหรือการจะกระทำแต่ละอย่าง ไม่ ตัดสินใจโดยใช้ความเห็นชอบจากเสียงส่วนใหญ่โดยไม่มีเหตุผลประกอบการตัดสินใจ ดังเช่น การ ขอความเห็นชอบในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง คนในชุมชนต้องมีการแสดงเหตุผลประกอบความคิดเห็นของ ตนเองเพื่อให้กลุ่มยอมรับ เป็นต้น

“ไม่มีการขอมติในที่ประชุมนะคะเราจะใช้เหตุผลส่วนใหญ่เป็นเกณฑ์จะใช้เหตุผลของเราความคิด ของเราไม่ได้ ถ้าไม่เห็นด้วยเขาก็จะถอนแต่จะไม่มีการยกมือว่าคนนี้เห็นด้วยคนนี้ไม่เห็นด้วยเพราะ จะเป็นการสร้างความแตกแยกให้กับทีม...” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“การทำงานของที่นี่จะเน้นการใช้เหตุผล กรรมการทุกคนจะต้องเปิดใจใช้เหตุผลเป็นหลักไม่มีการ ใช้อารมณ์นะคะ” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“ใช้วิธีสร้างฉันทามติ คือใช้เหตุใช้ผลในการคุยกัน มาพูดคุยทบทวนกันก่อนว่าในรอบเดือนมี ปัญหาอะไร เอามาสังเคราะห์ก่อน ถ้ามีปัญหาเรามองไปที่สาเหตุและเรากำหนดกฎเกณฑ์กติกา ว่าเราจะแก้ไขด้วยเรื่องอะไรบ้าง” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองกลางดง)

จากผลการพัฒนานักวิจัยชุมชนเห็นได้ว่านักวิจัยสะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านกระบวนการคิด ที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน เช่น คิดว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก คิดอยากแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ซึ่งการเปลี่ยนการคิดของชาวบ้านที่เป็นนักวิจัยนี้ทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดพลังในการนำพาการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัย

2.2) เปลี่ยนความรู้สึก

2.2.1) เกิดความรู้สึกที่ดีต่องานวิจัย

นักวิจัยชุมชนเมื่อสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาได้สำเร็จ สิ่งตามมาคือเกิดความรู้สึกที่ดีต่องานวิจัย งานวิจัยไม่ใช่ยาขมสำหรับชาวบ้านอีกต่อไป แต่กลับกลายเป็นสิ่งที่ชาวบ้านใช้เป็นกระบวนการในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหของชุมชน

“งานวิจัยสำหรับพวกเราตอนนี้เป็นเรื่องที่สนุก เราสามารถใช้เพื่อแก้ปัญหาได้ทุกอย่าง เราใช้กระบวนการคิด กระบวนการทำ เราไม่ได้ต้องทำออกมาเป็นวิจัยทุกชิ้น แต่ใช้กระบวนการเขา”

(ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ถ้าเราคิดว่าเราทำได้เราก็ทำได้ แล้วเราก็ได้ความรู้ได้มิตรภาพได้สิ่งดีๆ เพราะการทำเวทีวิจัยเนี่ย ก็จะมีการทำร่วมกันไม่ใช่แค่ในพื้นที่แต่เรามีเครือข่าย รู้จักกันก็เพราะเวทีเครือข่ายนักวิจัย”

(ชุมชนแพรงหนามแดง)

“เมื่อก่อนไม่รู้จักคำว่าวิจัยหรอก ถ้าเป็นนักวิชาการพูดถึงวิจัยก็จะเป็นแบบหนึ่ง แต่สำหรับชาวบ้านชาวไร่ชาวนา เราทำนาก็ทำวิจัยได้เช่นกัน ทำอะไรก็อยากให้ออกในเชิงวิจัย” (วิเคราะห์

เอกสาร: ชุมชนบั้งดงบัง)

2.2.2) รู้สึกเห็นคุณค่าของการวิจัย

สิ่งที่สะท้อนความรู้สึกเห็นคุณค่าของงานวิจัยของนักวิจัยชุมชน คือการใช้กระบวนการวิจัยมาเป็นฐานคิดในการแก้ปัญหของชุมชน เนื่องจากเห็นว่าการวิจัยนั้นมีคุณค่า สามารถใช้ในการแก้ปัญหาได้จริง ภายใต้กระบวนการวิจัยมีข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบของนักวิจัยชุมชน มีการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วม มีการวิเคราะห์ผลจากข้อมูล และเชื่อมโยงไปสู่การวางแผนการแก้ปัญหาที่มาจากข้อมูลที่เป็นสถานการณ์จริงจากบริบท

พื้นที่ จึงทำให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างถูกต้องทาง ดังนั้นชาวบ้านจึงเกิดการเห็นคุณค่าของการวิจัยที่มีกระบวนการที่ช่วยให้แก้ปัญหของชุมชนได้

“พอได้ทำก็ทำให้เห็นว่างานวิจัยมันช่วยแก้ปัญหาที่ยากๆได้นะเพียงแค่เรารู้จักนำมาใช้ เราก็จะเห็นคุณค่างานการทำวิจัย” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“วิจัยเนี่ยมันทำให้เราแก้ปัญหาว่าตอนนี้พื้นที่เรามีปัญหาอะไร แล้วเราก็เอากระบวนการทักษะไปใช้เก็บข้อมูลเอามาแก้ปัญหา...” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“วิจัยทำให้สิ่งที่ทำประสบความสำเร็จ คือมีกินมีใช้ มีเงินให้หลานไปโรงเรียน นอกจากนี้ความเป็นอยู่ก็ดีขึ้น” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

2.2.3) รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

การที่คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัย หรือเป็นทีมวิจัยชุมชน ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน จากการได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน เพื่อแก้ปัญหาชุมชน และการได้เข้าไปคลุกคลีตีโมงระหว่างการเก็บข้อมูล ทำให้ได้เรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนจากเรื่องที่ได้ศึกษา สิ่งที่ไม่เคยรู้เกี่ยวกับชุมชนก็ได้รู้ รู้รากเหง้าของชุมชน และอยากเป็นส่วนหนึ่งในการทำประโยชน์เพื่อชุมชนในฐานะที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน

“เมื่อก่อนผมไม่ได้สนใจงานชุมชนเลย ก็เป็นเด็กวัยรุ่นทั่วไปที่ไปเรียนแล้วก็กลับบ้าน พอพ่อเขาชวนมาทำก็ทำให้เห็นว่าเออชุมชนของเรามีอะไรอะนะ ได้เปิดโลกกว้าง และพอได้มาเป็นพี่เลี้ยงได้ช่วยเหลือให้นักวิจัยชุมชนเขาแก้ปัญหาได้ก็รู้สึกภูมิใจและก็รู้สึกว่าชุมชนเป็นของเราทุกคน เราต้องช่วยกันดูแล” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“มันต้องเริ่มจากปัญหา ก่อน พอเราเข้ามาช่วยกันแก้เราก็รู้สึกว่าก็ทำประโยชน์ให้ชุมชน ก็เป็นส่วนหนึ่งที่มีส่วนร่วมแก้ปัญหานี้ของชุมชน” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

2.2.4) รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้ชุมชน

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการวิจัยชาวบ้านของนักวิจัยชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงจากการแก้ปัญหาได้ ชุมชนกลับมารักใคร่สามัคคี ประสงค์ การเปลี่ยนแปลงจากโครงการพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการวิจัย ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชน ทำให้คนที่ทำงานเพื่อชุมชนหรือนักวิจัยชุมชนเกิดความ ภาคภูมิใจที่ตนเองเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นให้แก่ชุมชน

“ผลการเปลี่ยนแปลงมันเกิดขึ้นจริง พอเราเห็นเราก็อิ่มใจนะ ถึงแม้บางทีมันจะไม่ใช่ว่าพื้นที่เรา พอ เราไปทำเราก็อิ่มใจ เราเห็นการเปลี่ยนแปลงเราก็อิ่มใจกับพื้นที่นั้น...” (ลงนาม: ชุมชนแพรง หนามแดง)

“เรามาทำตรงนี้เห็นการเปลี่ยนแปลง สามารถลดความขัดแย้งในชุมชนได้ดีใจนะ ภูมิใจที่ตัวเองมี ส่วนในการช่วยเหลือชุมชน...” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“มีความภูมิใจ มีศรัทธา แล้วก็จะมีความสุขตลอดเวลา ปัญหาที่มีมาก็จะแก้ไขได้”
(วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

จากการสะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้สึกของนักวิจัยชุมชน จากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ส่งผลให้คนในชุมชนเริ่มเกิดความคิดอยากแก้ปัญหาและ พัฒนาชุมชนของตนเอง เนื่องจากมองเห็นหาทางในการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหา และการแก้ปัญหาที่มาจากหลักฐานเชิงประจักษ์ช่วยให้การดำเนินการต่างๆ ได้รับความเห็นชอบและ ความร่วมมือจากคนในชุมชน ลดความขัดแย้งในชุมชน

2.3) มีความพร้อมในการนำความรู้สู่การปฏิบัติ

2.3.1) พร้อมที่จะเสียสละเวลาเพื่อส่วนรวม

นักวิจัยชุมชนสะท้อนถึงความพร้อมในการนำความรู้สู่การปฏิบัติ ในมิติของความพร้อมที่จะเสียสละเวลาในการทำงานเพื่อส่วนรวม เมื่อมีความรู้ความเข้าใจ ก็เกิด ความคิดอยากแก้ไขปัญหาด้วยกระบวนการวิจัย เมื่อชุมชนส่วนรวมมีปัญหาที่พร้อมที่จะให้การ ช่วยเหลือ หรือประเด็นการพัฒนาก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือและเป็นทีมนำพาให้เกิดการทำงาน เพื่อชุมชน

“เราได้ทำตรงนี้นะ พอได้ใช้กระบวนการวิจัยทำแล้วเราทำเป็น พอเรื่องใหม่เข้ามาก็พร้อมจะเผชิญ และใช้กระบวนการนี้แหละในการเดินเรื่อง” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“แกนนำของชุมชนก็มีความเข้มแข็ง มีความพร้อมเสียสละเพื่อส่วนรวม ปฏิบัติต่อทุกคนเท่าเทียมกัน ให้คำปรึกษาและให้คำแนะนำแก่สมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

2.3.2) พร้อมที่จะรับฟังอย่างใส่ใจ และปรับปรุงให้ดีขึ้น

นักวิจัยชุมชนสะท้อนผลจากการทำงานวิจัยเพื่อชุมชนทำให้เกิดคุณลักษณะที่พร้อมที่จะรับฟังอย่างใส่ใจ และปรับปรุงให้ดีขึ้น จากประสบการณ์ที่ได้ทำวิจัยของนักวิจัยชุมชนทั้งประสบการณ์จากการเรียนรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆ และจากการลงมือปฏิบัติการวิจัย ส่งผลให้นักวิจัยชุมชนสะท้อนการเป็นผู้ฟังที่ดี คือมีความพร้อมที่จะรับฟังอย่างใส่ใจ ทั้งใส่ใจในรายละเอียดจากผู้ให้ข้อมูล และความคิดความรู้สึก รวมถึงมีความพร้อมรับฟังเสียงสะท้อนระหว่างลงมือปฏิบัติและหลังการปฏิบัติทั้งจากเพื่อนนักวิจัย จากพี่เลี้ยง และจากคนในชุมชน

“เวลาไปคุยกับชาวบ้านพอได้ทำเรื่อยๆ เราก็พร้อมจะฟังเขาอย่างตั้งใจและใส่ใจว่าเขาพูดอะไร จับประเด็นให้ได้ และเมื่อเขาเห็นเราใส่ใจชาวบ้านก็อยากจะได้เล่า ครั้งแรกอาจไม่ได้ใส่ใจ พอฝึกบ่อยๆ เราก็พร้อมรับฟังอย่างเข้าใจมากขึ้น” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ลงพื้นที่เสร็จเราก็จะมานั่งคุยกันเพื่อสะท้อนสิ่งที่ทำ ซึ่งต้องเปิดใจนะเวลาพี่เลี้ยงหรือว่าคนที่ไปกับเราบอกจุดที่จะต้องปรับ ก็เอาไปปรับครั้งต่อไปให้ดีขึ้น” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

2.3.3) พร้อมที่จะลงมือทำวิจัยอย่างจริงจัง

ผลจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมที่จะทำวิจัยของนักวิจัยชุมชน โดยนักวิจัยชุมชนเมื่อได้เรียนรู้และมีประสบการณ์แล้ว เห็นว่ากระบวนการวิจัยนำมาซึ่งการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน นักวิจัยชุมชนก็เกิดความพร้อมใช้กระบวนการวิจัยในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ ต่อไป หรือเมื่อชุมชนประสบปัญหา นักวิจัยชุมชนจะสะท้อนวิธีการแก้ไขปัญหาโดยกระบวนการวิจัย

ทำโดยที่ใช้กระบวนการวิจัยนี้แหละ เราเรียนรู้ ไม่ว่าจะอะไรจะเข้ามาเราก็พร้อมที่จะทำนะ”

(ชุมชนแพรทนามแดง) “...กระบวนการแล้วเอาไปปรับใช้

“ต้องแก้ปัญหาด้วยวิจัยนะ วิจัยช่วยแก้ปัญหาของเราได้ เราก็ใช้วิจัยในการแก้ปัญหาเรื่องอื่นถ้ามี
อีกก็พร้อมทำ” (ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

จากการสะท้อนการมีความพร้อมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติของ
นักวิจัยชุมชนทำให้เห็นว่ากระบวนการวิจัยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการแก้ปัญหาและการพัฒนา
อย่างแท้จริง นักวิจัยชุมชนจึงมีความพร้อมที่จะนำกระบวนการวิจัยไปสู่การปฏิบัติเมื่อต้องการ
พัฒนาและแก้ปัญหของชุมชน

3) เกิดทักษะ

การพัฒนานักวิจัยชุมชน สิ่งที่จะสะท้อนผลการพัฒนาได้เป็นอย่างดีเป็น
รูปธรรมคือ ทักษะที่เกิดขึ้นกับนักวิจัยชุมชน เป็นสิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ การเรียนรู้ และการ
ฝึกฝน จนทำให้เกิดความชำนาญและกลายเป็นทักษะที่ติดตัวชาวบ้านที่เป็นนักวิจัย จาก
การศึกษาพื้นที่ต้นแบบพบการเกิดทักษะของนักวิจัยดังนี้

3.1) ทักษะการฟังและจับประเด็น

การฟังและจับประเด็น เป็นทักษะที่ปรากฏหลังจากชาวบ้านใน
ชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้กระบวนการวิจัย เป็นทักษะหนึ่งที่สำคัญในการทำวิจัยชุมชน เนื่องจากต้องมีการ
พูดคุย เก็บข้อมูล ค้นหาปัญหาจากชุมชน การฟังจึงเป็นสิ่งที่ชาวบ้านนักวิจัยได้เรียนรู้จากการ
ทำงานวิจัย อันเกิดจากการเรียนรู้จากพี่เลี้ยง ฝึกฝนการเก็บข้อมูลเพื่อแก้ปัญหาชุมชน

“เมื่อก่อนแรกๆก็ไม่รู้เรื่องอะไร ฟังก็ฟังไปอย่างนั้นจับอะไรไม่ได้เลย มันก็เลยทำให้เราต้องกลับมา
เติมเต็มตัวเองและไปฝึกใหม่ พอฝึกไปเรื่อยๆ ก็เริ่มมีทักษะ เริ่มจับประเด็นและชวนชาวบ้านคุย
ต่อไป” (ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“ฟังแล้วต้องจับประเด็นให้ได้ว่าเขาพูดเรื่องอะไร พวกนี้มันต้องฝึกฟังบ่อยๆ ทักษะต่างๆ เป็นสิ่งที่
ต้องฝึกฝน ทำบ่อยๆก็ทำเอง” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

3.2) ทักษะการตั้งคำถาม

นักวิจัยชุมชนสะท้อนการมีทักษะการตั้งคำถามจากการได้ฝึกฝนการทำงานวิจัยชุมชน ทั้งทักษะที่ได้เรียนรู้จากพี่เลี้ยงและทักษะจากภาคสนาม ทำให้นักวิจัยถามเป็นและได้ข้อมูลที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ มีเทคนิคการถามเพิ่มขึ้น เช่น การรู้จักวิธีการตั้งคำถาม การสร้างสัมพันธภาพ รู้จักการระล่อมถาม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ต้องการ ไม่นำประเด็นความขัดแย้งมาเป็นประเด็นในการพูดคุย

“ถามนี่ก็ต้องถามระล่อมนะ ต้องมีวิธีการถาม ไม่เอาเรื่องความขัดแย้งเข้าไปถามเพราะถ้าเอาเข้าไปนี่จบเลย ชาวบ้านไม่คุยด้วยเพราะเขาก็ไม่อยากจะตอบ แต่เราต้องถามเรื่องความเป็นอยู่ เช่น เมื่อก่อนคนแถวนี้อยู่ยังไง มีชีวิตเป็นยังไง เขาก็จะอยากเล่าละ” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“เขาก็ต้องเก็บข้อมูลจากชาวบ้าน เก็บจากพวกเรานี้แหละ เพราะว่าพวกเราอยู่ในบ้านของพวกเรา เราจะมี ถ้าอาจารย์เขาชี้แนะเรา เราก็ปฏิบัติตาม เราก็คิดของเราเองว่าเราจะลงไปถามข้อมูลคน นั้นคนนี้ ตั้งแต่สมัยไหน ทำอะไรมา” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“เริ่มคำถามอันเครื่องด้วยการถามถึงเรื่องที่กำลังอยู่ในความสนใจหรือพูดคุยในเรื่องที่ผู้ให้ สัมภาษณ์กำลังทำอยู่ ก็เป็นทักษะอย่างหนึ่งในการถาม” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

3.3) ทักษะการอ่าน

การอ่านเป็นอีกทักษะหนึ่งที่นักวิจัยชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าเกิดขึ้นจากการที่ได้ฝึกฝนการทำงานวิจัยชุมชน ในแต่ละประเด็นที่นักวิจัยชุมชนทำวิจัย ก่อนที่จะไปคุยกับชาวบ้านหรือนำเสนอประเด็นต่อทีมวิจัย หรือแม้แต่การคิดโจทย์วิจัย สิ่งหนึ่งที่นักวิจัยชุมชนต้องทำคือการหาข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นที่ต้องการศึกษาจากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น อินเทอร์เน็ต เอกสารหลักฐานในชุมชน เป็นต้น ทำให้นักวิจัยชุมชนได้ฝึกทักษะการอ่าน อ่านแล้วจับประเด็น อ่านอย่างมีหลักการ เพื่อนำสิ่งที่ได้อ่าน ได้ศึกษานั้นมาเป็นข้อมูลในการนำเสนอและพูดคุยต่อไป

“ก่อนที่จะคุยกับชาวบ้านเราต้องมีข้อมูลก่อนบางส่วนจะได้มีประเด็นไปคุยกับเขา ข้อมูล บางอย่างก็ต้องหาต้องอ่าน อย่างเรื่องการจัดสวัสดิการเราก็ต้องอ่านไปมันก็ได้ฝึกการอ่านด้วย”

(ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“การอ่านก็จำเป็น เพราะก็ทำให้มีข้อมูลเพิ่มเติม บางครั้งต้องหาข้อมูลเพิ่มเติมจากที่อื่น ก็ต้องไปอ่าน”
(ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

3.4) ทักษะการเขียน

การเขียนเป็นอีกทักษะประการสำคัญที่เป็นสิ่งที่ติดตัวนักวิจัยชุมชน จากชาวบ้านที่ประกอบอาชีพทั่วไป ไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับเขียนเอกสารลับต้องมาเขียนโครงการวิจัย เขียนข้อมูลจากการเก็บข้อมูลชุมชน เขียนผลการศึกษาชุมชน และเขียนรายงานการวิจัย ซึ่งเป็นสิ่งที่นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้ ฝึกฝน จนกระทั่งสามารถมีทักษะการเขียนที่ติดตัวได้

“พวกทักษะมันฝึกกันได้ระหว่างทาง เติบโตกันได้ตลอด อย่างเขียนนี่ผมก็ฝึกจากการเขียนโครงการนี้แหละ พี่เลี้ยงเขาก็คอยช่วย เราทำไปเขาก็ช่วยแก้ไข” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“แล้วทักษะสำคัญของนักวิจัยคือว่า สุ จิ ปุริ ไปไหนก็พกกระดาษพกปากกา ชีดเส้นได้ พัง ทำไมธรรมชาติให้หมาสองข้างมากกว่าปาก พังให้มากกว่าพูด พังเสร็จแล้วคิด อ่านเก็บข้อมูล เก็บไว้ในตัว เขียนก็คือสื่อสารออกไป สิ่งสำคัญคือนักวิจัยที่ฝึกมาจะมีแบบนี้” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“ได้ฝึกการเขียน เขียนบรรยายเล่าเรื่อง แผนโครงการก็ต้องเรียน ก็มีตัวอย่างมาให้ฝึก”
(วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

3.5) ทักษะการสื่อสาร ถ่ายทอด

จากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนสะท้อนให้เห็นการมีทักษะการสื่อสารและการถ่ายทอดของนักวิจัยชุมชน จากที่สื่อสารด้วยความไม่มั่นใจ ไม่สามารถจับประเด็นและสื่อสารต่อได้หลังจากที่ได้ฝึกฝนบ่อยๆ ทำซ้ำๆ ก็สามารถสื่อสารได้อย่างเข้าใจ สะท้อนจากการที่นักวิจัยชุมชนสามารถสื่อสารข้อมูลทั้งการเก็บข้อมูล และการส่งต่อข้อมูลไปยังคนในชุมชน หรือหน่วยงานที่ต้องทำการติดต่อได้ นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์การสื่อสารและการ

ถ่ายทอดของตนเองเพื่อการปรับปรุงให้ดีขึ้น ทั้งนี้เทคนิคการสื่อสารของนักวิจัยชุมชนมีทั้งการสื่อสารถ่ายทอดด้วยวาจา การสื่อสารโดยใช้ภาพวาด ใช้แบบจำลอง

“ทำซ้ำๆ พูดซ้ำๆ ก็ได้เองพูดได้ นำเสนอได้ แรกๆอาจพูดไม่ได้เลยก็ไปทำอย่างอื่นก่อนดูเพื่อนก่อน พอเริ่มมั่นใจก็เริ่มฝึกพูดฝึกถาม แล้วก็กลับมาวิเคราะห์ตัวเอง ตรงไหนที่ทำเองไม่ได้ก็ให้พี่เลี้ยงเขา มาช่วยฝึกให้” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“พอเราได้ข้อมูลแล้วก็มีช่วงที่ต้องคืนข้อมูล ก็เอาภาพวาดไปให้เขาดูว่ามันประมาณนี้นะ แล้วก็รอบแรกภาพวาดยังไม่โอเค รอบหลังเลยทำเป็น model ให้เห็นเลย เหมือนของเล่นนะครับ ให้ชาวบ้านเขาดู แล้วก็อธิบาย ชวนคุยว่าประมาณนี้โอเคไหม พอส่วนใหญ่เขาโอเคเราก็เอาภาพวาดโมเดล ไปเสนอหน่วยงานทั้ง อบจ. กอธรมน. หอการค้า เพื่อขอทดลองใช้ ยกบานเก่าออกแล้วใส่บานใหม่ไป” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“พูดมีลำดับ มีหลักการมากขึ้น ได้ฝึกการนำเสนอก็ทำให้พูดเป็นนำเสนอเป็น ทำแล้วก็ต้องมีการนำเสนอ” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

“แต่ก่อนก็พูดเก่งอย่างนี้แหละ แต่จะเป็นประเภทพูดมากไม่ค่อยได้สาระ พอมาทำวิจัยก็เป็นระบบมากขึ้น ระวังอารมณ์มากขึ้น เวลาทำกลุ่มสัจจะก็สามารถอธิบายให้สมาชิกเข้าใจขึ้นด้วย” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

การเปลี่ยนแปลงด้านทักษะต่างๆ จากการสะท้อนของนักวิจัยชุมชนทำให้เห็นว่า กระบวนการวิจัยนอกจากแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนแล้ว ยังเป็นการพัฒนาคนให้มีทักษะต่างๆ ที่พร้อมจะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

1.2.3.2 ผลระดับชุมชน

ผลการเปลี่ยนแปลงระดับชุมชน จากการศึกษาพบการเปลี่ยนแปลงใน 3 มิติ คือ การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีขึ้น วิถีชีวิตเข้มแข็ง คนในชุมชนมีส่วนร่วมในงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม

1.1) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีขึ้น

เมื่อปัญหาของชุมชนได้รับการแก้ไขอย่างตรงประเด็น และสามารถแก้ไขได้อย่างยั่งยืน ประกอบกับข้อมูลที่ได้รับการสื่อสารจากผลการวิจัยช่วยสร้างความเข้าใจที่ตรงกันให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน ปัญหาความไม่เข้าใจที่เกิดจากการประเด็นปัญหาเหล่านั้นก็ได้รับความคลี่คลายให้เบาบางลง ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีขึ้น ประกอบกับการได้รู้ประวัติศาสตร์ของชุมชน ได้บอกเล่า รับฟัง ความเป็นพี่น้องที่มีรากฐานเดียวกันเป็นจุดหนึ่งที่ยึดเหนี่ยวความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้กลับมาเริ่มดีขึ้น

“ก็กลายเป็นว่าพอทั้งสองฝั่งรู้ปัญหาของกันแล้ว มีการพูดคุยเห็นอกเห็นใจกัน ก็เกิดมิตรภาพ ความสัมพันธ์กัน ฝั่งไหนก็ปรับเปลี่ยนวิธีการเพาะปลูกจากใช้ยาฆ่าแมลง ใช้สารเคมีก็จะเป็นนาข้าวปลอดสาร” (ลงสนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“สิ่งที่เป็นความสำเร็จบ้างดูจากที่หมู่บ้านเรามีกิจกรรมเยอะ ที่ชอบมากคือมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน คนช่วยเหลือเอื้ออาทร และฟื้นฟูความสัมพันธ์ เอื้อเพื่อเอื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน” (วิเคราะห์ เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

1.2) วิถีชีวิตเข้มแข็ง

นักวิจัยชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยฟื้นฟูและนำพาการกลับมาของวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง กระบวนการวิจัยนอกจากจะช่วยแก้ปัญหาที่เรื้อรังมายาวนาน ยังทำให้คนในชุมชนรู้จักตัวตนและรากเหง้าของตนเอง จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลชุมชนในทุกมิติ การแก้ปัญหาจึงเป็นการผสมผสานข้อมูลจากหลากหลายมิติเพื่อการแก้ไขวัฒนธรรมที่เคยเลือนหายหรือกำลังจะหายไปถูกบอกเล่า ถ่ายทอด และเป็นข้อมูลของนักวิจัย

ชุมชน เช่น วิถีชีวิต วัฒนธรรมการกิน ประเพณีสำคัญต่างๆ เป็นต้น เมื่อมีการบอกเล่า รับรู้ ก็เกิด การส่งต่อและฟื้นฟู ทำให้วัฒนธรรมชุมชนกลับมาและเกิดความเข้มแข็ง

“อันนั้นก็คือที่ที่เราได้จากการฟื้นฟูการวิจัยอาหารพื้นถิ่น ไอ้ผักที่ชาวบ้านกินกันอะคะแต่เราไม่รู้เขา ก็เลยเอามาทำเป็นเมนู มาทำเป็นเมนูของร้านไปเลยอะคะ อย่างยำยอดหนามอะไรพวกนี้ มัน ก็เป็นส่วนหนึ่งที่แตกยอดจากงานวิจัย อะคะต่อยอดขึ้นมา” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ได้มีการจัดกิจกรรมให้เยาวชนเข้ามาร่วมทำงานของชุมชน เพื่อจะได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีชีวิตของ ผู้ใหญ่ในชุมชน และเป็นการสืบเนื่องเจตนารมณ์ ความคิด ความเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชน วิถีชีวิต แบบเดิมก็กลับมา” (ลงนาม: ชุมชนบ้านสามขา)

1.3) คนในชุมชนมีส่วนร่วมในงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น

นักวิจัยชุมชนเป็นผู้เชื่อมประสานให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในงาน เพื่อชุมชนมากขึ้น จากเมื่อก่อนที่ยังไม่ก่อเกิดการทำงานวิจัยชุมชนโดยคนในชุมชน การแก้ปัญหา ของชุมชนเป็นหน้าที่ของหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชน แต่เมื่อเริ่มมีการขับเคลื่อนการแก้ปัญหา โดยคนในชุมชน และการสร้างความเข้าใจแก่คนในชุมชนจากการพูดคุยของนักวิจัยชุมชน ทำให้ คนในชุมชนเกิดความเข้าใจและให้ความร่วมมือในการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน และใน ระหว่างทางสามารถที่จะสร้างนักวิจัยชุมชนได้เพิ่มขึ้นจากผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จนทำให้ ชาวบ้านหลายคนมีความต้องการและเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาในฐานะ นักวิจัยชุมชน หรือบางคนมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมกิจกรรมพัฒนาชุมชน

“ผลการเปลี่ยนแปลงมันเกิดขึ้นจริง ถึงแม้ว่าบางทีจะไม่ใช่ว่าพื้นที่เรา พอเราไปทำและชาวบ้านเขาให้ ความร่วมมือเราก็ภูมิใจนะ... เวลาเราจะทำอะไรก็ได้รับความร่วมมือ เราไม่ต้องไปเริ่มต้นจาก กระบวนการใหม่ทั้งหมดแล้ว รู้จริตกันแล้ว ก็เข้าไปคุยก็เข้าใจ” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“พอชาวบ้านเขาเข้าใจจุดมุ่งหมายที่แท้จริงและเราก็อธิบายให้ฟังถึงการนำวิจัยมาใช้ในการ แก้ปัญหา เขาเห็นว่ามันสำเร็จก็ให้ความร่วมมือ ที่นี้ทำอะไรก็ได้รับความมือหมด มันก็ง่ายแล้ว...”

(วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองกลางดง)

2) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ

การแก้ปัญหาของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน ส่วนหนึ่งได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจของชุมชนอีกด้วย เป็นเศรษฐกิจที่เกิดจากผลการขับเคลื่อนของคนในชุมชน ทำให้เกิดรายได้ในชุมชน ระบบเศรษฐกิจของชุมชนกลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น คนในชุมชนสามารถประกอบอาชีพในชุมชนได้มากขึ้น เกิดธุรกิจชุมชน เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน สมาชิกในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

“พอมันแก้ปัญหาได้คนก็กลับมาอยู่ในชุมชนมากขึ้น เพราะมันสามารถประกอบอาชีพได้”

(ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ป่าทองคำก็เหมือนกันครอบครัวดี อาชีพดี รายได้เพิ่ม ตอนนี้ครอบครัวน้ำแมวเขาก็ขายปู

ออนไลน์ ปลุกผักไฮโดรโปนิคขาย งานประจำเป็นธุรการโรงเรียน” (ลงสนาม: ชุมชน

แพรงหนามแดง)

“สิ่งที่ประสบความสำเร็จคือ มีกินมีใช้ มีเงินให้หลานไปโรงเรียน นอกจากนี้ความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มี

เงินเก็บ เพราะพ่อค้าเข้าถึงตัวเราเอง...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

“พิจารณาจากจำนวนสมาชิกในชุมชนที่มีการก้น้อยลง มีพฤติกรรมลด ละ เลิกสิ่งที่ไม่ดี สมาชิกใน

ชุมชนมีชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชนดีขึ้น ” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

3) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม

นักวิจัยชุมชนมีส่วนช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน จากข้อมูลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลในทุกมิติ ส่วนหนึ่งทำให้เห็นภาพรวมของสภาพแวดล้อมของชุมชน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนำมาสู่การแก้ปัญหาพร้อมๆ กับการฟื้นฟู อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย เช่น ปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของชุมชน ชาวบ้านก็ร่วมกันฟื้นฟู เป็นต้น

“การเก็บข้อมูลชุมชน ทำให้เห็นว่าเมื่อก่อนนี้สิ่งแวดล้อมบ้านเราเป็นยังไง ตอนนี้อยู่ไกลไปมาก แค่นี้ เราก็มาช่วยกันฟื้นฟู ทำให้เขาเห็นว่าถ้าสิ่งแวดล้อมดีคุณภาพชีวิตเราก็ดีไปด้วย เมื่อก่อน เคยเก็บผักริมรั้วข้างทางกินได้ ตอนนี้สิ่งเหล่านั้นมันหายไปไหนเราก็ช่วยกันตรงนี้...” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

1.2.4 ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ

จากการศึกษาต้นแบบการพัฒนาวิจัยชุมชน ทำให้เห็นถึงปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้ประสบความสำเร็จใน 2 มิติ ได้แก่ ปัจจัยเงื่อนไขด้านบุคคล และปัจจัยเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อม ดังได้นำเสนอต่อไปนี้

1.2.4.1 ปัจจัยเงื่อนไขด้านบุคคล

1) มีนักวิจัยชุมชนผู้ร่วมอุดมการณ์

ก่อนที่จะเกิดการขับเคลื่อนใดๆ ในชุมชน สิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดขึ้นได้นั้นคือคนที่จะนำพาการขับเคลื่อนนั้น ซึ่งไม่ได้มาจากการคัดเลือกโดยภาครัฐหรือผู้นำชุมชนเป็นคนเลือก แต่มาจากคนที่มีอุดมการณ์เดียวกันเข้ามาริเริ่มร่วมกัน เมื่อมีอุดมการณ์ร่วมกันแล้วจึงนำมาซึ่งการดำเนินการอื่นๆ ต่ออย่างมีพลัง

“เราทำคนเดียวไม่ได้ ก็ต้องรวมคนที่เข้ามาทำร่วมกับเรา คือคนที่มีความคิดที่จะแก้ปัญหา ก็คือคนที่เจอปัญหานี้แหละ เราก็มองแล้วก็ชวนเขาเข้ามา” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ผมเข้ามาตรงนี้นั้นก็มาจากใจที่เราอยากทำให้ชีวิตดีขึ้น ทั้งของเรา ของคนในชุมชนเราถึงเข้ามาทำตรงนี้...” (วิเคราะห์เอกสาร: บ้านหนองกลางดง)

2) มีพี่เลี้ยงมาหนุนเสริม

พี่เลี้ยง เป็นปัจจัยเงื่อนไขด้านบุคคลที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เกิดนักวิจัยชุมชน เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ช่วยนำทางให้แก่ นักวิจัยชุมชนในช่วงของการเริ่มต้น และประคับประคองในยามที่นักวิจัยชุมชนต้องการความช่วยเหลือ บทบาทของพี่เลี้ยงมีหลายประการ ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และบริบทของพื้นที่ที่ดำเนินการ แต่ทั้งนี้สุดท้ายพี่เลี้ยงต้องค่อยๆ ถอนบทบาทของตนเองลงเพื่อให้ นักวิจัยชุมชนสามารถเดินต่อไปได้ด้วยตนเองและกลุ่ม แต่การถอนตน

อกจากบทบาทนั้น ต้องค่อยๆ ทำทีละส่วนและคอยให้ความช่วยเหลือและเป็นที่ปรึกษาแก่นักวิจัย ชุมชนอยู่ห่างๆ

“พี่เลี้ยงนี้สำคัญนะเขาพาเราเริ่ม พาเราเดินไปตามกระบวนการ แต่ตอนทำเราเป็นคนลงมือทำเอง ...” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“พบกันครึ่งทาง นักวิชาการพี่เลี้ยงก็จะมาช่วยปรับแบบสอบถาม มันยากเกินไปไหม ลึกเกินไปไหม ชาวบ้านจะเข้าใจไหม ก็มาช่วยกันดู...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

3) มีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน

สมาชิกในชุมชน เป็นอีกปัจจัยเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จ การได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนทำให้การขับเคลื่อนกระบวนการวิจัยสามารถดำเนินต่อไปได้ โดยบทบาทของสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ร่วมมือในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ร่วมให้ข้อมูลร่วมสะท้อนผลการแก้ปัญหาหรือพัฒนา และหากสมาชิกในชุมชนมีความพร้อมก็อาจเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในทีมนักวิจัยชุมชน เป็นการส่งต่อบทบาทของนักวิจัยชุมชนให้ขยายวงกว้างขึ้นด้วย ทั้งนี้ การได้มาซึ่งความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชนมาจากหลายส่วนด้วยกัน เช่น การสร้างความเข้าใจให้แก่สมาชิกในชุมชน การฉายภาพความสำเร็จของการแก้ปัญหาชุมชนด้วยกระบวนการวิจัยให้แก่สมาชิกในชุมชนได้เห็น และการคืนข้อมูลของชุมชนให้แก่สมาชิกในชุมชนได้รับทราบสถานการณ์ว่าเป็นอย่างไร เกิดอะไรขึ้นบ้างในชุมชน และแนวทางการแก้ปัญหาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจะเป็นอย่างไร

“ครั้งแรกเราจัดประชุมเวทีใหญ่ เชิญหน่วยงานเชิญชาวบ้านจากทั้งสองฝั่งมา แต่ปรากฏว่าคนที่มาคือหน่วยงานราชการ ฝั่งน้ำเค็มเป็นคนจัด ฝั่งน้ำจืดก็ไม่มาร่วม... ชาวบ้านในชุมชนมีความสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการ...” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“ปัญหาเป็นของชุมชนคนในชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการแก้ ดังนั้นความร่วมมือของชาวบ้านจึงสำคัญ ตั้งแต่การเก็บข้อมูล การลงมือแก้ปัญหา...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองกลางดง)

“สำหรับความสำเร็จในการแก้ปัญหาในชุมชนของชาวบ้านหมู่บ้านดงบังเกิดจากการที่ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในชุมชน ชาวบ้านได้มาคุยกันมากขึ้น...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

1.2.4.2 ปัจจัยเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อม

1) มีพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นเงื่อนไขด้านสิ่งแวดล้อมสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือการแก้ปัญหาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยประสบผลสำเร็จ โดยพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้นี้ ทั้งพื้นที่สำหรับนักวิจัยชุมชนด้วยกันเองในการแลกเปลี่ยน และเตรียมการดำเนินการวิจัย และพื้นที่สำหรับนักวิจัยชุมชนกับชาวบ้าน สำหรับการแลกเปลี่ยน การทำกิจกรรม และการเก็บข้อมูลต่างๆ ซึ่งพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัย ผู้ร่วมวิจัย ชาวบ้านหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้และแสดงความคิดเห็นได้อย่างมีอิสระทางความคิด มีความสะดวกทั้งการเดินทาง ระยะเวลา และรู้สึกสบายใจของผู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้

“อย่างเราจะประชุมกัน คุยกันบางทีก็ไปนั่งใต้ต้นไม้ บางทีก็ใช้ที่นี้แหละเป็นพื้นที่พูดคุยแลกเปลี่ยนกัน แล้วแต่ว่าขณะนั้นสะดวกที่ไหน” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“เวลาเราเก็บข้อมูลเสร็จเราก็จะมานั่งคุยกัน ถอดบทเรียนกันว่าเป็นยังไง โดยเรามีพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำ... สถานที่ส่วนใหญ่ก็เป็นที่นี่แหละเพราะเดินทางสะดวก และก็เป็นที่นี่ของเรา” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

2) การสนับสนุนด้านงบประมาณจากแหล่งทุน

งบประมาณก็เป็นปัจจัยเงื่อนไขหนึ่งที่ช่วยให้กระบวนการวิจัยประสบความสำเร็จ เป็นงบประมาณสำหรับเอื้อต่อการดำเนินกิจกรรม เช่น การจัดประชุม ซื้อวัสดุที่จำเป็นในการทำกิจกรรม และยังเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงศักยภาพของนักวิจัยชุมชนถึงความพยายามและความสามารถในการหางบประมาณมาสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่มได้ งบประมาณนั้นอาจมาจากทั้งภาครัฐ และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมของชุมชน

“งบเราก็สำคัญ เราของบมาเพื่อการดำเนินงานของกลุ่ม เช่น ค่าเดินทาง ค่าจัดเลี้ยง ค่าจัดประชุม มันก็มีส่วนทำให้งานเราเดินไปได้” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

“การมีงบประมาณสนับสนุนเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การทำงานของเราค่อยๆดีขึ้น มันก็สำคัญนะ ถ้าได้รับงบสนับสนุน” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

“การทำวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการด้วยตัวชาวบ้านเอง โดยมีหน่วยงานคอยให้การสนับสนุนทั้งในส่วนของงบประมาณ และเทคนิค เพื่อให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองอ้อ)

3) มีทุนเสริมด้านองค์ความรู้จากภาควิชาการ

การหนุนเสริมด้านองค์ความรู้แก่นักวิจัยชุมชนเป็นสิ่งที่จำเป็นในการเสริมสร้างความสำเร็จในการพัฒนานักวิจัยชุมชน ทั้งนี้การหนุนอาจมาจากทั้งการหนุนเสริมของพี่เลี้ยง และองค์กรหน่วยงานอื่นๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของนักวิจัยชุมชน ทั้งในลักษณะของการหนุนเสริมด้านความรู้ ทักษะ เทคนิค วิธีการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย และการหนุนเสริมด้านทรัพยากรที่นำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของนักวิจัย เช่น การสนับสนุนสถานที่ในการฝึกอบรมนักวิจัย การสนับสนุนอุปกรณ์ที่จำเป็นสำหรับการฝึกทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชน เป็นต้น แต่ทั้งนี้การหนุนเสริมด้านการเสริมสร้างศักยภาพต้องอยู่ภายใต้การวิเคราะห์และสะท้อนตนเองของนักวิจัยชุมชนว่ามีความต้องการหนุนเสริมในเรื่องอะไร เพื่อให้เป็นการเสริมสร้างศักยภาพที่แท้จริงของนักวิจัยชุมชน

“การแก้ปัญหาในชุมชนบ้านดงบังยังมีหลายภาคส่วนเข้ามาร่วมกันแก้ อาทิเช่น อาจารย์ นักวิชาการ หมอ เกษตรตำบล เกษตรอำเภอ เกษตรจังหวัด สนับสนุนส่งเสริมด้านความรู้ต่างๆ โดยเชื่อมโยงความรู้เดิมกับความรู้สากล...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านหนองกลางดง)

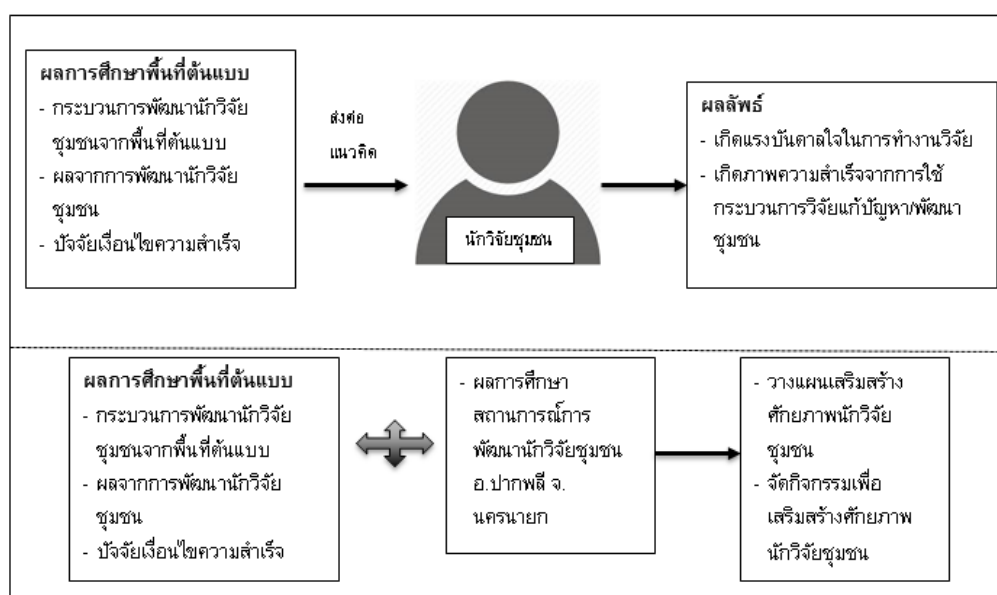
“พี่เลี้ยงโครงการเนี่ยก็พาไปดูเรื่องแนวทางการจัดการกลุ่มสัจจะของพระอาจารย์สุทินที่จังหวัดตราดวัดไผ่ล้อมแล้วใช้จังหวัดตาก แล้วนำมาจัดการโดยใช้การรวมชาวบ้านใช้ชาวบ้านนะคะใช้เงินนะคะเป็นการออม การออมเงินเพื่อปล่อยกู้โดยชาวบ้านเอง” (ลงนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

1.2.5 ผลจากการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชนสู่การเสริมสร้าง ศักยภาพนักวิจัยชุมชน

จากผลการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยได้นำไปสู่การเสริมสร้าง ศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ดังนี้

ผลจากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบทั้งพื้นที่ปฐมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิ ในประเด็น ของกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน และปัจจัยเงื่อนไข ความสำเร็จจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยนำมาส่งต่อยังนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยการฉายภาพความสำเร็จจากพื้นที่ต้นแบบแก่นักวิจัยชุมชนก่อนเริ่มวางแผนการดำเนินกิจกรรมการพัฒนานักวิจัยชุมชน เพื่อกระตุ้นให้นักวิจัยชุมชนเห็นภาพความสำเร็จ ของการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน และเกิดแรงบันดาลใจในการนำ กระบวนการวิจัยมาใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนของตนเอง

นอกจากนี้ ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยยังได้นำผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบมาเป็น ส่วนหนึ่งในการวางแผนการพัฒนานักวิจัยชุมชน โดยวางแผนร่วมกับผลการศึกษาสถานการณ์ การสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน อย่างสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก และนำไปสู่กิจกรรมการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน นำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ดังภาพประกอบ 10

ภาพประกอบ 10 ผลจากการศึกษาต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชนสู่การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ส่วนที่ 2 ผลการสังเคราะห์และพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ตอนที่ 2.1 บริบทพื้นที่และผู้ร่วมวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่ในการศึกษาคือ อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก อันเป็นพื้นที่ที่มีชาวบ้านผู้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการวิจัยชุมชน การนำเสนอบริบทพื้นที่และผู้ร่วมวิจัย ผู้วิจัยจึงได้ฉายภาพให้เห็นพื้นที่ที่ดำเนินการในอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งมี 2 พื้นที่หลัก คือตำบลเกาะหวาย และตำบลหนองแสง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์การคัดเลือกผู้ร่วมวิจัย และชาวบ้านผู้เป็นนักวิจัยมีความพร้อมในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน รายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1.1 บริบทพื้นที่ดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนโดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม บริบทของพื้นที่ในการศึกษาจึงมีความสำคัญและเกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ก่อเกิดนักวิจัยชุมชนและนักวิจัยชุมชนได้แสดงบทบาทของการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชน ผู้วิจัยได้นำเสนอให้เห็นถึงบริบทของพื้นที่ดำเนินการวิจัยอันสะท้อนให้เห็นถึงการก่อเกิดนักวิจัยชุมชนที่เชื่อมโยงกับกิจกรรมขับเคลื่อนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ทั้งในมิติของสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม โดยจะนำเสนอใน 2 พื้นที่หลักที่มีชาวบ้านเป็นนักวิจัยชุมชน ได้แก่ พื้นที่ตำบลเกาะหวาย และพื้นที่ตำบลหนองแสง ดังได้ฉายภาพให้เห็นต่อไปนี้

ภาพประกอบ 11 พื้นที่ดำเนินการวิจัย

2.1.1.1 สภาพทั่วไปของตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัด

นครนายก

ตำบลเกาะหวาย เป็นศูนย์กลางของตำบลทั้ง 7 แห่ง ของอำเภอปากพลี เนื่องจากเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอปากพลี เดิมนั้นเกาะหวายรวมอยู่ในตำบลปากพลี แต่เนื่องจากตำบลปากพลีท้องที่กว้างขวางยากแก่การปกครองทั่วถึง ทางราชการจึงได้แยกตำบลปากพลีออกเป็นอีกตำบลหนึ่ง คือตำบลเกาะหวาย เมื่อ พ.ศ. 2498 แต่ที่ทำการอำเภอยังอยู่ในเขตตำบลเกาะหวาย ประชากรตำบลเกาะหวายเป็นคนไทยพวนเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ ปัจจุบันตำบลเกาะหวาย เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ซึ่งประกอบด้วย 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านเกาะหวาย บ้านคลองตะเคียน บ้านท่าแดง บ้านใหม่ บ้านดงแขวน บ้านยอยไฮ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มเชิงเขา เหมาะแก่การทำการเกษตร บ้านเรือนอาศัยอยู่เป็นกลุ่มหนาแน่น ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพวน ตำบลเกาะหวาย มีหมู่บ้านทั้งหมด 6 หมู่บ้าน พื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตเทศบาล 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านเกาะหวาย หมู่ที่ 4 บ้านใหม่ หมู่ที่ 3 บ้านท่าแดง พื้นที่ในเขตตำบลเกาะหวาย 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 2 บ้านคลองตะเคียน หมู่ที่ 5 บ้านดงแขวน หมู่ 6 บ้านยอยไฮ มีประชากรทั้งสิ้น 1,464 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 5,432 คน โดยประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม อาชีพหลัก ทำนา อาชีพรอง ทำสวนผัก ผลไม้ พืชไร่ เลี้ยงสัตว์ อุตสาหกรรมในครัวเรือน และรับจ้าง

จากการสืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้องและการบอกเล่าของผู้นำทางด้านวัฒนธรรมในอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ได้พบว่ามี การนำเสนอเส้นทาง การเดินทางของ คนพวนเข้าสู่อำเภอปากพลีไว้ 2 แนวทาง คือ แนวทางแรก เมื่อประมาณ พ.ศ. 2322 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกไปปราบกบฏที่เวียงจันทน์มีชัยชนะ ได้กวาดต้อนผู้คนมาด้วยเป็นจำนวนมาก และมีชาวลาวและพวนจากเมืองจำหนือรวมอยู่ด้วย โดยให้มาอยู่ตามจังหวัดต่างๆ ซึ่งในจังหวัดนครนายกได้มีไทยพวนกลุ่มหนึ่งเห็นว่าลุ่มน้ำคลองท่าแดง เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานเพื่อทำมาหากิน เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีแม่น้ำลำคลองไหลผ่านตลอดสาย จึงรวมตัวกันแล้วตั้งชื่อว่าบ้านท่าแดง ในคราวที่อพยพมาคราวนั้นมีพระภิกษุชื่อ หลวงพ่อภาระ ซึ่งเป็นที่นับถือของคนพวนเป็นผู้นำชวนอพยพและอัญเชิญพระศรีอารียะที่หล่อด้วยทองสำริดมาด้วย ชาวพวนจึงได้ช่วยกันสร้างวัดและตั้งชื่อว่าวัดท่าแดง ส่วนการอพยพมาในครั้งที่สองนับตั้งแต่ พ.ศ. 2372 สำหรับแนวทางที่สอง ในส่วนหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากกองวิชาประวัติศาสตร์โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ระบุว่าคนพวนถูกกวาดต้อนมาจากประเทศลาวในปัจจุบัน โดยเข้ามาสองระยะสำคัญ คือ ระยะแรกในสมัยกรุง

ธนบุรี ประมาณ พ.ศ. 2322 เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีล้านช้างก็ได้กวาดต้อนเอาลาวเวียงและลาวหัวเมืองปากโขงตะวันออกมาไว้ที่นครนายก รวมทั้งสระบุรี ลพบุรี ฉะเชิงเทรา จันทบุรีด้วย ระยะที่สอง เกิดขึ้นหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์ ประมาณ พ.ศ. 2369 เมื่อรัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาธรรมาเป็นแม่ทัพ ยกทัพไปขับไล่กองทัพพวนที่ช่วยลาวในคราวที่เจ้าอนุวงศ์เป็นกบฏ ได้มีการกวาดต้อนครอบครัวลาวพวนจากเมืองพวนและเขตใกล้เคียงลงมาไว้ที่จังหวัดลพบุรี จังหวัดพิจิตร และน่าจะรวมถึงจังหวัดนครนายก ด้วย (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครนายก, 2557)

นอกจากนี้ ผู้นำทางวัฒนธรรมไทยพวนของอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ได้บอกเล่าถึงความเป็นมาของคนพวนในอำเภอปากพลี ว่ามาจากประเทศลาว ซึ่งหนีสงครามมาจนถึงบ้านท่าแดงในปัจจุบันในช่วงเวลาพลบค่ำตะวันตก จึงพักแรมกันที่นี่และเห็นว่าพื้นที่นี้มีชัยภูมิที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐาน เพราะมีคลองไหลผ่านมีน้ำไว้ทำการเกษตรตลอดทั้งปี คนพวนจึงพากันปักหลักในพื้นที่นี้เป็นจุดแรก ซึ่งชื่อท่าแดงนั้นมาจากน้ำที่ไหลผ่านมีสีขุ่นและแดงประกอปกกับช่วงที่มาถึงพื้นที่นั้นเป็นช่วงพลบค่ำตะวันตก จึงเป็นที่มาของชื่อบ้านท่าแดง เมื่อตั้งถิ่นฐานแล้วประชากรเริ่มหนาแน่นขึ้นจึงค่อยๆ กระจายไปตั้งชุมชนอื่นๆ ตามมาในบริเวณใกล้เคียงกัน นั่นก็คือ ชุมชนบ้านเกาะหวาย ชุมชนบ้านฝั่งคลอง และชุมชนบ้านใหม่

สภาพทางสังคมของชาวไทยพวนในอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เลือกตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใกล้แม่น้ำลำคลอง เพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่ติดกัน ยังคงพึ่งพาอาศัยกันแบบระบบเครือญาติ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำนา ทำไร่ รองลงมาคือค้าขาย รับจ้างทั่วไป และรับราชการ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประมาณร้อยละ 99 มีวัดจำนวน 4 แห่ง นับถือศาสนาอิสลาม ประมาณร้อยละ 0.10 และชาวไทยพวนมีความเชื่อเรื่องผี คือ ผีปู่ตา โดยในแต่ละชุมชนจะมีศาลประจำหมู่บ้าน คือ ศาลปู่ตา ที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทยพวน

การศึกษา เป็นการศึกษาในระบบ มีสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จำนวน 3 แห่ง คือ ระดับก่อนประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ระดับประถมศึกษา จำนวน 1 แห่ง ระดับมัธยมศึกษา จำนวน 1 แห่ง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กเทศบาล จำนวน 1 แห่ง

ชาวไทยพวน ในอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีโครงสร้างทางสังคมเป็นแบบระบบเครือญาติ ให้ความเคารพผู้อาวุโส และยึดมั่นในพระพุทธศาสนา รวมทั้งมีวัฒนธรรมประเพณี และความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน โดยสถาบันครอบครัวมีบทบาทสำคัญในการ

ปลูกฝังค่านิยม ความเชื่อ และบรรทัดฐานทางสังคมแก่สมาชิก ลักษณะครอบครัวของชุมชนบ้านเกาะหวายมีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ชาวบ้านในชุมชนเป็นเครือญาติกัน และมีความสัมพันธ์ของระบบเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะตั้งอยู่ติดกันและเป็นเครือญาติเดียวกัน เนื่องจากส่วนมากเมื่อลูกออกเรือนโดยเฉพาะบ้านไหนที่มีลูกสาว เมื่อแต่งงานจะให้ปลูกบ้านอยู่ในบริเวณเดียวกับพ่อ แม่ หรืออยู่ใกล้กัน ชาวไทยพวนไม่นิยมให้ลูกสาวออกไปอยู่บ้านฝ่ายชาย เมื่อออกเรือนแล้วฝ่ายชายจะเป็นผู้เข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และเด็ก เนื่องจากเยาวชนและวัยทำงานออกไปศึกษาต่อ และทำงานในเมืองหรือพื้นที่อื่น

สำหรับการเมืองการปกครอง ในชุมชนเกาะหวายนอกจากจะปกครองตามระบบการปกครองของทางราชการแล้ว กล่าวคือการปกครองแบบเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการในการปกครองชุมชนแต่ละชุมชน ยังมีผู้นำตามธรรมชาติหรือผู้นำที่ไม่เป็นทางการที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ และมีความสำคัญกับการตัดสินใจและการประพฤติปฏิบัติของชาวชุมชนเกาะหวายอีกด้วย ทั้งผู้นำทางด้านศาสนา ผู้นำทางด้านศิลปวัฒนธรรม และผู้นำทางพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ เช่น ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ผู้นำทางด้านการสืบทอดการรำพวน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีปู้ตา เป็นต้น ซึ่งผู้นำทั้ง 2 ลักษณะมีความสำคัญในการปกครองและการดำเนินชีวิตของชาวไทยพวนเป็นอย่างมาก

วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยพวน ชาวไทยพวนมีวัฒนธรรมประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทยพวน ได้แก่ การแต่งกาย ผู้หญิงนุ่งผ้าซิ่น เสื้อคอกระเช้า เสื้อมะกะเล้ง เสื้อเอี้ยมมีเชือกผูกหลัง ส่วนผู้ชายใส่กางเกงขาก๊วยสีดำหรือสีน้ำเงิน มีผ้าขาวม้าผูกเอว อาหาร คนพวนจะมีปลาร้าเป็นหลัก และอาหารป่า เช่น แกงจัน หน่อไม้ดอง แกงส้ม แกงเลียง เป็นต้น ภาษา ใช้ภาษาพวนในการสื่อสารกับคนพวนด้วยกัน และมีภาษาเขียนที่ยังคงมีการสืบทอดกันในชุมชนและโรงเรียนในชุมชน การละเล่น รำพวน ที่แฝงคำพูดการสอนไว้ในบทเพลงร้องเพื่อเป็นคติสอนใจ ประเพณีของชาวไทยพวน คนพวนจะยึดถือประเพณีในสมัยโบราณเพื่อเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิตและสอนลูกหลานของตนเอง เรียกว่า ฮีต 12 คอง 14

2.1.1.2 บริบทพื้นที่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

ตำบลหนองแสงเป็นตำบลที่มีชาวไทยพวนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่ต่ำกว่า 160 ปี ซึ่งตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่เดิมเป็นป่าดงดิบและมีแหล่งน้ำอุดม

สมบูรณ์ ในฤดูฝนจะมีฝนตกมากน้ำหลาก จึงมีชาวไทยพวนกลุ่มหนึ่งอพยพไปตั้งบ้านเรือนอยู่บนที่สูง เป็นบริเวณที่มีไม้เนื้อแข็งขึ้นอยู่หนาแน่น ซึ่งเรียกว่า ต้นแสงหรือต้นชุมแสง และตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า "บ้านหนองแสง" ต่อมานำมาตั้งเป็นชื่อตำบล "หนองแสง" ในปัจจุบันตำบลหนองแสง เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอปากพลี ซึ่งประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคลองคล้า บ้านโคกกระชาย บ้านหนองหัวลิงโน บ้านเนินหินแร่ บ้านหนองแสง บ้านสันป่าตอง บ้านหนองหัวลิงนอก บ้านบึงเข้ บ้านเหล่าเดิน

ตำบลหนองแสง อยู่ในเขตอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ชั้นที่ 5 อยู่ทางทิศเหนือของอำเภอปากพลี ระยะทางห่างจากอำเภอปากพลีประมาณ 7 กิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่ทำการเกษตร อาชีพหลัก คือ ทำนา ทำสวน อาชีพเสริม รับจ้างทั่วไป ถักไม้กวาด เป็นต้น มีประชากรทั้งสิ้น 3,307 คน จำนวน 1,148 ครัวเรือน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 110 คน/ตารางกิโลเมตร

นอกจากนี้ จากการศึกษาจากการสัมภาษณ์นักวิจัยชุมชน ทำให้เห็นบริบทของพื้นที่ในมิติของการเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งจะเชื่อมโยงกับกิจกรรมที่นักวิจัยชุมชนดำเนินการ คือการพัฒนาทางด้านการเกษตรและสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยจึงจะได้ฉายภาพให้เห็นบริบทพื้นที่ในส่วนของการเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชน ดังต่อไปนี้

ในอดีตคนชุมชนแห่งนี้ส่วนใหญ่ทำการเกษตรกรรมโดยการทำนา วิถีชีวิตเป็นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการนำข้าวปลาอาหารมาแลกกัน เช่น การนำปลาร้ามาแลกข้าว ครัวเรือนที่ทำนาก็จะมีการเลี้ยงควายเพื่อใช้ทำนา มีการเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ไก่กินไข่กินเนื้อ ชีควายจะใช้มาทำปุ๋ยได้เป็นอย่างดี หลังฤดูทำนาจะปลูกผักสวนครัว ทำสวนไม้ผล มะนาว มะม่วง มะยงชิดไว้ทุกบ้าน ผัก ผลไม้เหล่านี้เน้นปลูกแบบปลอดสารพิษ ตำบลหนองแสงมีหลายครัวเรือนที่ปลูกไม้สวน หลายอย่างเช่น มะนาว ผัก ผลไม้ หม่อน และปลูกเพื่อจำหน่ายผลิตผลหรือ สินค้าแปรรูป เช่น ผลมะนาว น้ำมะนาว น้ำหม่อน แยมลูกหม่อน โดยเน้นเป็นปลอดสารพิษและเกษตรอินทรีย์ จึงมีการรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยชีวภาพ เพื่อนำมาใช้ในแปลงไม้สวนของสมาชิกในกลุ่ม

จากบริบทของพื้นที่ตำบลเกาะหวายและตำบลหนองแสง จะเห็นได้ว่ามีพื้นฐานคล้ายกันคือความเป็นคนพวน จึงทำให้วิถีชีวิตมีความคล้ายกัน ทั้งในบริบทของวัฒนธรรม ประเพณี การประกอบอาชีพ แต่จุดเน้นของทั้ง 2 พื้นที่มีความแตกต่างกัน โดยที่ตำบลเกาะหวายมีจุดเน้นของพื้นที่อยู่ที่การรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง และการขับเคลื่อนทางด้านวัฒนธรรม เนื่องจากมีการ

ขับเคลื่อนชุมชนบนฐานวัฒนธรรมไทยพวนมาเป็นเวลาช้านาน มีพื้นที่ตั้งของพิพิธภัณฑ์ไทยพวน และมีปราชญ์ชุมชนที่มีความรู้ทางด้านวัฒนธรรมไทยพวนอาศัยอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก และอาศัยวัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนในด้านอื่นๆ สำหรับตำบลหนองแสง บริบทของพื้นที่เป็นพื้นที่เกษตรกรรม ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การดำเนินการพัฒนาชุมชนจึงให้ความสำคัญกับเนื้อหาการพัฒนาด้านการประกอบอาชีพทางด้านการเกษตรของชุมชน

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งต้องอาศัยความสมัครใจและการมีส่วนร่วมของนักวิจัยชุมชนจากทั้ง 2 พื้นที่ที่กำลังสำคัญในการดำเนินการ ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับเนื้อหาการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนและวิถีชีวิตของนักวิจัยชุมชน ทั้งในมิติด้านสังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม รวมถึงพื้นที่จัดกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่ใช้พื้นที่ตั้งของชุมชนเป็นพื้นที่หลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมการพัฒนา ภายใต้อาสาสมัครใจ ความต้องการ และการเห็นพ้องต้องกันของผู้ร่วมวิจัย โดยเนื้อหาการพัฒนาของพื้นที่ตำบลเกาะหวาย เป็นเนื้อหาทางด้านวัฒนธรรม และเศรษฐกิจบนฐานสิ่งแวดล้อม ที่ให้ความสำคัญกับมิติด้านสังคมวัฒนธรรม ตามบริบทของพื้นที่ที่มีความโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรม และการรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของชุมชน ส่วนตำบลหนองแสง ดำเนินการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนภายใต้เนื้อหาทางด้านสิ่งแวดล้อมบนฐานวิถีชีวิตด้านเกษตรกรรมของชุมชน ตามบริบทที่มีพื้นที่ทางด้านการเกษตรและชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

2.1.2 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ร่วมวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดผู้ร่วมวิจัยโดยแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 มีพื้นฐานการเป็นนักวิจัยชุมชนมาก กลุ่มที่ 2 มีพื้นฐานการเป็นนักวิจัยชุมชนปานกลาง และกลุ่มที่ 3 มีพื้นฐานการเป็นนักวิจัยชุมชนน้อย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่แตกต่างกันตามระดับความสามารถและประสบการณ์ของนักวิจัยชุมชน โดยผู้วิจัยใช้เกณฑ์ในการแบ่งกลุ่มโดยใช้ข้อมูลจากแบบประเมินนักวิจัยชุมชนเบื้องต้น โดยผู้ที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับกระบวนการวิจัยมากกว่า 5 ข้อขึ้นไป เช่น การสำรวจปัญหาของชุมชน กำหนดประเด็นการแก้ปัญหา เขียนข้อเสนอโครงการ ออกแบบเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ลงมือปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนา เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล เขียนรายงานผลการดำเนินโครงการ นำเสนอผลต่อสาธารณะ เป็นต้น จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ 1 และนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการวิจัย 3-4

ข้อ จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ 2 และนักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการวิจัย 1-2 ข้อ จะถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ 3 ประกอบกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ สังเกต พฤติกรรมและการมีทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชนจากการเข้าร่วมกิจกรรม โดยผู้ร่วมวิจัยทั้งหมดจำนวน 21 คน ดึงนำเสนอข้อมูลต่อไป

ตาราง 7 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ร่วมวิจัย

ลำดับ	กลุ่ม	นามสมมติ	เพศ	อายุ	อาชีพ	บทบาทในชุมชน	ประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัย
1	1	นักวิจัยชุมชน1	หญิง	50	เกษตรกร	คณะกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตระดับอำเภอ (พชอ.) คณะกรรมการตลาดเกษตรกร	โครงการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ²
2	1	นักวิจัยชุมชน2	ชาย	59	ธุรกิจส่วนตัว	สมาชิก อบต.	โครงการวิจัยเพื่อขยายผลธนาคารขยะแบบบูรณาการ ²
3	1	นักวิจัยชุมชน3	ชาย	73	ข้าราชการบำนาญ	ประธานชุมชน	- โครงการการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยพวนเพื่อการจัดการท่องเที่ยว ¹ - โครงการวิจัยสร้างตะกร้าพารวย เพื่อโลกสวยน่าอยู่ ²
4	1	นักวิจัยชุมชน4	หญิง	58	เกษตรกร	อสม. ผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนระดับตำบล	โครงการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ²
5	1	นักวิจัยชุมชน5	หญิง	55	รับจ้าง	นักเรียนผู้สูงอายุ	โครงการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ²

ตาราง 7 (ต่อ)

ลำดับ	กลุ่ม	นาม สมมติ	เพศ	อายุ	อาชีพ	บทบาทใน ชุมชน	ประสบการณ์เกี่ยวกับ งานวิจัย
6	1	นักวิจัย ชุมชน6	หญิง	72	ข้าราชการ บำนาญ	ประธาน อสม. ประธาน การเล่นใน ชุมชน	- โครงการการศึกษา ประวัติศาสตร์ไทยพวนเพื่อ การจัดการท่องเที่ยวฯ ¹ - โครงการวิจัยสร้างตะกร้า พารวย เพื่อโลกสวยงามอยู่ ²
7	2	นักวิจัย ชุมชน7	หญิง	37	ค้าขาย	อสม.	โครงการวิจัยเพื่อขยายผล ธนาคารขยะแบบบูรณาการ ²
8	2	นักวิจัย ชุมชน8	หญิง	46	ค้าขาย	อสม. คณะกรรมการ ตลาดเกษตร	โครงการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ²
9	2	นักวิจัย ชุมชน9	ชาย	79	ข้าราชการ บำนาญ	คณะกรรมการ ชุมชน	-โครงการการศึกษา ประวัติศาสตร์ไทยพวนเพื่อ การจัดการท่องเที่ยวฯ ¹ -โครงการวิจัยสร้างตะกร้า พารวยเพื่อโลกสวยงามอยู่ ²
10	2	นักวิจัย ชุมชน10	ชาย	77	ข้าราชการ บำนาญ	คณะกรรมการ สมัชชา จ. นครนายก	- โครงการการศึกษา ประวัติศาสตร์ไทยพวนเพื่อ การจัดการท่องเที่ยวฯ ¹ - โครงการวิจัยศูนย์การ เรียนรู้ชุมชนด้าน สิ่งแวดล้อม ²
11	2	นักวิจัย ชุมชน11	ชาย	73	ข้าราชการ บำนาญ	สมาชิกชุมชน	โครงการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ¹
12	2	นักวิจัย ชุมชน12	หญิง	58	แม่บ้าน	สมาชิกชุมชน	โครงการวิจัยศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ²
13	2	นักวิจัย ชุมชน13	ชาย	54	ธุรกิจ ส่วนตัว	ผู้ช่วย ผู้ใหญ่บ้าน	โครงการวิจัยเพื่อศึกษาและ พัฒนาการคัดแยกขยะเพื่อ ก่อให้เกิดรายได้ในชุมชน ²

ตาราง 7 (ต่อ)

ลำดับ	กลุ่ม	นาม สมมติ	เพศ	อายุ	อาชีพ	บทบาทใน ชุมชน	ประสบการณ์เกี่ยวกับ งานวิจัย
14	2	นักวิจัย ชุมชน14	หญิง	65	ข้าราชการ บำนาญ	สมาชิกชุมชน	โครงการวิจัยสร้างตะกร้า พารวย เพื่อโลกสวยน่าอยู่ ²
15	2	นักวิจัย ชุมชน15	หญิง	60	ธุรกิจ ส่วนตัว	อสม.	- โครงการการศึกษา ประวัติศาสตร์ไทยพวนเพื่อ การจัดการท่องเที่ยว ¹ - โครงการวิจัยเพื่อศึกษา และพัฒนากัดแยกขยะ เพื่อก่อให้เกิดรายได้ใน ชุมชน ²
16	2	นักวิจัย ชุมชน16	หญิง	63	ธุรกิจ ส่วนตัว	สมาชิกชุมชน	โครงการวิจัยเพื่อศึกษา และพัฒนากัดแยกขยะ เพื่อก่อให้เกิดรายได้ใน ชุมชน ²
17	3	นักวิจัย ชุมชน17	ชาย	50	ธุรกิจ ส่วนตัว	สวตกรำนัน	โครงการวิจัยเพื่อศึกษา และพัฒนากัดแยกขยะ เพื่อก่อให้เกิดรายได้ใน ชุมชน
18	3	นักวิจัย ชุมชน18	หญิง	68	ค้าขาย	สมาชิกชุมชน	โครงการวิจัยสร้างตะกร้า พารวยเพื่อโลกสวยน่าอยู่ ²
19	3	นักวิจัย ชุมชน19	ชาย	72	ข้าราชการ บำนาญ	รองประธาน ชมรมไทยพวน จ.นครนายก	โครงการวิจัยเพื่อศึกษา และพัฒนากัดแยกขยะ เพื่อก่อให้เกิดรายได้ใน ชุมชน
20	3	นักวิจัย ชุมชน20	หญิง	52	เกษตรกร	สมาชิกชุมชน	- โครงการวิจัยสร้าง ตะกร้าพารวย เพื่อโลกสวย น่าอยู่ ²

ตาราง 7 (ต่อ)

ลำดับ	กลุ่ม	นามสมมติ	เพศ	อายุ	อาชีพ	บทบาทในชุมชน	ประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัย
21	3	นักวิจัยชุมชน21	หญิง	62	เกษตรกร	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	โครงการวิจัยเพื่อขยายผลธนาคารขยะแบบบูรณาการ ²

¹โครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก สกว.

²โครงการภายใต้โครงการบริการวิชาการของสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว

จากข้อมูลพื้นฐานของผู้ร่วมวิจัยจะเห็นได้ว่าแบ่งผู้ร่วมวิจัยออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่ 1 มีพื้นฐานการเป็นนักวิจัยชุมชนมาก กลุ่มที่ 2 มีพื้นฐานการเป็นนักวิจัยชุมชนปานกลาง และกลุ่มที่ 3 มีพื้นฐานการเป็นนักวิจัยชุมชนน้อย ผู้ร่วมวิจัยมีอายุระหว่าง 37-77 ปี ส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้สูงอายุ คือมีอายุ 60 ปีขึ้นไป อาชีพหลักมีหลากหลาย ได้แก่ ข้าราชการบำนาญ 6 คน ธุรกิจส่วนตัว 5 คน เกษตรกร 4 คน ค้าขาย 3 คน รับจ้าง 1 คน แม่บ้าน 1 คน บทบาทในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชน เช่น ประธานชุมชน สมาชิก อบต. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อสม. คณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน นอกจากนี้ยังมีผู้ที่เป็นสมาชิกชุมชน

นักวิจัยชุมชนทุกคนเป็นผู้ที่เคยมีประสบการณ์การทำงานวิจัย มีทั้งโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานจาก สกว. และโครงการที่เป็นการฝึกประสบการณ์ให้แก่คนในชุมชนได้รู้จักกับคำว่านักวิจัยชุมชน ภายใต้โครงการบริการวิชาการของสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มศว ซึ่งไม่ได้เป็นโครงการวิจัยที่ได้มีรูปแบบ แต่เป็นโครงการที่ให้นักวิจัยชุมชนได้ทดลองเรียนรู้การทำงานพัฒนาชุมชนจากโครงการที่มาจากการร่วมกันคิดของคนในชุมชน นักวิจัยชุมชนบางคนเคยมีประสบการณ์ทั้ง 2 โครงการ บางคนเคยผ่านเพียงโครงการเดียว

สำหรับการมีประสบการณ์เกี่ยวกับงานวิจัยที่ผ่านมา นักวิจัยในแต่ละกลุ่มผ่านประสบการณ์และพื้นฐานมากน้อยแตกต่างกัน ดังเช่นนักวิจัยชุมชนที่ถูกจัดอยู่ในกลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มที่มีพื้นฐานการวิจัยมากที่สุด ส่วนใหญ่เคยมีประสบการณ์ตั้งแต่การสำรวจปัญหา ระบุปัญหา วางแผน เขียนข้อเสนอโครงการ ลงมือปฏิบัติพัฒนาชุมชน เก็บข้อมูล และนำเสนอข้อมูลต่อสาธารณะ นักวิจัยชุมชนกลุ่มที่ 2 กลุ่มที่มีพื้นฐานการวิจัยรองลงมาหรือระดับปานกลาง ส่วนใหญ่จะร่วมวางแผน จัดบันทึก และลงมือปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาชุมชน สำหรับนักวิจัยกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่ม

ที่มีพื้นฐานการวิจัยน้อยที่สุด ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาชุมชน และช่วยเหลือประสานงาน

ข้อมูลพื้นฐานของนักวิจัยชุมชนนี้ สะท้อนให้เห็นถึงแต่ละคนมีพื้นฐานทางด้านการวิจัยแตกต่างกัน ผู้วิจัยนำข้อมูลพื้นฐานของผู้ร่วมวิจัยนี้มาร่วมวิเคราะห์ในการวางแผนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยคำนึงถึงความแตกต่างของพื้นฐานแต่ละกลุ่ม

ตอนที่ 2.2 สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก

สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน หมายถึง การศึกษาสภาพที่เป็นอยู่ในการพัฒนานักวิจัยชุมชน ในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ทั้งสถานการณ์ในอดีตและปัจจุบัน รวมถึงสถานการณ์ด้านศักยภาพที่มีอยู่ของนักวิจัยชุมชน การนำเสนอสถานการณ์ด้านการพัฒนานักวิจัยชุมชนนี้ ผู้วิจัยฉายภาพให้เห็นสถานการณ์ด้านการพัฒนานักวิจัยชุมชน: ก่อนการหนุนเสริมจากภาควิชาการในพื้นที่ สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน: เมื่อหน่วยงานภาควิชาการเข้าพื้นที่ และสถานการณ์ด้านศักยภาพ: ต้นทุนศักยภาพด้านการวิจัย ก่อนที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน ดังจะได้ฉายภาพให้เห็นรายละเอียดต่อไปนี้

2.2.1 สถานการณ์ด้านการพัฒนานักวิจัยชุมชน: ก่อนการหนุนเสริมจากภาควิชาการในพื้นที่

การพัฒนานักวิจัยชุมชนในช่วงก่อนการหนุนเสริมจากภาควิชาการในพื้นที่ ในชุมชนยังไม่มีมีการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชนที่เด่นชัด เป็นลักษณะของการพัฒนาคนยังไม่ปรากฏว่าการพัฒนานักวิจัยชุมชนโดยตรง ชาวบ้านยังไม่เรียนรู้การใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน แต่เป็นการพัฒนาในลักษณะของการมีโครงการ กิจกรรม หรือเป็นโครงการวิจัยที่เป็นการเข้าไปโดยนักวิชาการจากภายนอกเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ลักษณะดังนี้

2.2.1.1 การพัฒนาผ่านโครงการ กิจกรรม ของหน่วยงานภายนอก

การพัฒนาคนในอดีตเป็นการพัฒนาโดยผ่านโครงการ กิจกรรม จากหน่วยงานภายนอก หรือภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ เป็นการพัฒนาที่หน่วยงานภายนอกเป็นผู้กำหนดโครงการและกิจกรรมในการพัฒนา ชาวบ้านเป็นเพียงผู้ที่รับการพัฒนา และเข้าร่วมโครงการต่างๆ ที่ลงสู่ชุมชน

“เขาก็มีโครงการในชุมชนตลอดนะคะ มีอบรม สัมมนา บางทีก็มีพาไปดูงาน ป้าก็เข้าร่วมตลอด ให้
ความร่วมมือตลอดถ้าไม่ติดอะไรคะ...” (นักวิจัยชุมชน15)

“ในการพัฒนาชุมชน เราก็มีการพัฒนามาตามลำดับเพราะเรามีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คือ
เทศบาลและ อบต. แต่การพัฒนานั้นบางครั้งเราก็ติดด้วยเรื่องงบประมาณ องค์ประกอบของการ
พัฒนาประกอบด้วย คน งบประมาณ องค์กร...” (นักวิจัยชุมชน3)

ในการพัฒนาคนโดยผ่านโครงการ กิจกรรมที่ผ่านมาเน้นการพัฒนาที่ตัวคน
เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นการพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน โดยมีลักษณะของการพัฒนาเป็นการพัฒนา
ตามที่รัฐหรือหน่วยงานร้องขอ การพัฒนาตนเองเป็นไปเพื่อการดำรงชีวิต การมีส่วนร่วมของชุมชน
เป็นแค่ในฐานะสมาชิก และการพัฒนาคนผ่านงานวิจัยท้องถิ่น ดังได้นำเสนอแต่ละประเด็นต่อไปนี้

1) การพัฒนาตามที่รัฐหรือหน่วยงานร้องขอ

การพัฒนาในอดีตก่อนที่ชาวบ้านจะรู้จักว่ากระบวนการวิจัยสามารถใช้แก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน ลักษณะการพัฒนาประการหนึ่งที่ผู้ร่วมวิจัยสะท้อน คือการพัฒนาที่
เป็นไปตามที่ภาครัฐหรือองค์กรภายนอกร้องขอ โครงการพัฒนาที่เข้าสู่ชุมชนส่วนใหญ่มาโดย
นโยบายของภาครัฐ ตามที่เห็นสมควรว่าชุมชนควรได้รับการพัฒนาด้านใด เช่น การส่งเสริมด้าน
อาชีพ การพัฒนาด้านสาธารณูปโภค การส่งเสริมด้านเด็กและสตรี เป็นต้น

“ที่พี่เห็นนะเราก็อยู่ชุมชนมาตลอด โครงการก็จะเข้ามาเรื่อยๆ มีอบรมให้เราเรื่อยๆ อย่างอาชีพ
บางทีเขาก็มาสอนเย็บผ้าอะไรพวกนี้ ใครสนใจก็เข้า” (นักวิจัยชุมชน7)

“การพัฒนาในอดีตที่คุณลุงเห็นนะก็จะมีการพัฒนาเรื่องถนนหนทาง ความสะอาด ส่วนพวกอบรม
ก็มีนะ อย่าง อบรมของป้าเขาก็มีอบรมทางด้านสุขภาพตลอด แลแล้วแต่รัฐเขากำหนดมาว่าทำ
อะไร...” (นักวิจัยชุมชน3)

สำหรับลักษณะของการพัฒนาส่วนใหญ่เป็นการอบรมให้ความรู้ การ
พาไปศึกษาดูงาน และการเชิญชวนชาวบ้านร่วมกันปฏิบัติเพื่อรักษาสีงแวดล้อมของชุมชน มีทั้ง

การอบรมที่ชาวบ้านทั่วไปสามารถเข้าร่วมได้ และอบรมเฉพาะเรื่อง เฉพาะผู้นำชุมชนด้านต่างๆ เพื่อนำไปถ่ายทอดหรือปฏิบัติอันเป็นการช่วยเหลือชาวบ้านต่อไป

“อย่างพื้นที่ก็มีหลายตำแหน่งในหมู่บ้าน ทั้ง อสม. อาสาพัฒนาชุมชน ก็จะมีคนมาให้ความรู้เรา ตลอด เราก็เข้าอบรมกับเขาเพื่อเอามาใช้ในงานของเรา” (นักวิจัยชุมชน4)

“ไปดูงานนี้เขาจัดบ่อยทุกปี พัฒนาชุมชนเขาก็พาไปนะ แต่ไอ้ที่พาไปนี่เขาก็บอกนะว่าวันนี้จะพาไปดูงานให้ผู้ใหญ่เตรียมคนให้หน่อย เราก็ต้องไปหาคนที่ว่างไป พอไปแล้วกลับมาก็ไม่ได้ทำ เพราะว่า 1 เลยเราไม่มีพื้นที่แบบเขา 2 ทำไม่เป็นก็ไม่มีคนคอยมาเป็นพี่เลี้ยงให้ ดูงานเสร็จก็จบไป.....”

(นักวิจัยชุมชน11)

2) การพัฒนาตนเองเป็นไปเพื่อการดำรงชีวิต

การพัฒนาคนในอดีต เป็นการพัฒนาเพื่อการดำรงชีวิต สนองความต้องการพื้นฐานของชีวิต โครงการ กิจกรรมที่เข้ามาจึงเป็นไปเพื่อให้คนในชุมชนสามารถนำไปสร้างการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว เช่น การพัฒนาด้านอาชีพ งานฝีมือ รวมถึงการศึกษา ดูงานเพื่อนำมาสร้างอาชีพ สร้างรายได้ ให้แก่คนในชุมชน ลักษณะของโครงการส่วนใหญ่จะเป็นในเรื่องของการอบรมให้ความรู้ และการศึกษาดูงาน รวมถึงการฝึกฝนให้มีการลงมือปฏิบัติ

“มีหลายหน่วยงานที่เข้ามาอบรม ให้ความรู้แล้วก็ไป พาไปดูงานก็เหมือนกัน พอไปแล้วกลับมาชาวบ้านก็ไม่ได้นำมาทำต่อ เพราะไม่มีคนพาเขาทำ ไม่มีการติดตามจากคนที่พาเราไป” (นักวิจัยชุมชน4)

“สิ่งแวดล้อมในคลองตะเคียน ม.6 จะมีขยะรีไซเคิล ทำกระเป๋ากจากซองกาแฟ ถ้าทิ้งก็จะกลายเป็นขยะของชุมชน เราก็เอาซองกาแฟนี้แหละมาแปรรูปเป็นกระเป๋ เป็นเศรษฐกิจของชุมชน เราก็รวมกลุ่มก็จะมีวิทยากรมาสอนการทำกระเป๋ ทำก็ฟู้ดช็อป ที่สามารถสร้างรายได้ให้ชุมชนได้”

(นักวิจัยชุมชน14)

3) การมีส่วนร่วมกับชุมชนเป็นแค่ในฐานะสมาชิก

การพัฒนาในอดีตโดยผ่านโครงการ กิจกรรมของหน่วยงานภายนอก คนในชุมชนอยู่ในฐานะผู้รับการพัฒนามีส่วนร่วมในฐานะของสมาชิกในชุมชน ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นผู้กำหนดกิจกรรมและรูปแบบในการพัฒนา แต่เป็นผู้ถูกเลือกจากผู้มีอำนาจให้เป็นผู้เข้าร่วมโครงการตามวาระและโอกาส

“มีโครงการอะไรเข้ามานี้ก็เข้าร่วมตลอดเลยนะ ผู้นำชุมชนหรือ อบต. เทศบาล เขาจะบอกว่าจะมีอะไรมาช่วงไหน เราก็เข้าร่วม” (นักวิจัยชุมชน20)

“คนสมัยก่อนเรามีผู้นำชุมชน เขาจะพาเราทำอะไรเราก็ทำตามเขา เราเชื่อเขาให้ความนับถือกัน โดยที่มีวัดเป็นที่รวมคนในสมัยก่อน...” (นักวิจัยชุมชน18)

2.2.1.2 พัฒนาคณผ่านงานวิจัยท้องถิ่น

การพัฒนาคณผ่านงานวิจัยท้องถิ่น เป็นการพัฒนาโดยใช้งานวิจัยเป็นจุดเชื่อมประสานให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัย ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลชุมชน โดยมีนักวิจัยที่มาจากหน่วยงานสนับสนุนทุนเป็นพี่เลี้ยงและคอยให้คำแนะนำปรึกษาในการเก็บข้อมูล และการดำเนินกระบวนการวิจัย

“งานวิจัยผมก็เคยผ่านมาแล้วนะ งานของ สกว. ที่ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยพวนเพื่อสร้างการท่องเที่ยวชุมชน” (นักวิจัยชุมชน10)

“พวกเราหลายคนก็ได้ร่วมในโครงการวิจัยนะ ก็เก็บข้อมูล อย่างบ้านด่เรื่องประเพณีก็เก็บข้อมูลด้านประเพณีฮีด12คอง14 แล้วก็การเล่นของไทยพวนเรา...” (นักวิจัยชุมชน6)

การพัฒนาคณโดยผ่านงานวิจัยท้องถิ่นนี้ เริ่มทำให้ชาวบ้านได้รู้จักกับงานวิจัย แต่ยังเป็นการรู้จักที่อยู่ในวงแคบ บทบาทของชาวบ้านหรือผู้ร่วมในงานวิจัยยังคงเป็นการทำตามพี่เลี้ยงบอก กระบวนการดำเนินการยังคงถูกผูกติดกับพี่เลี้ยงและนักวิชาการ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านยังไม่เข้าใจงานวิจัยท้องถิ่นอย่างถ่องแท้ และยังขาดมีประสบการณ์การทำงานวิจัยหรือทำโครงการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง จึงทำให้ไม่กล้าตัดสินใจหรือดำเนินการต่างๆ ด้วยตนเอง โดยชาวบ้านสะท้อนว่างานวิจัยที่ทำเมื่อพี่เลี้ยงไม่ได้เข้ามาขับเคลื่อนกระบวนการ การ

ดำเนินการต่างๆ ก็จะหยุดลง หรือทำได้ช้า เช่น การเก็บข้อมูล การนำเสนอข้อมูล จึงทำให้การดำเนินโครงการเป็นไปอย่างล่าช้า ใช้เวลานานกว่าจะแล้วเสร็จ

“งานวิจัยที่พวกบ้านทำนะ ทางอาจารย์เขาก็จะมาช่วยถ้าจำไม่ผิดมาจากลาดกระบัง เขาจะมาบอกนะว่าช่วงนี้ทำนี่นะ เราต้องเก็บข้อมูลแล้วนะ เขาก็จะมาชวนประชุมและก็นำเรา แต่เขาก็ไม่ได้มาบ่อยหรืองานเขาเยอะ จะมาก็มาตามงานว่าเราทำอะไรถึงไหนแล้ว ช่วงที่เขาไม่มาบางทีเราก็ตกได้ช้า ทำกันหลายปีกว่าจะเสร็จ...” (นักวิจัยชุมชน6)

“เวลาได้ข้อมูลมาก็จะมานั่งคุยกัน มีพี่เลี้ยงมาช่วยวิเคราะห์ ค่อยๆ ทำ บางทีเราก็ต้องรอให้พี่เลี้ยงเขามาช่วยดูเพราะเราก็ไม่แน่ใจว่าที่ทำนั้นถูกหรือไม่ แต่ก็พยายามทำ...” (นักวิจัยชุมชน15)

จากสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในช่วงก่อนที่จะมีหน่วยงานภาควิชาการเข้าไปในพื้นที่ เป็นการพัฒนาที่เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชาวบ้าน ภายใต้การดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรภายนอกเป็นหลัก ชาวบ้านอยู่ในฐานะผู้ร่วมโครงการและผู้รับการพัฒนา จึงทำให้การดำเนินการพัฒนาหลายๆ โครงการยังไม่ตอบสนองต่อความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริง หรือยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้านได้อย่างที่ชาวบ้านปรารถนา แม้แต่การเข้าไปของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้จักกับการวิจัยและเข้าไปมีส่วนร่วมในบางส่วน บางขั้นตอนของการวิจัย แต่บทบาทหลักก็ยังคงอยู่ที่คนภายนอก ชาวบ้านยังคงต้องพึ่งพาพี่เลี้ยงและการขับเคลื่อนจากนักวิชาการภายนอกเป็นสำคัญ ซึ่งต่อมาเมื่อมีหน่วยงานภาควิชาการเข้าไปในพื้นที่ ผ่านการดำเนินโครงการบริการวิชาการแก่ชุมชน เพื่อให้ความช่วยเหลือให้บริการวิชาการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จึงได้เริ่มเกิดการพัฒนาคนให้เป็นนักวิจัยชุมชนขึ้น โดยมุ่งหวังให้ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้แนวคิดหรือกระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน ดังจะได้นำเสนอสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนผ่านโครงการบริการวิชาการแก่ชุมชนในหัวข้อถัดไป

2.2.2 สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน: เมื่อหน่วยงานภาควิชาการเข้าพื้นที่

สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน เมื่อหน่วยงานภาควิชาการเข้าพื้นที่ เป็นการเข้าไปในลักษณะของการบริการวิชาการที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน การพัฒนาคนไปสู่การเป็นนักวิจัยชุมชนจึงเริ่มเกิดขึ้นในพื้นที่ ด้วยพื้นฐานความเชื่อว่าหากชาวบ้านได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยก็จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ ได้ จึงเริ่มเกิดโครงการที่เป็นการเสริมสร้างความเป็นนักวิจัยชุมชนให้แก่ชาวบ้าน ในปี 2560 ต่อเนื่องถึงปี 2561 โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในแต่ละช่วง ดังนี้

2.2.2.1 สร้างความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย

เริ่มต้นการพัฒนาด้วยการให้ความรู้และทักษะการเป็นนักวิจัย ช่วงแรกของการพัฒนานักวิจัยชุมชนของหน่วยงานภาควิชาการ เริ่มในพื้นที่ตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยการรวมชาวบ้านที่สนใจในโครงการเข้ามารับการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการวิจัยชุมชน และทักษะของการเป็นนักวิจัยชุมชน ทำให้มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ให้ความสนใจและเข้าร่วมในกิจกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่เกษียณจากงานประจำ ประเด็นความรู้ที่ให้แก่ผู้ร่วมโครงการประกอบด้วย งานวิจัยชุมชนแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เทคนิคการเก็บข้อมูลชุมชน ได้แก่ เทคนิคการถาม เทคนิคการเล่าเรื่อง การฟัง และการจดบันทึก

“รู้จักนักวิจัยชุมชนจากที่ อ.เอ๋ อ.ตา มาให้ความรู้เรานี่แหละ ตอนแรกที่เราเริ่มมีนักวิจัยชุมชนรุ่นที่ 1 เลย ท่านก็มาให้ความรู้เรา ผมก็เข้าร่วมเลยตอนนั้น” (นักวิจัยชุมชน 19)

“หลังจากได้เข้าร่วมกิจกรรม ได้รับทักษะเพิ่มได้นำมาใช้ในการพัฒนาตนเอง” (นักวิจัยชุมชน 13)

2.2.2.2 ฝึกทักษะพื้นฐานของนักวิจัยชุมชน

หลังจากที่ได้ให้ความรู้และทักษะแล้ว หน่วยงานภาควิชาการได้ให้ชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการได้ฝึกทดลองฝึกสิ่งที่ได้เรียนรู้ โดยการออกแบบกิจกรรมในประเด็นที่สนใจโดยใช้ความรู้ ทักษะความเป็นนักวิจัยชุมชนในการออกแบบ ภายใต้หัวข้อการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน จึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อฝึกปฏิบัติในประเด็นที่สนใจ ดังเช่น กลุ่มขยะแลกปุ๋ย ธนาคารขยะถึงขยะพลังจิต น้ำหมักสารพัดประโยชน์ เป็นต้น และจัดกิจกรรมเพื่อถ่ายทอดความรู้ผ่านฐานการเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน

“จากกิจกรรมทำให้ได้ใช้สิ่งที่ได้เรียนรู้จากอาจารย์ที่มาสอนมาลงมือทำจริง ตั้งแต่คิดว่าเราจะทำอะไร ก็เลยมาลงตัวที่การทำถังขยะ เราก็มากำหนดว่าจะทำถังขยะยังไงที่มันเหมาะกับชาวบ้าน แล้วเราก็มາให้ความรู้เขา มาสอนเขาทำ เพื่อให้เขาเอากลับไปทำที่บ้านได้” (นักวิจัยชุมชน18)

“กลุ่มเราทำในเรื่องของขยะแลกปุ๋ยค่ะ ให้ชาวบ้านนำขยะมาแลกกับปุ๋ยหมัก น้ำหมักของเรา เราก็ให้ความรู้และก็สอนทำด้วย อยากให้ชาวบ้านเขาได้นำกลับไปใช้ประโยชน์และก็ลงมือทำจริงๆ...” (นักวิจัยชุมชน12)

จากการพัฒนานักวิจัยชุมชนในปีแรกนี้ทำให้เกิดนักวิจัยชุมชนรุ่นที่ 1 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ตำบลเกาะหวายอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก เป็นจุดเริ่มต้นของชาวบ้านในการเริ่มเรียนรู้เกี่ยวกับการวิจัย แต่ยังไม่ได้ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เป็นเพียงการฝึกใช้ทักษะที่ได้เรียนรู้มาลงมือปฏิบัติ เช่น ทักษะการถ่ายทอด ทักษะการจดบันทึก ทักษะการเล่าเรื่อง เป็นต้น ซึ่งจากการดำเนินโครงการในปีแรกนี้ นำมาสู่การขยายผลและพัฒนา นักวิจัยชุมชนในปีที่ 2 ซึ่งได้ขยายพื้นที่ดำเนินการไปสู่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก โดยให้นักวิจัยชุมชนรุ่นที่ 1 เป็นผู้ชักชวนเพื่อนในชุมชนและนอกชุมชน เข้าร่วมโครงการ โดยยังคงเป็นกิจกรรมที่ฝึกทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชน และให้เริ่มฝึกการทำวิจัยผ่านโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ดังรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

2.2.2.3 เริ่มทำโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม

การพัฒนานักวิจัยชุมชนในปีที่ 2 นี้ ได้ขยายพื้นที่ไปสู่ตำบลหนองแสง อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก กิจกรรมที่ดำเนินการยังคงเป็นการให้ความรู้และฝึกทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชน เพื่อทบทวนทักษะจากปีที่ 1 และฝึกทักษะให้แก่ชาวบ้านกลุ่มใหม่ที่เข้ามาเป็นนักวิจัยชุมชนรุ่นที่ 2 รวมถึงการฝึกปฏิบัติการเรียนรู้กระบวนการวิจัยผ่านการทำโครงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม จึงได้เกิดโครงการที่สะท้อนแนวคิดสำหรับการปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาชุมชน อันยังไม่ใช่โครงการวิจัยที่ดำเนินการโดยใช้กระบวนการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งโครงการที่ดำเนินการมี 4 เรื่อง ได้แก่ 1) ขยายผลธนาคารขยะประชารัฐแบบบูรณาการ 2) มหัศจรรย์ขยะอินทรีย์ 3) ตะกร้าแลกขยะ และ 4) ขยะแลกเงิน

เมื่อได้แนวทางการดำเนินโครงการที่คิดร่วมกันแล้ว นักวิจัยชุมชนนำไปปฏิบัติตามที่แต่ละกลุ่มได้ร่วมกันวางแผน ทำให้นักวิจัยชุมชนได้นำความรู้และทักษะลงสู่การ

ปฏิบัติจริง แต่ทั้งนี้ยังคงเป็นการปฏิบัติที่ยังไม่ได้เป็นการใช้กระบวนการวิจัยอย่างแท้จริง เป็นเพียงการนำความรู้และทักษะบางประการเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรม เช่น การวางแผนร่วมกัน การถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน แต่ยังไม่สามารถที่จะนำไปสู่การบรรลุสิ่งที่ชาวบ้านหรือนักวิจัยชุมชนปรารถนาอย่างแท้จริง แต่เป็นการที่นักวิจัยชุมชนได้ฝึกและเริ่มเห็นกระบวนการวิจัยที่จะนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน และทำให้นักวิจัยชุมชนมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับการวิจัยมากขึ้น และรู้จักการวิจัยมากขึ้น

2.2.2.4 ผลการพัฒนานักวิจัยชุมชน: เมื่อหน่วยงานภาควิชาการเข้าพื้นที่

จากการดำเนินการพัฒนานักวิจัยชุมชนโดยหน่วยงานภาควิชาการผ่านโครงการบริการวิชาการแก่ชุมชน ก่อให้เกิดผลดังต่อไปนี้

1) เกิดความรู้ นักวิจัยชุมชนสะท้อนผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนเมื่อหน่วยงานภาควิชาการเข้าพื้นที่ ในมิติของการเกิดความรู้ว่า ได้รู้แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเบื้องต้น คือรู้วางแผนวิจัยคืออะไร มีลักษณะอย่างไร และมีประโยชน์อย่างไร

“งานวิจัยชุมชนเราก็ได้รู้จากการที่ได้เข้ามาเป็นนักวิจัยชุมชนนี้แหละค่ะ มันคือการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาของพวกเราเอง ป้าก็มาร่วมทุกครั้งให้ความร่วมมือตลอดนะคะ” (นักวิจัยชุมชน15)

“คำว่า “วิจัย” ก่อนเขามายังไม่ทราบความหมายและผลสำเร็จการเป็นนักวิจัยชุมชน แต่พอเข้ามาเราก็ได้รู้จักว่ามันคือการแก้ปัญหาชุมชนโดยใช้วิจัย... สนใจการวิจัยด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเรื่องขยะที่เป็นปัญหาใหญ่” (นักวิจัยชุมชน17)

“ปัญหาของเราเราต้องร่วมกันแก้ มาตรงนี้ผมว่าถูกต้องแล้ว เราต้องฝึกเพื่อที่จะเอาไปใช้แก้ปัญหาของชุมชนเรา” (นักวิจัยชุมชน10)

นอกจากนี้ นักวิจัยชุมชนยังสะท้อนถึงความรู้พื้นฐานงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม ที่เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความรู้ด้านวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้นักวิจัยชุมชนมองว่าเป็นงานวิจัยที่ทำจากปัญหาของคนในชุมชน วิเคราะห์โดยคนในชุมชน และแก้ปัญหาโดยคนในชุมชน พร้อมทั้งการรับผลที่เกิดขึ้นก็เป็นคนในชุมชนเอง โดยได้สะท้อนกระบวนการ

ดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ว่ามีขั้นตอนของการวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต และการสะท้อนผล

“ได้รู้งานวิจัยชุมชนว่าต้องเป็นงานแบบมีส่วนร่วม คนในชุมชนร่วมกันในการวางแผน การทำ การสังเกต และผลประโยชน์ก็อยู่กับชุมชนเรา” (นักวิจัยชุมชน18)

“การที่ได้มาตรงนี้นะทำให้รู้ว่าเออปัญหาของเรา เราควรเป็นคนที่แก้เองเพราะเราจะรู้ดีที่สุด ถ้าให้คนอื่นมาแก้ก็จะเหมือนกับที่ผ่านๆ มาคือมาอบรมแล้วก็หาย ปัญหามันก็แก้ไม่ได้สักที... เพียงแต่ว่าตอนนี้เรายังไม่เชี่ยวชาญมาก แต่ก็พอเริ่มมีความรู้มากขึ้น” (นักวิจัยชุมชน7)

2) เกิดเจตคติที่ดีต่อการวิจัย นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าจากการที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนานักวิจัยชุมชนทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการทำงานวิจัย และเห็นว่าการแก้ปัญหาของชุมชนมาจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ นักวิจัยชุมชนเกิดความรู้สึกอยากลองปฏิบัติการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชน เพราะเห็นว่าตนเองน่าจะสามารทำได้

“พอโครงการเข้ามาละ ลุงคิดว่ามันดีนะวิจัยชุมชนนี้ เราเป็นนักวิจัยชุมชนก็ต้องทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนของเรา แต่มันก็ยังไม่อยากอยู่สำหรับลุงนะ แต่ถ้าได้ฝึกมันก็น่าจะทำได้ เมื่อก่อนเรามองไม่เห็นทางเลยนะ...” (นักวิจัยชุมชน3)

“เข้ามาเพราะอยากรู้เรื่องการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม พอเข้ามาก็เห็นว่าวิจัยน่าจะช่วยแก้ได้ก็อยากกลับไปทำวิจัย เพราะสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะขยะมันเป็นปัญหาเหลือเกิน” (นักวิจัยชุมชน19)

3) เกิดทักษะพื้นฐานสำหรับนักวิจัย นักวิจัยชุมชนสะท้อนถึงการเกิดทักษะพื้นฐานสำหรับนักวิจัยว่า จากการได้ฝึกปฏิบัติ เรียนรู้จากโครงการทำให้เกิดทักษะที่จำเป็นสำหรับการเป็นนักวิจัย ได้แก่ การฟัง การถาม การจดบันทึก โดยนักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าสามารถที่จะปฏิบัติทักษะเหล่านั้นได้หากต้องปฏิบัติ เป็นการสะท้อนทักษะที่มีอยู่ในระดับพื้นฐาน เช่น จดตามที่ได้ยิน เตรียมประเด็นคำถามอย่างกว้างก่อนเก็บข้อมูล เป็นต้น

“มาร่วมกิจกรรมครั้งแรกมาแบบงงๆ ว่ามาทำอะไร แต่พอมาก็ได้ความรู้เอาไปใช้ประโยชน์ในชุมชนได้นะ รู้จักการถามที่ก่อนถามเราก็จะมีประเด็นไปนะว่าจะถามอะไร” (นักวิจัยชุมชน13)

“ตั้งแต่ มศว เข้ามานะ ลูกก็วิจัยมากขึ้น ได้ฝึกกับ มศว มาเยอะ อย่างการเก็บข้อมูล การจดบันทึก การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการลดขยะ...” (นักวิจัยชุมชน19)

“ลูกก็จดได้นะ มีสมุดนักวิจัยชุมชนก็จะเอาไว้จดเวลาที่มีข้อมูลอะไร ได้อิน ได้ฟังอะไรก็จดมาแล้วก็ค่อยมาดูว่าเขาพูดเรื่องอะไร” (นักวิจัยชุมชน9)

จากสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนเมื่อภาควิชาการเข้าสู่พื้นที่ จะเห็นได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างนักวิจัยชุมชนโดยตรง โดยมุ่งหวังให้ชาวบ้านเรียนรู้กระบวนการวิจัย และสามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้ โดยเข้าไปเสริมสร้างความรู้ ทักษะพื้นฐานการเป็นนักวิจัยให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ทำให้ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้กับการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหา โดยผลจากการพัฒนานี้ทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้กระบวนการวิจัย เกิดเจตคติที่ดีต่อการวิจัย และเกิดทักษะในการทำวิจัย แต่ทั้งนี้เป็นความรู้ ทักษะพื้นฐานสำหรับนักวิจัย ที่ยังไม่สามารถนำพาให้นักวิจัยชุมชนนำไปใช้ในการแก้ปัญหาที่ชุมชนต้องการได้อย่างแท้จริง

จากประสบการณ์ที่ชาวบ้านเคยได้รับจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากการเข้ามาของหน่วยงานภาควิชาการ และได้รับความรู้เรื่องการวิจัยจากสถานการณ์ในอดีต แต่ยังไม่สามารถนำกระบวนการวิจัยมาประยุกต์ใช้เพื่อไปสู่การบรรลุสิ่งที่ชาวบ้านคาดหวังได้ นำมาซึ่งการศึกษาสถานการณ์ด้านศักยภาพของนักวิจัยชุมชนที่เป็นต้นทุนเดิม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ศักยภาพและการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ักวิจัยชุมชนต่อไป สถานการณ์ด้านศักยภาพ: ต้นทุนเดิมด้านการวิจัย ดังปรากฏในหัวข้อถัดไป

2.2.3 สถานการณ์ด้านศักยภาพ: ต้นทุนศักยภาพด้านการวิจัย

ศักยภาพในมุมมองของนักวิจัยชุมชน คือ ช่องว่างระหว่างสิ่งที่มีและสิ่งที่จะนำไปสู่การบรรลุ ถ้าสิ่งที่มียังไม่สามารถนำไปสู่การบรรลุสิ่งที่อยากเห็น อยากให้เกิดได้ แสดงว่าศักยภาพนั้นต้องการการเติมเต็ม สำหรับการทำความเข้าใจศักยภาพของนักวิจัยชุมชนในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การศึกษา 2 วิธี ได้แก่ การประเมินสถานการณ์ประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัย และการสะท้อนประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติของนักวิจัยชุมชน ดังได้นำเสนอต่อไปนี้

2.2.3.1 การประเมินสถานการณ์ประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัย

สำหรับการทำความเข้าใจศักยภาพ โดยเฉพาะต้นทุนเดิมที่นักวิจัยชุมชนมี ผู้วิจัยใช้การประเมินสถานการณ์ประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัยจากแบบประเมินเบื้องต้น เพื่อทำความเข้าใจความคิดเห็นต่อการทำงานเพื่อชุมชนและประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัย ผลจากการประเมินสถานการณ์จากแบบประเมินพบว่า นักวิจัยชุมชนทั้ง 21 คนมีมุมมองต่อการทำงานพัฒนาชุมชนโดยเห็นว่างานพัฒนาชุมชนไม่ใช่เรื่องของหน่วยงานภายนอก แต่เป็นเรื่องของคนในชุมชน ดังนั้นบทบาทในการพัฒนาชุมชนจึงเป็นของทุกคนในชุมชน โดยนักวิจัยชุมชนเห็นว่าการพัฒนาชุมชนจะประสบความสำเร็จได้มาจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน สำหรับประสบการณ์การทำงานพัฒนาชุมชน พบว่านักวิจัยชุมชนทั้ง 21 คน เคยมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาชุมชนหลังจากที่ได้เห็นมุมมองเบื้องต้นต่อการทำงานพัฒนาชุมชนของนักวิจัยชุมชนแล้ว ผู้วิจัยได้ทำสำรวจประสบการณ์การมีส่วนร่วมในโครงการวิจัย ซึ่งปรากฏผลดังแสดงในตาราง 8

ตาราง 8 แสดงผลการสำรวจประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชน

คนที่	ประสบการณ์									
	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์	เคยมีประสบการณ์
1	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
2	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
3	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
4	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
5	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
6	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
7	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
8	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/
9	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

ตาราง 8 (ต่อ)

คนที่	ประสบการณ์									
	เก็บข้อมูล	นำเสนองาน	เขียนข้อเสนอโครงการวิจัย	ออกแบบเครื่องมือ	ลงมือปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนา	เก็บข้อมูล	วิเคราะห์ข้อมูล	เขียนรายงานผล	นำเสนอผลต่อสาธารณะ	อื่นๆ เช่น การประสานงาน
10		/			/	/			/	
11					/	/			/	
12		/			/	/				
13		/			/	/				
14					/	/			/	
15					/	/			/	
16					/	/				/
17					/	/				/
18					/	/				/
19					/	/				/
20					/	/				/
21					/	/				/
รวม	4	12	3	5	21	21	6	2	11	9

จากการศึกษาประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัยที่นักวิจัยชุมชนประเมินตนเอง 9 ประสบการณ์สำคัญสำหรับนักวิจัย และประสบการณ์อื่นๆ เช่น การประสานงาน พบว่า นักวิจัยชุมชนทุกคนมีประสบการณ์ในการลงมือปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาชุมชนและเก็บข้อมูล รองลงมาคือมีประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการกำหนดประเด็นปัญหาและร่วมวางแผนการแก้ไข (จำนวน 12 คน) มีประสบการณ์ในการนำเสนอผลต่อสาธารณะ (11 คน) ประสบการณ์อื่นๆ เช่น การประสานงาน (9 คน) การวิเคราะห์ข้อมูล (6 คน) ออกแบบเครื่องมือวิจัย (5 คน) สำรวจปัญหา (4 คน) เขียนข้อเสนอโครงการวิจัย (3 คน) และประสบการณ์นักวิจัยชุมชนมีประสบการณ์น้อยที่สุดคือการเขียนรายงานผล (2 คน)

จากผลการศึกษาประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัย จะเห็นได้ว่านักวิจัยชุมชนได้ผ่านการลงมือปฏิบัติและเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นการดำเนินการตามแผนและ

กิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ แต่เป็นการทำในระดับพื้นฐาน เช่น สัมภาษณ์ข้อมูลพื้นฐานของคนในชุมชน ยังไม่ได้มีรายละเอียดที่ลงลึกมากนัก และไม่ได้ทำอย่างสม่ำเสมอ ส่วนประสบการณ์ที่นักวิจัยชุมชนเคยมีประสบการณ์น้อยที่สุดคือ ประสบการณ์การเขียนข้อเสนอโครงการวิจัยและการเขียนรายงานผล ซึ่งทั้ง 2 ประสบการณ์เป็นทักษะการเขียน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ายังเป็นช่องว่างของนักวิจัยชุมชนที่ยังต้องการการเติมเต็มและได้รับการพัฒนา

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เพิ่มเติมภายหลังจากที่ได้วิเคราะห์ผลการประเมินประสบการณ์การมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชน พบว่าประสบการณ์ที่นักวิจัยชุมชนสะท้อนนั้นนักวิจัยชุมชนนำไปใช้ได้ในระดับพื้นฐาน ยังไม่สามารถนำไปใช้เพื่อการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้อย่างแท้จริง ดังเช่น

การสำรวจปัญหาชุมชน นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าทำการสำรวจปัญหาจากการสะท้อนจากสมาชิกในกลุ่ม ประชุมร่วมกันเพื่อกำหนดประเด็นปัญหา ซึ่งมาจากมุมมองของสมาชิกในกลุ่มนักวิจัยเป็นหลัก ยังไม่ได้ลงไปศึกษาสภาพปัญหาจากชุมชนอย่างแท้จริง

“สำรวจปัญหา เราก็ใช้การคุยกันในกลุ่มว่าตอนนี้สภาพการทำการเกษตรของเราเป็นยังไง เราอยากให้เป็นอย่างไง ก็มาช่วยกันคิด ช่วยกันวิเคราะห์ ยังไม่ได้เป็นการไปเก็บข้อมูลกับชาวบ้านจริงๆ มันก็ยังไม่ใช่การสำรวจที่มาจากชาวบ้านจริงๆ” (นักวิจัยชุมชน1)

“ก็ทำการสำรวจตอนนี้ละ ก็นัดมาประชุมกันว่าตอนนี้วัฒนธรรมประเพณีไทยพวนเรากำลังจะหายไป เราจะช่วยกันได้อย่างไรให้อยู่ เป็นการคุยกันในกลุ่มเรา เฉพาะกลุ่มแต่ยังไม่ได้ไปถามคนในชุมชน มันก็เลยทำให้ข้อมูลที่มียังไม่ครอบคลุมทั้งหมด...” (นักวิจัยชุมชน6)

การกำหนดประเด็นปัญหาและการวางแผน นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าการกำหนดประเด็นปัญหาในการนำมาพัฒนา และการวางแผน ส่วนใหญ่ใช้การประชุมกัน นักวิจัยชุมชนช่วยกันสะท้อนสภาพปัญหาที่ต้องการแก้ไขหรือพัฒนา และร่วมกันคิดหาวิธีการแก้ไขร่วมกัน แต่ทั้งนี้ส่วนใหญ่ยังคงขึ้นอยู่กับผู้นำของกลุ่ม นักวิจัยชุมชนบางคนยังไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

“พอได้ปัญหามาแล้วว่ามีอะไรบ้าง เราก็มาประชุมร่วมกัน ดูนะเขาก็จะเรียกประชุมและก็วางแผนด้วยกันว่าเราจะทำกิจกรรมอะไร ใครทำหน้าที่อะไรก็แบ่งกัน แต่ส่วนใหญ่ก็แล้วแต่ดู บางคนก็ไม่ได้มาร่วมประชุม แต่มีอะไรก็ช่วยกันทำ” (นักวิจัยชุมชน20)

การเก็บข้อมูล นักวิจัยชุมชนสะท้อนทักษะการเก็บข้อมูลว่าใช้วิธีการเก็บข้อมูลตามที่ได้เรียนรู้ เช่น การถาม การจดบันทึก การฟัง แต่ทั้งนี้ยังคงเป็นการใช้ทักษะในระดับพื้นฐาน เช่น การจดบันทึก เป็นการจดสิ่งที่ได้ยิน แต่ยังไม่สามารถจับประเด็นสำคัญได้ และยังไม่สามารถนำสิ่งที่บันทึกนั้นมาวิเคราะห์เพื่อใช้ประโยชน์จากข้อมูลได้อย่างเต็มที่ เพียงแต่เรียนรู้ว่าการเก็บข้อมูลชุมชน การจดบันทึกเป็นสิ่งที่สำคัญ

“เวลาไปคุยกับคนในชุมชนก็เอาสมุดไปด้วยนะ ไปจด แต่พอจดมาแล้วบางทีมันก็จับประเด็นไม่ได้ จดไม่ทันบ้าง ไม่รู้จะเอาไฉนที่จะมาทำอะไร มันยังไม่มีหลักในการจด” (นักวิจัยชุมชน7)

“เราก็ได้ใช้สิ่งที่ได้เรียนมานะ แต่มันก็ยังไม่ได้ดีเต็มที่หรอก อย่างฟังบางทีก็จับประเด็นไม่ได้ จดมาบางทีก็อ่านไม่ออก...” (นักวิจัยชุมชน12)

จากสถานการณ์ด้านศักยภาพของนักวิจัยชุมชนหรือผู้ร่วมวิจัยจากการประเมินการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการวิจัยเบื้องต้น ทำให้เห็นว่าผู้ร่วมวิจัยส่วนใหญ่มีทักษะสำหรับการที่จะดำเนินการวิจัย แต่เป็นทักษะในระดับพื้นฐานที่ยังคงต้องการการเติมเต็มและพัฒนา เนื่องจากยังไม่สามารถใช้ทักษะที่มีนำไปสู่การแก้ปัญหาที่ต้องการได้อย่างแท้จริง เพียงแต่มีพื้นฐานพร้อมที่จะพัฒนาไปสู่การมีศักยภาพที่สูงขึ้น นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ทำการศึกษาสถานการณ์ด้านศักยภาพของนักวิจัยชุมชนผ่านการสะท้อนผลจากประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติ เพื่อแสดงให้เห็นพื้นฐานของทักษะความรู้ที่มีอยู่ว่าสามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาได้เพียงใด ดังได้นำเสนอในหัวข้อต่อไป

2.2.3.2 ประเมินศักยภาพนักวิจัยชุมชน: สะท้อนจากประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติ

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้ทำการประเมินศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยการสะท้อนประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพในอดีตว่ามีการปฏิบัติอย่างไร และสิ่งที่ปรารถนาจะให้เป็นนักวิจัยชุมชนมีความปรารถนาอย่างไร ทั้งนี้ผู้วิจัยได้สะท้อนผลจากประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติ ดังนี้

1) สะท้อนประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติ

การสะท้อนประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัตินี้ นักวิจัยชุมชนได้สะท้อนให้เห็นถึงอดีตของการพัฒนาที่ยังไม่สามารถนำพานักวิจัยชุมชนไปสู่การบรรลุความปรารถนาได้ โดยนักวิจัยชุมชนได้สะท้อนการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนานักวิจัยชุมชน ดังต่อไปนี้

1.1) การพัฒนาคนมาจากความต้องการของหน่วยงานภายนอกชุมชน

การพัฒนานักวิจัยชุมชนในพื้นที่ที่ผ่านมาเริ่มจากความต้องการส่งเสริมจากภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอก เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นตอบสนองความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเป็นสำคัญ เช่น การพัฒนาด้านอาชีพ การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาด้านการเกษตร เป็นต้น โดยที่ภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกเป็นผู้จัดเตรียมโครงการ กิจกรรม การพัฒนา และนำมาฝึกอบรมให้แก่ชาวบ้าน

“หน่วยงานต่างๆ เขาก็มาจัดให้บ่อยนะพวกอบรมต่างๆ อย่างอบรมทำไม้กวาด เย็บผ้า เย็บพรม เช็ดเท้า เราก็คอยเข้าร่วมกับเขา...” (นักวิจัยชุมชน16)

“การพัฒนาแต่เดิมก็เป็นไปตามแผนการพัฒนาของประเทศ จังหวัดก็รับมา หน่วยงานท้องถิ่นก็รับมาแล้วก็นำมาพัฒนาให้ชาวบ้าน มันก็เป็นไปตามลำดับขั้น” (นักวิจัยชุมชน3)

1.2) คนในชุมชนอยู่ฐานะผู้รับการพัฒนาและผู้เข้าร่วมโครงการ

การพัฒนาคนในอดีตเป็นการพัฒนาที่คนในชุมชนอยู่ในฐานะผู้รับการพัฒนาและผู้เข้าร่วมโครงการ ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดโครงการหรือสิ่งที่อยากพัฒนา หรือหากมีคนที่กำหนดส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น การแสดงความคิดเห็นของชาวบ้านมีเพียงบางโอกาส ที่ต้องการประชามหมู่บ้านเพื่อเสนอขอของบประมาณจากภาครัฐ เช่น การขอรับการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค เป็นต้น

“แผนหมู่บ้านก็มีนะว่าเราต้องการพัฒนาอะไร เราก็จะทำประชาคมหมู่บ้าน ชาวบ้านก็จะช่วยกันเสนอและแสดงความต้องการ เมื่อได้ข้อตกลงเราก็จะนำเสนอไปยัง อบต. แต่บางทีก็ไม่เป็นไปตามแผนนะแล้วแต่ว่าเขาจะจัดให้ได้แค่ไหน” (นักวิจัยชุมชน3)

“การอบรมที่เขาเอามาให้เราบางทีมันก็ไม่ค่อยตรงกับความต้องการของเรา อย่างที่นี้ต้องการเรื่องเกษตรอินทรีย์ การทำปุ๋ย เพราะอาชีพส่วนใหญ่ของเราเป็นเกษตรกรรวม แต่บางทีเขาก็มาอบรมเรื่องงานฝีมือ แม้แต่เรื่องการทำปุ๋ยบางทีมาสูตรก็ไม่เหมาะกับบริบทของบ้านเรา...” (นักวิจัยชุมชน1)

1.3) มีส่วนร่วมในงานวิจัยเพียงบางส่วนบางตอน

แม้ว่าจะมีโครงการวิจัยท้องถิ่นเข้าไปสร้างการมีส่วนร่วมให้แก่วิชากร เพื่อพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของตนเอง แต่บทบาทของชาวบ้านก็ยังอยู่ในฐานะของผู้ให้ข้อมูล ผู้ประสานงาน และเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการวิจัยเพียงบางส่วนบางตอน เช่น เก็บข้อมูลรวบรวมข้อมูล การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน แต่ยังคงอยู่ภายใต้การช่วยเหลือจากนักวิจัยภายนอกหรือพี่เลี้ยงเป็นหลัก แต่ก็ทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้จักกับงานวิจัย และการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนโดยใช้งานวิจัย

“พวกเรามีกงานวิจัยท้องถิ่นที่ทำกับ สกว. ทำมาตั้งหลายปี ช่วยกันเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านวัฒนธรรมประเพณี เพราะเรามีความโดดเด่นเรื่องวัฒนธรรมประเพณี ก็ได้งานวิจัยมาหนึ่งเรื่องแต่ก็ยังไม่สมบูรณ์หรอก เป็นการเริ่มต้น” (นักวิจัยชุมชน9)

“ป้าก็เคยทำวิจัยกับ สกว. นะคะ เขาก็จะมีพี่เลี้ยงมาคอยให้คำแนะนำเรา เวลาเราทำเราเก็บข้อมูล เขาก็จะมาดูเราตลอด” (นักวิจัยชุมชน15)

1.4) คิดสะท้อนงานวิจัยเป็นเรื่องยาก

คนในชุมชนแม้จะรู้จักและเริ่มคุ้นเคยกับงานวิจัย แต่ก็ยังเห็นว่าเป็นเรื่องยาก งานวิจัยเปรียบเสมือนยาขมสำหรับชาวบ้าน เนื่องจากกระบวนการขั้นตอนต่างๆ ที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นความซับซ้อนและหลายขั้นตอน การทำวิจัยสำหรับชาวบ้านจึงยังคงเป็นเรื่องยาก หากจะทำให้สำเร็จชาวบ้านเห็นว่าจะต้องมีพี่เลี้ยงคอยเข้ามาช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง หากไม่มีชาวบ้านจะขาดความมั่นใจในการที่จะเดินต่อด้วยตนเอง

“ผมมองว่างานวิจัยมันคือยาขมเลยนะ มีขั้นตอนหลายอย่าง เราถึงต้องมีพี่เลี้ยงให้คำปรึกษา แนะนำและช่วยเหลือเรา เราเดินไปเองไม่ได้หรอกหากไม่มีพี่เลี้ยงนะครับ” (นักวิจัยชุมชน9)

“พี่มองว่ามันก็ยังยากอยู่นะเรื่องวิจัยนี้ แต่เราก็พยายามทำแบบชาวบ้าน แบบวิถีเรา มันอาจจะไม่ได้เป็นวิจัยที่เหมือนที่นักวิชาการที่มีความรู้เขาทำกัน...” (นักวิจัยชุมชน4)

“สำหรับพี่นะ งานวิจัยเป็นเรื่องยากสำหรับเรามาก แม้เราจะมีความรู้มาบ้าง แต่เวลาที่เราลงไปทำจริงๆ ยังทำไม่เป็น ไม่รู้ต้องเริ่มอะไรก่อน” (นักวิจัยชุมชน7)

1.5) ทักษะยังมีไม่มาก

ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนว่าส่วนหนึ่งที่ยังมองว่างานวิจัยเป็นเรื่องยาก เนื่องจากยังมีทักษะความรู้ไม่มาก ยังคงต้องได้รับการเติมเต็มและฝึกฝนการเป็นนักวิจัยเพื่อให้สามารถลงมือปฏิบัติได้อย่างมั่นใจ ทั้งนี้ทักษะที่จำเป็นต้องเป็นทักษะการวิจัยแบบที่ชาวบ้านสามารถปฏิบัติได้ เป็นวิจัยแบบชาวบ้าน

“ชาวบ้านอย่างเรายังไม่ค่อยมีความรู้เรื่องการวิจัยมากเท่าไร แต่ก็รู้ว่ามันมีประโยชน์นะเอาไปใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง อย่างเมื่อก่อนพี่ไม่มั่นใจเลยนะเวลาพูด จะสั่นมาก แต่ตอนนี้ก็ดีขึ้น แต่ก็ยังต้องฝึกอีกเยอะ...” (นักวิจัยชุมชน7)

“พวกทักษะต่างๆ ที่เราได้เรียนที่อาจารย์มาสอนมันมีประโยชน์มากเลยนะ แต่ว่าบางครั้งเราก็ลืม และก็ยังใช้ไม่เป็น” (นักวิจัยชุมชน17)

1.6) ขาดความมั่นใจในการลงมือปฏิบัติ

การลงมือปฏิบัติที่นักวิจัยได้เรียนรู้จากการทดลองทำจากโครงการบริการวิชาการแก่ชุมชน ทำให้นักวิจัยได้ฝึกการปฏิบัติ แต่เป็นการปฏิบัติที่ยังคงได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการที่ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงและเจ้าของโครงการ ชาวบ้านสะท้อนว่าหากต้องลงมือปฏิบัติด้วยตนเองก็จะยังไม่สามารถทำได้อย่างเต็มที่ ทั้งนี้เนื่องด้วยยังไม่มั่นใจที่จะลงมือทำด้วยตนเอง

“ความมั่นใจเรายังไม่เต็มทีค่ะ บ้าว่าถ้าต้องทำเองจริงๆ ก็ยังทำกันไม่ได้เท่าไรหรือทำได้ก็ยังไม่ดี แต่ถ้ามีทาง มศว มาเป็นพี่เลี้ยงให้เราอย่าที่ผ่านมานะก็จะไม่ต้องกังวล เพราะอาจารย์ก็จะช่วยเรา ดู...” (นักวิจัยชุมชน15)

“ทักษะความรู้เรามี นักวิจัยชุมชนของเราทุกคนมีความรู้อยู่แล้วจากการเข้ามาให้ความรู้ของจาก ทาง มศว แต่การปฏิบัติก็อีกเรื่องหนึ่ง แต่ละคนก็จะเอาไปปฏิบัติได้ไม่เท่ากัน บางคนทำได้บางคน ก็ยังไม่ได้นะ ยังไม่มั่นใจในการทำด้วยตนเอง...” (นักวิจัยชุมชน8)

1.7) ยังไม่เด่นชัดหนทางที่จะไปสู่เป้าหมาย

ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนว่า แม้จะมีความรู้ มีทักษะ และได้ลงมือฝึก ปฏิบัติการวิจัย แต่การที่จะนำไปสู่เป้าหมายยังไม่ชัดเจน ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน เช่น ความต้องการให้ชุมชนเป็นชุมชนเกษตรอินทรีย์ ต้องการสร้างความเข้มแข็งทาง วัฒนธรรม ต้องการสร้างรายได้เสริมให้แก่ชุมชนภายใต้การรักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แต่แนวทาง ในการปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความสำเร็จนั้นนักวิจัยชุมชนยังมองว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก กับการ ที่ชาวบ้านจะทำด้วยตนเอง

“กลุ่มเราอยากให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของเราไว้นะ พอหมดรุ่นนี้แล้วก็มองไม่เห็นคน รุ่นใหม่ที่จะเข้ามา ก็อยากให้วัฒนธรรมประเพณีเราคงอยู่...” (นักวิจัยชุมชน6)

“พี่อยากให้ชุมชนเราเป็นเกษตรอินทรีย์ อยากเผยแพร่การทำปุ๋ยแบบชาวบ้านทำได้ให้แก่ ชาวบ้าน บางคนก็รับบางคนเขาก็ไม่รับ มันก็พุดยากนะเราเป็นชาวบ้านธรรมดาที่ไปบอกเขา” (นักวิจัยชุมชน12)

2) สะท้อนความปรารถนา

นักวิจัยชุมชนสะท้อนความปรารถนาของตนเองและกลุ่มจากการที่ เข้ามาเป็นนักวิจัยชุมชนในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

2.1) ความปรารถนาในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยคนในชุมชน

ความปรารถนาในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยคนในชุมชน เป็น ความปรารถนาที่นักวิจัยชุมชนเห็นว่า คือกระบวนการแก้ปัญหาที่มาจากคนในชุมชนได้ร่วมกันคิด

ร่วมกันวางแผน ร่วมกันแก้ไข และรับผลจากการแก้ปัญหานั้นร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง ลดการพึ่งพาและพึ่งพิงจากภายนอก นักวิจัยชุมชนจึงมีความปรารถนาในการแก้ปัญหาของชุมชนโดยคนในชุมชน บนพื้นฐานความเชื่อว่าคนในชุมชนคือผู้รู้ปัญหาดีที่สุด ดังนั้นวิธีการแก้ไขจึงควรมาจากคนในชุมชน และเป็นการแก้ปัญหามีส่วนร่วม

“การที่ได้มาตรงนี้นะทำให้รู้ว่าเออปัญหาของเรา เราควรเป็นคนที่แก้เองเพราะเราจะรู้ดีที่สุด ถ้าให้คนอื่นมาแก้ก็จะเหมือนกับที่ผ่านๆ มาคือมาอบรมแล้วก็หาย ปัญหามันก็แก้ไม่ได้สักที... เพียงแต่ว่าตอนนี้เรายังไม่เชี่ยวชาญมาก แต่ก็พอเริ่มมีความรู้มากขึ้น” (นักวิจัยชุมชน7)

“อยากให้คนในชุมชนช่วยกันแก้ปัญหาของบ้านเรา นะ อย่างเรื่องวัฒนธรรมนี้เราจะทำยังไงให้คนช่วยกันรักษา คนบ้านเราก็ต้องช่วยกัน” (นักวิจัยชุมชน6)

2.2) ปรารถนาให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

นักวิจัยชุมชนสะท้อนความปรารถนาถึงความต้องการให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ว่าต้องการให้คนในชุมชนของตนเองมีคุณภาพชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ที่ดีขึ้น โดยการมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้ความปรารถนาในแต่ละด้านที่นักวิจัยชุมชนสะท้อน ดังนี้

ด้านเศรษฐกิจ นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าอยากเห็นเศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น การปฏิบัติที่ผ่านมามีการฝึกอาชีพเสริมแก่คนในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ แต่ยังเป็นในลักษณะของการดำเนินการเป็นรายบุคคล ทำให้ยังไม่เกิดกลุ่มทางเศรษฐกิจที่ยึดโยงคนในชุมชนให้เกิดการร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติเพื่อให้เกิดรายได้ที่ยั่งยืน

“อยากให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากทรัพยากรหรือสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน แต่ต้องไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อม รวมกลุ่มกันทำในชุมชน ผมมีความคิดอยากให้ธนาคารขยะเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างรายได้ให้ชุมชน” (นักวิจัยชุมชน2)

“ถ้าเราช่วยกันนะ เอาความโดดเด่นของเราเป็นตัวนำและมาร่วมกันสร้างให้มันดี คนก็จะมาเรียนรู้ที่ชุมชนของเรา รายได้ก็จะเกิดตามมาเมื่อมีคนมาเที่ยว...เราอนุรักษ์แล้วเราก็ต้องอยู่ได้ด้วย...”

(นักวิจัยชุมชน13)

“อยากให้ตรงนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ เพื่อให้คนเขาเอาไปทำต่อ ต่อยอด เกิดรายได้ อยากเรียนรู้เรื่องอะไรที่เรามีก็มาเรียนรู้จากเรา แล้วก็เอาไปขยายผลต่อที่บ้าน...” (นักวิจัยชุมชน1)

ด้านสังคมวัฒนธรรม นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าอยากเห็นวัฒนธรรมของชุมชนได้รับการอนุรักษ์และสืบสาน ทั้งวัฒนธรรมประเพณีที่ดีอันเป็นที่ยึดโยงคนในชุมชนให้สมัครสมานสามัคคีกัน นั่นคือวัฒนธรรมประเพณีไทยพวน และวิถีชีวิตของชุมชนที่มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ เชื่อมมันในการปฏิบัติตนตามหลักศาสนา มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้มีส่วนใหญ่ยังคงมีอยู่กับคนรุ่นเดิม ซึ่งยังขาดการสืบทอด ซึ่งความดีงามทางสังคมวัฒนธรรมของชาวไทยพวนเป็นสิ่งที่สะท้อนคุณภาพชีวิตอีกด้านหนึ่งของคนในชุมชน

“ตอนนี้นั้นก็อยู่แต่กับพวกลุงนะเรื่องวัฒนธรรมนี้ ไม่รู้จะอยู่กันได้นานแค่ไหน พอรุ่นลุงไปแล้วก็อยากให้มีคนมาสืบต่อ ตอนนี้นั้นยังไม่ค่อยมีคนรุ่นใหม่มาสานต่อ...” (นักวิจัยชุมชน9)

“อยากเห็นชุมชนพัฒนาทางวัฒนธรรม เป็นการอนุรักษ์ สืบสาน ไม่ให้สูญสิ้นไป ที่เรามาจากเชียงขวาง แล้วเชื่อมโยงวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน...” (นักวิจัยชุมชน16)

ด้านสิ่งแวดล้อม นักวิจัยชุมชนสะท้อนอยากให้สิ่งแวดล้อมชุมชนเป็นสิ่งแวดล้อมที่น่าอยู่ ควบคู่กับเกษตรอินทรีย์ เป็นไปตามวิถีชุมชน ทั้งนี้ประวัติศาสตร์การปฏิบัติที่ผ่านมาชุมชนยังขาดการรักษาสิ่งแวดล้อมโดยคนในชุมชน และด้วยวิถีการทำการเกษตรแบบใหม่ที่มีการพึ่งพาเทคโนโลยีเพื่อเพิ่มผลผลิต ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รวมถึงพฤติกรรมของคนในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมชุมชน เช่น การจัดการขยะ การทำกิจกรรมทางการเกษตร เป็นต้น

“มีหลายหน่วยงานที่ได้ทำ เราได้ไปดูงาน เราก็มีการคัดแยกขยะทำให้ขยะลดลง แต่มันก็ยังมียยะเกิดขึ้นอยู่หลังจากที่เราเอาไปทิ้ง ไปทำปุ๋ยอะไรแล้วมันก็ยังมียยะจริงๆ แล้วก็ทุกภาคส่วนนะครับที่ต้องช่วยกัน” (นักวิจัยชุมชน2)

“จากบริบทของหนองแสงเนอะ บริบทก็จะเป็นเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ มีคนเฒ่าคนแก่อยู่บ้านกันเยอะ ที่ทางโครงการนี้เข้ามาจะเป็นเรื่องขยะ เราก็อยากเชื่อมโยงกับการทำเกษตรอินทรีย์ มันก็

เหมือนกับเราเริ่มจากจุดเล็กๆ คนในสังคมช่วยเหลือดูแลกันอย่างนี้ ทำให้เราไม่ทิ้งกัน เหมือน
เพื่อนช่วยเพื่อน” (นักวิจัยชุมชน4)

นอกจากนักวิจัยชุมชนจะสะท้อนสิ่งที่ปรารถนาในเกิดขึ้นใน
ชุมชนแล้ว ยังสะท้อนประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติอีกด้วย นั่นคือการสะท้อนสิ่งที่เคยเป็นอยู่ในอดีต
จนถึงปัจจุบันว่ามีการปฏิบัติอย่างไร อะไรเป็นเหตุผลของการปฏิบัตินั้น เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์
ความต้องการในการเสริมศักยภาพให้แก่นักวิจัยชุมชนที่จะนำไปสู่การนำพาชุมชนไปสู่สิ่งที่
ปรารถนาได้

2.2.4 ผลการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ

จากสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอปากพลี จังหวัด
นครนายก ทั้งสถานการณ์ในพื้นที่ และสถานการณ์ด้านศักยภาพ: ต้นทุนเดิมด้านการวิจัย ผู้วิจัย
ได้นำมาวิเคราะห์ผลเพื่อให้เห็นความสอดคล้องสิ่งที่เคยเป็นอยู่และสิ่งที่นักวิจัยชุมชนต้องการจะเป็น
จึงได้ทำการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของตนเองของนักวิจัยชุมชน ดังได้
นำเสนอต่อไปนี้

ผลการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพ นักวิจัยชุมชนได้
สะท้อนสิ่งที่ปัญหาที่ทำให้ไม่สามารถบรรลุความปรารถนาได้ ได้แก่ ประเด็นการคิด เช่น ขาด
การคิดอย่างเป็นระบบ ขาดการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีพลัง เป็นต้น ประเด็นการปฏิบัติ เช่น
วิธีการปฏิบัติ ผลการเปลี่ยนแปลงจากการปฏิบัติ ปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม เป็นต้น และประเด็นการ
ส่งต่อความรู้ เช่น ผู้ส่งต่อ ผู้รับการส่งต่อความรู้ พื้นที่การส่งต่อ วิธีการส่งต่อ เป็นต้น ทั้งนี้ผู้วิจัยจะ
ได้นำเสนอสิ่งที่เคยอยู่ที่สะท้อนจากสถานการณ์ปัญหา และสิ่งที่อยากพัฒนา ดังตาราง 9

ตาราง 9 ผลการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน

สถานการณ์ที่เป็นอยู่	สิ่งที่อยากพัฒนา
ยังไม่สามารถเชื่อมโยงกระบวนการคิดเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมได้	พัฒนากระบวนการคิดของนักวิจัยชุมชน ที่ครอบคลุมการคิดอย่างเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีพลัง
การปฏิบัติยังทำได้ไม่ชัดเจนและเป็นขั้นเป็นตอน	- สร้างความรู้ ความเข้าใจการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม - ฝึกการปฏิบัติตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ
ยังไม่มี การส่งต่อสู่สาธารณะอย่างเป็นรูปธรรม	- พัฒนาผู้ส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ - สร้างพื้นที่หรือเวทีการส่งต่อองค์ความรู้ - สร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายการส่งต่อองค์ความรู้

จากสถานการณ์ที่เป็นอยู่และสิ่งที่อยากพัฒนา พบว่านักวิจัยชุมชนสะท้อนสถานการณ์ที่เป็นอยู่ใน 3 ประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย ประเด็นด้านการคิด คือ ยังไม่สามารถเชื่อมโยงกระบวนการคิดเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมได้ โดยเห็นว่าการคิดเป็นประเด็นสำคัญที่นำไปสู่การวางแผนเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนเมื่อได้วินิจฉัยสถานการณ์ทั้งสถานการณ์ทั่วไปและสถานการณ์ด้านศักยภาพของนักวิจัยชุมชนแล้วพบว่า นักวิจัยชุมชนยังไม่สามารถเชื่อมโยงการคิดที่นำไปสู่การปฏิบัติที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น การคิดสร้างสรรค์ การคิดอย่างเป็นระบบ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนได้จากการคิดโครงการพัฒนาที่ผ่านมาที่ยังไม่สามารถนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่คาดหวังได้ เช่น ยังไม่สามารถแก้ปัญหาด้านการมีแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมอย่างเป็นรูปธรรมได้ นักวิจัยชุมชนยังไม่สามารถคิดวางแผนการดำเนินโครงการพัฒนาหรือแก้ปัญหาชุมชนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนได้ เป็นต้น

“ปัญหาคือเรายังคิดไม่เป็น คิดแล้วมันยังไม่สามารถไปแก้ปัญหาก็เราอยากให้มันสำเร็จได้...”

(นักวิจัยชุมชน4)

“ที่ผ่านมายังถือว่ายังไม่บรรลุเป้าหมายของเรา อย่างกลุ่มเราอยากสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อให้คนได้มาเรียนรู้ แต่ตอนนี้ยังไม่ถึง เรายังคิดทำเองไม่ได้ต้องพึ่งพาคนอื่นมาช่วย” (นักวิจัย

ชุมชน6)

ประเด็นการปฏิบัติ นักวิจัยชุมชนเห็นว่าสิ่งที่เป็นอย่างตอนนี้เป็นอยู่ตอนนี้คือ การปฏิบัติ ยังทำได้ไม่ชัดเจนและเป็นขั้นเป็นตอน ทั้งนี้เนื่องจากความรู้และประสบการณ์ยังมีไม่มากพอ ทั้งความรู้ในเรื่องกระบวนการวิจัย ความรู้เรื่องการทำงานร่วมกันในการปฏิบัติ รวมถึงยังไม่สามารถมองเห็นผลลัพธ์จากสิ่งที่ปฏิบัติได้ชัดเจน จึงทำให้ยังเป็นช่องว่างที่ต้องการการพัฒนาเพิ่มเติม

“ผมว่าจะพวกเรายังไม่เข้าใจเรื่องวิจัยกันสักเท่าไร ก็รู้ว่ามันต้องมีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ ข้อมูล แต่วิจัยชุมชนจริงๆเราก็ยังไม่ค่อยรู้” (นักวิจัยชุมชน13)

“ขั้นตอนต่างๆ เวลาที่เราจะเอาไปใช้จริงเรายังไม่ค่อยเป็นเพราะยังไม่ได้ลงมือทำทุกขั้นตอน เรายังไม่ได้ทำอย่างเต็มรูปแบบ...” (นักวิจัยชุมชน3)

ประเด็นการส่งต่อองค์ความรู้ ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่ายังไม่มี การส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้เนื่องจากนักวิจัยชุมชนเองยังขาดความมั่นใจในองค์ความรู้ของตนเอง วิธีการถ่ายทอดการส่งต่อองค์ความรู้ยังมีทักษะไม่มากพอ พื้นที่ในการส่งต่อยังไม่เป็นรูปธรรม รวมถึงเครือข่ายที่จะส่งเสริมการส่งต่อองค์ความรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนยังไม่เข้มแข็ง จึงทำให้เกิดช่องว่างที่นักวิจัยชุมชนต้องการได้รับการเพิ่มเติม เพื่อนำไปสู่การพัฒนา และแก้ปัญหของชุมชนทั้งในมิติของเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

“ตอนนี้เราไม่มั่นใจเรื่องการสื่อสาร การถ่ายทอดความรู้ของเรา มีความรู้แต่เวลาจะพูดก็จะลำดับไม่ถูกว่าต้องพูดอะไรก่อนหลัง เพราะบางทีก็มีเวลามากำกับ ก็อยากฝึกตรงนี้...” (นักวิจัย

ชุมชน15)

“พื้นที่ที่เราจะสะท้อนความรู้ของเรา เช่น แหล่งเรียนรู้ มันยังไม่เป็นรูปธรรม เวลาเราบอกต่อก็ยังพูดได้ไม่เต็มปากเพราะมันไม่เห็นภาพ...” (นักวิจัยชุมชน2)

จากสถานการณ์ที่เป็นอยู่ดังกล่าว ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันวิเคราะห์และนำไปสู่การกำหนดกิจกรรมที่ต้องการพัฒนาที่จะนำไปสู่การลดช่องว่างของสถานการณ์ที่เป็นอยู่ และตอบสนองต่อสิ่งที่อยากพัฒนา โดยผ่านการเติมเต็มศักยภาพของนักวิจัยชุมชนในประเด็นต่างๆ

จากสถานการณ์ที่เป็นอยู่และสิ่งที่อยากพัฒนา ในการเสริมสร้างความ เป็นนักวิจัยชุมชน นำไปสู่การกำหนดประเด็นที่คาดหวังในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผ่านวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยประเด็นที่คาดหวังหรือสิ่งที่ต้องการการเติมเต็มศักยภาพของนักวิจัยชุมชน ปรากฏผลดังนี้

ตาราง 10 ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

สิ่งที่อยากพัฒนา	ประเด็นการเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง
พัฒนากระบวนการคิดของนักวิจัยชุมชน ที่ครอบคลุม การคิดอย่างเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ คิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมีพลัง	ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน
- สร้างความรู้ ความเข้าใจการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม - ฝึกการปฏิบัติตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การวางแผน การดำเนินกิจกรรม การสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ	มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม
- พัฒนาผู้ส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ - สร้างพื้นที่หรือเวทีการส่งต่อองค์ความรู้ - สร้างและเชื่อมโยงเครือข่ายการส่งต่อองค์ความรู้	มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชน โดยนักวิจัยชุมชน

1) ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน

นักวิจัยชุมชนสะท้อนความต้องการในการเสริมสร้างศักยภาพผ่านการฝึกทักษะการเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน ด้วยเห็นว่าทักษะดังกล่าวจะช่วยสร้างกระบวนการเรียนรู้และเติมเต็มศักยภาพให้นักวิจัยชุมชนในสิ่งที่ยังเป็นช่องว่างขององค์ความรู้ทั้งทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก และด้านสังคม เช่น ฝึกการคิดอย่างเป็นระบบ เสริมสร้างความเชื่อมั่นในตนเอง การยอมรับตนเอง การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เป็นต้น

“กลุ่มเราเห็นว่าทักษะที่จะพัฒนาคืออยากเขียนโครงการเป็นเพื่อไปขอทุนมาทำ และยังช่วยฝึกให้เราทำงานเป็นขั้นเป็นตอนด้วยเพราะโครงการก็มีหัวข้อที่เรากำหนดมาแล้ว เพียงแต่ว่ารายละเอียดเล็กๆ ของแต่ละหัวข้อนี้เรายังทำกันไม่เป็น” (นักวิจัยชุมชน2)

“อย่างที่บอกว่าเรายังไม่ค่อยมีความมั่นใจในตัวเอง ความรู้ที่อบรมมาก็ยังใช้ได้ไม่เต็มที่ การเขียนโครงการที่ว่าจะช่วยเราได้ฝึก แล้วถ้าเขียนแล้วเราสามารถเอาไปขอสนับสนุนจากที่อื่นได้นักวิจัยเราก็จะเกิดความมั่นใจมากขึ้นนะ...” (นักวิจัยชุมชน1)

2) มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

นักวิจัยชุมชนสะท้อนถึงความต้องการในการเสริมสร้างศักยภาพทางด้านการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยสะท้อนถึงทักษะที่มีอยู่ยังไม่สามารถนำไปสู่การทำโครงการวิจัยที่แก้ปัญหอย่างเป็นรูปธรรมของนักวิจัยชุมชนต้องการได้ ดังนั้นจึงต้องการการเติมเต็มการปฏิบัติการการวิจัยให้สามารถตอบสนองการแก้ปัญหาได้ และเป็นการฝึกฝนทักษะให้แก่ชาวบ้านที่เป็นนักวิจัยอีกด้วย ซึ่งลักษณะของโครงการวิจัยที่ที่จะต้องสามารถแก้ปัญหได้อย่างเป็นรูปธรรม ผลลัพธ์สุดท้ายคือสามารถที่จะแก้ปัญหาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้

“มันต้องลงมือปฏิบัติจากการทำด้วยถึงจะสำเร็จ ทักษะต่างๆ ที่เรียนมาต้องได้ลงมือทำ ที่ผ่านมายุ่งยังไม่เห็นกระบวนการทำทั้งหมดเพราะเรายังไม่เคยลงทำอย่างจริงจัง...” (นักวิจัยชุมชน4)

“นักวิจัยชุมชนทุกคนต้องสามารถเอาความคิดแบบนักวิจัยนี้แหละมาพัฒนาชุมชน เราต้องฝึกทำกันแบบจริงจัง ที่ผ่านมามันไปได้ช้าเพราะเรายังไม่ได้ลงมือทำมัน กลุ่มเราก็มีแล้ว...” (นักวิจัยชุมชน9)

3) มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน

จากการวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชน ทำให้นักวิจัยชุมชนเกิดแนวคิดในการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยชุมชน อันจะเป็นแหล่งเรียนรู้ที่พัฒนามาจากกระบวนการวิจัย ผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกนักวิจัยชุมชนในการพัฒนา รวมถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งจากสถานการณ์ปัญหา หากนักวิจัยชุมชนสามารถขับเคลื่อนและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนให้เกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของนักวิจัยชุมชนประการสำคัญ ที่จะช่วยสร้างความมั่นใจ เกิดแรงบันดาลใจในการนำกระบวนการวิจัยมาขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไป

“ตอนนี้เราก็พอมีแหล่งเรียนรู้แล้ว แต่ก็ยังไม่เป็นรูปธรรม ยังกระจัดกระจาย ยังไม่สามารถที่จะเป็นแหล่งในการถ่ายทอดความรู้ได้จริงๆ ถ้าเราทำตรงนี้ได้นะชุมชนของเราจะพัฒนาขึ้น” (นักวิจัยชุมชน2)

“อยากพัฒนาให้สวนทองม่นเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับคนที่สนใจการทำเกษตรอินทรีย์แบบนักวิจัยชุมชน ให้เขาได้มาเรียนรู้และเอากลับไปใช้ ไม่เฉพาะเรื่องปุ๋ย แต่เป็นเรื่องของการคิดด้วย” (นักวิจัยชุมชน1)

จากผลการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน สะท้อนให้เห็นช่องว่างของศักยภาพที่นักวิจัยชุมชนต้องการเติมเต็มเพื่อนำไปสู่การพัฒนาให้บรรลุเป้าหมายที่อยากเห็น โดยได้กำหนดประเด็นเติมเต็มผ่านความต้องการในการพัฒนา ได้แก่ ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และมีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน โดยทั้ง 3 ประเด็นนี้นำไปสู่การกำหนดเป็นแผนปฏิบัติการเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนตามวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ตอนที่ 2.3 กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัย ชุมชนด้วยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จากสถานการณ์การสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชนในอดีตและปัจจุบัน ทำให้เห็นถึงความต้องการในการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนของผู้ร่วมวิจัย รวมถึงช่องว่างจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ผ่านมา จึงนำมาซึ่งการกำหนดอนาคตที่อยากเห็นของการพัฒนานักวิจัยชุมชน ที่ส่งผลต่อการพัฒนาและแก้ปัญหาชุมชนได้อย่างยั่งยืน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยในการขับเคลื่อนอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยนำเสนอในแต่ละวงรอบการดำเนินการดังต่อไปนี้

วงรอบที่ 1

จากผลการศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ชุมชนที่ผ่านมาทำให้เห็นช่องว่างของศักยภาพที่นักวิจัยชุมชนต้องการที่จะเติมเต็ม จึงนำมาสู่การกำหนดกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในวงรอบที่ 1 โดยมีขั้นตอนการดำเนินการในแต่ละขั้นดังต่อไปนี้

1. ขั้นการวางแผน

การวางแผนเป็นการพิจารณาและกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การบรรลุผลตามเป้าหมายที่ต้องการ สำหรับขั้นของการวางแผนนี้ ผู้วิจัยมีกระบวนการในการวางแผนเพื่อนำไปสู่การกำหนดกิจกรรมการปฏิบัติ โดยเริ่มจากการกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง ทั้งการเปลี่ยนแปลงระยะสั้นและการเปลี่ยนแปลงระยะยาว และกำหนดกิจกรรมที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์นั้น

ก่อนที่จะเริ่มการวางแผนเพื่อดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในวงรอบที่ 1 ผู้วิจัยได้ทำการฉายภาพผลการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนใน 3 ประเด็น คือ 1) ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน 2) มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม 3) มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน เพื่อเป็นการทบทวนประเด็นที่ต้องการเสริมสร้างศักยภาพ และนำเสนอผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบจากการศึกษาระยะที่ 1 เพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้เห็นภาพของพื้นที่ที่มีการพัฒนานักวิจัยให้สามารถใช้กระบวนการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหาชุมชนได้ เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผน การกำหนดกิจกรรมในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และนำเข้าสู่การวางแผนการปฏิบัติการในวงรอบที่ 1

ในกระบวนการวางแผน ผู้วิจัยใช้แนวทางการวางแผนโดยให้ผู้ร่วมวิจัยกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในแต่ละประเด็นที่เชื่อมโยงกับความต้องการในการพัฒนา ทั้งผลลัพธ์ระยะสั้นและผลลัพธ์ระยะยาว ดังแสดงให้เห็นในตารางต่อไปนี้

ผลลัพธ์ระยะสั้น หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นทันทีหลังจากการดำเนินกิจกรรม

ผลลัพธ์ระยะยาว หมายถึง ผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นหลังจากที่ดำเนินกิจกรรมเสร็จสิ้นไปได้สักระยะเวลาหนึ่ง

1.1 กำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง

ในขั้นของการกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงนี้ เป็นการกำหนดทั้งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นในระยะสั้น และผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงระยะยาว โดยในวงรอบที่ 1 ได้ดำเนินการกำหนดผลลัพธ์ ดังนี้

ตาราง 11 แสดงการกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง

ประเด็นการเปลี่ยนที่คาดหวัง	ผลลัพธ์ระยะสั้น	ผลลัพธ์ระยะยาว
ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน	- ได้ข้อเสนอโครงการ หรือแนวคิดในการเขียนข้อเสนอโครงการเพื่อขอสนับสนุนทุน - เกิดความรู้กระบวนการวิจัย - เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง - เกิดแรงบันดาลใจในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม	- ได้รับการสนับสนุนทุนการดำเนินกิจกรรมนักวิจัย - นักวิจัยชุมชนสามารถคิดอย่างเป็นระบบ และสามารถเชื่อมโยงกระบวนการคิดเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมได้
มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม	- นักวิจัยชุมชนสามารถดำเนินการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้ - เกิดความรู้การทำวิจัยแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม - เกิดผลผลิตจากการดำเนิน	- นักวิจัยชุมชนสามารถนำแนวคิดจากกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมไปประยุกต์ใช้ได้ เช่น สามารถระบุปัญหา คิดวางแผน กำหนดกิจกรรมและลงมือปฏิบัติ สังเกต และสะท้อนผล การปฏิบัติ

ตาราง 11 (ต่อ)

ประเด็นการเปลี่ยนที่ คาดหวัง	ผลลัพธ์ระยะสั้น	ผลลัพธ์ระยะยาว
	-เกิดผลผลิตจากการดำเนิน โครงการ/กิจกรรมอย่างเป็น รูปธรรม	- เกิดการพัฒนาทักษะนักวิจัยที่ เพิ่มขึ้น เช่น ทักษะการถาม การ จดบันทึก การประเมินผล เป็นต้น
มีแหล่งเรียนรู้ด้าน การวิจัยของชุมชน โดยนักวิจัยชุมชน	- เกิดแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยใน ชุมชน - นักวิจัยชุมชนสามารถส่งต่อองค์ ความรู้สู่สาธารณะได้ - เกิดการรวมกลุ่มอย่างมีพลังใน การดำเนินการส่งต่อองค์ความรู้ - เกิดเครือข่ายทั้งภายในและ ภายนอกในการร่วมพัฒนาแหล่ง เรียนรู้	- มีแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการ วิจัยอย่างยั่งยืน - เกิดการพัฒนาทรัพยากรบุคคล อย่างยั่งยืน

จากการกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง จะเห็นได้ว่านักวิจัยชุมชนได้กำหนดทั้งผลลัพธ์ระยะสั้นและผลลัพธ์ระยะยาวที่จะนำไปสู่การตอบประเด็นที่คาดหวังในแต่ละประเด็น ประกอบด้วย

1) ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน

ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน เป็นเป้าหมายหนึ่งของการนำไปกำหนดกิจกรรมเพื่อตอบสนองสิ่งที่ต้องการพัฒนา โดยเน้นการพัฒนาที่กระบวนการคิด อันนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ดังนั้นหากสามารถฝึกกระบวนการคิดอย่างมีพลังผ่านการฝึกทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการ ซึ่งจะสะท้อนความสำเร็จจากผลลัพธ์ระยะสั้นและระยะยาว ก็จะเป็นสิ่งที่สะท้อนศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่เกิดการพัฒนากระบวนการคิดได้รวมถึงผลผลิตที่จะเกิดจากกิจกรรม คือ ข้อเสนอโครงการได้รับการสนับสนุนงบประมาณการดำเนินงานจากผู้ให้ทุน หรือสามารถนำแนวคิดจากโครงการไปเสนอเพื่อขอรับการสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมได้

“อยากให้พวกเรานักวิจัยชุมชนเขียนโครงการและขอทุนได้” (นักวิจัยชุมชน9)

“ไม่ต้องถึงทุนที่เป็นระดับใหญ่อย่าง สกว. แต่เป็นทุนจากหน่วยงานอื่นๆก็ได้ อย่างเช่น มศว อบต. เทศบาล หรือที่อื่นที่เขาสนับสนุน” (นักวิจัยชุมชน2)

“เราก็อยากให้ได้เกิดโครงการที่เป็นรูปธรรม เป็นโครงการจากพวกเราเอง” (นักวิจัยชุมชน4)

นอกจากนี้ ยังเกิดแรงบันดาลใจในการที่จะทำโครงการเพื่อแก้ปัญหา หรือพัฒนาชุมชน เกิดทักษะในการเขียนข้อเสนอโครงการ เกิดความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง

“ถ้าเราทำได้นะเราก็จะมีแรงในการที่จะทำต่อ มันเหมือนเป็นการแสดงศักยภาพอย่างหนึ่งของเรา อย่างที่อาจารย์ได้บอกที่เราต้องทำให้เขาเห็นก่อนเขาถึงจะมาสนับสนุนเรา” (นักวิจัยชุมชน1)

“พอเราได้ฝึกฝนแล้วทำเป็นเราก็จะมั่นใจมากขึ้น นักวิจัยชุมชนเราก็จะเกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง ว่าทำได้มากขึ้น” (นักวิจัยชุมชน21)

2) มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

การทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เป็นเป้าหมายที่เน้นให้นักวิจัยชุมชนได้ฝึกฝนการปฏิบัติ เพื่อให้รู้ขั้นตอน กระบวนการการวิจัย และสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้ โดยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มีกระบวนการที่สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาของชุมชน ผลการเปลี่ยนแปลงภายใต้การเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติผ่านการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาชุมชนนี้ นอกจากสามารถดำเนินการตามกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมได้แล้ว อาจยังเกิดผลผลิตที่เป็นรูปธรรมจากการแก้ปัญหาหรือพัฒนานั้นด้วย

“ตอนนี้ก็ยังไม่ค่อยเข้าใจขั้นตอนการทำวิจัยเท่าไร เราต้องได้รับความรู้และฝึกลงมือทำจริง...”

(นักวิจัยชุมชน20)

“ทักษะต่างๆ บ้างว่ามันมาจากการที่ได้ลงมือทำนะ เมื่อก่อนบ้างก็ไม่มีเลย แต่พอได้มาช่วย มาทำ ก็เลยทำเป็น แต่เรายังไม่ได้ทำแบบมีส่วนร่วมมันก็เลยยังเห็นผลไม่ชัด และไม่เข้าใจกระบวนการ ...” (นักวิจัยชุมชน21)

3) มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน

การมีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน เป็นเป้าหมายที่เน้นให้เกิดการรวบรวมองค์ความรู้ ส่งต่อองค์ความรู้ โดยผ่านพื้นที่การเรียนรู้คือแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชน เน้นการฝึกทักษะการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ักวิจัยชุมชน รวมถึงการเกิดเครือข่ายและเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก จากการพัฒนาแหล่งเรียนรู้

“ข้าก็อยากให้มีแหล่งเรียนรู้เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ เพื่อให้คนที่อยากเรียนรู้เขาได้รับความรู้กลับไปอย่างเต็มที่...” (นักวิจัยชุมชน15)

“การถ่ายทอดตอนนี้เรายังไม่มั่นใจแต่ถ้าได้ฝึกเราก็สามารถพูดได้ เพราะเป็นการพูดจากประสบการณ์การทำจริงของเรา” (นักวิจัยชุมชน5)

1.2 กำหนดกิจกรรม

หลังจากที่กำหนดเป้าหมายหรือผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังแล้ว ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ดังนี้

1.2.1 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน

1) กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันวางแผนในกิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัย ทั้งนี้จากการศึกษาสถานการณ์การพัฒนาักวิจัยชุมชนและการสะท้อนประวัติศาสตร์แห่งการปฏิบัติ ทำให้เห็นสิ่งที่เป็นช่องว่างของผู้ร่วมวิจัยประการหนึ่งที่สำคัญคือ การขาดการยอมรับในความสามารถของตนเอง และขาดความ

พร้อมของทีมในการเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมอย่างเต็มกำลังความสามารถ ทำให้การเข้ามาเรียนรู้ ฝึกฝนทักษะ และร่วมแก้ปัญหา ยังไม่สามารถทำได้เต็มที่ อีกทั้งยังมองไม่เห็นความสำเร็จที่เป็นรูปธรรมจากการทำงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชน ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันพิจารณาและเห็นว่าประการแรกควรมีกิจกรรมที่ทำให้นักวิจัยชุมชนเกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชนก่อน จึงได้วางแผนและกำหนดกิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน ดังนี้

1.1) กำหนดเนื้อหาการสร้างแรงบันดาลใจ

ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่า กลุ่มนักวิจัยชุมชนยังมองไม่เห็นภาพความสำเร็จจากการใช้กระบวนการวิจัยแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน จึงทำให้แรงผลักดันในการเข้ามามีส่วนร่วมอาจยังไม่เต็มที่ ดังนั้นจึงร่วมกันกำหนดเนื้อหาในการสร้างแรงบันดาลใจ คือ ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ร่วมกันนำเสนอภาพความสำเร็จที่อยากเห็นเกี่ยวกับชุมชนที่ตนเองจะสามารถดำเนินการด้วยกระบวนการวิจัย และผู้วิจัยนำเสนอพื้นที่ต้นแบบที่มีการแก้ปัญหาโดยใช้กระบวนการวิจัย และสำเร็จผลเป็นรูปธรรม

“การสร้างแรงบันดาลใจเป็นสิ่งที่เราควรทำ ถ้านักวิจัยชุมชนไม่มีแรงบันดาลใจก็จะไม่เข้ามาร่วมตรงนี้” (นักวิจัยชุมชน5)

1.2) กำหนดกิจกรรมการสร้างแรงบันดาลใจ

กิจกรรมที่จะดำเนินการเพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้นักวิจัยชุมชน ประกอบด้วย 1) การสร้างภาพอนาคต: พัฒนาชุมชนบนฐานการวิจัยโดยนักวิจัยชุมชน คือ การที่นักวิจัยชุมชนร่วมกันกำหนดอนาคตที่อยากเห็นจากการดำเนินการของนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยการขับเคลื่อนแบบกระบวนการวิจัย

“เราต้องมองสิ่งที่เราอยากจะเห็นร่วมกันก่อนว่าจุดหมายปลายทางอยากให้เป็นยังไง อยากเห็นเราทำวิจัยได้ อยากเห็นการรวมกลุ่มของชุมชนเพื่อทำสิ่งดีๆ มันก็จะช่วยให้เรามีกำลังใจในการเดินต่อไปไปถึงจุดที่คาดหวัง” (นักวิจัยชุมชน17)

การสร้างแรงกระตุ้นหนุนเสริมพลังด้วยพื้นที่ต้นแบบที่ประสบความสำเร็จ เป็นการสร้างแรงบันดาลใจโดยผู้วิจัยนำเสนอภาพของพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จจาก

การแก้ปัญหาโดยอาศัยกระบวนการวิจัย ทั้งประเด็นของบริบทพื้นที่ และปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดความสำเร็จ

“เราก็มองไม่ค่อยเห็นภาพเนอะว่าพอเราทำแล้วมันจะเป็นยังไง เราน่าจะได้เห็นตัวอย่างที่เขาทำก่อน ที่ผ่านมาก็เคยไปดูงานก็เป็นการดูงานแต่ละเรื่องไป ยังไม่เคยเห็นที่เป็นนักวิจัยชุมชน”

(นักวิจัยชุมชน1)

2) กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดกิจกรรมการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน ดังนี้

2.1) กำหนดประเด็นการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน

จากสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ผ่านมา ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนช่องว่างของการขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน รวมถึงบทบาทของนักวิจัยชุมชน จึงทำให้การดำเนินการวิจัยยังไม่สามารถดำเนินการได้อย่างเต็มที่ ดังนั้นผู้ร่วมวิจัยจึงกำหนดประเด็นในการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน ประกอบด้วย สร้างความเข้าใจค่านักวิจัยชุมชน และบทบาทของนักวิจัยชุมชน

“มาแรกๆ ก็นึก ว่านักวิจัยชุมชนคืออะไร ก่อนอื่นเลยเราต้องเข้าใจร่วมกันก่อนถึงค่านักวิจัยชุมชนว่าเป็นยังไง ทำอะไรบ้าง” (นักวิจัยชุมชน13)

“เราต้องมีความเข้าใจการทำวิจัยชุมชนว่าเขาทำอย่างไร 1 2 3 4 5 ทำอย่างไร เราก็จะได้นำมาปฏิบัติให้เหมาะสมกับสิ่งที่เราจะทำ” (นักวิจัยชุมชน3)

2.2) กำหนดกิจกรรมการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน

ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดกิจกรรมที่จะดำเนินการเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชนตามประเด็นที่กำหนด โดยเริ่มจากให้นักวิจัยชุมชน

เป็นผู้สะท้อนความเข้าใจคำว่า “นักวิจัยชุมชน” ว่าแต่ละคนเข้าใจว่าอย่างไร บทบาทของนักวิจัยชุมชนเป็นอย่างไร จากนั้นให้ผู้วิจัยสรุปและสร้างความเข้าใจร่วมกันเกี่ยวกับคำว่านักวิจัยชุมชน

3) กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดกิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง ดังนี้

3.1) กำหนดประเด็นการเรียนรู้

จากผลการศึกษาด้านการพัฒนากิจกรรมพัฒนานักวิจัยชุมชน จะเห็นได้ว่านักวิจัยชุมชนยังขาดทักษะการเขียน และการค้นหาปัญหาที่มาจากความต้องการของชุมชน ทำให้การดำเนินการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนยังไม่สามารถนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายได้ ดังนั้นผู้ร่วมวิจัยจึงเห็นว่าควรจัดกิจกรรมที่ทำให้สามารถค้นหาและระบุปัญหาที่แท้จริงได้ และกิจกรรมการเขียนข้อเสนอโครงการที่เป็นโครงการที่มาจากความต้องการของชุมชน

“สิ่งที่อยากเดิมคือเรื่องของการค้นหาปัญหา เรารู้ว่าเราต้องไปหาปัญหาจากชุมชนในเรื่องที่จะทำ แต่ไม่รู้ว่าเทคนิค วิธีการต้องทำยังไง” (นักวิจัยชุมชน4)

“ก็เคยไปคุยนะ แต่พอไปคุยไปถามบางที่ชาวบ้านก็ไม่อยากตอบในสิ่งที่เป็นปัญหา ทำให้เราไม่รู้ปัญหาจริงๆของเขาว่าเป็นยังไง” (นักวิจัยชุมชน2)

3.2) กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้

กิจกรรมการเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง ผู้ร่วมวิจัยกำหนดให้ผู้วิจัยเป็นผู้ฝึกฝนทักษะการค้นหาและระบุปัญหา รวมถึงแนวทางการเขียนโครงการวิจัยที่สามารถนำเสนอเพื่อขอรับการสนับสนุนการดำเนินการได้

“ก็ให้พี่เลี้ยงจาก มศว นี่แหละมาสอนเราทำ กำหนดเลยว่าเป็นพี่เลี้ยง แล้วเราก็นัดเวลารวมกลุ่ม มาฝึก มาทำกัน...” (นักวิจัยชุมชน19)

1.2.2 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

ผู้วิจัยและร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดกิจกรรมเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการที่นักวิจัยชุมชนสามารถทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมดังต่อไปนี้

1) กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน

1.1) กำหนดประเด็นการเรียนรู้

จากผลการศึกษาศาสนาการณและผลการวิเคราะห์ศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่มีอยู่ นำมาสู่การกำหนดกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่ขับเคลื่อนโดยการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม กิจกรรมการวิเคราะห์บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบและนำมาประยุกต์ใช้กับบริบทของพื้นที่

“อยากเห็นที่อื่นว่าเขาทำยังไงเขาถึงทำได้ แก้ปัญหาได้ เราก็จะได้เอาใจที่ตินะมาทำบ้าง เอามาเป็นแบบอย่าง” (นักวิจัยชุมชน12)

“เราก็ทำของเราตามที่ความสามารถเรามี แต่มันก็ยังไปไม่สุด ก็อยากจะทำให้มันสำเร็จ” (นักวิจัยชุมชน14)

1.2) กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้

จากประเด็นการเรียนรู้นำมาสู่การกำหนดกิจกรรมการวิเคราะห์บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ โดยผู้วิจัยนำเสนอบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ โดยเฉพาะในส่วนของการกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน เพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันวิเคราะห์และกำหนดเป็นแนวทางในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาของกลุ่มตนเอง

“จากที่นั่งจอยได้เล้าว่ามีชุมชนที่เขาใช้กระบวนการวิจัยแก้ปัญหา เราก็ช่วยกันคิดว่าจะเอามาใช้กับพื้นที่เรายังไง โดยที่ปรับให้เหมาะสมกับบริบทของเรา” (นักวิจัยชุมชน1)

“พวกเราต้องช่วยกันเอาต้นแบบที่เราทำสำเร็จมาคุยกันว่าจะมาใช้ให้เหมาะสมกับเรายังไง อย่างทางด้านวัฒนธรรมนี้ก็จะเอามาใช้ได้ยังไงบ้าง” (นักวิจัยชุมชน3)

2) กิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม”

2.1) กำหนดประเด็นการสร้างความเข้าใจ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม”

จากผลการวิเคราะห์สถานการณ์และผลการวิเคราะห์ศักยภาพของนักวิจัยชุมชน ที่สะท้อนถึงช่องว่างของการขาดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จึงทำให้การดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมายังไม่นำไปสู่การบรรลุผลอย่างเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ ด้วยผู้ร่วมวิจัยเชื่อว่าการวิจัยดังกล่าวจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ จึงนำมาสู่การกำหนดประเด็นการเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ นักวิจัยชุมชนเกิดความรู้ความเข้าใจการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม และนำไปสู่การปฏิบัติการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน

“ผมว่าจะพวกเรายังไม่เข้าใจเรื่องวิจัยกันสักเท่าไรหรอก ก็ว่ามันต้องมีการเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล แต่วิจัยชุมชนจริงๆเราก็ยังไม่ค่อยรู้ เราต้องเรียนรู้เพิ่มเติมตรงนี้...” (นักวิจัยชุมชน13)

“พวกเราต้องรู้จริงนะเวลาที่ทำอะไรได้ทำได้ ก่อนอื่นต้องให้อาจารย์มาสร้างความกระจ่างให้เราก่อนเกี่ยวกับเรื่องวิจัย เราชู้แต่ต้องวางแผน ลงมือทำ สะท้อนผล...” (นักวิจัยชุมชน10)

2.2) กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้

จากประเด็นที่ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนด นำมาสู่กิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยการให้ความรู้การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมแก่นักวิจัยชุมชน และลงมือปฏิบัติการโดยใช้วงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติและสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ โดยใช้แหล่งเรียนรู้ทั้ง 3 แหล่ง ในการทำวิจัยปฏิบัติการ

“เรียนนี้ต้องทั้งทฤษฎีและปฏิบัตินะ พอรู้หลักการแล้วก็ลงมือทำ วิจัยนี้ถ้ารู้อย่างเดียวไม่ได้นะเรา ต้องรู้และทำด้วย” (นักวิจัยชุมชน9)

“เราต้องเรียนรู้การระบุปัญหา วางแผน ลงมือทำ สังเกต สะท้อนผล ว่าแต่ละอย่างนี้ทำยังไงนะ ที่ผ่านมามีความรู้แค่ว่ามันมีเหล่านี้แต่ไม่ค่อยชัด ทำไม่ค่อยเป็น ตอนนี้เราต้องรู้จริงแล้ว และก็ต้องเอาไปลองทำจริงด้วยถึงจะทำให้รู้ว่าเรารู้จริงไหม” (นักวิจัยชุมชน2)

1.2.3 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน

การมีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน เป็นอีกหนึ่งสิ่งที่คาดหวังของนักวิจัยชุมชน นักวิจัยชุมชนต้องการเติมเต็มศักยภาพผ่านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน โดยกำหนดกิจกรรมที่จะนำไปสู่การมีแหล่งเรียนรู้ ดังนี้

1) กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

1.1) กำหนดประเด็นชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันวางแผนในกิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนี้จากการวิเคราะห์สถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนและสถานการณ์ด้านศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทำให้เห็นว่านักวิจัยชุมชนต้องการการเติมเต็มศักยภาพด้านการปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้การใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน โดยผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าหากนักวิจัยชุมชนสามารถพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สะท้อนความเป็นนักวิจัยชุมชน ให้สำเร็จได้ เป็นสิ่งหนึ่งที่สะท้อนศักยภาพของนักวิจัยชุมชนได้ ดังนั้นกิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน จึงเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะสามารถเสริมศักยภาพให้แก่นักวิจัยชุมชนที่จะนำไปสู่การสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาได้

“พื่ออยากให้เรามีการทำงานอย่างมีระบบ ช่วยกันคิดวางแผนพอทำแล้วก็จะเดินตามแผนนั้นแหละ แต่มันก็ต้องมาจากพวกเราทุกคน” (นักวิจัยชุมชน7)

“เราก็เห็นว่าตอนนี้เราก็มีแหล่งเรียนรู้แล้วแหละ แต่มันยังไม่ชัดเจน ยังไม่รู้ว่าภายในแหล่งเรียนรู้นั้นมีอะไร เราจะนำเสนออย่างไร มาช่วยกันคิดตรงนี้อาจช่วยกันวางแผนว่าเราจะพัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ได้อย่างไร...” (นักวิจัยชุมชน5)

1.2) กำหนดกิจกรรมการเรียนรู้

จากประเด็นที่กำหนดนำมาสู่การวางแผนกิจกรรมการ โดยผู้ร่วมวิจัยร่วมกันวางแผนการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ที่อยากให้เกิดขึ้น ตามวงจรวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม กำหนดกิจกรรม ผู้รับผิดชอบ การถ่ายทอดความรู้ และการประเมินผล รวมถึงการทดลองปฏิบัติจริงในการถ่ายทอดความรู้เพื่อประเมินการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้

“อย่างธนาคารขยะนี้เราวางแผนกันว่าจะทำเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งเรื่องการคัดแยกขยะ ที่ขายได้เอามาขาย ที่ขายไม่ได้จะมีวิธีการจัดการอย่างไร อันนี้เราต้องวางแผนในการให้ความรู้แก่ชาวบ้าน” (นักวิจัยชุมชน2)

“วัฒนธรรมเรามีตรงนี้มันเป็นแหล่งเรียนรู้ เราจะทำเป็นฐานแต่ละเรื่องที่เป็นอัตลักษณ์ของไทย พวกร้านนะ เช่น การแต่งกาย อาหาร ประเพณี” (นักวิจัยชุมชน3)

2. ขั้นปฏิบัติการ สังเกต และสะท้อนผลการปฏิบัติ

ในขั้นของการปฏิบัติการ การสังเกต และสะท้อนผลการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยดำเนินการตามแผนที่กำหนดในแต่ละกิจกรรม ดังนี้

2.1 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน

2.1.1 กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน

1) ปฏิบัติการและการสังเกต

ในขั้นของการลงมือปฏิบัติกิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจ ซึ่งเป็นกิจกรรมหนึ่งก่อนนำไปสู่การสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอรับทุนจากแหล่งทุนนั้น ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ปฏิบัติกิจกรรมดังนี้

1. กำหนดภาพอนาคต: เรื่องเล่าไร้พลังสร้างแรงบันดาลใจ

กิจกรรมนี้มุ่งเน้นการสร้างแรงบันดาลใจและความรู้สึกที่ดีต่อการทำงานพัฒนาชุมชนให้แก่ผู้ร่วมวิจัย เพราะผู้ร่วมวิจัยเชื่อว่าแรงบันดาลใจจะเป็นพลังขับเคลื่อนให้ไปสู่เป้าหมายแห่งความสำเร็จ โดยใช้เรื่องเล่าไร้พลังสร้างแรงบันดาลใจ ผู้วิจัยดำเนินกิจกรรมดังนี้ 1) ให้ผู้ร่วมวิจัยเล่าภาพความสำเร็จที่อยากเห็นจากการเป็นนักวิจัยชุมชน และตนเองจะนำพาไปสู่ความสำเร็จนั้นได้อย่างไร 2) ผู้วิจัยสรุปสิ่งที่ผู้ร่วมวิจัยได้บอกเล่า และนำเสนอชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน 3) ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการกำหนดอนาคตผ่านเรื่องเล่า

ภาพประกอบ 12 กิจกรรมกำหนดภาพอนาคต: เรื่องเล่าไร้พลังสร้างแรงบันดาลใจ

จากกิจกรรมกำหนดภาพอนาคต: เรื่องเล่าไร้พลังสร้างแรงบันดาลใจ ขณะที่ทำกิจกรรม ผู้วิจัยได้สังเกต และสัมภาษณ์นักวิจัยชุมชนปรากฏผลดังนี้

ด้านบริบท ผู้วิจัยพบว่ากิจกรรมกำหนดภาพอนาคต: เรื่องเล่าไร้พลังสร้างแรงบันดาลใจ มีความเหมาะสมกับบริบทของผู้ร่วมวิจัยซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชน เนื่องจากให้ได้เล่าในสิ่งที่เขาอยากเห็น ภาพที่อยากให้เกิด และเกิดจากกลุ่มนักวิจัยชุมชน จึงเป็น

บรรยากาศการเล่าเรื่องที่ผู้ร่วมวิจัยมีความสนใจและกระตือรือร้นที่จะเล่า ประกอบกับสถานที่ในการจัดกิจกรรมเป็นพื้นที่ในชุมชนทำให้นักวิจัยชุมชนมีความสบายใจในการเล่ามากขึ้น เพราะได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่คุ้นเคย

ด้านพฤติกรรม จากการสังเกตพบว่า ผู้ร่วมวิจัยมีการพูดคุยปรึกษาและเตรียมการนำเสนอก่อนที่จะออกมาเล่าเรื่อง ช่วยกันวางโครงเรื่องที่จะเล่าว่ามีอะไรบ้าง เกิดการพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในกลุ่ม และจากการสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัยพบว่า การได้กำหนดภาพอนาคตนี้เป็นแรงกระตุ้นให้นักวิจัยชุมชนอยากทำงานร่วมกันเพื่อนำไปสู่ภาพอนาคตที่กำหนด

“พอเราได้เห็นภาพร่วมกันจากที่ช่วยกันคิด ช่วยกันเล่าออกมามันทำให้เห็นว่าเราก็มีเพื่อนร่วมอุดมการณ์ที่จะพาไปด้วยกันต่อนะ” (นักวิจัยชุมชน4)

นอกจากนี้หลังจากที่ผู้วิจัยได้เล่าถึงพื้นที่ต้นแบบที่ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาให้นักวิจัยชุมชนได้ฟัง จากการสัมภาษณ์พบว่าผู้วิจัยเห็นภาพการนำวิจัยไปใช้แก้ปัญหามากขึ้น และเกิดแรงบันดาลใจในการที่จะนำกระบวนการวิจัยมาใช้ในการพัฒนาและแก้ปัญหาในชุมชนของตนเอง

“พอหมุ่จอยเล่าทำให้อยากไปดูเลย แต่ก็เห็นภาพนะเขาใช้วิจัยไปแก้ปัญหาได้ มันทำให้เราอยากจะทำลองเอามาทำให้เกิดผลบ้าง” (นักวิจัยชุมชน1)

“อยากทำให้สำเร็จ เห็นว่ามีคนที่เขาทำได้บ้างก็อยากจะทำของเราให้มันเกิดผลแบบเขาบ้าง...”
(นักวิจัยชุมชน13)

2) สะท้อนผลจากการปฏิบัติ

หลังจากได้ดำเนินกิจกรรมกำหนดภาพอนาคต: เรื่องเล่าไร่พาลัง สร้างแรงบันดาลใจ แล้ว ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติเพื่อประเมินผลการดำเนินกิจกรรม ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและประเมินผลโดยผู้วิจัยให้แก่ผู้ร่วมวิจัย เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติโดยผู้วิจัยใช้

คำถามการสะท้อนผลใน 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้น จะทำอย่างไร

ผู้ร่วมวิจัย สะท้อนผลการปฏิบัติในกิจกรรมกำหนดภาพอนาคต: เรื่องเล่าแรงบันดาลใจสร้างแรงบันดาลใจ ดังนี้

ด้านความรู้ความเข้าใจ เกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลว่า จากเดิมที่พอมิทักชะการวิจัยกันแล้วบ้าง พอได้ฟังเรื่องเล่าจากชุมชนตัวอย่างที่มีการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน ทำให้เห็นภาพกระบวนการทำงานและเข้าใจกระบวนการวิจัยมากขึ้น และเกิดความรู้ในกระบวนการวิจัยที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชุมชนของตนเองได้

“นักวิจัยชุมชนต้องรู้จักใช้ความรู้ ทักษะที่มีนำไปสู่ความสำเร็จ อย่างที่เราคิดจะเป็นชุมชนต้นแบบ เราก็ต้องเป็นต้นแบบจริงๆ ให้เหมือนอย่างที่เราดูงานเขาก็เป็นต้นแบบจริงๆ แต่จะเรื่องอะไรก็แล้วแต่พื้นที่” (นักวิจัยชุมชน19)

“เห็นภาพที่ชุมชนต้นแบบเขาแก้ปัญหาโดยใช้วิจัย เขาเอามาแก้ปัญหาได้จริง เราก็ได้เรียนรู้วิธีการทำวิจัยจากเขาไปด้วย และเอามาใช้กับชุมชนของเรา” (นักวิจัยชุมชน12)

ด้านอารมณ์ความรู้สึก ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลการปฏิบัติที่สะท้อนด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดความรู้สึกต้องการที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความสำเร็จ ทั้งจากเรื่องเล่าและการสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้ ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าการที่ได้นำเสนอภาพความสำเร็จของกลุ่มนักวิจัยชุมชน ทำให้เห็นคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน นอกจากภาพความสำเร็จที่อยากเห็นแล้ว สิ่งที่เห็นอีกคือ ความมุ่งมั่นตั้งใจของคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ที่ต้องการนำพาชุมชนไปสู่การพัฒนาที่ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม ทำให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดแรงบันดาลใจในการทำประโยชน์เพื่อชุมชน

“สิ่งที่ได้เรียนรู้จากเรื่องเล่า ได้เห็นสิ่งที่ทุกคนอยากให้เกิดจากพวกเรานักวิจัยชุมชน และเห็นคนที่มีความคิดเดียวกัน มันก็เกิดแรงบันดาลใจที่จะทำต่อนะ เหมือนเราไม่ได้เดินคนเดียว” (นักวิจัยชุมชน1)

“พอได้ฟังถึงชุมชนที่เขาใช้การวิจัยแก้ปัญหา เราก็เออเห็นภาพขึ้นมาว่าเขามีปัญหาขนาดนั้นยังสามารถแก้ได้ ปัญหาเขาใหญ่กว่าเรามาก แต่เขาสามารถแก้ไขได้ด้วยวิจัย ถ้าเราเอามาทำอย่างจริงจังเราก็น่าจะทำได้อย่างเขา ทำให้เป็นต้นแบบเลยกลุ่มเรา” (นักวิจัยชุมชน6)

ด้านทักษะ ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ร่วมกันสะท้อนสิ่งที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงด้านทักษะ คือ ทักษะการเล่าเรื่อง ทั้งจากการสังเกตและการสะท้อนผลจากนักวิจัยชุมชน นอกจากจะเกิดแรงบันดาลใจ เกิดความรู้จากเรื่องเล่าแล้ว ยังได้ฝึกฝนและเพิ่มพูนทักษะการนำเสนอให้แก่ผู้ร่วมวิจัยอีกด้วย ผู้ร่วมวิจัยได้ฝึกฝนกระบวนการคิด เรียบเรียง วางโครงสร้างการเล่าเรื่อง ก่อนนำเสนอเรื่องเล่า แม้จะเป็นการนำเสนอภายในในกลุ่มผู้ร่วมวิจัยแต่ก็เป็นเวทีหนึ่งที่ทำให้เกิดการฝึกฝน

“ได้ฝึกทักษะการพูด การเล่าเรื่องให้คนอื่นฟัง โดยก่อนจะเล่าเราก็ได้มีการวางโครงสร้างก่อนว่าจะเล่าอะไรก่อนหลัง มันก็ทำให้เราได้ฝึกตัวเอง...” (นักวิจัยชุมชน4)

2.1.2 กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน

1) ปฏิบัติการและการสังเกต

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน ตามแผนที่ได้กำหนดร่วมกัน โดยมีการปฏิบัติกิจกรรม ดังนี้

ผู้วิจัยให้ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนคำว่า “นักวิจัยชุมชน” ในมุมมองของตนเองว่าเป็นอย่างไร บทบาทของนักวิจัยชุมชนเป็นอย่างไร เพื่อสำรวจความรู้ความเข้าใจเบื้องต้น จากนั้นผู้วิจัยให้ความรู้แก่ผู้ร่วมวิจัยเกี่ยวกับงานวิจัยชุมชน ทั้งมิติของ ความหมาย ลักษณะ และยกตัวอย่างประกอบการอธิบายในบริบทที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ของนักวิจัยชุมชน เช่น โครงการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โครงการวิจัยเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อมของชุมชน โครงการวิจัยเกี่ยวกับการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี งานวิจัยเกี่ยวกับการแก้ปัญหาเรื่องการทำการเกษตร เป็นต้น เพื่อสร้างความเข้าใจในงานวิจัยชุมชนผ่านโครงการวิจัยตัวอย่าง

ภาพประกอบ 13 กิจกรรมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน

ในขณะที่ทำกิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัยเพื่อสะท้อนผลกิจกรรม พบว่าก่อนที่จะมีการให้ความรู้งานวิจัยชุมชน นักวิจัยชุมชนมีความเข้าใจคำว่านักวิจัยชุมชน การทำงานวิจัยเพื่อชุมชน เพียงบางส่วน เช่น เข้าใจว่าเป็นการเก็บข้อมูลชุมชน การร่วมกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่หน่วยจัดขึ้น เป็นต้น

“ก่อนที่จะน้องจอยจะมาอธิบายให้เราฟังถึงงานวิจัยชุมชน พี่ก็เข้าใจส่วนหนึ่งเข้าใจว่ามันคือการเก็บข้อมูลเรื่องที่เราอยากจะทำ อย่างที่ได้เขียนไปตอนแรก” (นักวิจัยชุมชน7)

หลังจากที่ได้ฟังการอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบจากผู้วิจัย ทำให้เข้าใจงานวิจัยเพื่อชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมถึงขั้นตอนการทำงานวิจัยที่นักวิจัยชุมชนยังมองว่าเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก แต่พอได้เห็นตัวอย่างก็มองเห็นภาพมากขึ้น

“พอน้องจอยเล่าแล้วก็ยกตัวอย่างโครงการวิจัยที่เราทำเสร็จแล้วก็เห็นว่ามันมีอะไรมากกว่านั้น และที่สำคัญคือชาวบ้านต้องมีส่วนร่วม” (นักวิจัยชุมชน1)

“ก็จะคล้ายๆ ของเราแหละ อยู่ที่บางที่เริ่มจากปัญหา บางที่ไม่ได้เริ่มจากปัญหา จากที่ได้ฟังก็เข้าใจมากขึ้นนะ ที่สำคัญคือเห็นการเปลี่ยนแปลงจากงานวิจัยที่เราทำ...” (นักวิจัยชุมชน2)

2) สะท้อนผลจากการปฏิบัติ

จากการดำเนินกิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติเพื่อประเมินผลการดำเนินกิจกรรมและนำไปสู่การวางแผนการปรับปรุงกิจกรรมต่อไป โดยผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและการสัมภาษณ์แก่ผู้ร่วมวิจัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการนำมาสะท้อนผลการปฏิบัติ และทำการสะท้อนผลการปฏิบัติด้วยคำถาม 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้นจะทำอย่างไร จากการสะท้อนผลการปฏิบัติ พบการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจ และด้านอารมณ์ความรู้สึก ดังต่อไปนี้

ด้านความรู้ความเข้าใจ พบว่าผู้ร่วมวิจัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชนมากขึ้น โดยผู้ร่วมวิจัยสะท้อนถึงความรู้ความเข้าใจว่างานวิจัยชุมชนเป็นการทำงานเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนที่คนในชุมชนได้ร่วมกันคิด กำหนดปัญหา วางแผนร่วมกัน เก็บข้อมูล วิเคราะห์และทดลองแก้ไข และนำเสนอผลต่อสาธารณะ

“ได้เรียนรู้ว่างานวิจัยชุมชนนี้เป็นการทำโดยคนในชุมชนที่ช่วยกันคิดและกำหนดปัญหาของตัวเอง ก่อนที่จะลงมือแก้ไข มีการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ด้วย” (นักวิจัยชุมชน10)

“สิ่งที่ได้เรียนรู้ก็คือได้ความรู้การทำงานวิจัยเพื่อชุมชนว่ามันเป็นการทำที่ต้องเกิดจากพวกเราในหมู่บ้านช่วยกันตั้งแต่ต้นจนจบการวิจัย” (นักวิจัยชุมชน9)

ด้านอารมณ์ความรู้สึก พบว่าผู้ร่วมวิจัยเกิดความรู้สึกที่ดีต่อการทำวิจัยเพื่อชุมชนมากขึ้น จากเดิมที่เห็นว่าการวิจัยเป็นเรื่องยาก แม้จะเคยมีประสบการณ์ มีความรู้ และได้ฝึกทักษะมาแล้วบ้างจากโครงการบริการวิชาการแก่ชุมชน แต่ด้วยความที่ไม่ได้ฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจึงทำให้รู้สึกว่าการวิจัยเป็นเรื่องยาก แต่หลังจากที่ได้ทำกิจกรรมความรู้สึกต่อการทำวิจัยเปลี่ยนไป รู้สึกว่าการวิจัยชาวบ้านก็สามารถทำได้หากเข้าใจกระบวนการและได้ลงมือปฏิบัติ

“งานวิจัยคือยาขม ก่อนที่จะเห็นตัวอย่างจากคนที่ทำมาแล้วนะแม้ว่าจะเคยทำวิจัยมาแล้วแต่ก็ยังเป็นยาขม แต่พอมาเห็นว่าที่อื่นเขาก็มีเขาก็ทำได้ และเราก็ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยก็รู้สึกว่าจะไม่เกินความสามารถของนักวิจัยชุมชนของเรา” (นักวิจัยชุมชน9)

“เคยรู้สึกว่าเราทำไม่ได้หรือวิจัยนี้ มันไกลตัวเรามาก แต่พอมาตรงนี้ความคิดเราก็เปลี่ยนก็พอจะมองเห็นว่าเราทำได้” (นักวิจัยชุมชน2)

รู้สึกว่าการวิจัยสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชน จากการทำกิจกรรมผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลการปฏิบัติว่า เกิดความรู้สึกว่าการวิจัยเพื่อชุมชนท้องถิ่นช่วยสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่ชุมชน เนื่องจากมาจากการทำของคนในชุมชน

“รู้สึกเลยว่างานวิจัยชุมชนทำให้ชุมชนพัฒนาได้ อยู่ที่เรารู้ว่าทำได้แค่ไหน...” (นักวิจัยชุมชน4)

“งานวิจัยชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยแก้ปัญหาของชุมชน อย่างผมทำเรื่องธนาคารขยะผมก็สามารถทำวิจัยเพื่อพัฒนาธนาคารขยะของกลุ่มผมได้” (นักวิจัยชุมชน2)

2.1.3 กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง

1) การปฏิบัติและการสังเกต

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ดำเนินกิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง ตามแผนที่ได้กำหนด ดังนี้

ให้ความรู้การค้นหาปัญหาและหลักการเขียนโครงการวิจัย เพื่อขอทุน โดยผู้วิจัยให้ความรู้เกี่ยวกับวิธีการ แนวทางการค้นหาปัญหา และนำมาวิเคราะห์เพื่อพัฒนาเป็นโครงการวิจัย จากนั้นให้ผู้ร่วมวิจัยแบ่งกลุ่มเพื่อฝึกการคิดประเด็นที่ต้องการแก้ปัญหา หรือต้องการพัฒนา และฝึกปฏิบัติการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย

จากกิจกรรมดังกล่าว ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมกิจกรรม พบว่าผู้ร่วมวิจัยสามารถระบุปัญหาที่ต้องการแก้ไขและพัฒนาได้ โดยจากการแบ่งกลุ่มปฏิบัติทั้ง 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่สนใจด้านวัฒนธรรม กลุ่มที่สนใจด้านเศรษฐกิจชุมชน และกลุ่มที่สนใจด้านสิ่งแวดล้อม แต่ละกลุ่มสามารถระบุสิ่งที่เป็ช่องว่างของปัญหาและอยากที่จะดำเนินการพัฒนาได้ จากการวิเคราะห์ร่วมกันภายในกลุ่ม

“เราก็ช่วยกันคิดว่าเราอยากทำอะไร ชุมชนของเรามีอะไรดีโดดเด่นเรื่องอะไร แล้วเราอยากพัฒนาไปยั้งไง ก็เอามาระบุเป็นสิ่งที่เราอยากทำ” (นักวิจัยชุมชน17)

“อย่างกลุ่มทางด้านสิ่งแวดล้อม เราอยากให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของนิสิตนักศึกษา และคนที่สนใจการทำปุ๋ยหมัก การเผาถ่าน การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ เราก็เอาตรงนี้มาเป็นโจทย์ของเรา” (นักวิจัยชุมชน1)

สำหรับการเขียนโครงการ จากการสังเกตพบว่าผู้ร่วมวิจัยสามารถเขียนโครงการได้ส่วนหนึ่ง กล่าวคือสามารถระบุที่มา วัตถุประสงค์ และวิธีการดำเนินการได้ แต่ยั้งต้องเติมเต็มในเรื่องของการระบุผลลัพธ์ การวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินผล และประโยชน์จากการวิจัย

“ก็พอเขียนได้ตามหัวข้อที่กำหนด แต่อย่างผลลัพธ์นี่ก็ไม่ว่าเราทำถูกไหม การวิเคราะห์ข้อมูลก็ยังเขียนไม่ค่อยเป็น” (นักวิจัยชุมชน4)

“ผมว่าก็พอทำได้นะถ้ามีหัวข้อมาให้ แต่ตรงการวิเคราะห์ข้อมูลเขียนไม่ค่อยเป็น เรายังไม่เคย
วิเคราะห์ข้อมูลจริงจัง มีแต่มานั่งคุยกันมันเลยเขียนไม่ค่อยได้ แต่ถ้ามีพี่เลี้ยงมาแนะนำก็ไปได้นะ
ผมว่า” (นักวิจัยชุมชน2)

2) สะท้อนผลจากการปฏิบัติ

หลังจากได้ดำเนินกิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัย
อย่างมีพลัง ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติเพื่อประเมินผลการดำเนินกิจกรรม
ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและประเมินผลโดยผู้วิจัยให้แก่ผู้ร่วมวิจัย เพื่อเป็นส่วน
หนึ่งในการร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติโดยผู้วิจัยใช้คำถามการสะท้อน
ผลใน 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้นจะอย่างไร ผู้ร่วม
วิจัยได้สะท้อนผลจากกิจกรรมใน 3 มิติ ได้แก่ มิติด้านความรู้ความเข้าใจ มิติด้านอารมณ์
ความรู้สึก มิติด้านการนำไปปฏิบัติ

ด้านความรู้ความเข้าใจ ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนด้านความรู้
ความเข้าใจจากกิจกรรมคือ เกิดความรู้การระบุปัญหา ที่มาก่อนการระบุปัญหาว่าได้มาอย่างไร ผู้
ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่าก่อนทำกิจกรรมมีความรู้เพียงว่าก่อนที่จะวางแผนการทำวิจัยต้องระบุปัญหา
ก่อน ซึ่งปัญหามาจากชุมชน แต่วิธีการศึกษาปัญหายังไม่เข้าใจว่าทำอะไรเราจะจึงจะได้มาซึ่งการ
ระบุปัญหา จากการได้ฝึกการระบุปัญหาทำให้ได้เรียนรู้การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน จึงทำให้
เกิดความรู้ความเข้าใจการวิเคราะห์และการระบุปัญหามากขึ้น

“ได้รู้วิธีการก่อนที่จะเราจะกำหนดปัญหา และช่วยกันวิเคราะห์ว่าอะไรที่เป็นปัญหาและเราอยากจะ
แก้จริงๆแล้วเอามาคำหนดเป็นเรื่องที่จะทำวิจัย” (นักวิจัยชุมชน1)

สำหรับความรู้ด้านการเขียนข้อเสนอโครงการ ผู้ร่วมวิจัย
สะท้อนว่าการได้ฝึกปฏิบัติการเขียนข้อเสนอโครงการนี้ ทำให้เข้าใจวิธีการเขียนโครงการมากขึ้น
เข้าใจแต่ละหัวข้อที่เขียนอย่างละเอียดมากขึ้น เช่น ที่มาต้องเขียนอย่างไร การกำหนดวัตถุประสงค์
วิธีการดำเนินกิจกรรม การคิดงบประมาณ

“เข้าใจการเขียนแต่ละหัวข้อของโครงการมากขึ้น เมื่อก่อนที่เขาให้เขียนเราก็เขียนตามที่เคยเขียน
มาโดยไม่เข้าใจที่มาที่ไป ไม่เคยมีใครมาสอนเราแบบนี้ว่าแต่ละหัวข้อต้องเขียนยังไง” (นักวิจัย
ชุมชน4)

“พี่เคยเขียนนะโครงการนะ แต่ก็ไม่เคยรู้ว่าแต่ละหัวข้อมันมีที่มาที่ไปหรือต้องเขียนยังไง ที่ผ่านมามาก็คิดว่าจะทำอะไรก็เขียน แต่ไม่ได้วิเคราะห์ปัญหาก่อนมาเขียน มันทำให้เห็นภาพของปัญหาชัดเจนขึ้น เวลาเขียนก็สามารถเขียนได้ดีขึ้น...” (นักวิจัยชุมชน7)

นอกจากนี้ผู้ร่วมวิจัยยังได้สะท้อนว่าสิ่งที่ยากสำหรับการเขียนข้อเสนอโครงการ คือหัวข้อการวิเคราะห์ผล และผลลัพธ์ของโครงการ เนื่องจากยังไม่มีประสบการณ์ทั้งการเขียนในหัวข้อนี้และประสบการณ์การปฏิบัติ

“หัวข้อที่เขียนกันไม่ค่อยเป็นเรื่องการวิเคราะห์ผล เราไม่เคยเขียน และจริงๆตอนทำเราก็คือมานั่งคุยกัน ไม่ได้เขียนออกมาเป็นรายงาน” (นักวิจัยชุมชน21)

“ผลกับการวิเคราะห์เรายังไม่เคยเขียน เลยเขียนไปไม่รู้ว่าจะถูกไหม” (นักวิจัยชุมชน2)

ด้านอารมณ์ความรู้สึก ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลด้านอารมณ์ความรู้สึกว่า รู้สึกภาคภูมิใจที่สามารถร่วมกันเขียนข้อเสนอโครงการได้ โดยเห็นการเขียนข้อเสนอโครงการที่จะเสนอขอทุนนั้นต้องเป็นข้อเสนอที่มีจุดแข็งจึงจะสามารถส่งไปขอทุนหรือขอรับการสนับสนุนการดำเนินการ การที่นักวิจัยชุมชนสามารถเขียนโครงการถึงแม้จะยังไม่สมบูรณ์ แต่ก็ทำให้เกิดความภาคภูมิใจว่ากลุ่มตนเองสามารถสร้างขึ้นมาได้

“ภูมิใจนะพอได้เขียนมันออกมา ก็ทำให้รู้ว่าเออเนะเราก็เขียนได้ถ้าฝึกมากกว่านี้ก็จะทำได้ดีกว่านี้ นี่เป็นเพียงการเริ่มต้น...” (นักวิจัยชุมชน6)

นอกจากนี้ผู้ร่วมวิจัยยังสะท้อนว่ารู้สึกมีส่วนร่วมในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม แม้เป็นเพียงการเริ่มเรียนรู้การเขียนข้อเสนอโครงการ แต่เป็นข้อเสนอเพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ดังนั้นนักวิจัยชุมชนจึงเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้มีส่วนในการพัฒนาชุมชน

“รู้สึกว่าได้เป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาชุมชนถึงจะแค่การเขียนโครงการ แต่กว่าจะได้หัวข้อได้ร่างนี้ มาเราก็คิดมาจากสิ่งที่อยากทำให้กับชุมชน” (นักวิจัยชุมชน12)

จากกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อตอบผลลัพธ์ที่คาดหวัง (1) คือ ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน ด้วยกิจกรรม 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน กิจกรรมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน และกิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่ากิจกรรมทั้ง 3 กิจกรรม สามารถนำไปสู่การบรรลุผลลัพธ์ที่คาดหวังที่สำคัญ คือ ข้อเสนอโครงการได้รับทุนสนับสนุนให้ดำเนินการจากหน่วยงานภาควิชาการในพื้นที่ จำนวน 3 ข้อเสนอ คือ โครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม โครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และโครงการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ และสามารถขอรับการสนับสนุนงบประมาณการดำเนินกิจกรรมภายในกลุ่มจากการนำเสนอแนวคิดดังกล่าวจากองค์กรอื่นๆ เช่น เบทาโกร หน่วยงานท้องถิ่น เป็นต้น

แต่ทั้งนี้ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนสิ่งที่ยังไม่บรรลุการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจน คือ การสร้างแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน การบอกเล่าเป็นเพียงการสร้างแรงบันดาลใจระดับหนึ่ง แต่หากได้เห็นพื้นที่จริงที่ประสบความสำเร็จ หรือพื้นที่ต้นแบบ ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าจะสามารถช่วยให้เกิดแรงบันดาลใจ และนำมาเป็นแนวปฏิบัติในการพัฒนานักวิจัยชุมชนได้ จึงเสนอให้มีการปรับปรุงกิจกรรมที่นำไปสู่การบรรลุผลลัพธ์ที่เน้นการสร้างแรงบันดาลใจโดยการพาไปเรียนรู้จากพื้นที่จริงที่เป็นพื้นที่ต้นแบบการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการวิจัย

2.2 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: มีการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.2.1 กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน

1) ปฏิบัติการและการสังเกต

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัย ได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยนำกระบวนการที่ได้จากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบทั้งจากพื้นที่จริงและเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องวิเคราะห์เพื่อเป็นแนวทางในการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน โดยผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันวิเคราะห์กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 1) รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน 2) สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ 3) ปรับปรุงความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก 4) สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม 5) เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมอยวัด 6) วิเคราะห์ตนเองหาข้อผิดพลาดเพิ่มเติม 7) ปฏิบัติซ้ำ: ทำอย่างมีหลักการและฐานคิด 8) ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด 9) นำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ และปัจจัย

เงื่อนไขความสำเร็จ ประกอบด้วย 1) ปัจจัยเงื่อนไขด้านบุคคล ได้แก่ มีนักวิจัยชุมชนผู้ร่วมอุดมการณ์ มีพี่เลี้ยง ความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน 2) ปัจจัยเงื่อนไขด้านทรัพยากร ได้แก่ พื้นที่การสนับสนุนด้านงบประมาณ การหนุนเสริมด้านการเสริมสร้างศักยภาพ เมื่อร่วมกันวิเคราะห์กระบวนการจากพื้นที่ต้นแบบแล้ว ผู้ร่วมวิจัยกำหนดประเด็นในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ลงมือปฏิบัติกิจกรรม และสะท้อนผลการปฏิบัติ

ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันวิเคราะห์กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ โดยวิเคราะห์แล้วเห็นว่าทั้งในส่วนของการกระบวนการและปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จสามารถนำมาเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินการวิจัยของกลุ่มผู้ร่วมวิจัยได้ จึงนำมาเป็นกรอบในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหาของกลุ่ม โดยผู้ร่วมวิจัยได้กำหนดประเด็นในการดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ขยายผลธนาคารขยะพระราชัฐสู่ความยั่งยืนของชุมชน 2) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และ 3) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม

ในขณะที่ทำกิจกรรม และหลังทำกิจกรรมผู้วิจัยได้ทำการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัย พบว่า กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบทำให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดการเรียนรู้จากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน จากบริบทอื่นและนำมาปรับใช้ในการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง จากการสังเกตพบว่า กระบวนการที่ได้จากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบทั้งพื้นที่จริงและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับบริบทการเรียนรู้ของผู้ร่วมวิจัย เนื่องจากเป็นต้นแบบที่เป็นการพัฒนา นักวิจัยชุมชน ส่วนใหญ่ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนานักวิจัยชุมชน หรือใช้เป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหา จึงทำให้กระบวนการที่ได้จากพื้นที่ต้นแบบมีความสอดคล้องกับบริบทของการเรียนรู้ของผู้ร่วมวิจัย

“เขาก็ทำคล้ายๆ เรา มีรวมคน มีเก็บข้อมูล มีนำเสนอ เขาก็มีแบบเขาเพียงแต่ว่าเรายังไม่ได้ลงมือทำแบบเป็นตอนอย่างเขา...” (นักวิจัยชุมชน17)

“บางขั้นตอนที่เขามีเรายังไม่มีเขาก็มาดูว่ามันเหมาะสมกับเราไหม ถ้าเหมาะก็เอามาปรับ อย่างสร้างความเชื่อมั่นนี้เขาก็เอามาพูดกับทีมเราว่าทำได้นะ หาพี่เลี้ยงซึ่งเขาก็มี... เอามาใช้ด้วยกันได้ เขาก็ทำในชุมชนเหมือนกันกับเรา” (นักวิจัยชุมชน2)

นอกจากนี้ พฤติกรรมของนักวิจัยชุมชนในการเรียนรู้กิจกรรม บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ ผู้วิจัยพบว่า ผู้ร่วมวิจัยมีความสนใจในการวิเคราะห์บทเรียน โดยสังเกตจากการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ร่วมกันวิเคราะห์และนำมาเทียบกับสิ่งที่ตนเอง ทำ และนำมาวางแผนการทำกิจกรรมของตนเอง

“นี่นะดูที่เขาทำแล้วเทียบกับที่เราทำ บางอย่างเราก็ทำคล้ายกันแต่ยังมีหลายอย่างที่เขาทำแล้วเรายังไม่มี เขาทำสำเร็จเพราะเขามีการวิเคราะห์ตัวเองด้วย แต่ตรงนี้เรายังไม่มี เราก็เอามาเสริมกับของเรา” (นักวิจัยชุมชน5)

2) สะท้อนผลการปฏิบัติ

หลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกัน สะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและประเมินผลโดยผู้วิจัยให้แก่ผู้ร่วมวิจัย เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติโดยผู้วิจัย ใช้คำถามการสะท้อนผลใน 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้นจะทำอย่างไร ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ดังนี้

มิติของความรู้ความเข้าใจ ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าจากกิจกรรมทำให้เกิดความรู้ในการกระบวนการวิจัยมากขึ้น โดยเห็นได้จากสามารถร่วมกันวิเคราะห์ กระบวนการวิจัยจากบทเรียนความสำเร็จ เชื่อมโยงกับสิ่งที่กลุ่มจะดำเนินการ และนำมาเป็นแนวทางในการดำเนินการของกลุ่มได้ ผู้ร่วมวิจัยสามารถระบุได้ว่ามีความเข้าใจว่าจะนำ กระบวนการวิจัยมาปรับใช้กับการดำเนินงานของกลุ่มอย่างไร เช่น ต้องรวมคนที่มีความคิด ความเชื่อเดียวกันมาทำร่วมกัน ต้องพูดสร้างความเชื่อมั่นให้แก่กลุ่มว่าสามารถทำได้ มีพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ หาพี่เลี้ยงคอยเติมเต็มระหว่างการทำวิจัย เป็นต้น

“เราก็เอาวิธีการของเขามาใช้ได้ อย่างแรกเราก็ต้องรวมคน อย่างใครที่จะทำเรื่องวัฒนธรรมก็ไป กลุ่มวัฒนธรรม ใครจะทำเรื่องปุ๋ยก็ไปอยู่สิ่งแวดล้อม ใครจะทำเรื่องขยะก็มาอยู่กับผม...” (นักวิจัยชุมชน2)

“พี่เลี้ยงนี้สำคัญนะอย่างเขาก็มีพี่เลี้ยงมาช่วย ขาดเหลือตรงไหนเขาก็มาเติมให้ เขาเรียกว่ารู้จักใช้ เครื่องมือ” (นักวิจัยชุมชน4)

มิติด้านอารมณ์ความรู้สึก ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนว่า จากกิจกรรมทำให้เกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัยมากขึ้น รู้สึกต้องการที่จะทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง สังเกตได้จากการที่ผู้ร่วมวิจัยมีความกระตือรือร้นในการร่วมกันคิดวิเคราะห์กระบวนการจากพื้นที่ และช่วยกันวางแผนกิจกรรมการวิจัยของตนเอง นอกจากนี้ ผู้ร่วมวิจัยยังสะท้อนว่าพอได้แนวทางในการทำ ก็รู้สึกมีพลังที่อยากจะทำให้สำเร็จ

“พอได้เห็นเขาทำสำเร็จเห็นขั้นตอนของเขาเราก็รู้สึกว่ามีแนวทางในการทำก็เอามาทำบ้าง รู้สึกอยากเอามาลองทำของตัวเอง” (นักวิจัยชุมชน16)

นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความคิดอย่างเป็นระบบมากขึ้น จากขั้นตอนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ที่นำไปสู่การคิดวางแผนการทำงานวิจัยของตนเอง

“รู้สึกว่าการกิจกรรมนี้มันช่วยให้พวกเรานักวิจัยชุมชนคิดแบบมีระบบมีขั้นตอน รู้ว่าอะไรจะทำก่อนทำหลังและก็ต้องทำยังไง” (นักวิจัยชุมชน21)

มิติของการนำไปปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงการนำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากบทเรียนต้นแบบไปสู่การปฏิบัติคือ นำมาใช้ในการกำหนดแนวทางการดำเนินงานวิจัยของตนเอง ดังเช่น นำขั้นตอนของการกำหนดโจทย์วิจัย มาวิเคราะห์และกำหนดประเด็นขอตนเองอย่างสอดคล้องกับบริบท จึงเกิดประเด็นการดำเนินการใน 3 ประเด็น นำแนวทางการเรียนรู้จากการปฏิบัติมาวางแผนการดำเนินการ และมองหาพี่เลี้ยงมาคอยหนุนเสริม เป็นต้น

“สิ่งที่ได้เรียนรู้คือก่อนกำหนดหัวข้อที่จะทำก็มาวิเคราะห์กันก่อนว่าจะทำอะไร เราอยากจะพัฒนาอะไร อย่างศูนย์พืชมลนี้มีหลายอย่างแต่เราจะโฟกัสที่ตรงไหนก่อน อะไรที่อยากจะแก้ก่อนก็มาคุยกัน ช่วยกันคิด เหมือนอย่างที่เขาบอกว่าสร้างโจทย์ให้เหมาะสมกับบริบท...” (นักวิจัยชุมชน1)

2.2.2 กิจกรรมสร้างความเข้าใจ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม”

และลงมือปฏิบัติการ

1) ปฏิบัติการและสังเกต

กิจกรรมเสริมสร้างความเข้าใจ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ เป็นกิจกรรมให้ความรู้แก่ผู้ร่วมวิจัยถึงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พร้อมทั้งให้ผู้ร่วมวิจัยได้ฝึกปฏิบัติตามวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ด้วยความเชื่อว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างเหมาะสม มากกว่าการวิจัยแบบอื่น

การดำเนินการในกิจกรรมนี้ คือการให้ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทั้งความหมาย ความสำคัญ และวงจรการปฏิบัติการ จากนั้นให้ผู้ร่วมวิจัยทั้ง 3 กลุ่ม ได้ร่วมกันวางแผนการปฏิบัติตามวงจรปฏิบัติการ จากโจทย์วิจัยที่ได้ร่วมกันคิดในกิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน และลงมือปฏิบัติกิจกรรมการแก้ปัญหาจากโจทย์วิจัยของตนเอง

ในขณะที่ดำเนินกิจกรรมและหลังการดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยได้สังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัย เพื่อสะท้อนผลการปฏิบัติกิจกรรม ทำให้เห็นว่า กิจกรรมสร้างความเข้าใจ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ เป็นกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้ร่วมวิจัย เนื่องจากเป็นการวิจัยที่มีกระบวนการดำเนินการที่เหมาะสมกับการแก้ปัญหาของชุมชน เมื่อได้ความรู้เพิ่มเติมทำให้เห็นว่าสามารถนำไปใช้ในการดำเนินการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนที่ผู้ร่วมวิจัยได้กำหนดแต่ละประเด็นได้

“กิจกรรมนี้ก็เหมาะสมกับพวกเรานะ ความรู้ที่ได้สามารถมาใช้กับสิ่งที่เราจะไปทำเลยเราก็เอาตรงนี้แหละไปทำ ทำแบบที่ได้เรียนมานะ” (นักวิจัยชุมชน20)

“ผมเอามากำหนดกิจกรรมในกลุ่มว่าจะเดินต่อกันยังงั้นนะ จากที่ได้ดูตัวอย่างจากชุมชนต้นแบบก็เอามาคิดต่อตามวงรอบที่บอก...” (นักวิจัยชุมชน2)

นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมโดยเน้นการลงมือปฏิบัติ ให้ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมคิด แสดงความคิดเห็น รวมถึงการได้สะท้อนผลการปฏิบัติ มีความเหมาะสมกับการเรียนรู้

ของผู้ร่วมวิจัย มากกว่าการให้ความรู้โดยที่ไม่ได้ให้ลงมือปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยเกิดการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมการมีส่วนร่วมในกลุ่ม ประกอบกับการมอบหมายบทบาทให้แต่ละกลุ่ม เช่น หัวหน้ากลุ่ม ผู้เขียน ผู้นำเสนอ เป็นต้น ทำให้ผู้ร่วมวิจัยได้แสดงบทบาทของตนเอง

“แบบนี้จะดีไม่มอง ได้ทำกิจกรรมด้วยไม่ต้องนั่งฟังอย่างเดียวได้ช่วยกันคิดในกลุ่ม บ้างทำหน้าที่ในการช่วยเหลือออกความเห็น” (นักวิจัยชุมชน21)

“ชอบที่ได้ช่วยกันคิดวางแผน ทำให้เราเอาตรงนี้ไปทำต่อตอนทำจริง อย่างปกติพอได้อบรมได้ความรู้ไปแล้วคนที่คิดวางแผน คิดกิจกรรมก็จะมีไม่กี่คน แต่จากกิจกรรมนี้เราได้ทำตรงนี้ ก็ทำให้ทุกคนในกลุ่มได้มีส่วนร่วมในการคิดวางแผน กำหนดหน้าที่ว่าใครจะทำอะไรต่อ...” (นักวิจัยชุมชน1)

2) สะท้อนผลการปฏิบัติ

หลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและประเมินผลโดยผู้วิจัยให้แก่ผู้ร่วมวิจัย เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติโดยผู้วิจัยใช้คำถามการสะท้อนผลใน 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้นจะอย่างไร ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ดังนี้

มิติของความรู้ความเข้าใจ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่า จากกิจกรรมทำให้มีความรู้ความเข้าใจในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น รู้ว่าวงจรของการวิจัยประกอบด้วยการวางแผน การปฏิบัติและสังเกต และการสะท้อนผลการปฏิบัติ และเข้าใจแต่ละขั้นตอนว่าดำเนินการอย่างไร

“ได้รู้การวิจัยเพิ่มขึ้น เราเคยรู้มาบ้างแล้วแต่วันนี้เราได้เข้าใจมากขึ้นว่ามันเป็นยังไง เอามาใช้ในการทำวิจัยแบบชาวบ้านเราได้...” (นักวิจัยชุมชน6)

“ขั้นตอนการทำก็เป็นวงจรทำให้เข้าใจง่าย แล้วก็เข้าใจแต่ละวิธีว่าจะต้องทำกันยังไง อย่างอันแรกวางแผนก็รู้ว่าจะต้องช่วยกันคิดนะว่าจะทำอะไร เสร็จแล้วก็มาคิดกิจกรรมว่าต้องมีอะไรบ้าง ใครรับผิดชอบอะไร...” (นักวิจัยชุมชน1)

ด้านอารมณ์ความรู้สึก ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่าเกิดความรู้สึกว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ชาวบ้านสามารถทำวิจัยได้ แต่เป็นงานวิจัยแบบชาวบ้าน ที่มีขั้นตอนไม่ซับซ้อนมาก

“รู้สึกว่าการวิจัยพวกเราก็สามารถทำได้ เดินตามขั้นตอนนี้มันก็จะทำได้ง่ายขึ้น...” (นักวิจัยชุมชน5)

“รู้สึกว่าเราก็สามารถทำวิจัยได้ เป็นวิจัยแบบง่ายๆที่มาจากพวกเราช่วยกันคิด ช่วยกันวางแผน และลงมือทำด้วยกัน นักวิจัยชุมชนของเรา...” (นักวิจัยชุมชน8)

นอกจากนี้ ผู้ร่วมวิจัยยังสะท้อนว่าการเรียนรู้จากกิจกรรมนี้ทำให้มีความคิดที่เป็นระบบมากขึ้น คิดเป็นขั้นเป็นตอน เนื่องจากมีแนวทางให้ผู้ร่วมวิจัยได้ดำเนินการตามอย่างเป็นขั้นตอน ประกอบกับกิจกรรมที่ให้ผู้วิจัยได้คิดวางแผน กำหนดกิจกรรม จนถึงกำหนดวิธีการประเมินผลและสะท้อนผลการปฏิบัติ ทำให้นักวิจัยชุมชนเรียนรู้การคิดอย่างเป็นระบบ

“เมื่อก่อนคิดอยากจะทำอะไรก็ทำเลย ไม่ค่อยได้มาวางแผนวางกิจกรรมแบบนี้หรอก ทำให้บางทีก็หลงทาง แต่อันนี้มันทำให้รู้จักคิดวางแผนเป็นขั้นตอนมากขึ้น...คิดแบบนักวิจัยชุมชน” (นักวิจัยชุมชน9)

“คิดเป็นมากขึ้น คิดเป็นยังงี้ก็คือระบบคิดเรามีขั้นตอนตามกระบวนการที่ได้เรียนนะ ขั้นตอนการวิจัยนี้แหละ ไม่สะเปะสะปะหลงทางไปเหมือนเมื่อก่อน...” (นักวิจัยชุมชน10)

เกิดทักษะ นักวิจัยชุมชนสะท้อนผลจากการได้เรียนรู้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและได้ลงมือปฏิบัติตามกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชน ทำให้เกิดทักษะการฟัง การถาม การจดบันทึก การสังเกต เป็นทักษะที่นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้จากการให้ความรู้และการลงมือปฏิบัติ

“จากที่อาจารย์มาสอนเราก็ได้ฝึกการฟังนะ ฟังแบบจับประเด็นว่าอาจารย์สอนอะไร และก็
จดความรู้นั้น” (นักวิจัยชุมชน10)

“สิ่งที่ได้เรียนรู้คือรู้จักการถาม การจดบันทึก จากที่ได้เรียนรู้เรื่องการวิจัยแบบปฏิบัติการ” (นักวิจัย
ชุมชน11)

“จากที่ได้ทำโครงการพัฒนาก็ทำให้เราเนี่ยได้สังเกตจากกิจกรรม รู้จักถามในสิ่งที่ไม่รู้จากผู้รู้ และ
จดบันทึกข้อมูลต่างๆ” (นักวิจัยชุมชน7)

มิติของการนำความรู้ไปปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลจาก
กิจกรรมว่าสามารถนำไปกำหนดแผนการทำโครงการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเองได้
โดยที่ผู้ร่วมวิจัยนำสิ่งที่ได้เรียนรู้นี้ไปวางแผนโครงการ กำหนดกิจกรรม กำหนดผู้รับผิดชอบ
กำหนดวิธีการติดตามประเมินผล การสะท้อนผล

“เราก็ได้นำมาออกแบบโครงการเราเนาะ นี่ก็วางแผนกันว่าจะขยายผลความรู้ธนาคารขยะไปเรื่อยๆ
ไปประชุม อบรบที่ไหนเราก็จะประชาสัมพันธ์รับสมัครสมาชิกไปด้วย ให้ความรู้เข้าไปด้วย ทีมเราก็
พร้อมและก็วางแผนอยากพัฒนาให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ต่อไป...” (นักวิจัยชุมชน2)

“กลุ่มเราตอนนี้วางแผนกันว่าจะทำผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม ที่ต่อยอดจากที่เรามี อย่างถ่านนี้ก็เอามา
ทำที่ดับกลิ่น ทำสบู่ เราก็วางแผนกันว่าจะเริ่มยังไง จะต้องขอความรู้จากใครบ้าง...” (นักวิจัย
ชุมชน8)

“วัฒนธรรมเราเนี่ยวางแผนว่าจะมีจุดเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชน ไม่ต้องไปฝั่งวัดฝั่งคลองแต่อยู่ที่
หมู่บ้านเราเลย กลุ่มเราใครมีเครื่องมือเครื่องมือก็เอามารวมกันทีเดียว คนก็จะได้มาดูได้เห็น...”
(นักวิจัยชุมชน3)

นอกจากนี้ ผู้ร่วมวิจัยยังสะท้อนความสำเร็จในมิติของการ
ปฏิบัติกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา โดยปฏิบัติตามวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ทำให้

เกิดผลผลิตที่เป็นรูปธรรม คือ เกิดผลิตภัณฑ์ชุมชน ลดปริมาณขยะในชุมชน และเกิดพื้นที่รวบรวมองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม

จากกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อตอบผลลัพธ์ที่คาดหวัง (2) คือ มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ด้วยกิจกรรม 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การการมีส่วนร่วมของชุมชน และกิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลการปฏิบัติกิจกรรมว่าสามารถนำไปสู่ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังได้ ทั้งผลลัพธ์ระยะสั้นและระยะยาว กล่าวคือ นักวิจัยชุมชนดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง ตามแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จนเกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง คือ เกิดความรู้ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เกิดกิจกรรมที่เป็นผลผลิตจากการวิจัย ได้แก่ เกิดแหล่งเรียนรู้ทางด้านวัฒนธรรมในชุมชนที่มีพื้นที่อย่างชัดเจน เกิดผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เกิดจากการต่อยอดจากการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น สบู่ ถ่านดูดกลิ่น ลดปริมาณขยะในชุมชน และสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในชุมชน จากการดำเนินโครงการต่อยอดธนาคารขยะพระราชัฐ

2.3 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน

2.3.1 กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของฉัน

1) ปฏิบัติการและการสังเกต

กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของฉัน ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันคิด วางแผนในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบนฐานการวิจัย โดยนักวิจัยชุมชนใช้กระบวนการวิจัยในการปฏิบัติการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ซึ่งดำเนินการ ดังนี้ 1) ทำความเข้าใจคำว่า “ศูนย์การเรียนรู้” โดยผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนความเข้าใจคำว่าศูนย์การเรียนรู้และสรุปร่วมกัน 2) ออกแบบศูนย์การเรียนรู้ที่ผู้ร่วมวิจัยอยากเห็น ประกอบด้วย สถานที่ตั้ง วัตถุประสงค์ คณะกรรมการดำเนินงาน กฎ ระเบียบ ที่เกี่ยวข้อง กิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ 3) ดำเนินกิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ โดยนักวิจัยชุมชนดำเนินกิจกรรมตามที่ออกแบบ ทำการสังเกตและสะท้อนผลการปฏิบัติกิจกรรม โดยระยะเวลาของการดำเนินกิจกรรม 2 สัปดาห์ ก่อนสะท้อนผลการปฏิบัติ

ในระหว่างที่ดำเนินกิจกรรมทำความเข้าใจคำว่า “ศูนย์การเรียนรู้” และออกแบบศูนย์การเรียนรู้ ผู้วิจัยทำการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัย พบว่า บริบทของเนื้อหาการชวนคิดมีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้ร่วมวิจัย โดยผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าก่อนที่จะออกแบบศูนย์การเรียนรู้ นักวิจัยชุมชนควรมีความเข้าใจคำว่า ศูนย์การเรียนรู้ที่ตรงกัน เพื่อนำไปสู่การออกแบบอย่างเข้าใจและเป็นไปตามเป้าหมายของกลุ่มอย่างแท้จริง

ภาพประกอบ 14 วางแผนการดำเนินการศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน

“เข้าใจศูนย์การเรียนรู้ตรงกันแล้วว่าศูนย์การเรียนรู้ของเราเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้เพื่อให้คนมาเรียนรู้ แล้วเราก็มารวบรวมศูนย์ด้วยกันว่าศูนย์การเรียนรู้เราจะเป็นเรื่องอะไรบ้าง...” (นักวิจัยชุมชน4)

“เคยคุยกับสมาชิกในกลุ่มถึงศูนย์การเรียนรู้ เขาก็ยังถามมาว่ามันเป็นยังไง ก็บอกเขาไม่ค่อยได้ บอกได้แต่ว่าเป็นแหล่งให้คนมาศึกษาดูงาน พอวันนี้เราก็ตระกัใจตรงกันมามันต้องมีความรู้ก่อนแล้ว จึงจะให้คนเข้ามาเรียนรู้...” (นักวิจัยชุมชน2)

ในช่วงของการออกแบบศูนย์การเรียนรู้ พบว่าผู้ร่วมวิจัยร่วมกันออกแบบโดยการรับฟังความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่ม และวางแผนร่วมกัน ร่วมกันคิดวิเคราะห์ และรับฟังความเห็นของกลุ่มและหามติร่วมกันก่อนนำมาออกแบบศูนย์การเรียนรู้ในแต่ละประเด็น เช่น ประเด็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของศูนย์การเรียนรู้ มีการถกกันว่าจริงๆ แล้วเป้าหมายของศูนย์การเรียนรู้คืออะไร ต้องการนำเสนออะไรให้แก่ผู้มาเรียนรู้ เป็นต้น

“กิจกรรมนี้ก็ทำให้เราได้มาวางแผนร่วมกันตามหัวข้อของการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ที่สำคัญคือได้มาร่วมกันคิดและวางเป้าหมายด้วยกัน ถ้าให้เราทำเอง ต่างคนต่างคิดแล้วมันก็จะจัดกระจาย”
(นักวิจัยชุมชน3)

“เห็นการทำงานของสมาชิกในกลุ่มที่ชัดเจนขึ้น พอได้มาวางแผนมาคิดว่าในศูนย์เราต้องมีอะไรบ้าง ใครทำหน้าที่อะไร มันก็เห็นเป็นรูปเป็นร่างขึ้นนะ” (นักวิจัยชุมชน6)

ในช่วงของการปฏิบัติกิจกรรมตามแผนเพื่อเริ่มต้นพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ทั้ง 3 พื้นที่ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ศูนย์การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจบนฐานสิ่งแวดล้อม และศูนย์การเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมไทยพวน ได้เริ่มพัฒนาทางด้านกายภาพ และองค์ความรู้ภายในศูนย์การเรียนรู้ จากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า ผู้ร่วมวิจัยได้ดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ ทั้งนี้พบว่าส่วนใหญ่ดำเนินการในส่วนของการปรับปรุงทางด้านกายภาพ เช่น พื้นฐานจัดฐานการเรียนรู้ จัดหาอุปกรณ์ที่จำเป็น เป็นต้น ส่วนด้านองค์ความรู้มีการรวบรวมองค์ความรู้บางส่วนแต่ยังไม่มีการจัดระเบียบข้อมูลที่พร้อมนำเสนอ

“ตอนนี้เราก็ทำตามแผนและตามที่เราทำได้ ตามกำลังที่เรามีแล้วค่อยมาดูว่ามันต้องทำยังไงต่อ...”
(นักวิจัยชุมชน20)

“สถานที่พร้อมแล้วตอนนี้ แล้วเราก็เตรียมจัดหาของใช้ที่แต่ละบ้านมีของไทยพวนมาจัดแสดง พวกเอกสารความรู้ตอนนี้เรามีพวกงานวิจัย มีหนังสือความรู้ไทยพวนแต่ยังไม่มีที่จัดเก็บเอกสาร”
(นักวิจัยชุมชน6)

นอกจากนี้ จากการสังเกตทำให้เห็นว่าผู้ร่วมวิจัยเริ่มมีการดำเนินการตามกระบวนการวิจัย หรือมีการใช้กระบวนการวิจัยในการออกแบบศูนย์การเรียนรู้ คือ มีการวิเคราะห์ปัญหา กำหนดสิ่งที่ต้องการดำเนินการ มีการวางแผน กำหนดกิจกรรม และปฏิบัติตามแผนที่ได้กำหนด

2) สะท้อนผลการปฏิบัติ

หลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและประเมินผลโดยผู้วิจัยให้แก่ผู้ร่วมวิจัย เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติโดยผู้วิจัยใช้คำถามการสะท้อนผลใน 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้นจะอย่างไร ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ดังนี้

จากการสะท้อนผลการปฏิบัติในกิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของชน ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลการเปลี่ยนแปลงดังนี้

เกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการวิจัยแบบปฏิบัติการมากขึ้น รู้ว่าจะดำเนินการอย่างไรในแต่ละขั้นตอน จากการได้ลงมือปฏิบัติตั้งแต่ขั้นการวิเคราะห์ปัญหา การวางแผน การกำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติตามกิจกรรม และการสะท้อนผลการปฏิบัติ

“ได้ลงมือทำก็ารู้ อย่างเป็นใจ ก่อนหน้านี้เรารู้แต่ยังไม่ได้ลงมือทำก็รู้ระดับหนึ่ง แต่พอตอนนี้เรารู้และเข้าใจแต่ละขั้นว่าทำยังไง” (นักวิจัยชุมชน7)

“วิจัยเราต้องลงมือปฏิบัติจะถึงจะเป็นการรู้ที่แท้จริง ผมนี่พอได้ทำก็ยังเข้าใจมากขึ้น เราก็เดินต่อไปได้” (นักวิจัยชุมชน10)

เกิดความปรารถนาเห็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชน จากการได้ลงมือปฏิบัติทำให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความรู้สึกว่ามีความปรารถนาให้ชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง เพราะเห็นแนวทางที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นได้

“นี่นะพอได้ทำตอนนี้ก็คือพัฒนาฐานต่างๆ ของเรา ก็อยากจะเห็นผลอยากให้ชุมชนของเรามีศูนย์การเรียนรู้ที่คนมาดูงานได้นะ...” (นักวิจัยชุมชน6)

“อยากจะทำให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เป็นเหมือนห้องเรียนของชุมชน คนที่มาเรียนรู้เขาจะไม่ได้แค่ความรู้ในเรื่องที่เขาอยากรู้ แต่เขาจะได้รู้ที่มาที่ไปของนักวิจัยชุมชนเราด้วย...” (นักวิจัยชุมชน4)

เปลี่ยนการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่าจากกิจกรรมนี้ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติของนักวิจัยชุมชน คือจากที่เคยทำแบบไม่มีแผน ไม่มีหลักคิดหลักการ ก็เริ่มดำเนินการตามแผนมากขึ้น กล่าวคือมีการพูดคุยวางแผนร่วมกันของสมาชิกในกลุ่ม ร่วมกันดำเนินกิจกรรม และมีการสะท้อนผลการดำเนินกิจกรรม

“สิ่งที่เห็นชัดจากกลุ่มคือเริ่มมีการมาพูดคุยวางแผนก่อนลงมือทำมากขึ้น จากเมื่อก่อนนี้เราคิดคนเดียวหรือคิดกัน 2-3 คน แล้วก็หาคนมาช่วยทำ แต่ตอนนี้เราคิดเราทำกันเป็นกลุ่ม” (นักวิจัยชุมชน 1)

“วันก่อนทางกลุ่มก็นัดประชุมวางแผนกันว่าศูนย์เราจากที่ออกแบบไว้เราจะเริ่มทำอะไรก่อน ทำอะไรยังไง เราก็ทำในรูปแบบของคณะกรรมการ ซึ่งเมื่อก่อนเรายังไม่มี...” (นักวิจัยชุมชน 3)

จากกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อตอบผลลัพธ์ที่คาดหวัง (3) คือ มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน ด้วยกิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของฉัน ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลการปฏิบัติว่าสามารถตอบผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการให้เกิดในประเด็นเกิดแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชน แต่เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ยังไม่เต็มรูปแบบ ทั้งทางด้านกายภาพ ด้านการรวบรวมองค์ความรู้ ด้านผู้ถ่ายทอดความรู้ เนื่องจากผู้ร่วมวิจัยยังดำเนินการได้เพียงบางส่วน และบางกระบวนการยังต้องการการเติมเต็มความรู้ เช่น การรวบรวมองค์ความรู้ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนว่าไม่สามารถรวบรวมองค์ความรู้อย่างเป็นระบบระเบียบได้ องค์ความรู้ยังติดอยู่ที่ตัวผู้วิจัย วิธีการถ่ายทอด ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่ายังขาดผู้ถ่ายทอดความรู้หรือส่งต่อความรู้ที่มีทักษะเพียงพอ ในแต่ละกลุ่มจะมีผู้ที่สามารถถ่ายทอดความรู้ได้เพียง 2-3 คน ในขณะที่ฐานการเรียนรู้มีมากกว่า 5 ฐาน ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนว่า การได้ทดลองปฏิบัติกิจกรรมพัฒนาแหล่งเรียนรู้โดยใช้กระบวนการวิจัย ทำให้สามารถพัฒนาแหล่งเรียนรู้ได้จริง แต่ทั้งนี้ในบางขั้นตอน บางกระบวนการ ผู้ร่วมวิจัยยังไม่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง เนื่องจากยังมีความรู้ไม่เพียงพอและประสบการณ์จากการปฏิบัติยังมีน้อย รวมถึงไม่มีแบบอย่างที่เป็นรูปธรรมที่จะทำให้สามารถเป็นแบบอย่างในเชิงรูปธรรมได้ ดังนั้นผู้ร่วมวิจัยจึงเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบผลลัพธ์ที่คาดหวัง (3) ยังคงต้องมีการปรับปรุงกิจกรรม โดยเห็นว่าควรมีกิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โดยกระบวนการวิจัย เพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้มีโอกาสปรับปรุงจากกิจกรรมที่เคยได้ทำ และฝึกการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อดำเนินการซ้ำ มีการศึกษากระบวนการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้จากพื้นที่

ต้นแบบ เพื่อนำมาปรับปรุงศูนย์การเรียนรู้ และควรมีการทดลองให้ผู้ร่วมวิจัยได้ฝึกการส่งต่อความรู้ ผ่านกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้

จากการสะท้อนผลการปฏิบัติเพื่อตอบผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวังทั้ง 3 ประเด็น พบว่ายังต้องมีการปรับปรุงทั้งรูปแบบของกิจกรรม และกระบวนการในการดำเนินกิจกรรม เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ต้องการได้ โดยการสะท้อนผลปรากฏผลดังนี้ 1) ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน ประเด็นการปรับปรุงคือ เรียนรู้จากพื้นที่จริงที่เป็นพื้นที่ต้นแบบการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการวิจัย 2) ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: มีการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม ประเด็นการปรับปรุง คือควรได้เรียนรู้วิธีการสะท้อนผลการปฏิบัติจากพื้นที่ต้นแบบที่เป็นพื้นที่จริง และได้ฝึกการใช้ทักษะ กระบวนการวิจัยในการดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนเพื่อต่อยอดการพัฒนาจากการดำเนินการครั้งนี้ 3) ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่คาดหวัง: มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน ประเด็นการปรับปรุง คือควรมีกิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้โดยกระบวนการวิจัย เพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้มีโอกาสปรับปรุงจากกิจกรรมที่เคยได้ทำ และฝึกการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อดำเนินการซ้ำ มีการศึกษากระบวนการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบ เพื่อนำมาปรับปรุงศูนย์การเรียนรู้ และควรมีการทดลองให้ผู้ร่วมวิจัยได้ฝึกการส่งต่อความรู้ ผ่านกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ จากการสะท้อนผลการเรียนรู้ดังกล่าวจึงนำมาสู่การวางแผนเพื่อดำเนินกิจกรรมในวงรอบที่ 2 ดังได้นำเสนอให้เห็นในหัวข้อต่อไป

วงรอบที่ 2

จากการสะท้อนผลการปฏิบัติจากวงรอบที่ 1 ที่ยังพบประเด็นที่ต้องมีการปรับปรุง จึงนำมาสู่การปฏิบัติการในวงรอบที่ 2 เพื่อนำไปสู่การบรรลุผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงดังต่อไปนี้

1. ขั้นการวางแผน

การวางแผนในวงรอบที่ 2 นี้ เป็นการพิจารณากำหนดกิจกรรมที่มาจาก การสะท้อนผลในวงรอบที่ 1 เพื่อปรับปรุงการดำเนินกิจกรรมให้บรรลุผลตามผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 ประเด็น โดยจากการสะท้อนผลการปฏิบัติในวงรอบที่ 1 นำมาสู่การกำหนดกิจกรรมในวงรอบที่ 2 ดังนี้

ตาราง 12 การวางแผนกิจกรรมในวงรอบที่ 2

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ คาดหวัง	การสะท้อนผลจากวงรอบที่ 1	กำหนดกิจกรรมวงรอบที่ 2
ทักษะการสร้างข้อเสนอ โครงการเพื่อขอทุนจากแหล่ง ทุน	เรียนรู้จากประสบการณ์จริง	กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ ต้นแบบ
มีการทำวิจัยเพื่อแก้ปัญหา และพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็น รูปธรรม	- เรียนรู้จากประสบการณ์จริง - ฝึกการใช้ทักษะ กระบวนการวิจัยในการ ดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาและ พัฒนาชุมชนเพื่อต่อยอดการ พัฒนา	กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ ต้นแบบ กิจกรรมพัฒนาศูนย์การ เรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ ความรู้
มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัย ของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน	- ฝึกปฏิบัติซ้ำจากกิจกรรม พัฒนาศูนย์การเรียนรู้โดย กระบวนการวิจัย - การศึกษา กระบวนการพัฒนาศูนย์การ เรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบ	กิจกรรมพัฒนาศูนย์การ เรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ ความรู้ กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ ต้นแบบ

จากการสะท้อนผลการปฏิบัติในวงรอบที่ 1 นำมาสู่การกำหนดกิจกรรมใน
วงรอบที่ 2 ดังนี้

1.1 กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่ากิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ เป็นการฝึกฝนให้นักวิจัย
ชุมชนได้เรียนรู้จากการทำซ้ำด้วยกระบวนการแบบเดิม เป็นการฝึกฝนให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดความรู้
ทักษะ และประสบการณ์จากการลงมือปฏิบัติ ด้วยความเชื่อว่าหากได้ทำซ้ำๆ แล้วจะช่วยเกิดการ
เรียนรู้ได้มากขึ้น ดังนั้นผู้ร่วมวิจัยจึงเห็นว่าควรมีการฝึกปฏิบัติผ่านการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้
เพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้ฝึกฝนประสบการณ์ เรียนรู้การใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาจากการลง
มือปฏิบัติ รวมถึงได้มีโอกาสแก้ไข ปรับปรุงสิ่งที่ทำไม่ได้จากการสะท้อนผลในวงรอบที่ 1

ภาพประกอบ 15 ปฏิบัติการวางแผน รวบรวมองค์ความรู้ และออกแบบฐานกิจกรรม
ในศูนย์การเรียนรู้

“อยากให้พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ต่อไป ช่วยให้ได้ฝึกเยอะตั้งแต่การวางแผนว่าจะทำยังไง มีกิจกรรมอะไรบ้าง ใครรับผิดชอบอะไร ตอนนีก็พอจะเห็นเป็นรูปธรรมบ้างแล้วแต่ก็ยังไม่สมบูรณ์ ถ้าได้ทำต่อก็จะสมบูรณ์ขึ้น” (นักวิจัยชุมชน6)

“มันต้องทำต่อนะศูนย์การเรียนรู้ ที่ทำมาถือว่าสำเร็จระดับหนึ่งแต่แล้วยังมีหลายจุดที่ต้องปรับปรุงอย่างฐานการเรียนรู้ก็ยังไม่สมบูรณ์ วิทยากรประจำฐานยังไม่ครบ เราก็ต้องทำต่อ” (นักวิจัยชุมชน2)

“การฝึกนักวิจัยชุมชนผ่านการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ทำให้เรารู้จากการลงมือทำ ได้ทำซ้ำก็เกิดความชำนาญมากขึ้น” (นักวิจัยชุมชน17)

ดังนั้นผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยจึงได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรมการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ โดยเน้นการพัฒนาและรวบรวมองค์ความรู้ของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ การฝึกทักษะการส่งต่อองค์ความรู้ และทดลองปฏิบัติจริง โดยการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน

1.2 กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่การเรียนรู้ต้นแบบ

ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าทั้ง 3 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง หากได้เรียนรู้จากพื้นที่จริง ที่มีประสบการณ์ในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนโดยใช้กระบวนการวิจัย จะทำให้เห็นภาพการพัฒนาและการดำเนินการที่ชัดเจนขึ้น ผู้ร่วมวิจัยจะเกิดความรู้ และเกิดแรงบันดาลใจจากการได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ เพื่อนำแนวทางการดำเนินการมาปรับใช้ในการพัฒนาการทำงานของนักวิจัยชุมชนได้

“ถ้าได้เห็นตัวอย่างจากพื้นที่จริงอย่างเช่นพื้นที่ที่เราทำศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เราก็ไปเรียนรู้จากเขามา ประกอบกับของเรา มันก็จะช่วยให้เราทำได้ดีขึ้น” (นักวิจัยชุมชน1)

“การที่ยังไม่เห็นของจริงเราก็มองภาพไม่ค่อยออกว่าไอ้ที่เขาทำแล้วสำเร็จมันเป็นยังไง ถ้าไปได้ไปดูสถานที่จริงเราก็เกิดแรงบันดาลใจมาทำกับของเราบ้าง...” (นักวิจัยชุมชน3)

ผู้ร่วมวิจัยจึงเห็นว่าการได้เรียนรู้จากพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการพัฒนา นักวิจัยชุมชนเป็นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดีให้แก่ นักวิจัยชุมชน โดยนักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้ด้วยตนเองสักระยะหนึ่งจากวงจรรอบที่ 1 แล้ว จึงทำให้ความต้องการการเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบมีเป้าหมายแห่งการเรียนรู้ที่ชัดเจน จึงได้นำประเด็นมาพิจารณาร่วมกับผู้วิจัยและกำหนดให้มีการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนานักวิจัยชุมชน ทั้งนี้ได้กำหนดพื้นที่ในการศึกษาเรียนรู้ โดยมีคุณสมบัติดังนี้ 1) เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชน 2) มีการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน 3) เป็นพื้นที่ที่เป็นต้นแบบของการเรียนรู้ให้แก่พื้นที่อื่นหรือหน่วยงานอื่นๆ ใช้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาเรียนรู้

2. ขั้นตอนปฏิบัติการ การสังเกต และสะท้อนผล

2.1 กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้

1) ปฏิบัติการและการสังเกต

กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันดำเนินการ ดังนี้ 1) ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติจากการ

พัฒนาศูนย์การเรียนรู้ที่ผ่านมา 2) วิเคราะห์สิ่งที่ดี และสิ่งที่ควรปรับปรุง 3) กำหนดแผนและ
กิจกรรมที่จะดำเนินการปรับปรุง 4) ดำเนินกิจกรรมตามแผน 5) สังเกตและสะท้อนผลการปฏิบัติ

การปฏิบัติกิจกรรม ผู้วิจัยสะท้อนผลการปฏิบัติที่ต้องปรับปรุง คือ

1) การรวบรวมองค์ความรู้ในแต่ละศูนย์การเรียนรู้ โดยรวบรวมและจัดทำในรูปขอเอกสาร เช่น
แผ่นพับ ป้ายความรู้ โดยกำหนดผู้ให้ความรู้แต่ละฐานการเรียนรู้ ตามประสบการณ์และความ
เชี่ยวชาญ กำหนดผู้ดำเนินการรวบรวมองค์ความรู้ 2) ฝึกการถ่ายทอดองค์ความรู้จากแต่ละฐาน
กิจกรรม โดยกำหนดผู้รับผิดชอบประจำฐานและทำการฝึกฝนโดยใช้การถ่ายทอดจากเพื่อน
นักวิจัยสู่นักวิจัย 3) จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยจำลองการเปิดศูนย์การเรียนรู้

ภาพประกอบ 16 กิจกรรมพัฒนาและทดลองเปิดศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน

ระหว่างที่ดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัย พบว่ากิจกรรมการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้การถ่ายทอดองค์ความรู้ ทำให้ผู้ร่วมวิจัยเกิดการฝึกฝนการใช้ทักษะของการเป็นนักวิจัย ตั้งแต่การกำหนดประเด็นที่จะปรับปรุง วางแผน กำหนดกิจกรรม และการดำเนินกิจกรรม การสังเกตและสะท้อนผลการปฏิบัติ ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนได้สะท้อนว่ากิจกรรมดังกล่าวมีความเหมาะสม สามารถฝึกทักษะการเป็นนักวิจัย และเกิดความมั่นใจมากยิ่งขึ้นจากการได้ปฏิบัติซ้ำ

“การทำครั้งนี้ก็เหมือนเราได้ทำซ้ำอีกครั้งเนอะ ก็พอมีประสบการณ์มาแล้วเป็นการปรับปรุงให้ดีขึ้นก็มั่นใจมากขึ้น” (นักวิจัยชุมชน14)

“คุณลุงเห็นว่ากิจกรรมแบบนี้ดีนะ ฝึกให้เราได้คิดวางแผนร่วมกัน ทำร่วมกัน มีจิตอาสา เสริจแล้วเราก็มารู้ตัวกันว่าจะต้องปรับตรงไหน เราก็ปรับปรุงต่อ...” (นักวิจัยชุมชน3)

2) สะท้อนผลการปฏิบัติ

หลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและประเมินผลโดยผู้วิจัยให้แก่ผู้ร่วมวิจัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติโดยผู้วิจัยใช้คำถามการสะท้อนผลใน 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้นจะอย่างไร ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ดังนี้

ด้านความรู้ความเข้าใจ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนว่าจากการได้ลงมือปฏิบัติการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อันเป็นการปรับปรุงจากที่เคยปฏิบัติในวงรอบที่ 1 ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น เนื่องจากได้ฝึกซ้ำตั้งแต่การวางแผน จนกระทั่งสิ้นสุดการดำเนินการและสะท้อนผลการปฏิบัติ

“การได้ทำซ้ำในกระบวนการเดิมก็ทำให้พี่เข้าใจมันมากขึ้นนะว่าจะต้องเริ่มยังไง เราก็เริ่มเป็นแล้ว...” (นักวิจัยชุมชน19)

“ความรู้นั้นเกิดจากการได้ลองทำ นี่ก็ลองมา 2 ครั้งแล้วก็มีเข้าใจขั้นตอนมากขึ้น ได้มาวางแผนร่วมกัน ทำกิจกรรมร่วมกัน” (นักวิจัยชุมชน4)

นอกจากนี้ ผู้ร่วมวิจัยยังได้สะท้อนถึงการมีองค์ความรู้จากการรวบรวมองค์ความรู้ในศูนย์การเรียนรู้ องค์ความรู้จากการฝึกการถ่ายทอด การนำเสนอ

“เหมือนพอได้เล่าให้ฟังมันก็จะยิ่งจำได้นะ อย่างปฎิหมักนี้เราก็ทำเองพอได้พูดเรื่อยๆ ให้คนมาฟังเรื่อยๆ เราก็พูดได้ เพราะเราพูดจากประสบการณ์” (นักวิจัยชุมชน5)

“กลุ่มเราก็มีการถอดความรู้และถ่ายทอดผ่านป้ายไวโนลให้ความรู้แต่ละฐาน มันก็ได้เก็บความรู้ตรงนี้ไว้ด้วยนะ เวลาเราเล่าออกมาเพื่อทำป้ายเราก็ได้ทบทวนตัวเองด้วย...” (นักวิจัยชุมชน13)

ด้านการคิด ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลจากกิจกรรมว่าได้ฝึกการคิดของตนเอง ทั้งการคิดอย่างเป็นระบบ คิดแก้ปัญหา คิดวิเคราะห์ โดยสิ่งที่สะท้อนการคิดอย่างเป็นระบบ ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันพิจารณาสถานการณ์และระบุปัญหา ก่อนดำเนินการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ วางแผนการดำเนินการและออกแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อย่างเป็นขั้นเป็นตอน

“ก็มาคิดกันว่าความรู้แต่ละฐานจะมีอะไรบ้าง อะไรที่เรามีอยู่แล้ว อะไรที่ยังไม่มี แล้วมาช่วยกันคิดว่าเราจะทำยังไง” (นักวิจัยชุมชน1)

คิดแก้ปัญหา ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่าเกิดการคิดแก้ปัญหาในลักษณะของการค้นหาวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสม เช่น วิธีการรวบรวมความรู้ รวบรวมจากผู้รู้แต่ละฐานและนำมาจัดเก็บในลักษณะของแผ่นป้ายความรู้ แผ่นพับ เป็นต้น ซึ่งผู้ร่วมวิจัยเห็นว่าวิธีการดังกล่าวจะเป็นการช่วยให้องค์ความรู้คงอยู่และสามารถส่งต่อไปยังผู้อื่นได้

“ก็มาออกแบบกันว่าจะทำยังไงก็มาลงที่การทำไวโนลแต่ละฐาน กับมีแผ่นพับนะ คนที่มาเรียนรู้เขาจะได้เห็นว่าตรงนี้เราต้องการนำเสนออะไร” (นักวิจัยชุมชน2)

คิดวิเคราะห์ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนว่าก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ นั้น ได้ร่วมกันสะท้อนสิ่งที่เคยปฏิบัติจากกิจกรรมก่อนหน้านี้ แล้วคิดวิเคราะห์สิ่งที่ยังเป็นช่องว่างที่ศูนย์การเรียนรู้ยังขาด และต้องการการเติมเต็ม ทั้งด้านองค์ความรู้ ทรัพยากร และด้านอื่นๆ

“เรามาช่วยกันวิเคราะห์ก่อนว่าศูนย์การเรียนรู้ของเรานั้นขาดเหลืออะไร อย่างที่นี้ก็ยังขาดในเรื่องของอุปกรณ์ เช่น ตู้ หุ่นใส่เสื้อผ้า ขาดแผ่นพับความรู้ เราก็ช่วยกันจัดหาจัดทำ” (นักวิจัยชุมชน3)

ด้านการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่าจากกิจกรรมดังกล่าวทำให้ผู้ร่วมวิจัยเปลี่ยนการปฏิบัติ เช่น การนำเสนอด้วยความมั่นใจ นำเสนอด้วยความเข้าใจ ปฏิบัติด้วยความร่วมแรงร่วมใจ และสามารถบริหารจัดการในการจำลองการเปิดศูนย์การเรียนรู้ได้ด้วยกลุ่มนักวิจัยชุมชนเอง

“จากที่ได้ทดลองเปิดศูนย์และมีผู้มาเรียนรู้ เราก็ได้ฝึกการนำเสนอแนะ ก็มีติดขัดบ้างแต่ก็ถือว่าเป็นการฝึก อย่างลุงธีระนี่แกก็เพิ่งได้ออกงานอยู่ประจำฐานครั้งแรก เราก็ฝึกกันไป” (นักวิจัยชุมชน5)

“จากกิจกรรมเมื่อวาน เราไม่ได้เซ็ท เพราะเป็นพื้นที่สวน ต้องขอบคุณที่ม้นักวิจัย ใครสะดวกวันไหนเราก็มาร่วมกัน เราอยากทำให้ได้มากกว่านี้ พี่ธีระไปทำเพิงให้ ไล่เดือนตอนนี้เราเป็นการทดลองนำร่อง ปัญหาตอนนี้คือมด เราอยากพัฒนาเป็นแหล่งศึกษาดูงานของสถาบันการศึกษามศว นิสิต...” (นักวิจัยชุมชน1)

2.2 กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ

1) ปฏิบัติการและสังเกต

กิจกรรมการศึกษาดูงาน ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยดำเนินการดังนี้ 1) เลือกพื้นที่ศึกษาดูงานร่วมกันตามคุณสมบัติที่กำหนด โดยครอบคลุมทั้งพื้นที่ที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชน 2) กำหนดประเด็นในการศึกษาดูงาน ได้แก่ กระบวนการในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน เทคนิควิธีการในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน แนวทางการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้

ในขณะที่ปฏิบัติกิจกรรม ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัย พบว่า พื้นที่ในการศึกษาดูงานมีความเหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของผู้ร่วมวิจัย

กล่าวคือเป็นพื้นที่ที่ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน และพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน นักวิจัยชุมชนได้ใช้ประสบการณ์จากที่เคยปฏิบัติร่วมแลกเปลี่ยนกัน บรรยายภาคในการศึกษาดูงานจึงเป็นไปแบบการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีบรรยากาศที่เหมาะสม ไม่เป็นทางการ ทางพื้นที่ศึกษาดูงานใช้พื้นที่ส่วนกลางของกลุ่มเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นพื้นที่หนึ่งของการดำเนินการวิจัย คือกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้แบบกลุ่ม จึงทำให้มีโอกาสพูดคุย ชักถาม และแลกเปลี่ยนได้อย่างเต็มที่

ภาพประกอบ 17 กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน

“ตรงเลยนะที่นี้ นักวิจัยชุมชนเขาทำจริงๆ ทำแล้วแก้ปัญหาใหญ่ๆ ของเขาได้ เราก็ดูเขาแล้วก็เอามาปรับ” (นักวิจัยชุมชน6)

“มันก็มีแรงบันดาลใจจากที่ได้เห็นของเขานะ เขาปัญหาใหญ่กว่าเราแต่ก็สามารถแก้ได้ด้วยการวิจัย...” (นักวิจัยชุมชน11)

“อย่างกรณีอย่างนี้นั้นก็คล้ายๆกับของเรา อย่างที่ศูนย์การเรียนรู้มันก็เป็นเหมือนศูนย์กลาง ไปตรงนี้ก็ไปฟาร์มแพะ ไปมัลเบอร์รี่ ไปสวนบ้านรุ่ง มันก็จะเป็นคล้ายๆกัน อีกหน่อยเราก็จะต้องเชื่อมโยงกัน ของเขาก็ของใครของมันเหมือนกันเขาก็ยังมาเชื่อมโยงกันได้” (นักวิจัยชุมชน1)

สำหรับพฤติกรรมของนักวิจัยชุมชน จากการสังเกตของผู้วิจัยพบว่า นักวิจัยชุมชนมีความกระตือรือร้นในการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยน ชักถาม ทั้งประเด็นที่ตนเองเคยปฏิบัติและประเด็นที่อยากเรียนรู้จากพื้นที่

2) สะท้อนผลการปฏิบัติ

จากการปฏิบัติกิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน พบว่านักวิจัยชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงดังนี้

ด้านความรู้ความเข้าใจ นักวิจัยชุมชนสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจว่า รู้แนวคิดการวิจัยมากขึ้น เช่น การวิจัยเป็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วม ใจทวิวิจัยมาจากชุมชน และการดำเนินการต้องมีแผนงานกำกับ

“ที่พี่แมวกับน้องอาร์ตบอกแหละว่าวิจัยมันต้องมีส่วนร่วม ชาวบ้านมาร่วมกันเริ่มแรกไม่ต้องทั้งหมดก็ได้ แต่ให้คนที่อยากทำมีใจมาก่อน ช่วยกันคิดใจทวิวิจัยที่ต้องการแก้ และก็ทำแผนการทำงาน บางอย่างเราก็ทำเหมือนเขา แต่เรารวมคนได้ไม่เท่าเขา...” (นักวิจัยชุมชน4)

รู้กระบวนการวิจัย นอกจากได้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดแล้ว นักวิจัยชุมชนยังสะท้อนว่าได้กระบวนการวิจัยจากพื้นที่จริง นักวิจัยชุมชนคนที่ปฏิบัติมาแล้วให้ฟังโดยตรง ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เนื่องจากการบอกเล่าจากประสบการณ์ ประกอบการยกตัวอย่างสิ่งที่ได้เคยปฏิบัติ เช่น การพัฒนาใจทวิวิจัย การสร้างความเข้าใจ การเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและคืนข้อมูลสู่ชุมชน ทดลองปฏิบัติกิจกรรมการแก้ปัญหา

“วิธีการวิจัยเขาก็คล้ายๆเรา บางอย่างเราก็ได้ทำแล้ว แต่อย่างวิเคราะห์โจทย์บางที่เราก็ยังไม่ได้ เพราะเราไม่ได้เก็บข้อมูลชุมชนที่เพียงพอ มันก็ทำให้ยังไม่ชัดเหมือนเขา อีกอย่างเข้าเริ่มต้นจากปัญหามันก็เลยมีโจทย์ที่ค่อนข้างเฉพาะ...” (นักวิจัยชุมชน2)

“เราก็เห็นการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นของเขาจากป้ามารุ่นพี่แม่มารุ่นพี่น้อง เราเห็นการถ่ายทอดของเขาว่ามันต้องมีรุ่นต่อนะ นอกจากมีพี่เลี้ยงแล้วมันก็ต้องมีการถ่ายทอดกันต่อ” (นักวิจัยชุมชน7)

เกิดทักษะ นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าจากการศึกษาดูงานทำให้เกิดทักษะการวิจัยเพิ่มขึ้น เช่น ทักษะการตั้งคำถาม ทักษะการทำกระบวนการกลุ่ม ทักษะการพูดการสื่อสาร ทักษะการบริหารจัดการกลุ่ม เป็นต้น ทั้งนี้ทั้งจากพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนและพื้นที่ศูนย์การเรียนรู้ ทำให้นักวิจัยชุมชนได้ฝึกทักษะการวิจัยที่หลากหลาย เกิดการตั้งคำถามในระหว่างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้เห็นกระบวนการกลุ่มจากการชวนคิด ชวนคุยของนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ ได้เห็นแบบอย่างการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีเทคนิคการสื่อสารที่ยกสถานการณ์ใกล้เคียงตัวมาเป็นเรื่องเล่า เชื่อมโยงกับองค์ความรู้ เทคนิคการเข้าพื้นที่เพื่อค้นหาปัญหาจากชุมชน เป็นต้น

“เขาก็เริ่มจากพูดในทิศทางเดียวกันก่อนชอบหลักการเดียวกันก่อน ก็ประทับใจตรงนี้แล้วก็ได้จุดๆ นี่มาเป็นเหมือนกับเวลาเราจะทำงานครั้งต่อไปเราก็จะต้องออกแนวคิดวิทยานิพนธ์หนึ่ง ไม่ใช่ไปถึงที่ว่ามาเข้านักวิจัยชุมชนกับเราใหม่ไปทำอันนั้นอันนี้ใหม่เขาก็จะเบือนหน้าหนี” (นักวิจัยชุมชน4)

“พอได้ไปเรียนรู้กระบวนการการทำงานของเขา มันชัดเจนคำว่าวิถี เขาเอาวิถีมาคุยกันอย่างที่พี่น้าบอก ว่าความคิดเห็นต่างเอาไว้ก่อน แต่เขาเรื่องเดียวกันอย่างพืชมลใช้คำว่ามันเป็นจุดเชื่อม” (นักวิจัยชุมชน1)

“อย่างฐานคนเอาถ่านนี้ต้องให้เขาเลย เขาพูดเชื่อมโยงเก่งมากไม่ต้องท่องเลยก็สามารถพูดได้ เขาเชื่อมกับสภาพแวดล้อมอยู่ใกล้วัดดึงเอามาพูดให้สนุกและเราไปดูงานก็ทำได้ด้วย...” (นักวิจัยชุมชน6)

ด้านการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลจากการศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบว่าหลังจากที่ได้ไปเรียนรู้ก็นำมาสู่การปฏิบัติ เช่น การถอดบทเรียนหลังการปฏิบัติ นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าสิ่งหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ต้นแบบที่ได้ไปเรียนรู้สามารถดำเนินการได้สำเร็จ คือมีการถอดบทเรียน นักวิจัยชุมชนจึงได้เกิดการวางแผนและเริ่มมีการปฏิบัติถอดบทเรียนหลังจากได้ทำกิจกรรมในศูนย์การเรียนรู้ เช่น หลังจากที่มีผู้มาศึกษาเรียนรู้ นำแนวคิดมาปฏิบัติในการเชื่อมโยงศูนย์การเรียนรู้สู่การพัฒนาเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นต้น

“หลังจากกลับมาทางทีมเราก็มาคุยกันว่าสิ่งหนึ่งที่เห็นชัดเลยก็คือเขามีการถอดบทเรียนทุกครั้ง หลังจากการทำงาน พอถอดบทเรียนแล้วก็เห็นว่าจุดไหนที่ต้องปรับปรุง เขาก็หาพี่เลี้ยงมาช่วยเติม เราก็มาคุยกันว่าจะเริ่มทำตรงนี้...” (นักวิจัยชุมชน1)

“กลับมาก็ได้ลองทำแล้ว พอคนมาดูงานเสร็จเราก็มาถอดบทเรียนกัน อย่างวันนี้ได้เรียนรู้อะไรจาก คนที่มาดูงาน และตรงไหนที่ต้องปรับปรุงจากที่เราเห็น...” (นักวิจัยชุมชน4)

จากการดำเนินกิจกรรมในวงรอบที่ 2 อันเป็นการปรับปรุงจากการ สะท้อนผลจากการปฏิบัติการในวงรอบที่ 1 ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนผลว่าสามารถตอบผลลัพธ์การ เปลี่ยนแปลงที่คาดหวังตามที่กำหนดไว้ กล่าวคือกิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ ความรู้ ทำให้เกิดการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้อย่างรอบด้าน ทั้งด้านกายภาพ ด้านการรวบรวมองค์ ความรู้ และการถ่ายทอด ส่งต่อองค์ความรู้จากการได้ฝึกปฏิบัติเปิดฐานการเรียนรู้

แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ผู้ร่วมวิจัยเห็นว่ายังเป็นช่องว่างของการปฏิบัติการ กิจกรรมนี้คือประเด็นของการถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สาธารณะ ทั้งนี้เนื่องจากยังขาดเทคนิค วิธีการ ถ่ายทอดที่ดี วิทยากรประจำฐานหลายฐานยังสื่อสารจากการท่องจำ และไม่เป็นธรรมชาติ เวลาใน การนำเสนอแต่ละฐานการเรียนรู้ยังไม่สามารถกำหนดได้อย่างแน่ชัด ดังนั้นนักวิจัยชุมชนจึงเห็นว่า ควรมีกิจกรรมเพื่อให้ฝึกการถ่ายทอดองค์ความรู้จากฐานการเรียนรู้ เพื่อให้ให้นักวิจัยชุมชนเกิดทักษะ การสื่อสาร ถ่ายทอดความรู้สู่สาธารณะ และเป็นการนำความรู้ เทคนิคจากการศึกษาดูงานนำมา ปรับใช้ในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้วย อันนำไปสู่การวางแผนปฏิบัติการในวงรอบที่ 3 ต่อไป

วงรอบที่ 3 ต่อยอดศักยภาพนักวิจัยชุมชนสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืน

จากการสะท้อนผลการปฏิบัติในวงรอบที่ 2 นำมาสู่การกำหนดแผนเพื่อต่อยอด ศักยภาพนักวิจัยชุมชนสู่ความเข้มแข็งและยั่งยืนในวงรอบที่ 3 โดยผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกัน กำหนดแผนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน 2 กิจกรรม ประกอบด้วย กิจกรรมวิเคราะห์ บทเรียนจากประสบการณ์จริงสู่การปรับปรุงศูนย์การเรียนรู้ และกิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่ การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย

1. ขั้นการวางแผน

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันวางแผนกำหนดกิจกรรมที่จะนำไปสู่ขั้นการ ปฏิบัติและสังเกต และสะท้อนผลการปฏิบัติ ดังนี้

1.1 กิจกรรมวิเคราะห์การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสู่การนำมาปฏิบัติ

ในกิจกรรมนี้ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยกำหนดกิจกรรม โดยให้ผู้ร่วมวิจัยได้สะท้อนผลการเรียนรู้จากการศึกษาดูงานในพื้นที่ต้นแบบ เพื่อนำมาร่วมกันวิเคราะห์ถึงประเด็นที่จะนำมาต่อยอดการพัฒนา และร่วมกันกำหนดกิจกรรมการพัฒนาตามประเด็นที่ได้ร่วมกันวิเคราะห์

“จากที่ได้ไปศึกษาดูงานถ้าเราได้มาคิดร่วมกัน นำสิ่งที่เขาทำสำเร็จมาเป็นแนวทางสำหรับการปรับปรุงศูนย์ของเราก็จะทำให้ศูนย์เราเข้มแข็งกว่าเดิมนะ” (นักวิจัยชุมชน6)

“ต้องช่วยกันนะนักวิจัยชุมชนของเรา ช่วยกันคิดต่อว่าที่ไปดูมานี้จะเอามาพัฒนาอย่างไร ผมมองไว้แล้วว่าอยากจะทำเส้นทางการท่องเที่ยวในชุมชนเรา แต่เดี๋ยวลองเสนอดูว่ายังไง...” (นักวิจัยชุมชน10)

1.2 กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย

ในกิจกรรมนี้ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติในรอบที่ 2 ในรอบนี้การปฏิบัติการถ่ายทอดและส่งต่อองค์ความรู้ ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดกิจกรรมดังนี้ 1) วางแผนปรับปรุงองค์ความรู้ศูนย์การเรียนรู้และวางแผนพัฒนาการถ่ายทอดองค์ความรู้ 2) ปฏิบัติกิจกรรมปรับปรุงองค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ 3) เตรียมการเปิดศูนย์การเรียนรู้เพื่อการส่งต่อองค์ความรู้ 4) ดำเนินกิจกรรมส่งต่อองค์ความรู้ผ่านการเปิดศูนย์การเรียนรู้ นักวิจัยชุมชน

“คราวนี้งานใหญ่เราต้องวางแผนดีๆ ก่อนอื่นเลยต้องเช็คก่อนว่าความรู้ในฐานและศูนย์การเรียนรู้ของเรามีครบถ้วนและถูกต้องหรือยังก่อน ตรงไหนไม่ถูกหรือไม่ครบก็เติม ก็ปรับ” (นักวิจัยชุมชน2)

“ผมจะไปเน้นเรื่องวิทยากรประจำฐาน ถ้าวิทยากรประจำฐานเราไปได้ดี ก็จะได้แต่ละตอนนี่ เราต้องฝึกกัน ฝึกช่วยกันนี่แหละ...” (นักวิจัยชุมชน17)

2. ชั้นปฏิบัติการ การสังเกต และสะท้อนผล

2.1 กิจกรรมวิเคราะห์การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสู่การนำมาปฏิบัติ

1) ปฏิบัติการและการสังเกต

การดำเนินกิจกรรมจากประสบการณ์จริงสู่การนำมาปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนประเด็นจากการเรียนรู้จากพื้นที่จริง พบประเด็นสำคัญที่จะนำมาปรับปรุงศูนย์การเรียนรู้และการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน คือ ประเด็นการวิเคราะห์ตนเองและหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็ม ประเด็นการสร้างทีมที่มีอุดมการณ์เดียวกัน การวิเคราะห์ปัญหาโดยเชื่อมโยงกับการศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชน และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ

“จากที่ไปดูงานเราก็เห็นจุดแข็งของเขาที่อยากจะนำมาพัฒนาศูนย์ของเรา อย่างเรื่องของการที่เขา มีการวิเคราะห์ตัวเองหลังจากที่ได้ลงพื้นที่ เขาก็จะรู้ว่าขาดอะไรแล้วก็หาคนมาเติมความรู้นั้นให้ และก็ลงมือทำอีกครั้ง เราก็น่าจะเอาตรงนี้มาทำบ้าง” (นักวิจัยชุมชน2)

“ที่ผ่านมาเรายังขาดการวิเคราะห์ตัวเองหลังจากการทำกิจกรรมหรือทำอะไรก็ตาม มีการสะท้อนผลแต่ยังไม่มีการวิเคราะห์ว่าสะท้อนแล้วนำมาปรับปรุงยังงัย” (นักวิจัยชุมชน4)

“คนเราตอนนี้บางคนก็ไม่ได้มาด้วยจิตอาสาจริงๆ เราก็ต้องหาคนที่มีความจิตอาสาจริงๆ ที่เขาอยากทำกับเรานะ มาร่วมกันก่อนแล้วก็ค่อยขยายไปคนอื่น” (นักวิจัยชุมชน6)

“การถ่ายทอดของเขามีการเชื่อมกับสิ่งใกล้ตัว แล้วพูดจากประสบการณ์ เขาก็ทำได้ดี เราก็ฟังเพลินไม่อยากจะกลับ อยากจะฟังเขาพูดต่อ ไม่ถ่วงด้วยแล้วมันก็จำได้ด้วยนะ” (นักวิจัยชุมชน21)

เมื่อได้ประเด็นแล้วผู้ร่วมวิจัยร่วมกันกำหนดกิจกรรมและดำเนินกิจกรรม ได้แก่ กำหนดให้มีการวิเคราะห์ตนเองหลังจากมีผู้มาศึกษาดูงานในรอบถัดไป วางแผนการศึกษาปัญหาโดยเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชุมชน โดยการหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็มความรู้เรื่องการศึกษาชุมชน ทั้งนี้ผู้ร่วมวิจัยได้กำหนดให้ผู้วิจัยเป็นผู้เติมเต็มความรู้เรื่องการศึกษาชุมชน ซึ่งผู้วิจัย ได้ให้หลักการและเครื่องมือในการศึกษาชุมชนเพื่อให้ผู้ร่วมวิจัยได้ทดลองนำไปปฏิบัติในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนครั้งต่อไป เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน การทำแผนที่เดินดิน การทำผังเครือญาติ เป็นต้น

สำหรับการถ่ายทอดความรู้สู่สาธารณะ ผู้ร่วมวิจัยใช้การฝึกฝนโดยการฝึกการเล่าเรื่องจากโครงสร้างการเล่าเรื่อง และฝึกปฏิบัติการเล่าเรื่อง การถ่ายทอดในกลุ่มนักวิจัยชุมชนด้วยกัน และให้เพื่อนนักวิจัยและผู้วิจัยร่วมกันสะท้อนการถ่ายทอด รวมถึงการฝึกฝนจากการลงมือปฏิบัติจริงจากผู้ที่มาเรียนรู้ในศูนย์การเรียนรู้

ในขณะที่ปฏิบัติการกิจกรรมและหลังการปฏิบัติการ ผู้วิจัยได้สังเกตการณ์ปฏิบัติและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัยถึงสิ่งที่ได้ปฏิบัติ พบว่า กิจกรรมวิเคราะห์การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสู่การนำมาปฏิบัติ ทำให้ผู้ร่วมวิจัยได้เกิดการสะท้อนคิดเกี่ยวกับตนเองและกลุ่ม และเทียบเคียงกับประสบการณ์จากพื้นที่จริง ทำให้เห็นช่องว่างของตนเอง จุดเด่นของตนเอง และสิ่งที่ต้องการเติมเต็ม รวมถึงวิธีการเติมเต็มว่าควรทำอย่างไร สังเกตได้จากการที่เริ่มมีการหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็มศักยภาพ

“กิจกรรมที่ทำนั้นก็จะเหมือนกับว่าเราได้สะท้อนตัวเองจากการดูงาน สะท้อนว่าตอนนี้เราอยู่จุดไหน มีอะไรที่เป็นจุดเด่นของเราและต้องเติม เสริมตรงไหนจึงจะเพิ่มให้เราเข้มแข็งมากขึ้น” (นักวิจัยชุมชน7)

“เราเริ่มได้ใช้งานพี่เลี้ยง อย่างที่ไปดูงานเขาก็จะมีพี่เลี้ยงคอยมาเติมเต็มสิ่งที่ต้องการนะ เราก็ลองมาวิเคราะห์และหาพี่เลี้ยงมาช่วยในสิ่งที่ยังขาดบ้าง เป็นการใช้เครื่องมือ...” (นักวิจัยชุมชน4)

2) สะท้อนผลการปฏิบัติ

หลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรม ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการคืนข้อมูลจากการสังเกตและประเมินผลโดยผู้วิจัยให้แก่ผู้ร่วมวิจัยเพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการร่วมสะท้อนผลการปฏิบัติ จากการสะท้อนผลการปฏิบัติโดยผู้วิจัยใช้คำถามการสะท้อนผลใน 3 ประเด็น คือ 1) ได้เรียนรู้อะไร 2) รู้สึกอย่างไร 3) หากจะทำใหม่ให้ดีขึ้นจะอย่างไร ผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ ดังนี้

เปลี่ยนแปลงด้านความคิด นักวิจัยชุมชนสะท้อนผลการปฏิบัติว่าจากกิจกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิด คือรู้จักการวิเคราะห์ จากการวิเคราะห์พื้นที่ต้นแบบ คิดอย่างเป็นระบบ จากการทำผลการวิเคราะห์มาวางแผนการปฏิบัติ และคิดต่อยอด คือรู้จักการคิดเพื่อนำมาต่อยอดการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้และนักวิจัยชุมชนในพื้นที่ของตนเอง

“รู้เลยว่าเราคิดเป็นมากขึ้น จากบ้าเมื่อก่อนที่ทำจากที่เห็น ทำตามที่เขาบอกส่วนใหญ่ เราให้ความร่วมมือตลอด มาพอมาทำตรงนี้ฝึกเราคิดเยอะมาก เดียวก็ถูกถามแล้วว่าได้เรียนรู้อะไร นำไปใช้ยังไง มันก็ช่วยให้เราได้ฝึกคิดนะ อย่างวิเคราะห์ที่ไปดูงานนี้ก็เหมือนกันถ้าไม่มานั่งคิดด้วยกันเราก็จะไม่รู้ว่าเราต้องปรับปรุงอะไร...” (นักวิจัยชุมชน6)

“จากกิจกรรมนะก็ทำให้รู้สึกว่าเราต้องคิดเป็นขั้นตอนถึงจะวางแผนได้ง่าย และก็เอาที่วางแผนนี้แหละไปทำ ไปพัฒนา” (นักวิจัยชุมชน7)

เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจ จากการวิเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาชุมชน นักวิจัยชุมชนสะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจว่า รู้ว่าแนวคิดการวิจัยคืออะไร รู้ว่ากระบวนการวิจัยที่เราทำมีอะไรบ้าง และเรามีอะไรบ้าง รู้ว่าการที่จะทำวิจัยสำเร็จต้องรู้จักการคิดวิเคราะห์ และรู้ว่าการลงมือปฏิบัติซ้ำๆ และหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็มช่วยให้เกิดทักษะการวิจัย

“เรามีความเข้มแข็งแล้วนะ เขาทำมานานกว่าเรา เราก็ได้บทเรียนจากเขาอย่างแรกเลยจากสามเหลี่ยมที่เขาโชว์เราก็ทำให้รู้ว่าวิจัยมันต้องมีการมีส่วนร่วม มีโจทย์จากชุมชน มีการวางแผน...” (นักวิจัยชุมชน4)

“ที่ได้เรียนรู้เลยก็คือเห็นความสำเร็จจากที่เขาได้ทำซ้ำๆ ทำแล้วมาคุยกันแล้วก็กลับไปทำอีก เขาก็จะชินแล้วพอได้ทำหลายๆครั้ง แล้วก็ตรงไหนไม่ได้ก็ให้พี่เลี้ยงช่วย...” (นักวิจัยชุมชน1)

“เรามีการคิดที่เป็นระบบ เป็นขั้นเป็นตอน และก็วิเคราะห์สิ่งที่ได้ทำเป็นประจำ ก็ทำให้เกิดการเรียนรู้จากตรงนั้น...” (นักวิจัยชุมชน7)

เกิดการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ นักวิจัยชุมชนสะท้อนการเปลี่ยนแปลงจากการวิเคราะห์สิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาชุมชนว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติคือทำอย่างเข้าใจมากขึ้น ทำอย่างมีหลักการจากกระบวนการทำงานที่ได้เรียนรู้ ทำโดยนึกถึงผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่อยากให้เกิดอยู่เสมอ รวมทั้งพยายามปฏิบัติซ้ำๆ และสะท้อนผลการปฏิบัติ

“จากที่เราวิเคราะห์และเห็นภาพการทำงานของนักวิจัยชุมชน เห็นกระบวนการที่เราทำและสิ่งที่เราทำ ก็ทำให้เราทำอย่างเข้าใจมากขึ้น อย่างรู้ว่าทำไมถึงต้องเข้าไปศึกษาโดยเริ่มจากประวัติศาสตร์ชุมชน ทำไมต้องมีการวิเคราะห์ตัวเอง...” (นักวิจัยชุมชน2)

“ทำบ่อยๆจะช่วยให้เราทำได้ดีขึ้น อย่างที่เมื่อก่อนเริ่มจากที่ไม่กล้าพูด แต่ตอนนี้ได้ทำบ่อยๆก็กล้ามากขึ้น แต่ก็ยังไม่ถึงขั้นว่าเชี่ยวชาญอะไรนะแต่ก็ดีขึ้นกว่าเมื่อก่อนเยอะ ตอนนี้ก็พยายามฝึกพูดนำเสนอบ่อยๆ” (นักวิจัยชุมชน8)

2.2 กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย

1) ขั้นตอนปฏิบัติการและสังเกต

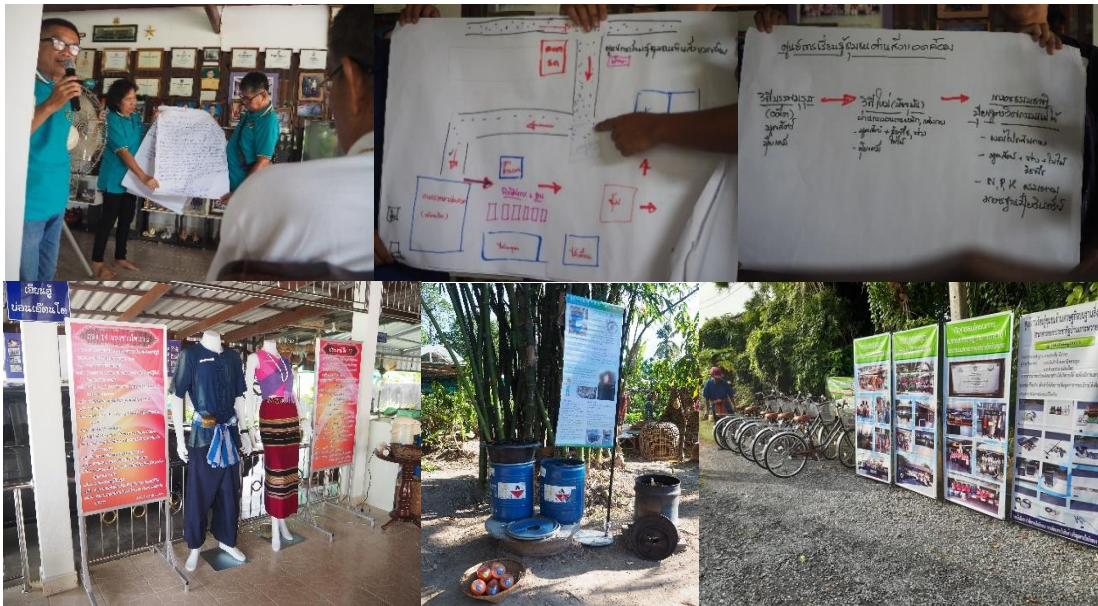
จากการวางแผนดำเนินกิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย ผ่านเนื้อหาความรู้ของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันกำหนดกิจกรรม ดังนี้ 1.1) วางแผนปรับปรุงองค์ความรู้ศูนย์การเรียนรู้และวางแผนพัฒนาการถ่ายทอดองค์ความรู้ 1.2) ปฏิบัติกิจกรรมปรับปรุงองค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ 1.3) เตรียมการเปิดศูนย์การเรียนรู้เพื่อการส่งต่อองค์ความรู้ และดำเนินกิจกรรมส่งต่อองค์ความรู้ผ่านการเปิดศูนย์การเรียนรู้แก่นักวิจัยชุมชน ในขั้นการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยได้ดำเนินการดังนี้

1.1) วางแผนปรับปรุงองค์ความรู้ศูนย์การเรียนรู้และวางแผนพัฒนาการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันกำหนดแผนการปรับปรุงองค์ความรู้ในศูนย์การเรียนรู้ โดยการถอดความรู้จากการบอกเล่าจากผู้รู้ในแต่ละฐาน แล้วนำมาวางแผนการนำเสนอองค์ความรู้

1.2) ปฏิบัติกิจกรรมปรับปรุงองค์ความรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้

ผู้ร่วมวิจัยและผู้วิจัยได้ร่วมกันรวบรวมองค์ความรู้ โดยการถอดองค์ความรู้จากนักวิจัยชุมชนที่ปฏิบัติในแต่ละฐานการเรียนรู้ และนำเสนอสื่อความรู้ในลักษณะต่างๆ ได้แก่ ไลน์ให้ความรู้ แผ่นพับให้ความรู้ อีกทั้งนักวิจัยชุมชนยังได้วางแผนการฝึกการนำเสนอโดยเรียนรู้จากนักวิจัยชุมชนด้วยกันเองเป็นผู้ร่วมสะท้อนการนำเสนอ

ภาพประกอบ 18 กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัยชุมชน

นอกจากนี้ นักวิจัยชุมชนยังได้ร่วมกันออกแบบเครื่องมือเพื่อประเมินผลฐานการเรียนรู้ โดยนักวิจัยชุมชนร่วมกันออกแบบทั้งการประเมินในเชิงปริมาณ และการประเมินในเชิงคุณภาพ ดังตัวอย่างแบบประเมินฐานการเรียนรู้จากการสร้างของนักวิจัยชุมชน

แบบประเมินการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน			
ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านหนองบัว			
คำชี้แจง: โปรดเลือกคำตอบ และทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องว่างที่กำหนดให้			
ด้านที่ 1: วัตถุประสงค์การเรียนรู้			
1. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	1. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	1. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	1. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
2. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	2. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	2. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	2. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
3. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	3. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	3. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	3. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
4. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	4. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	4. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	4. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
5. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	5. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	5. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	5. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
6. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	6. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	6. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	6. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
7. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	7. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	7. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	7. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
8. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	8. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	8. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	8. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
9. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	9. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	9. วัตถุประสงค์การเรียนรู้	9. วัตถุประสงค์การเรียนรู้
ส่วนที่ 2: การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน			
1. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	1. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	1. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	1. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
2. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	2. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	2. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	2. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
3. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	3. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	3. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	3. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
4. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	4. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	4. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	4. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
5. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	5. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	5. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	5. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
6. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	6. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	6. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	6. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
7. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	7. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	7. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	7. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
8. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	8. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	8. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	8. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน
9. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	9. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	9. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน	9. การวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

แนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์

- สิ่งที่ได้เรียนรู้จากฐานการเรียนรู้เป็นอย่างดี (ได้เรียนรู้เรื่องอะไรบ้าง ความรู้ที่ได้เป็นอย่างดี รู้สึกอย่างไรต่อการเรียนรู้ในฐานการเรียนรู้)
- ฐานการเรียนรู้มีประโยชน์อย่างไรบ้าง
- นักเรียนได้มีความรู้จากฐานการเรียนรู้ไปใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง
- หากจะปรับปรุงฐานการเรียนรู้ให้ดีขึ้น นักเรียนคิดว่าควรปรับปรุงอย่างไร

ภาพประกอบ 19 ตัวอย่างเครื่องมือการประเมินที่ออกแบบโดยนักวิจัยชุมชน

1.3) เตรียมการเปิดศูนย์การเรียนรู้เพื่อการส่งต่อองค์ความรู้ และดำเนินกิจกรรมส่งต่อองค์ความรู้ผ่านการเปิดศูนย์การเรียนรู้ให้นักวิจัยชุมชน

ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันเตรียมการเพื่อการส่งต่อองค์ความรู้ผ่านการดำเนินกิจกรรมเปิดศูนย์การเรียนรู้ โดยแต่ละศูนย์การเรียนรู้มีการเตรียมความพร้อมทั้งทางด้านองค์ความรู้ในฐานการเรียนรู้ องค์ความรู้เรื่องการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้วยกระบวนการวิจัย และฝึกการนำเสนอ ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่สาธารณะ

ภาพประกอบ 20 กิจกรรมเปิดศูนย์การเรียนรู้โดยนักวิจัยชุมชน

ขณะที่ปฏิบัติกิจกรรม ผู้วิจัยได้สังเกตและสัมภาษณ์ผู้ร่วมวิจัย พบว่าผู้ร่วมวิจัยมีความตั้งใจและกระตือรือร้นในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เพื่อการส่งต่อ ด้วยเห็นว่าเป็นการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม และนำไปสู่เป้าหมายของการมีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยสำหรับ

ชุมชน นักวิจัยชุมชนมีพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงความต้องการในการพัฒนา เช่น มีการสร้างทีมการทำงาน ทีมการถ่ายทอดองค์ความรู้ มีความร่วมมือในการรวบรวมองค์ความรู้เพื่อเตรียมพร้อมสู่การถ่ายทอด เป็นต้น กิจกรรมที่ได้ให้นักวิจัยชุมชนได้ลงมือปฏิบัติ ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

“อย่างวันก่อนที่น้องจอยจะมาเราก็ได้ประชุมกันแล้วว่าจะทำยังไง พอน้องจอยมาก็จะนำเสนอแผนของเราได้เลย มีการกำหนดแล้วว่าใครจะนำเสนอหัวข้อไหนบ้าง เอาที่สำคัญๆ” (นักวิจัยชุมชน2)

“เราก็ให้น้องใจจากเบทาโกรมาช่วยดู ช่วยฝึกการนำเสนอให้ เราก็ลองนำเสนอและน้องใจและเพื่อนในทีมก็ช่วยกันปรับ” (นักวิจัยชุมชน1)

สำหรับการเปิดศูนย์การเรียนรู้ จากการสังเกตพบว่านักวิจัยชุมชนมีการบริหารจัดการและเตรียมการโดยอาศัยทักษะ ความรู้ของนักวิจัยชุมชน มาใช้ในการเตรียมการเปิดศูนย์การเรียนรู้ คือ มีการวางแผน กำหนดกิจกรรมต่างๆ กำหนดบทบาทของนักวิจัยชุมชน และร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วม จนสามารถดำเนินการเปิดศูนย์การเรียนรู้โดยนักวิจัยชุมชนได้สำเร็จ สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างการเรียนรู้ให้แก่ผู้ที่เข้ามาเรียนรู้ได้

“ก่อนเปิดศูนย์เราก็มีการมาวางแผนกันนะว่าใครจะทำอะไร กำหนดขั้นตอน บทบาท วางตำแหน่ง ใครจะอยู่ฐานไหนและก็มีฝึกการนำเสนอ...” (นักวิจัยชุมชน3)

“ใครจะเตรียมเบรก อาหาร ใครจะต้อนรับผู้ว่า ใครจะนำเสนอภาพรวม ใครอยู่ประจำฐานเราก็ได้มีการเตรียมการและกำหนดคนไว้ทุกจุด” (นักวิจัยชุมชน7)

2) การสะท้อนผลการปฏิบัติ

หลังจากการปฏิบัติกิจกรรม ผู้ร่วมวิจัยได้ร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติและการเปลี่ยนแปลง พบว่า เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด เปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความเข้าใจ และเปลี่ยนการปฏิบัติ

เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด นักวิจัยชุมชนสะท้อนความเปลี่ยนแปลงด้านความคิดว่า จากกิจกรรมทำให้เกิดความคิดว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ชาวบ้านก็

สามารถทำวิจัยได้ ทั้งนี้ต้องมีการเรียนรู้ ผึกฝน มีการคิดอย่างเป็นระบบ จากการคิดวางแผนเป็นขั้นเป็นตอน และมีการคิดวิเคราะห์ รู้จักการวิเคราะห์สาเหตุก่อนนำมาวางแผนเพื่อดำเนินการกิจกรรมต่าง ๆ

“ความรู้สึก ผมไม่แน่ใจว่าจะมีมาถึงวันนี้ได้ ถึงกับได้เป็นศูนย์การเรียนรู้ นะครับ เพราะจากการที่เราตั้งใจร่วมกันมาของนักวิจัยชุมชน ก็ทำให้เกิดมีศูนย์ขึ้นมาทั้ง 3 ศูนย์ เราก็จะมาเป็นเครือข่ายกันต่อไป ประทับใจมาก ไม่แน่ว่าผู้ว่าท่านจะมานะครับ เพราะว่ายากมากที่ท่านผู้ว่าจะมา ผมก็คิดว่ายังไงท่านก็คงไม่มา” (นักวิจัยชุมชน2)

“นักวิจัยชุมชนเรามีการคิดอย่างเป็นระบบมากขึ้น ก่อนทำอะไรก็มาวางแผนมาคิดร่วมกันก่อน เราไม่ได้คิดอยากจะทำอะไรก็ทำเหมือนเมื่อก่อน แต่เรามีขั้นตอนในการทำ” (นักวิจัยชุมชน3)

“ทุกอย่างมีเหตุผลในการทำ อย่างจะพัฒนาศูนย์นี้ก็ต้องมาวิเคราะห์กันแล้วว่าจะพัฒนายังไง ศูนย์จะเดินไปยังไงต่อไป มีแล้วต้องพัฒนาข้างในยังงี้ก็มาคิดวิเคราะห์ช่วยกัน” (นักวิจัยชุมชน15)

เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความเข้าใจ นักวิจัยชุมชนได้สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงด้านความเข้าใจว่า จากกิจกรรมทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการวางแผนว่าการวางแผนที่ดีนำไปสู่ความสำเร็จ และภายใต้การวางแผนนั้นต้องมาจากการมีข้อมูลที่เพียงพอจึงจะนำมากำหนดแผนได้ดี เข้าใจว่าการมีส่วนร่วมจากสมาชิกช่วยให้การดำเนินกิจกรรมสำเร็จ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมทั้งในส่วนของนักวิจัยชุมชน และชาวบ้านในชุมชน รวมถึงการมีภาคีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน

“บ้าเห็นว่านะเรามาช่วยกันวางแผนเหมือนที่หนูมาพาทำนี่ดิเนะ ทำเห็นว่าเราจะทำยังงี้แล้วเราก้ทำตามนั้น แล้วอีกอย่างที่บ้าว่ามันทำให้เราสำเร็จก็คือเรามาช่วยกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำไม่เฉพาะนักวิจัยเรานะของบ้ามีชาวบ้านมาช่วยด้วย อย่างกลุ่มคนตรีนีเ้าก้มาช่วย...” (นักวิจัยชุมชน6)

“เนื่องจากเราทำศูนย์การเรียนรู้คนละด้านนะครับ อย่างของผมไม่ได้ทำเรื่องวัฒนธรรม ไม่ได้ทำ
สิ่งแวดล้อม เราไม่ได้มาแข่งกัน เราต้องช่วยกันเชื่อมโยง ช่วยกันสนับสนุน เวลาใครขอเข้าศึกษา
งาน ช่วยคุยให้ด้วยเรามีศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรม ท่านจะขอดูงานไหม มีศูนย์การเรียนรู้ด้าน
สิ่งแวดล้อม แล้วเป็นเครือข่ายกัน คนเราต้องมีเครือข่ายภายในแล้วก็เครือข่ายภายนอก” (นักวิจัย
ชุมชน2)

เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการปฏิบัติ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนว่าจาก
กิจกรรมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ คือ มีการสร้างทีมงานที่เข้มแข็ง สามารถมองเห็น
ศักยภาพของทีมและดึงเอาเอาใช้ สร้างทีมที่มาจากทั้งนักวิจัยชุมชนด้วยตนเอง และมาจาก
เครือข่ายภายนอกเพื่อให้การสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติด้าน
การถ่ายทอดความรู้สู่สาธารณะ กล่าวคือ นักวิจัยชุมชนสามารถสื่อสารข้อมูล องค์ความรู้ทั้งที่อยู่ใน
ตนเอง และองค์ความรู้จากการสืบค้นเพิ่มเติม ที่เป็นองค์ความรู้ในฐานการเรียนรู้สู่สาธารณะได้
โดยสื่อสารในลักษณะขององค์ความรู้ที่มาจากกระบวนการวิจัย ดังนั้นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนจึงเป็น
ศูนย์การเรียนรู้ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ในรูปแบบของนักวิจัยชุมชน ที่มีแนวคิดของการวิจัย
สอดแทรกในการอธิบาย การถ่ายทอด

“ตรงนี้เราเกิดโดยกลุ่มธรรมชาติ เกิดจากนักวิจัยแต่ละท่าน ซึ่งมีความสามารถที่หลากหลาย จาก
โรงใต้เดือนลูงีระ เราออกแรงช่วยกัน ช่วยกันออกความคิด แล้วมันกลายเป็นเสน่ห์ กลายเป็นวิถี
ของพวกเรา พวกเราอยู่คนละที่ ทำงานกันคนละแห่งแต่ก็มาช่วยกัน...” (นักวิจัยชุมชน1)

“การนำเสนอเราก็นำเสนอจากประสบการณ์เป็นหลัก และก็บวกกับหลักการที่เอามาให้มา คือ
เรียบเรียงลำดับความคิดเราก่อน เตรียมหัวข้อที่จะพูด และก็พูดตามสิ่งที่เราทำ มันก็พูดได้ดีขึ้น...”
(นักวิจัยชุมชน16)

จากการปฏิบัติในวงรอบที่ 3 นี้ เป็นวงรอบที่ก่อให้เกิดการส่งต่อความรู้สู่
สาธารณะ ซึ่งเป็นการส่งต่อที่นำไปสู่การสร้างความยั่งยืน โดยกลุ่มผู้ร่วมวิจัยได้ขับเคลื่อนการ
ดำเนินงานอย่างเข้าใจและเข้มแข็ง สามารถดึงศักยภาพที่มีอยู่และศักยภาพที่ได้รับการเติมเต็ม
ตลอดการดำเนินการวิจัย มาสร้างกระบวนการเรียนรู้ผ่านศูนย์การเรียนรู้ชุมชน อันเป็นศูนย์การ
เรียนรู้ที่เกิดจากใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนา นำมาสู่การคิดอย่างมีพลัง การปฏิบัติอย่างมี
ส่วนร่วม และการส่งต่อความรู้สู่ความยั่งยืน และผลการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้าง

ศักยภาพนักวิจัยชุมชนโดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมนี้ นำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังได้นำเสนอในหัวข้อถัดไป

ส่วนที่ 3 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

การสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยดำเนินการสังเคราะห์โดยพิจารณาจาก มิติด้านสถานการณ์การสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน มิติด้านผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และมิติด้านความยั่งยืน ซึ่งในการสังเคราะห์ความสำเร็จดังกล่าวผู้วิจัยได้เชื่อมโยงกับการวิเคราะห์กิจกรรมที่ดำเนินการในแต่ละวงจรรอบ ที่สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกิจกรรม ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน ทำให้ผู้วิจัยสามารถนำมาสู่การสร้างข้อสรุปเป็นรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้งนี้ก่อนการนำเสนอผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรม เพื่อนำไปสู่การสังเคราะห์รูปแบบต่อไป ที่จะได้นำเสนอดังต่อไปนี้

ตอนที่ 3.1 ผลการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรม

จากการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรมปฏิบัติการจาก 3 วงจรรอบ ซึ่งสะท้อนจากผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในแต่ละกิจกรรมแต่ละวงจรรอบ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงด้านความคิดความรู้สึก ประกอบด้วย ความรู้ความเข้าใจ ความคิด และอารมณ์ความรู้สึก เกิดทักษะการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ และการส่งต่อองค์ความรู้ ดังแสดงในตารางการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรม

ตาราง 13 การวิเคราะห์ความสั้จากการดำเนินกิจกรรม

วง รวม	กิจกรรม	ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง			พฤติกรรม
		ความรู้ ความเข้าใจ	อารมณ์ ความรู้สึก		
ผลลัพธ์ความสำเร็จที่คาดหวัง : ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน					
1	กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน	เข้าใจกระบวนการวิจัย เช่น การระบุปัญหา การพัฒนาโจทย์วิจัย เป็นต้น	-เกิดแรงบันดาลใจ	แสดงออกถึงการคิดเป็นระบบ	
1	กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน	เข้าใจกระบวนการวิจัย เช่น การค้นหา วางแผน การสร้างมี ส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นต้น	-เกิดเจตคติที่ดีต่อการทำงานเพื่อชุมชน -เกิดเจตคติที่ดีต่องานวิจัย	-แสดงออกถึงการคิดเป็นระบบ และการตัดสินใจ -เกิดทักษะการเขียน	
1	กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงข่ายอย่างมีพลัง	เข้าใจกระบวนการวิจัย เช่น การระบุปัญหา การกำหนดกิจกรรมการวิจัย เป็นต้น	-เกิดภาคภูมิใจ		

(๑๒) 31 N ๕๔๒

ผลสัมฤทธิ์ประจําแผนพัฒนา			
ก.ร	ประจําปี	ความก้าวหน้า	ผลสัมฤทธิ์
๒	การทําต้นแบบเชิงประจักษ์	เข้าใจกระบวนการวิจัย เช่น การพัฒนาใจพิสัย การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน การเก็บข้อมูล เป็นต้น	- เกิดเจตคติที่ดีต่อการวิจัย - เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน
๓	กิจกรรมที่เตรียมความพร้อมด้านปฏิบัติ	เข้าใจกระบวนการวิจัย เช่น การวางแผน การเก็บข้อมูล การสะท้อนผลกลับปฏิบัติ เป็นต้น	- แสดงออกถึงการคิดเป็นระบบและการคิดแก้ปัญหา - เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต และการจดบันทึก
๓	กิจกรรมที่เรียนรู้ขั้นตอนด้านปฏิบัติ	เข้าใจกระบวนการวิจัย เช่น การวางแผน การเก็บข้อมูล การประเมินผล การสะท้อนผลสู่สาธารณะ เป็นต้น	- แสดงออกถึงการคิดเป็นระบบ การคิดวิเคราะห์ และการคิดแก้ปัญหา - เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต การจดบันทึก และการนำเสนอ

วง รอบ	กิจกรรม	ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง		
		ความรู้ความเข้าใจ	อารมณ์ ความรู้สึก	พฤติกรรม
3				-เกิดการส่งต่อความรู้สู่สาธารณชน -เกิดการส่งต่อองค์ความรู้สู่เครือข่ายความร่วมมือ

(ต่อ) 31 32 33

จากตารางวิเคราะห์ความสำเร็จด้านการดำเนินกิจกรรมตามวงจรปฏิบัติการทั้ง 3 วงรอบ พบว่าในแต่ละกิจกรรมก่อให้เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ 3 มิติ คือ การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจ การเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึก และการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การดำเนินกิจกรรมในวงรอบที่ 1 พบว่าเกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม โดยแต่ละกิจกรรมมีจุดเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน ดังนี้

1) กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน เน้นการเปลี่ยนด้านความคิดความรู้สึก ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ ด้านความรู้ความเข้าใจ เกิดการเปลี่ยนแปลงความเข้าใจในกระบวนการวิจัย โดยนักวิจัยชุมชนเข้าใจภาพรวมและองค์ประกอบของกระบวนการวิจัยมากขึ้น เช่น การวิจัยต้องประกอบด้วย การระบุปัญหา การวางแผน การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงาน และการนำเสนอผลต่อสาธารณะ เปลี่ยนอารมณ์ความรู้สึก คือนักวิจัยชุมชนเกิดแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาเพื่อชุมชน เปลี่ยนด้านพฤติกรรม คือ มีความคิดเป็นระบบ

2) กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่นักวิจัยชุมชนในการใช้กระบวนการคิดแบบการวิจัยในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ ในมิติความรู้ความเข้าใจ คือนักวิจัยชุมชนมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น โดยเฉพาะกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เนื่องจากเห็นว่าเป็นกระบวนการวิจัยที่สามารถนำมาแก้ปัญหาชุมชนได้ ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือ เกิดเจตคติที่ดีต่อการทำงานเพื่อชุมชน โดยนักวิจัยชุมชนเริ่มมองเห็นความสำคัญของการทำงานเพื่อชุมชน และเกิดเจตคติที่ดีต่องานวิจัย จากการเห็นภาพความสำเร็จของการทำงานวิจัยเพื่อชุมชน เห็นว่างานวิจัยสามารถใช้ในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้

3) กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง กิจกรรมนี้เน้นการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ ในมิติความรู้ความเข้าใจ นักวิจัยชุมชนมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น โดยเข้าใจว่าการวิจัยมีขั้นตอนอย่างไรจากการฝึกปฏิบัติการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย เช่น ขั้นตอนการระบุปัญหา การวางแผน การกำหนดกิจกรรมการพัฒนา เป็นต้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือ เกิดความภาคภูมิใจ เป็นความภาคภูมิใจที่

เป็นส่วนหนึ่งในการทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม และภาคภูมิใจที่ตนเองสามารถเขียนโครงการวิจัยได้ ด้านพฤติกรรม คือแสดงออกการคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ จากการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย และเกิดทักษะการเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย

4) กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน กิจกรรมนี้เน้นการสร้างความรู้จากบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ และการปฏิบัติตามวงจรปฏิบัติการ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ มิติด้านความรู้ความเข้าใจ คือมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น เนื่องจากเป็นกระบวนการวิจัยที่นักวิจัยชุมชนใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย รู้สึกว่างานวิจัยสามารถใช้แก้ปัญหาของชุมชนได้ ด้านพฤติกรรม คือแสดงออกการคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ เกิดทักษะการฟัง การจดบันทึก สามารถกำหนดประเด็นปัญหา วางแผน และกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหาได้

5) กิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ กิจกรรมนี้เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และฝึกปฏิบัติ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือ มิติความรู้ความเข้าใจ คือมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้งมากขึ้นในแต่ละขั้นตอน ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือแสดงออกการคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต การจดบันทึก จากการได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมการวิจัย สามารถกำหนดประเด็นที่ต้องการพัฒนา วางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผลได้

6) กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของฉัน กิจกรรมนี้เน้นให้เกิดการคิด การวางแผน และปฏิบัติการตามกระบวนการวิจัยผ่านการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ มิติความคิดรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจความหมายของศูนย์การเรียนรู้ เข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้นจากการได้ลงมือปฏิบัติ ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือ แสดงออกการคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต การจดบันทึก การกำหนดประเด็น สามารถวางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผล และเกิดการส่งต่อองค์ความรู้จากนักวิจัยชุมชนสู่นักวิจัยชุมชนด้วยตนเอง

การดำเนินกิจกรรมในวงรอบที่ 2 พบว่าเกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยแต่ละกิจกรรมมีจุดเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน ดังนี้

1) กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ กิจกรรมนี้เน้นการพัฒนาองค์ความรู้ผ่านศูนย์การเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ มีมิติความรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือแสดงออกถึงการคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต การจดบันทึก และทักษะการนำเสนอ สามารถกำหนดประเด็น ร่วมวางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผล เกิดการส่งต่อองค์ความรู้สู่สมาชิกในชุมชนจากการทดลองเปิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

2) กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ กิจกรรมนี้เน้นให้เกิดการเรียนรู้กระบวนการวิจัยจากพื้นที่จริง และเกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ มีมิติความรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจในกระบวนการวิจัยที่ดำเนินการโดยชาวบ้านมากขึ้นจากตัวอย่างพื้นที่ต้นแบบ ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน ด้านพฤติกรรม คือแสดงออกถึงการคิดเป็นระบบ คิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต การจดบันทึก และทักษะการนำเสนอ และเกิดการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ศึกษาดูงาน

การดำเนินกิจกรรมในวงรอบที่ 3 พบว่าเกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม โดยแต่ละกิจกรรมมีจุดเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

1) กิจกรรมวิเคราะห์การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสู่การนำมาปฏิบัติ กิจกรรมนี้เน้นให้เกิดการคิด วิเคราะห์ กระบวนการวิจัยจากบทเรียนจากพื้นที่จริง ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ ในมิติความรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือแสดงออกถึงการคิดเป็นระบบ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต และการจดบันทึก

2) กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย กิจกรรมนี้มุ่งเน้นการใช้กระบวนการวิจัยในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาผ่านศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนด้านการวิจัย และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ ในมิติความรู้ความเข้าใจ คือ เข้าใจในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอย่างลึกซึ้งมากขึ้นจากการปฏิบัติกิจกรรม การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือ เกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน ด้านพฤติกรรมคือ แสดงออกการคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิด แก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง การถาม การสังเกต การจดบันทึก และการนำเสนอ การการลงมือ ปฏิบัติกิจกรรมตามวงจรปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม สามารถกำหนดประเด็น วางแผน กำหนด กิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผล รวมคนทำงานอย่างมีพลัง สร้างเครือข่ายการทำงาน ภายในและภายนอกชุมชน และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะจากการเปิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ด้านการวิจัย

นอกจากการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรมแล้ว ผู้วิจัยยังได้ทำการ สังเคราะห์ผลการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชนหลังจากผ่าน กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผลการเปลี่ยนแปลงดังตาราง 14

ตาราง 14 ผลการสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชน

ประเด็น	ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับโครงการวิจัย	ประสบการณ์หลังการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน	กิจกรรมหลักที่ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน
การสำรวจปัญหา	มีประสบการณ์การสำรวจปัญหาขั้นพื้นฐาน เช่น สำรวจจากการสอบถามคนใกล้ชิด สอบถามเฉพาะคนในกลุ่ม	- สำรวจปัญหาอย่างมีหลักการและฐานคิดมากขึ้น เช่น สำรวจจากมุมมองที่หลากหลาย รู้จักวิธีการสำรวจปัญหาหลากหลายวิธี	- กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง - กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การการมีส่วนร่วมของชุมชน

ตาราง 14 (ต่อ)

ประเด็น	ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับ โครงการวิจัย	ประสบการณ์หลังการ เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัย ชุมชน	กิจกรรมหลักที่ทำให้เกิด การพัฒนาศักยภาพ นักวิจัยชุมชน
เขียนข้อเสนอ โครงการวิจัย	- นักวิจัยชุมชนส่วนน้อยที่มีประสบการณ์ - ยังเขียนได้ไม่ชัดเจน และยึดติดกับการเขียนโครงการพัฒนาทั่วไป	- มีนักวิจัยชุมชนเรียนรู้การเขียนโครงการวิจัยเพิ่มขึ้น - สามารถเขียนโครงการวิจัยได้อย่างเข้าใจมากขึ้น	กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง
ออกแบบเครื่องมือ การเก็บข้อมูล	- ยังไม่มีการออกแบบเครื่องมือวิจัยเพื่อการเก็บข้อมูลที่ชัดเจน - ออกแบบเครื่องมือการเก็บข้อมูลได้เบื้องต้น เช่น กำหนดคำถามอย่างกว้างก่อนเก็บข้อมูล	- ให้ความสำคัญกับเครื่องมือการเก็บข้อมูลมากขึ้น - สามารถร่วมกันคิดเครื่องมือและออกแบบเครื่องมือการเก็บข้อมูลได้หลากหลายและตรงประเด็นมากขึ้น เช่น ใช้แบบสอบถามในการสำรวจปัญหา แนวคำถามสำหรับการประเมินฐานการเรียนรู้	กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของฉัน
ลงมือปฏิบัติ กิจกรรมพัฒนา	- นักวิจัยชุมชนทุกคนมีประสบการณ์ในการปฏิบัติกิจกรรมพัฒนา - ปฏิบัติโดยทำตามผู้นำกลุ่มเป็นหลัก ทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากผู้อื่น	ปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม เช่น ร่วมวางแผน ร่วมคิดกิจกรรม ร่วมกำหนดบทบาท ความรับผิดชอบ และปฏิบัติอย่างมีเป้าหมาย	- กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ - กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย

ตาราง 14 (ต่อ)

ประเด็น	ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับ โครงการวิจัย	ประสบการณ์หลังการ เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัย ชุมชน	กิจกรรมหลักที่ทำให้เกิด การพัฒนาศักยภาพ นักวิจัยชุมชน
เก็บข้อมูล	- มีทักษะการเก็บข้อมูลในระดับพื้นฐาน เช่น การถาม การจดบันทึก การสังเกต - ฝึกทักษะจากการเข้าร่วมโครงการบริการวิชาการ	- มีทักษะในการเก็บข้อมูลมากขึ้นจากการลงมือปฏิบัติซ้ำๆ จากการใช้เครื่องมือที่หลากหลาย และจากการนำเสนอผลและให้คำแนะนำจากพี่เลี้ยง	กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้
วิเคราะห์ข้อมูล	- นักวิจัยชุมชนส่วนน้อยที่มีประสบการณ์การวิเคราะห์ข้อมูล - เรียนรู้การวิเคราะห์ข้อมูลเพียงหลักการโดยกว้าง แต่ยังไม่ได้ลงมือปฏิบัติจริง - นักวิชาการเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน	- นักวิจัยชุมชนเริ่มมีประสบการณ์ในการวิเคราะห์ข้อมูลมากขึ้นจากการนำข้อมูลที่ตนเองมีมาร่วมกันวิเคราะห์ - สามารถจัดกลุ่มข้อมูลที่เก็บมาได้มากขึ้น เช่น ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ ข้อมูลด้านสภาพแวดล้อมชุมชน - พี่เลี้ยงลดบทบาทของตนเองในการเข้าไปเป็นผู้ดำเนินการหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล	- กิจกรรมวิเคราะห์การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสู่การนำมาปฏิบัติ - กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย

ตาราง 14 (ต่อ)

ประเด็น	ประสบการณ์เดิมเกี่ยวกับ โครงการวิจัย	ประสบการณ์หลังการ เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัย ชุมชน	กิจกรรมหลักที่ทำให้เกิด การพัฒนาศักยภาพ นักวิจัยชุมชน
นำเสนอผลต่อ สาธารณะ	- สามารถนำเสนอผลต่อ สาธารณะได้ แต่ยังขาด ความมั่นใจ - สามารถนำเสนอได้ตามที่ ตนเองปฏิบัติ และนำเสนอ ได้เพียงส่วนน้อย	- มีทักษะการนำเสนอมาก ขึ้น เช่น มีความมั่นใจในการ นำเสนอ มีการวางโครงเรื่อง ก่อนนำเสนอ - สามารถเป็นพี่เลี้ยงการ นำเสนอให้แก่เพื่อนนักวิจัย ชุมชนได้ - พัฒนาจากผู้ที่ไม่เคย นำเสนอต่อที่สาธารณะ เป็น ผู้ที่สามารถนำเสนอต่อที่ สาธารณะได้	- กิจกรรมพัฒนาศูนย์ การเรียนรู้สู่การถ่ายทอด องค์ความรู้ - กิจกรรมศึกษาดูงาน พื้นที่ต้นแบบ - กิจกรรมพัฒนาศูนย์ การเรียนรู้สู่การเป็น แหล่งเรียนรู้ชุมชนด้าน การวิจัย
อื่นๆ เช่น การ ประสานงาน	- มีประสบการณ์ด้านอื่นๆ เกี่ยวกับโครงการวิจัยน้อย - การประสานงานยังอยู่ใน วงที่แคบ เช่น ประสาน สมาชิกในชุมชน ประสาน ผู้นำชุมชน	- ขยายการประสานงาน ระดับที่สูงขึ้น เช่น ระหว่างชุมชน หน่วยงาน ระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด หน่วยงานภาควิชาการ - สามารถเชื่อมโยงเครือข่าย การทำงานจากการ ประสานงาน	- กิจกรรมพัฒนาศูนย์ การเรียนรู้สู่การถ่ายทอด องค์ความรู้ - กิจกรรมพัฒนาศูนย์ การเรียนรู้สู่การเป็น แหล่งเรียนรู้ชุมชนด้าน การวิจัย

จากตารางแสดงผลการสังเคราะห์การเปลี่ยนแปลงประสบการณ์เกี่ยวกับโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชน จะเห็นได้ว่ากระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่ดำเนินการโดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผ่านกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพที่นักวิจัยชุมชนได้ร่วมตั้งแต่การค้นหาและระบุปัญหา ร่วมวางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติกิจกรรม และสะท้อนผลการปฏิบัติ สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์หรือทักษะการเป็นนักวิจัยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม นักวิจัยชุมชนที่มีพื้นฐานอยู่บ้างแล้วเมื่อผ่านกิจกรรมต่างๆ ก็ช่วยให้เพิ่มพูนประสบการณ์และทักษะนั้นมากขึ้น ส่วนนักวิจัยชุมชนที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์ในบางเรื่องก็ได้เกิดประสบการณ์เหล่านั้น เช่น การเขียนข้อเสนอโครงการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงานผลการวิจัย เป็นต้น

นักวิจัยชุมชนที่มีประสบการณ์ในแต่ละประเด็นมาแล้ว สะท้อนการเปลี่ยนแปลงหลักจากได้เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนว่าทำให้เพิ่มพูนประสบการณ์มากขึ้น จากเดิมที่ส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในระดับพื้นฐาน ได้มีประสบการณ์ที่เพิ่มขึ้น นำไปสู่การปฏิบัติที่มีความชัดเจน ทำอย่างมีหลักการ และสามารถมองเห็นหนทางการบรรลุเป้าหมายมากขึ้น เช่น การลงมือปฏิบัติและการเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นประสบการณ์เดิมที่นักวิจัยชุมชนเคยปฏิบัติมากที่สุด ทุกคนมีประสบการณ์ใน 2 ประเด็นนี้ แต่เป็นประสบการณ์ระดับพื้นฐานที่ส่วนใหญ่ทำตามผู้นำกลุ่ม พี่เลี้ยง หรือนักวิชาการเป็นผู้กำหนดบทบาทให้ แต่เมื่อได้เข้าร่วมในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนผ่านการให้ความรู้และลงมือปฏิบัติ จากกิจกรรมการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ทำให้นักวิจัยชุมชนเปลี่ยนแปลงการลงมือปฏิบัติเป็นปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น เช่น ร่วมวางแผน ร่วมคิด กิจกรรม ร่วมกำหนดบทบาท ความรับผิดชอบ และปฏิบัติอย่างมีเป้าหมาย รวมถึงการเก็บข้อมูลที่ได้ฝึกการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย ทำซ้ำหลายรอบและมีการสะท้อนผลการเก็บข้อมูล การให้คำแนะนำจากพี่เลี้ยงหรือนักวิชาการ ทำให้นักวิจัยชุมชนเกิดทักษะการเก็บข้อมูลมากขึ้น และดำเนินการเก็บข้อมูลอย่างมีเป้าหมาย

“ทำกิจกรรมแต่ก่อนเราก็ทำตามที่คนอื่นบอกให้ทำ เป็นการเข้าร่วมและช่วยเหลือในสิ่งที่ทำได้ แต่ตอนนี้เรารู้แล้วว่าการทำงานเรามีเป้าหมายที่ชัดเจนว่ากิจกรรมนี้ทำแล้วอยากให้เกิดอะไร ขณะที่ทำใครมีส่วนร่วมบ้าง และเราก็มาสะท้อนผลหลังทำกิจกรรม” (นักวิจัยชุมชน5)

“ก่อนเก็บข้อมูลกลุ่มเราก็มาคุยกันก่อนว่าต้องการอะไร เก็บข้อมูลมาทำอะไรบ้าง แล้วก็มีประเด็นที่ชัดเจน เวลาไปคุยจะได้ไม่หลงประเด็น” (นักวิจัยชุมชน6)

สำหรับนักวิจัยชุมชนที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับโครงการวิจัยในบางประเด็น สะท้อนการเปลี่ยนแปลงหลังการเข้าร่วมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ว่าเริ่มมองเห็นภาพกระบวนการวิจัยที่ครอบคลุมมากขึ้น และได้เริ่มมีประสบการณ์ในสิ่งที่ตนเองไม่เคยได้ปฏิบัติมากขึ้น เกิดทักษะจากการได้ลงมือปฏิบัติจากกิจกรรมต่างๆ ดังเช่น การสำรวจปัญหา ที่ได้ฝึกฝนจากกิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง และกิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่ทำให้เข้าใจหลักการการสำรวจปัญหามากขึ้น โดยเป็นการสำรวจอย่างมีเป้าหมาย ลงมือปฏิบัติอย่างมีหลักฐานและฐานคิดมากขึ้น มีประเด็นที่ชัดเจน

“เมื่อก่อนอยากทำอะไรเราก็ทำเลยไม่เคยมีการสำรวจปัญหาที่จริงจัง คิดว่าอะไรที่อยากพัฒนา ก็ทำ แต่ไม่รู้ว่ามันเป็นปัญหาจริงไหม พอได้เรียนรู้ตรงนี้ก็ทำให้รู้วก่อนจะทำโครงการอะไรต้องสำรวจปัญหาก่อน...” (นักวิจัยชุมชน8)

“มันชัดเจนขึ้นในกระบวนการ วิธีการ และก็เป้าหมาย เราก็ได้รู้ว่าจะเราจะสำรวจเรื่องอะไรและเอามาทำอะไร...” (นักวิจัยชุมชน7)

สำหรับกิจกรรมที่นักวิจัยชุมชนมีประสบการณ์น้อยที่สุด คือการเขียนรายงานการวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นประสบการณ์ที่นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าเป็นสิ่งที่ท้าทาย ต้องอาศัยการฝึกฝนและต้องใช้เวลา ที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มักเป็นบทบาทของพี่เลี้ยงและนักวิชาการที่ดำเนินการ โดยนักวิจัยชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลจากที่เก็บมาได้ ทั้งนี้เมื่อผ่านกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนี้แล้วนักวิจัยชุมชนมีประสบการณ์ในการเขียนรายงานวิจัยและการวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มมากขึ้น จากที่ไม่เคยได้รู้เพียงหลักการอย่างกว้างก็ได้รู้ละเอียดมากขึ้นจากกิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ และได้ลงมือปฏิบัติการวิเคราะห์ข้อมูลและเขียนรายงาน จากการสร้างการเรียนรู้โดยค่อยๆ ให้ฝึกฝนไปที่ละขั้น เช่น เริ่มจากการนำข้อมูลที่เก็บมาพูดคุย หาประเด็นสำคัญ เชื่อมโยงประเด็นที่ได้กับสิ่งที่ต้องการพัฒนา

เป็นต้น สำหรับการเขียนรายงาน เรียนรู้การเขียนรายงานผลการวิจัยแบบชาวบ้าน คือรายงานสิ่งที่ได้ปฏิบัติ เช่น ทำอะไร ทำอย่างไร ผลเป็นอย่างไร เป็นต้น

“เวลาที่เก็บข้อมูลมาได้ อย่างมีนักเรียนมาดูงานเราก็ให้เขาทำแบบประเมิน ก็เอาสิ่งที่เด็กประเมินมาคุยกัน มาปรับปรุงฐานการเรียนรู้” (นักวิจัยชุมชน4)

“ก่อนที่จะทำศูนย์การเรียนรู้เราก็มีการมาประชุมและเอาข้อมูลที่มีมาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อกำหนดว่าศูนย์เรียนรู้ของเราจะออกมาหน้าตาเป็นแบบไหน ต้องเอาข้อมูลที่มีมาคุยกันก่อน” (นักวิจัยชุมชน2)

“เขียนแบบชาวบ้านนี้แหละก็พอเขียนได้บ้าง จากที่อาจารย์มาสอนเราก็พอทำได้ เพราะอาจารย์สอนแบบที่ชาวบ้านเขียนได้ แต่ถ้าให้เขียนเหมือนที่อาจารย์มหาวิทยาลัยทำนั้นยาก...” (นักวิจัยชุมชน2)

นอกจากนี้ ประเด็นการนำเสนอผลต่อสาธารณะ เป็นประสบการณ์สิ่งนี้นักวิจัยชุมชนสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด จากการฝึกฝนการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ผ่านศูนย์การเรียนรู้ นักวิจัยชุมชนสะท้อนว่าตนเองเกิดการเปลี่ยนแปลงทุกคน จากผู้ที่ไม่เคยถ่ายทอดก็เริ่มทำได้ ส่วนผู้ที่มีประสบการณ์อยู่แล้วก็มีเทคนิค วิธีการ เพิ่มขึ้น

“ทักษะหนึ่งที่เราได้เลยก็คือเรื่องการถ่ายทอด อย่างพี่เพ็ญเมื่อก่อนแกไม่พูด พูดไม่เป็น ก็ฝึกจากพี่มล เห็นพี่มลทำก็ทำตามจนตอนนี้คล่องแล้ว อย่างลุงธีระตอนแรกก็ไม่ได้ประจำฐานแต่คนเราไม่พอก็เลยฝึกแกจนตอนนี้เริ่มเป็นแล้ว” (นักวิจัยชุมชน1)

“ก็ได้ฝึกเรื่อย ๆ จากกิจกรรมนี้แหละ อาจารย์ให้หลักการเราก็เอามาฝึกต่อจากคนที่มาดูงานที่เราจากที่ซ่อมเปิดศูนย์การเรียนรู้ ก็ทำให้ได้ฝึกพูดจนตอนนี้สามารถพูดได้แล้ว พูดแบบชาวบ้าน เราทำอะไรก็นำเสนอไป อย่างที่หมู่จอยบอกต้องฝึกบ่อยๆ” (นักวิจัยชุมชน7)

จะเห็นได้ว่านักวิจัยชุมชนหลังจากผ่านกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพ สะท้อนให้เห็นถึงการมีศักยภาพที่เพิ่มขึ้น ผู้ที่มีพื้นฐานอยู่แล้วก็ได้รับเทคนิค วิธีการเพิ่มเติม นำไปสู่การ

ปฏิบัติที่ส่งผลต่อความสำเร็จมากขึ้น ส่วนผู้ที่ไม่มีพื้นฐานในบางทักษะบางประสบการณ์ก็ได้เรียนรู้และเกิดเป็นประสบการณ์ที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้

จากการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรมทั้งส่วนของผลการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรม และการเปลี่ยนแปลงของประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยนำมาเป็นส่วนหนึ่งในการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยนำผลจากความสำเร็จนี้มาเป็นแนวทางในการสังเคราะห์ผล ดังได้นำเสนอในหัวข้อถัดไป

ตอนที่ 3.2 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน คือความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง ผู้วิจัยทำการสังเคราะห์จากผลการถอดบทเรียนพื้นที่ต้นแบบ และการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้ง 3 วงจร รวมถึงผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ได้จากการวิเคราะห์ความสำเร็จจากการดำเนินกิจกรรม ซึ่งผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

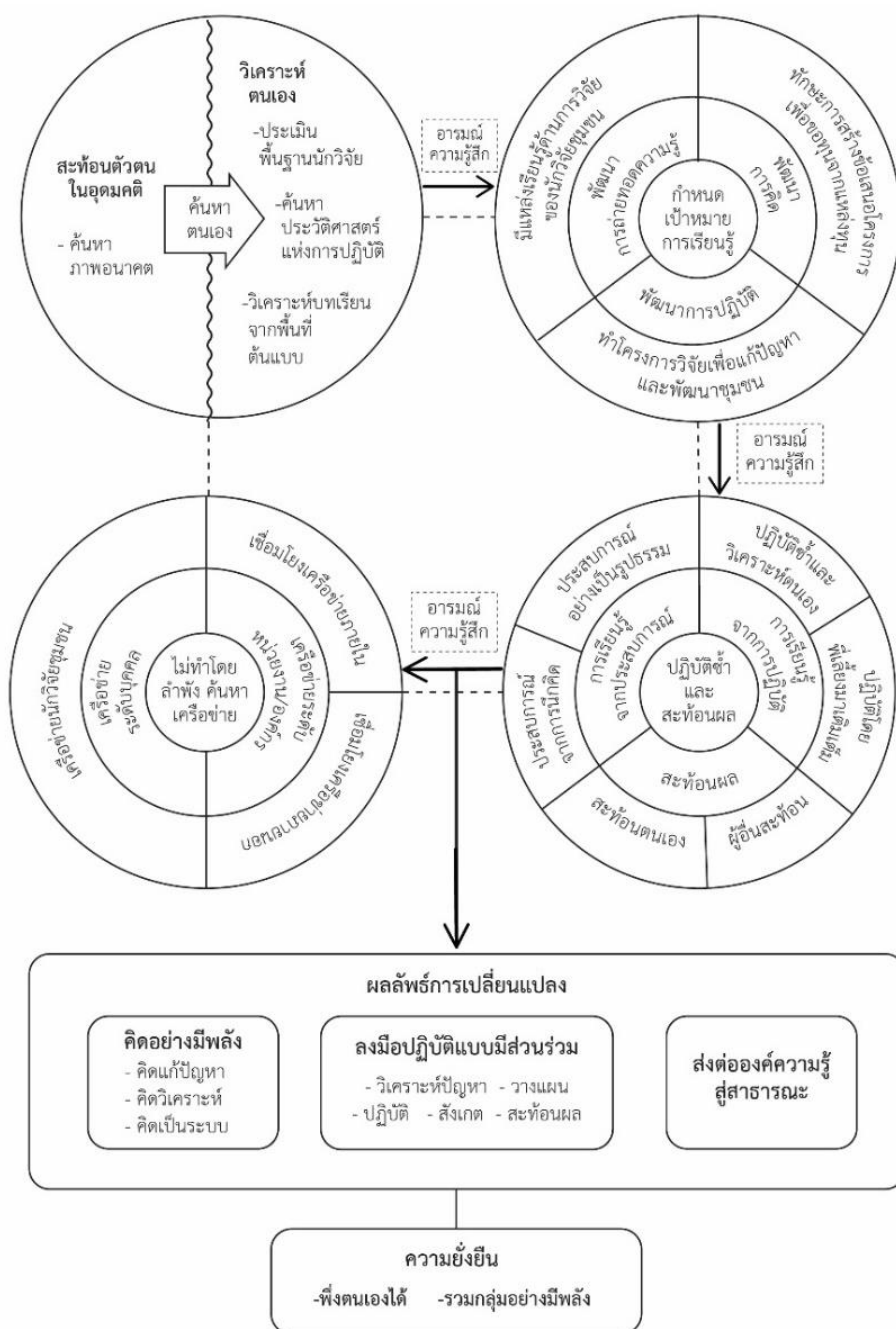
ในขั้นตอนของการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยดำเนินการดังนี้

3.2.1 วิเคราะห์กิจกรรมที่ประสบความสำเร็จและผลลัพธ์จากกิจกรรมเพื่อนำผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมที่ดำเนินการแล้วประสบความสำเร็จเพื่อนำมาสังเคราะห์เป็นรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

3.2.2 สังเคราะห์ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากการดำเนินกิจกรรมทั้ง 3 วงรอบ และการเปลี่ยนแปลงของประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัยของนักวิจัยชุมชนผ่านการเสริมสร้างศักยภาพ โดยเชื่อมโยงกับกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน รวมถึงเชื่อมโยงกับข้อค้นพบจากพื้นที่ต้นแบบที่นำมาเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

3.2.3 สังเคราะห์เป็นรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่มาจากความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง

ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบผลดังได้นำเสนอต่อไป

ภาพประกอบ 21 รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ประกอบด้วย 4 กระบวนการ ประกอบด้วย 1) สะท้อนตัวตนในอุดมคติและวิเคราะห์ตนเอง 2) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ 3) ปฏิบัติทำและสะท้อนผล 4) ไม่ทำโดยลำพัง ค้นหาเครือข่าย โดยทั้ง 4 กระบวนการจะมีอารมณ์ ความรู้สึกเป็นส่วนในการขับเคลื่อนกระบวนการ เช่น ความคิด ความเชื่อเกี่ยวกับการวิจัย เจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย เป็นต้น ซึ่งจากรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงใน 3 มิติ ได้แก่ การคิดอย่างมีพลัง ลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม และส่งต่อความรู้สู่สาธารณะ อันนำไปสู่ความยั่งยืน ดังได้นำเสนอรายละเอียดต่อไปนี้

1. ค้นหาตนเอง

การค้นหาอนาคต คือการที่นักวิจัยชุมชนสะท้อนตัวตนในอุดมคติ และวิเคราะห์ตนเอง โดยการสะท้อนตัวตนในอุดมคติของนักวิจัยชุมชนนี้เป็นการที่นักวิจัยชุมชนได้ค้นหาตัวเอง โดยการแสดงภาพความต้องการของตนเองที่สามารถไปถึงได้ เป็นภาพเกี่ยวกับความต้องการในการพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการวิจัย ซึ่งการสะท้อนตัวตนในอุดมคตินี้จะเป็นพลังขับเคลื่อนของนักวิจัยชุมชนให้ไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลง เกิดความเชื่อมั่นในเป้าหมายของตนเอง จากนั้นนักวิจัยชุมชนจึงทำการวิเคราะห์ตนเอง ทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน ของตนเองด้วยความมีสติ ตระหนักรู้ เปิดใจ และเต็มใจ ด้วยความเชื่อมั่นว่าทุกคนสามารถพัฒนาความสามารถของตนเองได้

นักวิจัยชุมชนสะท้อนตัวตนในอุดมคติ ด้วยการค้นหาภาพอนาคต ที่เป็นการแสดงภาพความต้องการของนักวิจัยชุมชน และวิเคราะห์ตนเอง ซึ่งวิธีการวิเคราะห์ตนเองทำได้หลากหลายวิธี เช่น การประเมินพื้นฐานของนักวิจัยชุมชน (เช่น ทักษะการเป็นนักวิจัย มุมมองต่อการพัฒนาชุมชน) การค้นหาประวัติศาสตร์การปฏิบัติ เป็นการให้นักวิจัยชุมชนสะท้อนสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในอดีตและปัจจุบัน การวิเคราะห์บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ และนำผลการวิเคราะห์ตนเองทั้งจุดแข็ง จุดที่ควรปรับปรุงพัฒนา มาพิจารณาความสอดคล้องกับตัวตนในอุดมคติ เพื่อนำไปสู่การกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ในขั้นต่อไป

“ที่ผ่านมายังถือว่ายังไม่บรรลุเป้าหมายของเรา อย่างกลุ่มเราอยากสร้างแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพื่อให้คนได้มาเรียนรู้ แต่ตอนนี้ยังไม่ถึง เรายังคิดทำเองไม่ได้ต้องพึ่งพาคนอื่นมาช่วย” (นักวิจัยชุมชน6)

“พื้นที่ที่เราจะสะท้อนความรู้ของเรา เช่น แหล่งเรียนรู้ มันยังไม่เป็นรูปธรรม เวลาเราบอกต่อก็น่าพูดได้ไม่เต็มปากเพราะมันไม่เห็นภาพ...” (นักวิจัยชุมชน2)

2. กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้

เป็นการกำหนดเป้าหมายและวางแผนในการที่จะไปสู่เป้าหมายหรือการเปลี่ยนแปลงที่ปรารถนา โดยการกำหนดเป้าหมายในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ ประกอบด้วย 1) การพัฒนาการคิด ผ่านการเสริมสร้างทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอกุณจากแหล่งทุน 2) พัฒนาการปฏิบัติ ผ่านการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน และพัฒนาการถ่ายทอดความรู้ ผ่านการมีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของนักวิจัยชุมชน จากนั้นจึงนำไปสู่การลงมือปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล

“กลุ่มเราเห็นว่าทักษะที่จะพัฒนาคืออยากเขียนโครงการเป็นเพื่อไปขอทุนมาทำ และยังช่วยฝึกให้เราทำงานเป็นขั้นเป็นตอนด้วยเพราะโครงการก็มีหัวข้อที่เรากำหนดมาแล้ว เพียงแต่ว่ารายละเอียดเล็กๆ ของแต่ละหัวข้อนี้เรายังทำกันไม่เป็น” (นักวิจัยชุมชน2)

“อย่างที่บอกว่าเรายังไม่ค่อยมีความมั่นใจในตัวเอง ความรู้ที่อบรมมาก็ยังใช้ได้ไม่เต็มที่ การเขียนโครงการที่ว่าจะช่วยเราได้ฝึก แล้วถ้าเขียนแล้วเราสามารถเอาไปขอสนับสนุนจากที่อื่นได้นักวิจัยเราก็จะเกิดความมั่นใจมากขึ้นนะ” (นักวิจัยชุมชน1)

3. ลงมือปฏิบัติซ้ำ และสะท้อนผล

เป็นการสร้างประสบการณ์การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนด้วยการปฏิบัติซ้ำหลายๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการพัฒนา ทั้งนี้การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากการปฏิบัติซ้ำ เป็นการปฏิบัติโดย 1) การเรียนรู้จากประสบการณ์ อันประกอบด้วย ประสบการณ์ที่เกิดจากการนึกคิด และประสบการณ์ที่เกิดจากการเห็นอย่างเป็นรูปธรรม 2) การเรียนรู้จากการปฏิบัติ ประกอบด้วย การปฏิบัติซ้ำและวิเคราะห์ตนเอง และการปฏิบัติโดยมีพี่เลี้ยงคอยเติมเต็ม ซึ่งการปฏิบัติในแต่ละครั้งจะต้องมีการสะท้อนผลการปฏิบัติ อันเป็นการสะท้อนผลทั้งจากตนเอง และผู้อื่นเป็นคนสะท้อน

“พอเราได้ฝึกฝน ทำบ่อยๆ แล้วทำเป็นเราก็จะมั่นใจมากขึ้น นักวิจัยชุมชนเราก็จะเกิดความเชื่อมั่นในตัวเองว่าทำได้” (นักวิจัยชุมชน20)

“พอเราได้ให้ความรู้คนหลายกลุ่มที่เขามาดูงาน เราก็ฝึกตัวเองไปด้วยได้ฝึกตั้งแต่เตรียมการ การเป็นวิทยากร พูดไปบ่อยๆ ก็เกิดความชำนาญพูดได้มากขึ้น เมื่อก่อนบ่นี่สั้นมากตอนนี้ไม่ค่อยแล้ว เราก็พูดแบบที่เราทำ พอเสร็จก็มาคุยกันว่าวันนี้เป็นยังไงก็เอาไปปรับกันรอบหน้า...” (นักวิจัยชุมชน5)

4. ไม่ทำตามลำพังหาเครือข่าย

เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่ม องค์กร เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งเครือข่ายมีความเกี่ยวข้องทั้งในช่วงการปฏิบัติกิจกรรม และหลังการปฏิบัติกิจกรรม สำหรับการเชื่อมโยงเครือข่ายการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ มีทั้งเครือข่ายระดับบุคคล ได้แก่ นักวิจัยชุมชน ชาวบ้านที่สนใจ เครือข่ายระดับกลุ่ม ได้แก่ เครือข่ายจากกลุ่มนักวิจัยชุมชนที่มีเป้าหมายที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านวัฒนธรรมไทยพวน กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านเศรษฐกิจบนฐานสิ่งแวดล้อม และกลุ่มศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งความร่วมมือจากเครือข่ายนั้นทั้งในมิติของการร่วมปฏิบัติกิจกรรม แลกเปลี่ยนประสบการณ์และมุมมอง สนับสนุนการดำเนินการที่จำเป็น เช่น ด้านทรัพยากร ด้านงบประมาณ ด้านองค์ความรู้ เป็นต้น ซึ่งในขั้นหากมีข้อเสนอแนะจากเครือข่ายที่สมเหตุสมผล นักวิจัยชุมชนต้องมีความยินดีที่จะรับฟังและนำไปปรับปรุงแผนการต่างๆ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย

“ตอนนี้เราก็มีเครือข่ายของเรา 3 ศูนย์แล้ว ที่อื่นก็เริ่มเข้ามา อย่าง อบต.ที่นี้เขาก็บอกนะว่ามีอะไรให้เขาช่วยเหลือก็บอกได้เลย...” (นักวิจัยชุมชน17)

“กลุ่มเราก็ได้รับความช่วยเหลือจากหลายส่วน อย่างเบทาโกร มศว พัฒนาที่ดิน เราก็มีเครือข่าย เวลาทำอะไรเขาก็มาช่วยเราดู ช่วยสะท้อนสิ่งที่เราทำเพื่อให้ปรับให้ดีขึ้น เราก็มีเครือข่ายตรงนี้” (นักวิจัยชุมชน4)

จากรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ส่งผลให้เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญใน 3 มิติ ประกอบด้วย 1) การคิดอย่างมีพลัง ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ คิดอย่างมีระบบ และคิดแก้ปัญหา 2) ลงมือปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ ร่วมการวิเคราะห์ปัญหา ร่วม

วางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมสังเกตและร่วมสะท้อนผล 3) ส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป ทั้งนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงโดยละเอียดในหัวข้อถัดไป

ตอนที่ 3.3 ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงศักยภาพของนักวิจัยชุมชนจากการใช้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

จากการศึกษาผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากการใช้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง 3 มิติ ประกอบด้วย 1) มีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง 2) มีความสามารถในการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม และ 3) มีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืนต่อไป ดังรายละเอียดต่อไปนี้

3.3.1 มีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในมิติการมีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง คือ การที่นักวิจัยชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพแล้วเกิดความคิดในเชิงการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างเป็นระบบ และคิดแก้ปัญหา ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนได้สะท้อนการเปลี่ยนแปลงในมิติการมีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง ดังนี้

1) การคิดวิเคราะห์ เป็นสามารถแยกแยะเหตุการณ์ เรื่องราวต่างๆ ได้ว่าประกอบด้วยอะไรบ้าง มีความสำคัญอย่างไร มีสาเหตุจากอะไรเพราะอะไร ทั้งนี้จากการการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนสิ่งที่สะท้อนการคิดวิเคราะห์ของนักวิจัยชุมชน คือ การที่นักวิจัยชุมชนสามารถค้นหาปัญหา คิดและแยกแยะได้ว่าปัญหานั้นมีความสำคัญอย่างไร เพื่อนำมาวางแผนและกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหาต่อไป

“เรามีการวิเคราะห์ปัญหาก่อนอย่างเราจะพัฒนาศูนย์ของเราก็ต้องมาช่วยกันคิดก่อนว่าจะพัฒนาอะไร อย่างที่น้องจอยเคยบอกว่า มีอะไรที่ต้องทำก่อน ทำหลัง มันก็คือการเรียงลำดับของสิ่งที่เราอยากพัฒนา พอได้แล้วเราถึงมาคิดว่าจะทำยังไงต่อ” (นักวิจัยชุมชน1)

“ของเรานะที่ประชุมกันวันก่อนก็มาช่วยกันคิดว่าศูนย์เราจะทำอะไร ก็ตกลงกันว่าจะพัฒนาสถานที่ก่อน เรามีที่แล้วคือที่บ้านคุณลุง แต่ฐานต่างๆ ยังไม่ได้จัดวางจะอยู่ตรงไหน เราก็มาทำตรงนี้ก่อน แล้วค่อยเอาเครื่องไม้เครื่องมือมาไว้แต่ละฐาน มีหุ่นใส่เสื้อผ้า ตู้นึ่งเอกสารความรู้ที่เราจัดหาต่อ...” (นักวิจัยชุมชน3)

2) คิดอย่างเป็นระบบ เป็นการที่สามารถพิจารณาสิ่งต่างๆ อย่างเป็นขั้นเป็นตอน สามารถทำความเข้าใจโดยคำนึงถึงองค์ประกอบนั้นๆ จากการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนผ่านกิจกรรมต่างๆ ผู้ร่วมวิจัยสะท้อนถึงผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดความคิดอย่างเป็นระบบว่า เป็นการคิดวางแผนเพื่อดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาของกลุ่ม ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนสามารถเชื่อมโยงการพัฒนาตั้งแต่การคิดโจทย์ การวางแผนและกำหนดกิจกรรม การปฏิบัติและสังเกต และการสะท้อนผล นักวิจัยชุมชนร่วมกันวางแผนตลอดทั้งกระบวนการอย่างเชื่อมโยง ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดการดำเนินงาน โดยในแต่ละกระบวนการได้มีการกำหนดขั้นตอนย่อย เช่น การวางแผนกิจกรรม มีการกำหนดวิธีการหรือขั้นตอนการดำเนินการ ทรัพยากรที่ต้องใช้ สถานที่ผู้รับผิดชอบ ผู้เข้าร่วมกิจกรรม เป็นต้น

“นี่เราริคิดกันแล้วนะว่าของเราเนี่ยวันทดลองเปิดเราจะใช้ตรงนี้เป็นที่รวมคน เสร็จแล้วผมก็จะอธิบายภาพรวม แล้วก็ค่อยพาเดินดูแต่ละฐาน ก็จะมีวิทยากรประจำอยู่ ตอนนี้นำหนดไว้แล้วแล้วเดี๋ยวเราค่อยมาฝึกการนำเสนอเดี๋ยวผมสอนเอง พอเสร็จก็พามารวมอีกทีเพื่อสรุปและให้เขาสะท้อนสิ่งที่ได้เรียนรู้ ถือว่าจบแล้ว...” (นักวิจัยชุมชน2)

“ทางทีมเราก็มีการคุยกันนะว่าจะปรับทางเดินที่เชื่อมแต่ละจุด ตอนนี้อยู่กันอยู่เวลาคนมาดูงานมันก็ไม่เชื่อมกัน เราจะปรับตรงนี้นัก่อนแล้วค่อยไปทำส่วนอื่น วางไว้ว่าจะเริ่มทำพร้อมๆ กับการปรับปรุงฐาน ตอนนีเรากำหนดแล้วว่าใครจะเป็นวิทยากรประจำฐาน...เสร็จแล้วก็ค่อยมาดูกันว่าจะนำเสนออะไรตามเวลาที่เราวางแผนไว้...” (นักวิจัยชุมชน4)

3) คิดแก้ปัญหา เป็นการคิดเพื่อขจัดสิ่งที่ไม่สมดุล นำไปสู่ความสมดุลหรือสิ่งที่เราคาดหวัง นักวิจัยชุมชนสะท้อนการเป็นผู้ที่คิดแก้ปัญหาจากการได้พัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนผ่านกิจกรรมต่างๆ ทั้งการฝึกปฏิบัติการพัฒนาข้อเสนอโครงการ การคิดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ ที่นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้การคิดแก้ปัญหาตั้งแต่การค้นหาสาเหตุของปัญหาหรือสิ่งที่ปรารถนาจะพัฒนา วางแผนและค้นหาวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา โดยนักวิจัยชุมชนสะท้อนถึงการค้นหาวิธีการแก้ไขจากหลากหลายวิธีก่อนตัดสินใจเลือกวิธีการที่เหมาะสม เช่น เรียนรู้และสอบถามจากผู้รู้ ค้นหาข้อมูลจากเทคโนโลยีโดยการตัดสินใจเลือกอยู่บนพื้นฐานความเป็นไปได้และภายใต้บริบทของพื้นที่ แล้วจึงลงมือแก้ปัญหาหรือพัฒนาตามวิธีการที่เลือกนั้น

“เราอยากให้ตรงนี้เป็นศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องเกษตรอินทรีย์ ก็เริ่มเรียนรู้การทำปุ๋ยที่ได้มาตรฐาน เรียนรู้จากเกษตรทฤษฎีใหม่ เรียนรู้จากเฟสบุ๊คของมหาวิทยาลัยแม่ใจด้วย เรื่องการทำปุ๋ยไม่กลับ กองนี้ ... ตรงนี้เป็นฐานเรียนรู้ ก็นำมาพัฒนาที่นี้พร้อมกับโครงการของนักวิจัยแหละ เราก็เลือก อันที่เหมาะสมแล้วเราก็ค่อยๆทำค่อยๆพัฒนาวิธีไป” (นักวิจัยชุมชน1)

“เห็นว่ามันเป็นปัญหาของชุมชน ปกติเราก็เก็บขยะไว้ขายอยู่แล้วเพียงแต่ยังไม่มีมารวมกลุ่ม ไม่มีใครเข้ามาทำหรือส่งเสริมการออมอะไรแบบนี้ ทำยาก เราก็มาคิดกันว่าจะทำยังไง ผมก็เริ่มจากการไปให้ความรู้ชาวบ้านเรื่องขยะก่อน แล้วค่อยชวนเขาเป็นสมาชิก พอเขาเห็นปัญหา เห็น ความสำเร็จเขาก็เริ่มมาร่วมกับเรา ที่นี้มันก็ขยายผลไปเรื่อยๆ...” (นักวิจัยชุมชน2)

3.3.2 มีความสามารถในการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในมิติมีความสามารถในการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม คือการที่นักวิจัยชุมชนได้ลงมือทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน ประกอบด้วย ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมสังเกต และร่วมสะท้อนผล ผลลัพธ์ที่สะท้อนการลงมือปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมของนักวิจัยชุมชนจากกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของกลุ่ม กิจกรรมการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย นักวิจัยชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันและเลือกประเด็นการแก้ปัญหาหรือพัฒนา วางแผนและกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหาร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมแก้ปัญหาร่วมกัน ร่วมกันสังเกตและสะท้อนผลการปฏิบัติ

ผลลัพธ์ที่เกิดจากการลงมือปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมในมิติของการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่ เกิดการรวมกันของคนที่มีเป้าหมายเดียวกัน เกิดการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

1) เกิดการรวมกันของคนที่มีเป้าหมายเดียวกัน คือนักวิจัยชุมชนที่ต้องการแก้ปัญหาหรือพัฒนาในเรื่องเดียวกันก็จะรวมกลุ่มกัน จากกิจกรรมก่อให้เกิดการรวมกลุ่ม 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มด้านวัฒนธรรม กลุ่มด้านเศรษฐกิจ และกลุ่มด้านสิ่งแวดล้อม ร่วมกันดำเนินกิจกรรมการพัฒนาและแก้ปัญหของชุมชนเพื่อฝึกฝนการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหา

ผ่านกิจกรรมพัฒนา 3 กิจกรรม ได้แก่ 1) ขยายผลธนาคารขยะพระราชวังสู่ความยั่งยืนของชุมชน 2) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และ 3) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม

“ของแบบนี้มันต้องมีใจมาก่อนนะ ไม่ใช่ใครจะไปก็ได้ ก็ต้องไปค้นหาคนมีใจก่อนมาร่วมกันทำ และก็ต้องอยากทำในเรื่องเดียวกัน...” (นักวิจัยชุมชน11)

“เราอยากต่อยอดจากตรงนี้ และอยากทำให้ตรงนี้ป็นศูนย์การเรียนรู้และทำศูนย์เรียนรู้ในเรื่องของขยะอินทรีย์ เอาขยะอินทรีย์มาเพิ่มมูลค่า ก็เลยมาเป็นโครงการต่อยอดมาเป็นศูนย์การเรียนรู้ และแต่ละฐานต่อเนื่องกัน” (นักวิจัยชุมชน12)

2) เกิดการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากการลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วมประการหนึ่ง คือสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน ทั้งรายได้ที่เกิดจากผลิตภัณฑ์ชุมชน เช่น มูลไส้เดือน ถ่านดับกลิ่น สบู่จากมะนาว เป็นต้น และรายได้ที่เกิดจากการรวมกลุ่มธนาคารขยะ เกิดรายได้จากการขายขยะและสิ่งประดิษฐ์จากขยะ

“มันเพิ่มรายได้ให้กับคนในชุมชน อย่างของพี่ทำสิ่งประดิษฐ์จากของกาแฟอยู่แล้ว ตอนนี้อยู่ในสมาชิกก็จะมีรายได้เพิ่ม มีอาชีพเพิ่ม เราเข้าใจเรื่องการคัดแยกขยะ ทำให้เมื่อมีการคัดแยกรายได้มันก็ดีขึ้น” (นักวิจัยชุมชน21)

“ตอนนี้เรามีผลิตภัณฑ์ปุ๋ย มีสบู่ มีถ่านดับกลิ่น ที่เป็นรายได้เสริม ของพี่ณาก็ขายมะนาวให้พี่รุ่งไปทำน้ำมะนาว แล้วตอนนี้พี่ณาก็มีผลิตภัณฑ์สบู่จากมะนาวของเขา” (นักวิจัยชุมชน12)

3.3.3 มีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในมิติของการมีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ คือการที่นักวิจัยชุมชนได้เสริมสร้างศักยภาพจากกิจกรรมต่างๆ จนเกิดองค์ความรู้ที่เพียงพอสำหรับการส่งต่อไปยังผู้อื่น ผ่านศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัยของนักวิจัย โดยมิติของการส่งต่อองค์ความรู้แต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

1) ผู้ส่งต่อความรู้ ผู้ทำหน้าที่ในการส่งต่อองค์ความรู้หรือผู้ถ่ายทอดความรู้หรือวิทยากร คือนักวิจัยชุมชนประจำศูนย์การเรียนรู้แต่ละศูนย์ ได้แก่ ศูนย์การเรียนรู้ด้าน

วัฒนธรรม ศูนย์การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจบนฐานสิ่งแวดล้อม ศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม โดยทำหน้าที่ในการส่งต่อความรู้ให้ทั้งผู้ที่มาเยี่ยมชม เรียนรู้ ศึกษาดูงาน และส่งต่อองค์ความรู้ภายในกลุ่มสมาชิกศูนย์การเรียนรู้

“นักวิจัยชุมชนเราเป็นวิทยากร เป็นคนที่ให้ความรู้ อย่างฐานผมมี 4 ฐาน ก็จะแบ่งกันคนละฐาน ตามคนที่ถนัดที่สุด แต่ทุกคนก็ต้องมาเรียนรู้ฐานอื่นด้วยเผื่อใครไม่อยู่จะได้แทนกันได้”

(นักวิจัยชุมชน2)

“วัฒนธรรมเรามี 5 ฐานนะ ป้าก็จะแบ่งกันฐานละ 2-3 คน โดยไม่ให้ซ้ำกัน ตามความถนัดของแต่ละคน เขาก็จะเลือกกันเอง แล้วเราก็มามีการนำเสนอ...” (นักวิจัยชุมชน16)

2) ผู้รับความรู้ ผู้รับความรู้ทั้งภายในกลุ่ม คือสมาชิกของศูนย์การเรียนรู้เอง เพื่อให้มีองค์ความรู้ที่สามารถถ่ายทอดสู่ผู้อื่นได้ในทุกฐานการเรียนรู้ และภายนอกกลุ่ม หรือบุคคลทั่วไป คือผู้ที่มาศึกษาดูงาน มาเรียนรู้ เช่น ประชาชนทั่วไป หน่วยงานท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ เอกชน สถาบันการศึกษา เป็นต้น

“เราถ่ายทอดให้กับคนข้างนอกที่มาดูงาน และที่เขามาเราไปก็มี อย่างของศูนย์วิถีสวนเมืองก็มีคนมาดูงานประจำ ทั้ง อบต. โรงเรียน และท่านประธานกลุ่มก็ออกไปเป็นวิทยากรข้างนอกด้วย”

(นักวิจัยชุมชน17)

“คนที่เขามาเรียนรู้มาขอข้อมูลจากเราจะมีทั้งนักศึกษาพยาบาล นิสิตจากมหาวิทยาลัย และนักท่องเที่ยวก็น่าสนใจ เขาอยากรู้เรื่องอะไรเราก็จะให้ไปหาคนที่เขาถนัด อย่างฮิต12คอง14มาที่ป่า เรื่องประวัติชุมชนไปที่ลุง...” (นักวิจัยชุมชน6)

“นี่เดี่ยวอาทิตย์หน้าจะมีจากชลบุรี เขามาให้เราพาดูฐานเรียนรู้ เขาอยากรู้กระบวนการที่เราทำยังไง พี่มัลกีนัดพี่นากับป้าเพ็ญให้มาช่วยกัน” (นักวิจัยชุมชน1)

3) องค์ความรู้ที่ถ่ายทอด คือเนื้อหาขององค์ความรู้ เป็นการถ่ายทอดเนื้อหาที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นเนื้อหาเฉพาะของแต่ละศูนย์การเรียนรู้ เช่น เนื้อหาทางด้านวัฒนธรรม ประเพณีไทยพวน เนื้อหาด้านการจัดการขยะในชุมชน เนื้อหาด้านเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น ซึ่งแต่ละศูนย์การเรียนรู้มีฐานการเรียนรู้ย่อยที่แตกต่างกันไป นอกจากนี้ยังมีเนื้อหาของการวิจัยที่สอดคล้อง

อยู่กับแต่ละศูนย์การเรียนรู้ เช่น กระบวนการการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ และฐานการเรียนรู้ที่ใช้กระบวนการวิจัย การพัฒนาที่มหาวิทยาลัยที่เป็นนักวิจัยชุมชน เป็นต้น ทำให้ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทั้ง 3 แห่งนี้มีความแตกต่างจากศูนย์การเรียนรู้อื่นๆ ที่เนื้อหาองค์ความรู้มีการสอดแทรกเนื้อหาของกระบวนการวิจัยด้วย

“เราให้ความรู้เขาไม่เพียงแต่เรื่องที่เขาสอนใจเท่านั้น อย่างนักศึกษาเขามาก็จะารู้เรื่องกระบวนการวิจัยด้วย เราก็จะนำเสนอการพัฒนาฐานการเรียนรู้ว่ามีการคิด วางแผน ลงมือทำ มีการประเมินผลอะไรแบบนี้” (นักวิจัยชุมชน1)

“เวลาเขามาเรียนรู้หรือที่ผมไปนำเสนอเขาตามที่เขาเชิญ เราก็จะได้เล่าที่มาของศูนย์ด้วยว่ามาจากการทำวิจัยของชาวบ้านเรานะ ผมก็จะบอกเขาก่อนเข้าเรื่องขยะตลอด...” (นักวิจัยชุมชน2)

วิธีการส่งต่อองค์ความรู้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัยของนักวิจัยชุมชน มีวิธีการส่งต่อองค์ความรู้ทั้งการบรรยายให้ความรู้ และการฝึกปฏิบัติ

“เราวางแผนไว้คือภายในฐานเราจะนำเสนอทั้งการบรรยายและให้ฝึกทำ อย่างจุลินทรีย์จาวปลวกก็จะให้คนที่มาเยี่ยมชมได้ฝึกทำจริงๆ ก็จะเตรียมอุปกรณ์ไว้ให้ ฐานอื่นก็เหมือนกัน ยกเว้นแต่เผาถ่านกับไล่เดือนที่ไม่ได้ให้ทำ” (นักวิจัยชุมชน8)

“เราจะมีขวด มีกระดาษไว้ให้เขาได้ลองฝึกแยก พอให้ความรู้แล้วก็ให้เขามาลองแยก ถ้าทำถูกหมดเราก็มีของรางวัลที่ประดิษฐ์จากขยะนี้แหละให้เขา” (นักวิจัยชุมชน17)

“เรามีทั้งหมด 5 ฐาน เวลาคนมาดูงานก็จะให้เขาฟังตรงกลางก่อนแล้วก็พาเดินดูให้เขาถาม และได้ลองทำ อย่างฐานอาหารก็ให้ลองทำเลย การแต่งกายก็ฝึกนุ่งผ้า...” (นักวิจัยชุมชน20)

การส่งต่อองค์ความรู้ นอกจากจะทำในลักษณะของการจัดเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับผู้สนใจได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้แล้ว สิ่งที่จะสะท้อนการส่งต่อความรู้สู่ความยั่งยืนอีกส่วนคือ การส่งต่อความรู้สู่เยาวชนในโรงเรียนและชุมชน และชาวบ้านในชุมชน และการเชื่อมโยงเครือข่ายความร่วมมือ ดังต่อไปนี้

1) การส่งต่อความรู้สู่เด็กและเยาวชน และสมาชิกในชุมชน เป็นการส่งต่อองค์ความรู้เพื่อให้เกิดการนำไปปฏิบัติต่อ ในลักษณะของพี่สอนน้อง โดยเริ่มจากนักวิจัยชุมชนเป็นพี่เลี้ยงให้แก่นักเรียนในโรงเรียน สมาชิกในชุมชนที่สนใจ สอนกระบวนการและฝึกปฏิบัติ และมีการติดตามผลโดยนักวิจัยชุมชนพี่เลี้ยง เพื่อให้ข้อเสนอแนะในการนำไปปฏิบัติจริงที่โรงเรียนหรือที่บ้าน

“นอกจากเราจะมีฐานเรียนรู้แล้ว เรายังให้ความรู้แบบการเป็นพี่เลี้ยงด้วย คืออย่างชาวบ้านเขาสนใจปุ๋ยมาขอเรียนรู้กับเรา เขาก็มาหาเราก็ให้ความรู้ให้อุปกรณ์เขาไปทำแล้วก็ตามไปดูที่บ้าน อย่างของโรงเรียนก็เหมือนกัน หลังจากเด็กมาเรียนรู้กับเราแล้วก็ให้อุปกรณ์เขาไปแล้วก็ตามไปสอน ไปเป็นพี่เลี้ยงให้ที่โรงเรียน ตอนนี้อีกเขาก็กลับไปทำที่บ้านด้วย...” (นักวิจัยชุมชน1)

2) ส่งต่อความรู้ในฐานะห้องเรียนมีชีวิต ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทั้ง 3 แห่ง นอกจากจะเป็นศูนย์การเรียนรู้ให้ผู้สนใจได้เข้ามาเรียนรู้จากฐานการเรียนรู้ต่างๆ แล้ว ยังเป็นห้องเรียนมีชีวิตสำหรับนักเรียน นิสิตนักศึกษา ได้มาเก็บข้อมูล ทดลอง และฝึกปฏิบัติ เช่น ใช้เป็นห้องปฏิบัติการสำหรับนิสิตได้ทำโครงการพัฒนาชุมชน ห้องเรียนสำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาในการฝึกเก็บข้อมูลชุมชนตามสาขาที่เรียน เป็นต้น

“มีนักศึกษา นักเรียนมาหาข้อมูลกับเราตลอด อย่างเขาสนใจเรื่องสุขภาพเขาก็จะมา เราไม่เฉพาะให้ความรู้แค่คนที่มาศึกษาดูงานอย่างเดียว แต่เราให้คนมาเก็บข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ ด้านสุขภาพและอื่นๆ ที่เขาสนใจ” (นักวิจัยชุมชน15)

“อย่างอาจารย์เขาก็พานิสิต ป.โท มาเก็บข้อมูลชุมชน ข้อมูลการทำเกษตรอินทรีย์ เขามาให้เราทำให้อูแล้วเขาก็เก็บข้อมูลไป...” (นักวิจัยชุมชน4)

3) เชื่อมโยงเครือข่าย การเชื่อมโยงเครือข่ายเป็นการดำเนินงานที่สะท้อนให้เห็นว่านักวิจัยชุมชนไม่ได้เดินเพียงลำพัง ยังมีเครือข่ายความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือ ทั้งในการปฏิบัติและการเป็นที่ปรึกษา สนับสนุนงบประมาณ ทรัพยากร องค์ความรู้ และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งระดับบุคคล ระดับกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน หรือชุมชน เพื่อเกิดการทำงานร่วมกัน

3.1) เครือข่ายระดับบุคคล คือการขยายไปสู่สมาชิกในชุมชนทั้งระดับการปฏิบัติและการเข้ามามีส่วนร่วมในฐานะนักวิจัย โดยนักวิจัยชุมชนสามารถเชื่อมโยงชักชวนให้สมาชิกในชุมชนที่สนใจเข้ามาร่วมเป็นนักวิจัยชุมชนด้วย

“อย่างพี่เพี้ยนเมื่อก่อนแกก็ไม่ได้มาเป็นวิทยากรนะ พี่แมวจ้างมาช่วยงานแต่พอมมาแกก็ทำป่วนมาก พอทำเป็นก็ช่วยพี่เวลามีคนมาดูงาน ไม่มีคนช่วยพี่ แกเห็นแกก็ทำตามและก็กลายมาเป็นพุดแกงเลย และก็เป็นที่วิทยากรประจำฐานป่วนหมักไม่กลับกอง” (นักวิจัยชุมชน1)

“อย่างตาลนี่ก็มาใหม่ เมื่อก่อนไม่เป็นเลยก็ดึงมาช่วยเรื่อยๆ มาฝึก ตอนนี่เริ่มเป็น เขาเป็นคนรุ่นใหม่มาก็จะได้มาทำต่อจากเรา...” (นักวิจัยชุมชน2)

3.2) เครือข่ายระดับกลุ่ม เป็นการเชื่อมโยงเครือข่ายของทั้ง 3 ศูนย์การเรียนรู้ที่มีเป้าหมายที่แตกต่างกัน แต่สามารถเชื่อมโยงการทำงานเพื่อเกื้อกูลกันได้ เช่น เชื่อมโยงศูนย์การเรียนรู้กับผู้มาศึกษาดูงาน บอกเล่าความเป็นเครือข่ายเพื่อให้ผู้เข้ามาได้รับทราบข้อมูลและอาจเกิดการเชื่อมโยงการเรียนรู้มาสู่ศูนย์การเรียนรู้อื่น

“เวลามีคนมาดูงานที่เรานะผมก็จะบอกต่อว่ามีอีก 2 ที่ใกล้ๆเรา เป็นเรื่องวัฒนธรรมอยู่เกาะหวาย เรายี่แหละ กับเกษตรอินทรีย์อยู่ที่หนองแสงไม่ไกล ถ้าเขาสนใจก็ไปดูได้” (นักวิจัยชุมชน2)

3.3) เครือข่ายระดับองค์กร นักวิจัยชุมชนมีการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับองค์กรเพื่อให้เข้ามามีส่วนส่งเสริมสนับสนุนทั้งทางด้านทรัพยากร องค์ความรู้ และเป็นพี่เลี้ยงสำหรับการปฏิบัติกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ให้การสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ องค์กรที่ทำธุรกิจชุมชน สนับสนุนการเป็นพี่ให้แก่การจัดกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ สนับสนุนทั้งทรัพยากรและองค์ความรู้ หน่วยงานภาควิชาการ ที่เน้นการสนับสนุนด้านองค์ความรู้

“ตอนนี้เราก็มีเบทาโกร มีพัฒนาที่ดินจังหวัด ที่เข้ามาเป็นเครือข่ายกับเรา มาคอยช่วยเหลือเป็นพี่เลี้ยง มี มศว ที่ดูแลเรามาตลอดนะคะ เราก็อาศัยเครือข่ายนี้แหละให้ช่วยเหลืออันไหนที่เรายังไม่มี อย่างน้องโจ้เบทาโกรเขาก็จะมาเป็นพี่เลี้ยงให้เวลาที่มีกิจกรรมเขาก็เข้ามา...” (นักวิจัยชุมชน1)

“ตอนนี้ผมก็มีเครือข่ายของท้องถิ่น โรงเรียนที่เวลาเราทำอะไรเขาก็จะถามว่ามีอะไรให้ช่วยไหม แล้วก็ มศว อีกหลายๆ คณะที่เข้ามาช่วยเหลือในด้านความรู้...” (นักวิจัยชุมชน2)

3.3.4 เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

จากผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงทั้งมิติ มีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง มีความสามารถในการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม และมีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเป็นความยั่งยืนในมิติของการพึ่งตนเองได้ และความยั่งยืนในมิติของการรวมกลุ่มอย่างมีพลัง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ความยั่งยืนในมิติการพึ่งตนเองได้

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงที่นำมาสู่ความยั่งยืนในมิติของการพึ่งตนเองได้ นักวิจัยชุมชนสะท้อนการพึ่งตนเอง ว่าเป็นการที่นักวิจัยชุมชนสามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานพัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยได้ด้วยกลุ่มนักวิจัยชุมชน มีความเข้าใจในหลักการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหา และสามารถดำเนินการได้โดยลดการพึ่งพาจากภายนอก เช่น มีความสามารถในการค้นหาปัญหา ระบุปัญหา วางแผนการดำเนินกิจกรรม สร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม การสะท้อนผล และปรับปรุงการปฏิบัติ ซึ่งดำเนินการโดยนักวิจัยชุมชน นำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ปัญหานั้นได้ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ทั้งในด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม

“ที่เราได้พัฒนาจนตอนนี้ศูนย์การเรียนรู้เราเป็นที่รู้จักระดับหนึ่ง ก็ทำให้เริ่มคิดว่าสามารถทำได้ด้วยตัวเอง พอมีปัญหาอื่นเราก็ใช้กระบวนการวิจัยนี้และเป็นตัวเดินในการแก้ปัญหา” (นักวิจัยชุมชน3)

“ตอนนี้นักวิจัยชุมชนเราสามารถทำวิจัยได้แล้ว พัฒนาจนเป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ชีวิตเราดีขึ้น มีวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง มีกลุ่มธนาคารขยะ มีการรักษาสิ่งแวดล้อมโดยใช้เกษตรอินทรีย์...”

(นักวิจัยชุมชน1)

2) ความยั่งยืนในมิติการรวมกลุ่มอย่างมีพลัง

การรวมกลุ่มอย่างมีพลัง เป็นสิ่งที่สะท้อนความยั่งยืนจากการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนประการหนึ่ง เนื่องจากนักวิจัยชุมชนเกิดการรวมกลุ่มได้ด้วยตนเอง หลังจากที่เริ่มต้นผู้วิจัยเป็นผู้รวมกลุ่มคน แต่เมื่อได้รับการเสริมสร้างศักยภาพ ได้รับการฝึกฝนจนมีประสบการณ์ นักวิจัยชุมชนสามารถรวมกลุ่มคนที่เข้ามาขับเคลื่อนได้ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นกลุ่มที่เข้ามาด้วยความสมัครใจและมีความปรารถนาในการพัฒนาชุมชน ทำให้เป็นกลุ่มที่มีพลังในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ซึ่งการรวมกลุ่มที่สะท้อนความยั่งยืนนี้มีทั้งกลุ่มภายในชุมชน กลุ่มระหว่างชุมชน และองค์กร หน่วยงานภายนอกชุมชน ที่เข้ามาหนุนเสริมการดำเนินงานของนักวิจัยชุมชน

“เมื่อเรามีการดำเนินการก็ต้องพยายามชวนคนที่ยังไม่เข้าร่วมเข้ามา เพื่อให้เกิดผู้สืบทอดและมีเครือข่าย อย่างธนาคารขยะก็พยายามดึงคนใหม่ๆเข้ามาทำงาน ให้ได้เรียนรู้และสืบทอดต่อไป...”

(นักวิจัยชุมชน2)

“มองหาคนที่มีความคิดคล้ายๆกัน และดึงเขาเข้ามาช่วยงาน เริ่มจากพูดให้เขาฟังถ้าเขาสนใจก็ชวนมาดูเราทำ พอเขาเห็นก็อยากทำก็เข้ามามีส่วนร่วม ที่นี้เวลาทำอะไรเขาก็จะมาช่วย” (นักวิจัยชุมชน4)

“หน่วยงานข้างนอกก็ต้องให้ความสำคัญ ไปสร้างเครือข่ายไว้ เชิญเขามาดูว่าเราทำอะไร หรือเขาจ้างให้เราช่วยก็ไป เวลาที่เราขอความช่วยเหลือจากเขาเขาก็มาให้...” (นักวิจัยชุมชน13)

จากผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน จะเห็นได้ว่ากระบวนการทั้ง 4 กระบวนการจากรูปแบบมีฐานมาจากชาวบ้านที่มีพื้นฐานของการทำงานวิจัยชุมชน หรือมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยชุมชน จึงทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับของการคิด การลงมือปฏิบัติ และการส่งต่อองค์ความรู้ ซึ่งนำไปสู่ความยั่งยืน ดังนั้นรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้จึงเป็นรูปแบบที่สามารถนำไป

ประยุกต์ใช้กับชาวบ้านที่มีพื้นฐานการวิจัยชุมชน ภายใต้บริบทและสถานการณ์ที่ใกล้เคียงกับพื้นที่
ดำเนินการวิจัยนี้

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนอำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ศึกษาต้นแบบการพัฒนา นักวิจัยชุมชน และระยะที่ 2 ระยะของการปฏิบัติการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

การนำเสนอในบทนี้ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 สรุปผลการวิจัย ส่วนที่ 2 การอภิปรายผล ซึ่งแบ่งการอภิปรายออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย ตอนที่ 1 กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และตอนที่ 2 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 สรุปผลการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาค้นคว้าว่า รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนประกอบด้วย 4 กระบวนการ ได้แก่ 1) ค้นหาตนเอง โดยการสะท้อนตัวตนในอุดมคติ และวิเคราะห์ตนเอง 2) การกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ 3) ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล และ 4) ไม่ทำโดยลำพัง ค้นหาเครือข่าย และผลจากรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ประกอบด้วย 1) มีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง 2) มีความสามารถในการปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม และ 3) มีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้ อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนทั้งในมิติการพึ่งตนเองได้ และการรวมกลุ่มอย่างมีพลัง ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อสรุปจากการวิจัย 2 ประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย 1) กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน 2) ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังนี้รายละเอียดต่อไปนี้

ตอนที่ 1 กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

การนำเสนอข้อสรุปของกระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยนำเสนอจากข้อค้นพบ 2 ส่วน ได้แก่ 1) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อค้นพบจากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบไปเป็นแนวทางในการพัฒนา

ศักยภาพนักวิจัยชุมชนในงานวิจัยนี้ โดยนำไปเป็นส่วนหนึ่งของการวางแผนเพื่อพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนในวงรอบที่ 1 ของการปฏิบัติการวิจัย และ 2) กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผลการศึกษาปรากฏผลดังข้อสรุปต่อไปนี้

1.1 กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ

จากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยและใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน โดยทำการศึกษาทั้งจากพื้นที่ปฐมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิ เพื่อทำการศึกษาระบบการพัฒนา นักวิจัยชุมชน ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน และปัจจัยเงื่อนไขที่ทำให้สำเร็จ ข้อค้นพบจากการศึกษา ดังนี้

1.1.1 กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ผลการศึกษาระบบการพัฒนา นักวิจัยชุมชนพบผล 9 ขั้นตอน ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์และจัดกลุ่มโดยแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ 1) ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ประกอบด้วย รวมคนที่มีความรู้เหมือนกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก 2) ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ ประกอบด้วย สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมั่วยวัด วิเคราะห์ตนเองหาที่เลี้ยงมาเติมเต็ม และปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด และ 3) ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ประกอบด้วย ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบรวม และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ

1.1.2 ผลการพัฒนานักวิจัยชุมชน จากการศึกษารับผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน 2 ระดับ ได้แก่ ผลระดับบุคคล และผลระดับชุมชน ดังต่อไปนี้

1.1.2.1 ผลระดับบุคคล คือผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน ที่เกิดกับตัวบุคคลซึ่งเป็นนักวิจัยชุมชน ได้แก่ 1) เกิดความรู้ อันได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย รู้ว่างานวิจัยใช้แก้ปัญหาได้ 2) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึก อันได้แก่ ด้านความคิด คือเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง คิดว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก คิดอยากแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน คิดใช้เหตุและผลในการแก้ปัญหา ด้านความรู้สึก อันได้แก่ เกิดความรู้สึกดีต่องานวิจัย รู้สึกเห็นคุณค่าของการวิจัย รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้ชุมชน ด้านความพร้อมในการนำความรู้สู่การปฏิบัติ อันได้แก่ พร้อมที่จะเสียสละเวลาเพื่อส่วนรวม พร้อมที่จะรับฟังอย่างใส่ใจ และปรับปรุงให้ดีขึ้น พร้อมที่จะลงมือทำวิจัยอย่างจริงจัง 3) เกิดทักษะ อันได้แก่ การฟัง การตั้งคำถาม การเขียน การสื่อสารถ่ายทอด

1.1.2.2 ผลระดับชุมชน คือผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระดับชุมชน ได้แก่ 1) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีขึ้น วัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง คนในชุมชนมีส่วนร่วมในงานเพื่อสังคมมากขึ้น 2) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ คือเกิดการสร้างงาน สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน และ 3) เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้รับการแก้ปัญหาและเกิดการฟื้นฟู อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน

1.1.3 ปัจจัยเงื่อนไขความสำเร็จ คือเหตุผลที่ทำให้การดำเนินการพัฒนานักวิจัยชุมชน หรือการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชนประสบความสำเร็จ จากการศึกษาพบปัจจัยเงื่อนไขที่นำไปสู่ความสำเร็จ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) ปัจจัยเงื่อนไขด้านบุคคล ประกอบด้วย มีนักวิจัยชุมชนผู้ร่วมอุดมการณ์ มีพี่เลี้ยงมาหนุนเสริม และมีความร่วมมือจากสมาชิกในชุมชน 2) ปัจจัยเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อม ประกอบด้วย มีพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ และมีการหนุนเสริมด้านองค์ความรู้

1.2 กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

กระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยอาศัยวงจรปฏิบัติการตามแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางในการศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังต่อไปนี้

1.2.1 ศึกษาผลจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ จากพื้นที่ปฐมภูมิจากพื้นที่ทุติยภูมิ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนานักวิจัยชุมชน

1.2.2. ศึกษาสถานการณ์การพัฒนานักวิจัยชุมชนในพื้นที่เป้าหมาย เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ที่เป็นอยู่ และความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน

1.2.3 ดำเนินการตามวงจรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1.2.3.1 ขั้นการวางแผน ผู้วิจัยเริ่มการวางแผน โดยการนำเสนอผลการศึกษาความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของนักวิจัยชุมชน และผลการศึกษาพื้นที่ต้นแบบ แก่ผู้ร่วมวิจัยเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการวางแผนและกำหนดกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน จากนั้นจึงร่วมกันกำหนดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากประเด็นที่คาดหวัง ทั้งผลลัพธ์ระยะสั้นและผลลัพธ์ระยะยาว จากนั้นจึงร่วมกันกำหนดกิจกรรมที่จะนำไปสู่การบรรลุผลลัพธ์ที่คาดหวัง

1.2.3.2 ขั้นปฏิบัติการ การสังเกต และสะท้อนผลการปฏิบัติ ในขั้นนี้ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยดำเนินกิจกรรมตามที่ได้ร่วมกันกำหนดในขั้นวางแผน ผู้วิจัยทำการสังเกตการณ์ปฏิบัติแต่ละกิจกรรม เมื่อเสร็จแต่ละกิจกรรมผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยร่วมกันสะท้อนผลการปฏิบัติ เพื่อสะท้อนผลความสำเร็จ สิ่งที่ต้องปรับปรุงแก้ไข นำไปสู่การวางแผนและกำหนดกิจกรรมในรอบถัดไป และเข้าสู่การปฏิบัติ การสังเกต และสะท้อนผลการปฏิบัติ ในวงรอบถัดไป

1.2.4 ผลการศึกษากระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

จากกระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบว่าทำให้เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง 3 มิติ ได้แก่ มิติความรู้ความเข้าใจ มิติอารมณ์ความรู้สึก และมิติด้านพฤติกรรม ซึ่งผลการศึกษาแต่ละวงรอบ ปรากฏผลดังนี้

1.2.4.1 วงรอบที่ 1 ได้ดำเนินกิจกรรมเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง ทั้ง 3 ผลลัพธ์ ด้วยกิจกรรมดังนี้

1) ทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน กิจกรรมเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวังนี้มี 3 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน และกิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง โดยแต่ละกิจกรรมมีจุดเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน ดังนี้ 1) กิจกรรมสร้างแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาชุมชน เน้นการเปลี่ยนด้านความรู้ความเข้าใจ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือการเปลี่ยนด้านความรู้ความเข้าใจ คือมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น เปลี่ยนอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดแรงบันดาลใจในการแก้ปัญหาเพื่อชุมชน เปลี่ยนด้านพฤติกรรม คือมีความคิดเป็นระบบ 2) กิจกรรมเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ มิติความรู้ความเข้าใจ คือมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเจตคติที่ดีต่อการทำงานเพื่อชุมชน และเจตคติที่ดีต่องานวิจัย 3) กิจกรรมเรียนรู้ปัญหาและพัฒนาโครงการวิจัยอย่างมีพลัง กิจกรรมนี้เน้นการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือ มิติความรู้ความเข้าใจ คือมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดความภาคภูมิใจ ด้านพฤติกรรม คือคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ มีทักษะการเขียนข้อเสนอโครงการ

2) มีการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม กิจกรรมเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวังนี้มี 2 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน และกิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ โดยแต่ละกิจกรรมมีจุดเน้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ต่างกัน ดังนี้ 1) กิจกรรมบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบสู่การมีส่วนร่วมของชุมชน กิจกรรมนี้เน้นการสร้างความรู้จากบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ และการปฏิบัติตามวงจรปฏิบัติการ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ มิติด้านความรู้ความเข้าใจ คือมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ เกิดทักษะการฟัง การจดบันทึก สามารถกำหนดประเด็นปัญหา วางแผน และกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหา 2) กิจกรรมสร้างความเข้าใจการ “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม” และลงมือปฏิบัติการ กิจกรรมนี้เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และฝึกปฏิบัติ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือ มิติความรู้ความเข้าใจ คือมีความเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง ทักษะการถาม ทักษะการสังเกต การจดบันทึก กำหนดประเด็น วางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผล

3) มีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของชุมชนโดยนักวิจัยชุมชน กิจกรรมเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวังนี้ได้แก่ กิจกรรมชวนคิดอย่างมีส่วนร่วม: ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน กิจกรรมนี้เน้นให้เกิดการคิด การวางแผน และปฏิบัติการตามกระบวนการวิจัยผ่านการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือ มิติความคิดรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจความหมายของศูนย์การเรียนรู้ เข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือ คิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง ทักษะการถาม ทักษะการสังเกต การจดบันทึก การกำหนดประเด็น วางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผล เกิดการส่งต่อองค์ความรู้จากนักวิจัยด้วยตนเอง

1.2.4.2 วงรอบที่ 2 ได้ดำเนินกิจกรรมที่เป็นผลจากการสะท้อนผลการปฏิบัติในวงรอบที่ 1 ที่ต้องปรับปรุงเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง ด้วยกิจกรรมดังนี้

1) กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การถ่ายทอดองค์ความรู้ กิจกรรมนี้เน้นการพัฒนาองค์ความรู้ผ่านศูนย์การเรียนรู้และการถ่ายทอดองค์ความรู้ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือ มิติความรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้าน

อารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะ การฟัง ทักษะการถาม ทักษะการสังเกต การจดบันทึก นำเสนอ การกำหนดประเด็น วางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผล เกิดการส่งต่อองค์ความรู้สู่สมาชิกในชุมชนจากการจำลองการเปิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

2) กิจกรรมศึกษาดูงานพื้นที่ต้นแบบ กิจกรรมนี้เน้นให้เกิดการเรียนรู้ กระบวนการวิจัยจากพื้นที่จริง และเกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือ มิตិความรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน ด้านพฤติกรรม คือคิดเป็นระบบ คิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง ทักษะการถาม ทักษะการสังเกต การจดบันทึก นำเสนอ และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ศึกษาดูงาน

1.2.4.3 วงรอบที่ 3 ได้ดำเนินกิจกรรมที่เป็นผลจากการสะท้อนผลการปฏิบัติ ในวงรอบที่ 1 ที่ต้องปรับปรุงเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่คาดหวัง ด้วยกิจกรรมดังนี้

1) กิจกรรมวิเคราะห์การเรียนรู้จากประสบการณ์จริงสู่การนำมาปฏิบัติ กิจกรรมนี้เน้นให้เกิดการคิด วิเคราะห์ กระบวนการวิจัยจากบทเรียนจากพื้นที่จริง ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงจากกิจกรรมนี้ คือ มิติความรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย ด้านพฤติกรรม คือคิดเป็นระบบ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง ทักษะการถาม ทักษะการสังเกต การจดบันทึก

2) กิจกรรมพัฒนาศูนย์การเรียนรู้สู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย กิจกรรมนี้มุ่งเน้นการใช้กระบวนการวิจัยในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาผ่านศูนย์การเรียนรู้ ชุมชนด้านการวิจัย และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงด้านด้านความรู้ ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และการเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติ คือ มิติความรู้ความเข้าใจ คือเข้าใจในกระบวนการวิจัยมากขึ้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก คือเกิดเจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานเพื่อชุมชน ด้านพฤติกรรมคือคิดเป็นระบบ คิดวิเคราะห์ และคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะการฟัง ทักษะการถาม ทักษะการสังเกต การจดบันทึก นำเสนอ กำหนดประเด็น วางแผน กำหนดกิจกรรม ลงมือปฏิบัติ สังเกตและสะท้อนผล รวมคนทำงานอย่างมีพลัง สร้างเครือข่ายการทำงานภายในและภายนอกชุมชน และการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะจากการเปิดศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย

ตอนที่ 2 ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยทำการสังเคราะห์ผลจากกระบวนการสร้างและพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ปรากฏผลดังนี้

2.1 รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ประกอบด้วย 4 กระบวนการสำคัญ ได้แก่ 1) ค้นหาอนาคต 2) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ 3) ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล 4) ไม่ทำโดยลำพังค้นหาเครือข่าย โดยทั้ง 4 กระบวนการจะมีอารมณ์ ความรู้สึกเป็นส่วนในการขับเคลื่อนกระบวนการ เช่น ความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับการวิจัย เจตคติที่ดีต่อการทำวิจัย เป็นต้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ค้นหาอนาคต คือการสะท้อนตัวตนในอุดมคติ และวิเคราะห้ตนเองของนักวิจัยชุมชน โดยนักวิจัยชุมชนแสดงภาพความต้องการของตนเองเกี่ยวกับการพัฒนาที่สามารถไปถึงได้โดยอาศัยกระบวนการวิจัย ซึ่งการค้นหาอนาคตนี้จะเป็นพลังขับเคลื่อนของนักวิจัยชุมชนให้ไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลง เกิดความยึดมั่นในเป้าหมายของตนเอง จากนั้นนักวิจัยชุมชนทำการวิเคราะห้ตนเอง ทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน ของตนเองด้วยความมีสติ ตระหนักรู้ เปิดใจ และเต็มใจด้วยความเชื่อมั่นว่าทุกคนสามารถพัฒนาความสามารถของตนเองได้

2. กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ เป็นการกำหนดเป้าหมายและวางแผนในการที่จะไปสู่เป้าหมายหรือการเปลี่ยนแปลงที่ปรารถนา โดยการกำหนดเป้าหมายในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ ประกอบด้วย 1) การพัฒนาการคิด ผ่านการเสริมสร้างทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน 2) พัฒนาการปฏิบัติ ผ่านการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน และพัฒนาการถ่ายทอดความรู้ ผ่านการมีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของนักวิจัยชุมชน จากนั้นจึงนำไปสู่การลงมือปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล

3. ลงมือปฏิบัติซ้ำ และสะท้อนผล เป็นการสร้างประสบการณ์การพัฒนา ศักยภาพนักวิจัยชุมชนด้วยการปฏิบัติซ้ำหลายๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการพัฒนา ทั้งนี้ การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากการปฏิบัติซ้ำ เป็นการปฏิบัติโดย 1) การเรียนรู้จากประสบการณ์ อันประกอบด้วย ที่ประสบการณ์ที่เกิดจากการนึกคิด และประสบการณ์ที่เกิดจากการเห็นอย่างเป็นรูปธรรม 2) การเรียนรู้จากการปฏิบัติ ประกอบด้วย การปฏิบัติซ้ำและวิเคราะห้ตนเอง และการปฏิบัติโดยมีพี่เลี้ยงคอยเติมเต็ม ซึ่งการปฏิบัติในแต่ละครั้งจะต้องมีการสะท้อนผลการปฏิบัติ อันเป็นการสะท้อนผลทั้งจากตนเอง และผู้อื่นเป็นคนสะท้อน

4.ไม่ทำตามลำพังหาเครือข่าย เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่มองค์กร เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งเครือข่ายมีความเกี่ยวข้องทั้งในช่วงการปฏิบัติกิจกรรม และหลังการปฏิบัติกิจกรรม สำหรับการเชื่อมโยงเครือข่ายการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ มีทั้งเครือข่ายระดับบุคคล ได้แก่ นักวิจัยชุมชน ชาวบ้านที่สนใจ เครือข่ายระดับกลุ่ม ได้แก่ เครือข่ายจากกลุ่มนักวิจัยชุมชนที่มีเป้าหมายที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านวัฒนธรรมไทยพวน กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านเศรษฐกิจพื้นฐานสิ่งแวดล้อม และกลุ่มศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งความร่วมมือจากเครือข่ายนั้นทั้งในมิติของการร่วมปฏิบัติกิจกรรม แลกเปลี่ยนประสบการณ์และมุมมอง สนับสนุนการดำเนินการที่จำเป็น เช่น ด้านทรัพยากร ด้านงบประมาณ ด้านองค์ความรู้ เป็นต้น ซึ่งในขั้นหากมีข้อเสนอแนะจากเครือข่ายที่สมเหตุสมผล นักวิจัยชุมชนต้องมีความยินดีที่จะรับฟังและนำไปปรับปรุงแผนการต่างๆ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย

2.2 ผลลัพธ์จากรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากการใช้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง 3 มิติ ได้แก่ 1) มีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง 2) มีความสามารถในการลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม และ 3) มีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ดังต่อไปนี้

2.2.1 มีความสามารถคิดอย่างมีพลัง คือการที่นักวิจัยชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพแล้วเกิดความคิดในเชิงการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างเป็นระบบ และคิดแก้ปัญหา การเปลี่ยนแปลงในมิติของการคิดอย่างมีพลังของนักวิจัยชุมชน ประกอบด้วย 1) การคิดวิเคราะห์ คือการที่นักวิจัยชุมชนสามารถค้นหาปัญหา คิดและแยกแยะได้ว่าปัญหานั้นมีความสำคัญอย่างไร เพื่อนำมาวางแผนและกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหาต่อไป 2) คิดอย่างเป็นระบบ เป็นการคิดวางแผนเพื่อดำเนินการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาของกลุ่ม ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนสามารถเชื่อมโยงการพัฒนาตั้งแต่การคิดโจทย์ การวางแผนและกำหนดกิจกรรม การปฏิบัติและสังเกต และการสะท้อนผล 3) คิดแก้ปัญหา นักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้การคิดแก้ปัญหาตั้งแต่การค้นหาสาเหตุของปัญหาหรือสิ่งที่ปรารถนาจะพัฒนา วางแผนและค้นหาวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ปัญหา มีการค้นหาวิธีการแก้ไขจากหลากหลายวิธีก่อนตัดสินใจเลือกวิธีการที่เหมาะสม เช่น เรียนรู้และสอบถามจากผู้รู้

ค้นหาข้อมูลจากเทคโนโลยี โดยการตัดสินใจเลือกอยู่บนพื้นฐานความเป็นไปได้และภายใต้บริบทของพื้นที่ แล้วจึงลงมือแก้ปัญหาหรือพัฒนาตามวิธีการที่เลือกนั้น

2.2.2 มีความสามารถในการลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม คือการที่นักวิจัยชุมชนได้ลงมือทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน ประกอบด้วย ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมสังเกต และร่วมสะท้อนผล ได้แก่การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนของกลุ่ม กิจกรรมการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัย นักวิจัยชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาร่วมกันและเลือกประเด็นการแก้ปัญหาหรือพัฒนา วางแผนและกำหนดกิจกรรมการแก้ปัญหาร่วมกัน ดำเนินกิจกรรมแก้ปัญหา ร่วมกันสังเกตและสะท้อนผลการปฏิบัติ นอกจากนี้ยังเกิดการรวมกันของคนที่มีเป้าหมายเดียวกัน เกิดการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

2.2.3 มีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ คือ เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากกิจกรรมต่างๆ จนเกิดองค์ความรู้ที่เพียงพอสำหรับการส่งต่อไปยังผู้อื่น เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน ผ่านศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัยของนักวิจัย โดยผู้ทำหน้าที่ในการส่งต่อความรู้หรือวิทยากร คือนักวิจัยชุมชน เพื่อส่งต่อไปยังผู้ต้องการเรียนรู้ที่มีอย่างหลากหลาย เช่น คนในชุมชน สถาบันการศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ซึ่งองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดเป็นเนื้อหาตามบริบทของศูนย์การเรียนรู้ และเนื้อหาเกี่ยวกับกระบวนการวิจัย มีวิธีการถ่ายทอดโดยการบรรยาย และการฝึกปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีมิติของการขยายผลสู่ความยั่งยืน โดยการส่งต่อความรู้สู่เด็กและเยาวชน และสมาชิกในชุมชน ส่งต่อความรู้ในฐานะห้องเรียนมีชีวิต และการเชื่อมโยงเครือข่าย ทั้งระดับบุคคล ระดับกลุ่ม องค์กร หน่วยงาน หรือชุมชน เพื่อเกิดการทำงานร่วมกัน

ส่วนที่ 2 การอภิปรายผล

การนำเสนอการอภิปรายผลสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) กระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และ 2) ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ผลการศึกษากระบวนการสร้างและพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

1.1 กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ

จากการศึกษาพบว่ากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ มีกระบวนการดำเนินการ 9 ขั้นตอน โดยสามารถแบ่งกระบวนการได้ 3 ขั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1.1 ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ประกอบด้วย รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก เป็นขั้นของการเน้นการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือผู้ที่ให้นำพาการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยโดยการปรับที่กระบวนการคิดให้แก่คนในชุมชนก่อน เริ่มจากการมองหาและสร้างความสนใจให้แก่คนที่มีความต้องการหรือประสบปัญหาเดียวกัน เป็นการสร้างความสนใจและคั่นหานักวิจัยชุมชนผู้ที่จะร่วมเดินไปด้วยกัน ดังที่ สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่นๆ (2560) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากสังเคราะห์กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ว่าเริ่มจากการสร้างความสนใจและคั่นหานักวิจัยชุมชน ก่อนที่จะดำเนินการขั้นอื่นๆ ต่อไป ที่มาจากความสมัครใจ โดยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทและจุดเน้นของแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดการพัฒนาชุมชนในการเสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ด้วยพื้นฐานความเชื่อว่าคนในชุมชนมีความสามารถและมีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง เนื่องจากเป็นคนที่รู้ปัญหาดีที่สุด แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของคนในชุมชน โดยเชื่อมั่นในศักยภาพคนในชุมชน มีความเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคนในชุมชนว่าจะสามารถนำศักยภาพที่มีมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ (โกวิท พวงงาม. 2553) นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional Change Theory) ได้กล่าวถึงระบบที่มีความซับซ้อนในระดับปัจเจกบุคคล (Individual level) และได้อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญและกระบวนการของการออกแบบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในทั้งพฤติกรรม ความคิด ความรู้สึก และการรับรู้ในระดับบุคคลได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลง (Change) อาจเกิดในการกระทำส่วนตัว นิสัย หรือสมรรถนะ อาจเกิดเป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นความรู้สึกภายในที่มีต่อสถานการณ์หรือผู้คน

รอบข้าง หรืออาจเปลี่ยนแปลงมุมมองในวิถีชีวิต ทั้งนี้แนวคิดนี้ออกแบบเพื่อปรารถนาให้บุคคลเกิด ความชอบ เชื่อมมั่นในบางอย่างและจะคงไว้ซึ่งความยั่งยืนและยาวนาน (Boyatzis. 2006) ทั้งนี้ กระบวนการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากการจุดประกายความต้องการการเปลี่ยนแปลง เป็นการสร้างความปรารถนาในการเปลี่ยนแปลงให้แก่นักวิจัยชุมชนด้วยการค้นหาตัวตนของตนเองในอุดมคติ (Ideal self) ซึ่งเป็นภาพความต้องการหรือเป้าหมายที่คิดว่าตนเองสามารถไปถึงได้ เป็นการสร้าง จินตนาการและวิสัยทัศน์หรือความคาดหวังของตนเอง ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต สิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ซึ่งการมีความต้องการในการเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วย ขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมาจากความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงที่อาศัย อารมณ์ความรู้สึก ความชื่นชอบเป็นแรงขับหรือเป็นพลังเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นตาม จินตนาการหรือวิสัยทัศน์ที่ตนเองปรารถนา ซึ่งการรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน สร้างความ เชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก เป็นส่วนหนึ่งของการเริ่มต้นการจุด ประกายความต้องการการเปลี่ยนแปลงให้แก่นักวิจัยชุมชน เพื่อนำไปสู่ขั้นการลงมือปฏิบัติและ สะท้อนผลต่อไป

1.1.2 ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ ประกอบด้วย สร้างจิตสำนึกจากบริบท อย่างเหมาะสม เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมวกวัด วิเคราะห์ตนเองหาที่เล็งมาเติมเต็ม และ ปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด ในขั้นนี้เน้นกระบวนการลงมือปฏิบัติ โดยเริ่มปฏิบัติตั้งแต่ การพัฒนาจิตวิทยวิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการในการเปลี่ยนแปลงและบริบทของชุมชน ก่อนที่ จะเรียนรู้จากการปฏิบัติด้วยตนเอง สะท้อนผลการปฏิบัติและหาที่เล็งมาเติมเต็ม และการลงมือ ปฏิบัติซ้ำ เพื่อให้เกิดความชำนาญและสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง สามารถเทียบเคียงได้กับ แนวคิดงานวิจัยเพื่อชุมชนที่กล่าวถึงหลักการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นว่าจิตยต้องมาจากความ ต้องการของชุมชน โดยชุมชนอาจเป็นผู้คิดริเริ่มเอง หรือจะเป็นการจุดประกายจากบุคคลภายนอก แต่ท้ายที่สุดชุมชนจะต้องตัดสินใจเองว่าจิตยวิทยนั้นเป็นความต้องการของชุมชนหรือไม่ หลักการ มีส่วนร่วม กระบวนการวิจัยจะถือเสมือนว่าการมีส่วนร่วมจากทุกส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานวิจัย นั้นเป็นแรงผลักดันสำคัญให้งานวิจัยดำเนินต่อไปได้ การคิดกิจกรรมบนฐานข้อมูล หลักการข้อนี้จะทำ ให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีข้อแตกต่างจากวิถีชาวบ้าน เนื่องจากการค้นคิดกิจกรรมนั้นไม่ได้มาจาก ความคิดเห็นเท่านั้น แต่มีพื้นฐานมาจากข้อมูลที่ผ่านการจัดระบบ วิเคราะห์ สังเคราะห์แล้ว จึงเป็น การคิดกิจกรรมบนสภาพความเป็นจริง และหลักความสัมพันธ์ระหว่างการคิดกับการลงมือทำ เพื่อ แก้ไขข้อจำกัดของวิถีชาวบ้านและวิถีของนักวิชาการ (กาญจนา แก้วเทพ. 2553) และสามารถ

เทียบเคียงได้กับแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential Learning) เป็นกระบวนการสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติด้วยการนำเอาประสบการณ์เดิมมาบูรณาการเพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ ๆ ซึ่งกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนในขั้นตอนนี้มีการเรียนรู้ในรูปแบบเอกนัย (Converging) คือการได้รับประสบการณ์จากการฝึกจนกลายเป็นแนวคิดและลงมือปฏิบัติ และรูปแบบการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Accommodation) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์เชิงรูปธรรมและแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง นักวิจัยชุมชนที่มีรูปแบบการเรียนรู้แบบปฏิบัตินี้จะเรียนรู้ได้ดีจากการได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้ทดลองทำด้วยตนเอง ชอบทำงานเป็นกลุ่ม ลองผิดลองถูก หาโอกาสใหม่ๆ สามารถปรับตัวได้ดีต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตัดสินใจโดยใช้การสอบถามข้อมูลจากผู้รู้และนำมาคิดวิเคราะห์ก่อนตัดสินใจ (Kolb & Kolb, 2008) นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดระบบนิเวศวิทยา (The Ecological System Theory) เชื่อว่าการเติบโตและการพัฒนาการของมนุษย์เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เริ่มตั้งแต่บ้าน โรงเรียน ชุมชน จนถึงโครงสร้างสังคมที่ใหญ่ขึ้น ซึ่งการเรียนรู้ในขั้นของการลงมือปฏิบัตินี้ เกิดจากความสัมพันธ์ทั้งในเชิงของกระบวนการ บุคคล เวลา และบริบทแวดล้อม โดยบริบทแวดล้อมที่เกิดจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดจากทั้งระบบจุลภาค (Microsystem) คือครอบครัว เพื่อนบ้าน ระบบกลาง (Mesosystem) คือ ความสัมพันธ์ของกลุ่มนักวิจัยชุมชนกับหน่วยงานในชุมชน (Bronfenbrenner, 2005)

1.1.3 ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ประกอบด้วย ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ ในขั้นนี้ เป็นขั้นของการวิเคราะห์ สังเคราะห์ผล การดำเนินการวิจัย โดยนักวิจัยชุมชนนำข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติในขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ อันเป็นการส่งต่อเพื่อนำไปสู่การสร้างความรู้เข้าใจ การดำเนินกิจกรรมพัฒนา และการขยายองค์ความรู้ ดังที่ เสรี พงศ์พิศ. (2551) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการทำวิจัยเพื่อชุมชนในขั้นตอนสุดท้ายว่าเป็นขั้นของการการวิเคราะห์ ข้อมูลนำไปสู่การจัดทำแผนปฏิบัติการ คือ แผนงาน โครงการ กิจกรรม และยังสอดคล้องกับที่ สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่นๆ (2560) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ถึงขั้นตอนการประมวลผลหลังจากดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย มีการจัดเวทีประมวลผลข้อมูลวิจัย จัดกิจกรรมแก้ไขปัญหาชุมชน และจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนทราบถึงผลการวิจัยซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับงานวิจัยของ ภาสกร บัวศรี และ

ศักรินทร์ ชาญเสน (2560) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความเข้มแข็งกลไกชุมชนในการป้องกันปัจจัยเสี่ยงของเด็กและเยาวชนจังหวัดหนองบัวลำภู ที่กล่าวถึงกระบวนการดำเนินการวิจัยที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบการทำงานกลไกที่สอดคล้องกับพื้นที่ จำเป็นต้องมีเวทีสรุปบทเรียนและเวทีนำเสนอผลการวิจัยสู่สาธารณะ เพื่อสรุปผลการปฏิบัติและนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง นำมาซึ่งความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ต่อไป นอกจากนี้การสังเคราะห์ผลและส่งต่อยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของนักวิจัยชุมชน ในการพัฒนาตนเองจนสามารถสู่ขั้นของการวิเคราะห์และส่งต่อองค์ความรู้ได้ อันเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้แก่นักวิจัยชุมชนและแสดงถึงการบรรลุศักยภาพแห่งตน ตามทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ ในขั้นที่ 5 ที่กล่าวถึงการบรรลุศักยภาพ (Self-actualization) ว่ามนุษย์มีศักยภาพไม่เท่ากัน การบรรลุศักยภาพคือการได้แสดงความสามารถเท่าที่ตนมี (จิรภา เติงไตรรัตน์ และคนอื่นๆ. 2554)

1.2 ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนส่งผลทั้งระดับบุคคลและระดับชุมชน โดยระดับบุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และเกิดทักษะ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ นักวิจัยชุมชนเกิดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และรู้ว่างานวิจัยใช้แก้ปัญหาได้ เมื่อนักวิจัยชุมชนผ่านกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ส่งผลต่อความรู้เกี่ยวกับการวิจัย เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากขึ้น รู้ว่ากระบวนการวิจัยประกอบด้วยอะไรบ้าง และรู้ว่างานวิจัยนั้นสามารถใช้แก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้ ทั้งนี้กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนเป็นเครื่องมือที่เน้นให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง ทำให้นักวิจัยชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล และสามารถนำกระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น งานวิจัยท้องถิ่นเน้นกระบวนการมากกว่าผลงานวิจัย มองงานวิจัยเป็นกระบวนการในฐานะเครื่องมือที่จะเพิ่มพลังชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2550) นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ อารมณ์ความรู้สึก และการเกิดทักษะของนักวิจัยชุมชนนี้ ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ กล่าวถึงสมรรถนะเฉพาะบุคคลในการทำงานที่โดดเด่นหรือสูงกว่ามาตรฐานตามแนวคิดของ Boyatzis ซึ่งประกอบด้วยความสามารถทางความคิด ความสามารถทางอารมณ์ ความสามารถทางสังคมแล้ว Boyatzis (2006) ได้เสนอถึงหลักการเสริมสร้างสมรรถนะเฉพาะบุคคลไว้ว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ ซึ่งเป็นความพยายามปรับเปลี่ยนการคิด มุมมอง อารมณ์รู้สึกและพฤติกรรมให้เป็นไปอย่างยั่งยืน และยัง

สอดคล้องกับ กาญจนา ทองทั่ว (2552) ได้กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ว่าเป็นการสร้างตัวตนของคนในท้องถิ่น เป็นงานของคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทั้งคนนอกและคนใน คนนอกจะต้องเข้าไปเรียนรู้และเสริมสร้างสนับสนุนการวิจัยของคนใน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ การคิดกิจกรรมบนฐานข้อมูล หลักการข้อนี้จะทำให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีข้อแตกต่างจากวิถีชาวบ้าน เนื่องจากการค้นคิดกิจกรรมนั้นไม่ได้มาจากความคิดเห็นเท่านั้น แต่มีพื้นฐานมาจากข้อมูลที่ผ่านการจัดระบบ วิเคราะห์ สังเคราะห์แล้ว จึงเป็นการคิดกิจกรรมบนสภาพความเป็นจริง เป็นหลักความสัมพันธ์ระหว่างการคิดกับการลงมือทำ (กาญจนา แก้วเทพ. 2552)

สำหรับผลในระดับชุมชน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้จากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนทำให้คนในชุมชนที่เป็นนักวิจัยสามารถใช้ศักยภาพที่มีในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับที่นอกเหนือจากตนเอง นั่นคือสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน เช่น เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน วิถีชีวิตเข้มแข็ง คนในชุมชนมีส่วนร่วมในงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชน และเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการสะท้อนถึงศักยภาพอย่างหนึ่งของนักวิจัยชุมชนที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น เทียบเคียงได้กับแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่กล่าวถึงบุคคลที่มีศักยภาพที่เชื่อมโยงถึงโครงสร้างสำคัญทางสังคม 4 องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วย 1) ศักยภาพทางสังคมและประชากรศาสตร์ รวมทั้งจำนวนของประชากร เพศ ความสมดุล เจริญสุขภาพ วิถีชีวิต และระดับการศึกษาของประชากร 2) ศักยภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงในระดับของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ คุณภาพและความเชี่ยวชาญของวิชาชีพ ลักษณะของเงื่อนไขแรงงาน มาตรฐานคุณภาพชีวิต ระดับของอุปสงค์อุปทานและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า 3) ศักยภาพทางสติปัญญา ซึ่งว่าด้วยบทบาทด้านนวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ของปัจเจก โอกาสที่เอื้อให้เกิดตามสถานการณ์ความเป็นจริง 4) ศักยภาพทางสังคม-วัฒนธรรม (socio-cultural) ซึ่งขึ้นอยู่การศึกษา และวัฒนธรรม (Libanova.2007Cited to Revko,A. 2016) นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนยังเทียบเคียงได้กับการศึกษาของ จำปา ทองโสภณ และคนอื่น ๆ (2558) ศึกษาเรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หาดทรายสูงบ้านลาดเจริญ ตำบลนาแว อำเภอยะรัง จังหวัดอุบลราชธานี งานวิจัยของ ปทุมทิพย์ ม่านโคกสูง และคนอื่น ๆ (2558) ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่เหมาะสมกับพืชฤดูแล้งโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

และภาคีเครือข่ายในเขตพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยค้อ ตำบลเต่างอย อำเภอเต่างอย จังหวัด สกลนคร ซึ่งผลการศึกษาของงานวิจัยเหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนตาม ประเด็นที่ทำการศึกษา เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรมจากการจัดการท่องเที่ยวเชิง อนุรักษ์ การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

1.3 ผลจากกระบวนการสร้างและพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพ นักวิจัยชุมชน

จากกระบวนการสร้างและพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบว่าทำให้เกิดผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง 3 มิติ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม โดยกิจกรรมในแต่ละวงรอบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน ดัง รายละเอียดต่อไปนี้

จากการดำเนินกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนทั้ง 3 วงรอบ ได้ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่นักวิจัยชุมชนทั้งในมิติของความรู้ความเข้าใจ คือ มีความรู้ความ เข้าใจกระบวนการวิจัย รู้ขั้นตอนการวิจัยว่ามีอะไรบ้าง และเข้าใจการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อันเป็นรูปแบบการวิจัยที่นักวิจัยชุมชนเห็นว่ามีเหมาะสมและสามารถนำมาใช้ในการ แก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนได้ เนื่องจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมลักษณะ สำคัญคือมีจุดเน้นไปสู่การนำไปปฏิบัติ การดำเนินการวิจัยมีการปฏิบัติร่วมกันด้วยความร่วมมือ ระหว่างนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นกระบวนการที่เป็นพลวัติของเกลียวปฏิสัมพันธ์ที่มี กระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป จากผลสะท้อนของสิ่งที่ปัญหา การเก็บ รวบรวมข้อมูล และการปฏิบัติ การพัฒนาแผนการดำเนินงานต้องสามารถนำไปปฏิบัติได้ และมีการ นำเสนอผลการวิจัยต่อผู้เกี่ยวข้อง (Creswell. 2002) ซึ่งสอดคล้องกับกิจกรรมการวิจัยที่ นักวิจัยชุมชนได้ดำเนินการ นอกจากนี้ เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนโดยการพัฒนาการเรียนรู้ ที่เป็นระบบให้แก่ นักวิจัยชุมชนจากการเริ่มสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันให้เกิดขึ้นกับนักวิจัย ชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม เป็น ลักษณะสำคัญประการหนึ่งของงานวิจัยท้องถิ่นที่เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกันตลอด กระบวนการ โดยมีกิจกรรมที่เน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจร่วมกัน สำหรับผู้คนทุกกลุ่มที่เข้ามามีส่วน ร่วมกับกระบวนการวิจัย (กาญจนา แก้วเทพ. 2552)

ในมิติของการเปลี่ยนแปลงอารมณ์ความรู้สึก จากกระบวนการสร้างและพัฒนา รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์

ความรู้สึก คือ เกิดแรงบันดาลใจ เกิดเจตคติที่ดีต่อการทำงานเพื่อชุมชน เกิดเจตคติที่ดีต่องานวิจัย และเกิดความภาคภูมิใจ ซึ่งกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึกนี้มีทั้ง กิจกรรมเป็นในส่วนของ การให้ความรู้เกี่ยวกับการวิจัย การสร้างแรงบันดาลใจจากการสะท้อน ภาพความสำเร็จของพื้นที่ต้นแบบ การได้เห็นพื้นที่จริง และจากการได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมวิจัย การสร้างการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึกนี้เป็นการสะท้อนถึงศักยภาพภายในของนักวิจัย ชุมชนที่แสดงให้เห็นถึงการมีความพร้อมที่จะแสดงศักยภาพนั้นออกมาเมื่อต้องลงมือปฏิบัติ กิจกรรมการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน ดังเช่นผลจากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบ พบว่า กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่สำคัญประการหนึ่งคือขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง อัน ประกอบด้วย รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิด งานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับองค์ประกอบของศักยภาพที่กล่าวถึง ศักยภาพที่แฝงในตัวบุคคลในแง่ของความคิดความเชื่อแห่งตน (Self-concept) แรงขับจากภายใน (Motives) และอุปนิสัย (Traits) ที่จะนำไปสู่การพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยให้เกิด ความสำเร็จได้ (McClelland. 1973; Chisholm & Ely. 1976) การที่นักวิจัยชุมชนเกิดการ เปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ความรู้สึกนี้เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความพร้อมในการแสดงออกซึ่ง ความสามารถในการนำพาการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัย

ในมิติของการเปลี่ยนแปลงด้านการปฏิบัติ นักวิจัยชุมชนสะท้อนการ เปลี่ยนแปลงทั้งการแสดงออกถึงการคิดอย่างเป็นระบบ การคิดวิเคราะห์ และการคิดแก้ปัญหา เกิดทักษะต่างๆ ที่จำเป็นและเกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัยชุมชน เช่น ทักษะการเขียน การตั้ง คำถาม การฟัง การจดบันทึก เป็นต้น และเกิดการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ซึ่งการ เปลี่ยนแปลงนี้เป็นผลมาจากกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่เน้นให้ผู้ร่วมวิจัยได้ลง มือปฏิบัติ เช่น กิจกรรมการพัฒนาข้อเสนอโครงการวิจัย การพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ของนักวิจัย ชุมชนโดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นต้น ทำให้นักวิจัยชุมชนเกิดการเรียนรู้ซึ่ง เป็นการเรียนรู้ทั้งจากการปฏิบัติด้วยตนเอง การเห็นตัวอย่างแล้วนำมาปฏิบัติ ทั้งนี้ นักวิจัยชุมชนได้ เรียนรู้จากการปฏิบัติที่มาจากหลากหลายวิธีการ เป็นการเปลี่ยนที่เกิดจากการได้ลงมือปฏิบัติจน เกิดการเรียนรู้ และจากการเรียนรู้จากการมีประสบการณ์อย่างเป็นรูปธรรมจากการศึกษาดูงานใน พื้นที่ต้นแบบ ดังแนวทางการเรียนรู้จากประสบการณ์ (Experiential learning) (Kolb & Kolb. 2008) ที่เป็นรูปแบบการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Accommodation) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับ ประสบการณ์เชิงรูปธรรม (CE) และแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง (AE)

นักวิจัยชุมชนที่มีรูปแบบการเรียนรู้แบบปฏิบัตินี้จะเรียนรู้ได้ดีจากการได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้ทดลองทำด้วยตนเอง ชอบทำงานเป็นกลุ่ม ลองผิดลองถูก หาโอกาสใหม่ๆ สามารถปรับตัวได้ดีต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตัดสินใจโดยใช้การสอบถามข้อมูลจากผู้รู้และนำมาคิดวิเคราะห์ก่อนตัดสินใจ ดังที่นักวิจัยชุมชนได้นำประสบการณ์จากการเรียนรู้ในพื้นที่ต้นแบบ ทั้งในมิติของกิจกรรม เช่น การเลี้ยงไส้เดือน การเผาถ่าน เป็นต้น และในส่วนของกระบวนการวิจัย เช่น การรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน วิเคราะห์ตนเองหาข้อผิดพลาดมาเติมเต็ม การปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากการได้เห็น ได้พูดคุย และแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากพื้นที่ต้นแบบ แล้วนำมาปฏิบัติในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ด้านการวิจัยของนักวิจัยชุมชน ซึ่งการฝึกปฏิบัติเป็นไปอย่างมีส่วนร่วมของนักวิจัยชุมชน เป็นการสะท้อนการนำการเรียนรู้ที่ได้รับประสบการณ์อย่างเป็นรูปธรรมและแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง และรูปแบบการเรียนรู้แบบเอกนัย (Converging) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์จากการสร้างแนวความคิดนามธรรม (AC) นึกคิดจนกลายเป็นมโนทัศน์ เป็นแนวความคิด และแปลงแนวความคิดที่เป็นนามธรรมให้เป็นประสบการณ์ เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง (AE) นักวิจัยชุมชนสามารถเรียนรู้จากการประยุกต์แนวคิดมาใช้ในการปฏิบัติ การแก้ปัญหา และการตัดสินใจ สามารถควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ ยินดีที่จะเผชิญกับงาน และปัญหา เรียนรู้จากจำลองสถานการณ์ หรือได้ประยุกต์ใช้ความรู้ที่เป็นแนวคิดทฤษฎี ซึ่งการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติของนักวิจัยชุมชนส่วนหนึ่งมาจากการที่นักวิจัยชุมชนสร้างแนวความคิดด้วยตนเอง และทดลองลงมือปฏิบัติ เช่น การดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการขยะของศูนย์การเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจฐานสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ จากการดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในวงรอบที่ 1 นี้ จะเห็นได้ว่าส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านความรู้ อารมณ์ความรู้สึก และเกิดพฤติกรรม สามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ กล่าวถึงสมรรถนะเฉพาะบุคคลในการทำงานที่โดดเด่นหรือสูงกว่ามาตรฐานตามแนวคิดของ Boyatzis (2006) ซึ่งประกอบด้วยความสามารถทางความคิด ความสามารถทางอารมณ์ ความสามารถทางสังคมแล้วได้เสนอถึงหลักการเสริมสร้างสมรรถนะเฉพาะบุคคลไว้ว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ ซึ่งเป็นความพยายามปรับเปลี่ยนการคิด มุมมอง อารมณ์รู้สึกและพฤติกรรมให้เป็นไปอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังสอดคล้องกับองค์ประกอบของศักยภาพที่ปรากฏให้เห็นผ่านสมรรถนะ ซึ่งศักยภาพของนักวิจัยชุมชนมีทั้งศักยภาพที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด และที่แฝงอยู่ โดยปรากฏให้เห็นผ่าน

สมรรถนะ ในด้านความรู้ เช่น ความรู้เรื่องกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รู้ว่ากระบวนการวิจัยสามารถใช้แก้ปัญหาชุมชน เป็นต้น ด้านทักษะ เช่น ทักษะการเขียน ทักษะการจดบันทึก ทักษะการคิดต่างๆ เป็นต้น ด้านอารมณ์ความรู้สึก เช่น เกิดเจตคติที่ดีต่อการวิจัย เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ทำวิจัย เป็นต้น (McClelland. 1973; Chisholm & Ely. 1976) อีกทั้งยังเทียบเคียงได้กับงานวิจัยของสุทธิพงษ์ โฟงจำม และคนอื่นๆ. (2559) ศึกษาการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีการเล่นของชุมชนต่อเด็กและเยาวชน ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในชุมชน โดยมีการสอดแทรกการให้ความรู้เรื่องการวิจัยในแต่ละระยะของการวิจัย เช่น การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงานผลการวิจัย เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงในระดับของทีมวิจัย พบว่า ทีมวิจัยที่คิดอะไรเป็นระบบขึ้นตอนมากขึ้น หากเมื่อเทียบเมื่อก่อนการทำงานเพื่อแก้ไขก็จะยึดตามนโยบายส่วนกลางเป็นสำคัญแต่เมื่อได้เรียนรู้กระบวนการพบว่าสิ่งสำคัญที่สุดก็คือคนในชุมชนต้องเข้าใจสถานการณ์ของชุมชนก่อน เข้าใจบริบทของชุมชน มองหาทรัพยากร ศักยภาพของชุมชนที่สามารถนำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชน

2. ผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

2.1 รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน คือความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนและผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง จากการสังเคราะห์ผลพบว่า รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ประกอบด้วย 4 กระบวนการสำคัญ ได้แก่ 1) ค้นหาตนเอง 2) กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ 3) ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล 4) ไม่ทำโดยลำพังค้นหาเครือข่าย

2.1.1 ค้นหาตนเอง

การค้นหาตนเอง เป็นการสะท้อนตัวตนในอุดมคติซึ่งนักวิจัยชุมชนสะท้อนตัวตนในอุดมคติจากการทำกิจกรรมกำหนดภาพอนาคตที่อยากเห็น โดยแสดงภาพอนาคตทั้งลักษณะของนักวิจัยชุมชน และเป้าหมายผลผลิตที่เป็นผลงานของนักวิจัยชุมชนที่ดำเนินการโดยใช้กระบวนการวิจัย และเห็นว่าตนเองสามารถทำได้ จากนั้นนักวิจัยชุมชนทำการวิเคราะห์ตนเอง ทั้งจุดแข็ง จุดอ่อน ของตนเอง โดยการประเมินพื้นฐานการเป็นนักวิจัยชุมชนเบื้องต้น ค้นหาประวัติศาสตร์การปฏิบัติหรือสภาพที่เป็นอยู่ และการวิเคราะห์บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบเพื่อเทียบเคียงกับตนเอง ค้นหาแนวทางในการพัฒนาที่จะนำไปสู่เป้าหมาย ดังแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional Change Theory) Boyatzis (2006) ที่กล่าวถึงการจุด

ปรารถนาในการเปลี่ยนแปลง และการเผชิญหน้ากับตัวตนที่แท้จริง (Real self) เป็นการค้นหาตัวตนในอุดมคติ (Ideal self) ซึ่งเป็นภาพแห่งความต้องการหรือเป้าหมายที่บุคคลหนึ่งจะสามารถไปถึงหรือเป็นได้ เปรียบเสมือนความคาดหวังในเรื่องนั้นๆ ซึ่งประกายของความปรารถนานี้จะเป็นตัวขับเคลื่อนกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ควรมองข้าม เนื่องจากพร้อมในการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบทางอารมณ์และความหลงใหล (Passion) เป็นพลังให้เกิดความยึดมั่นในเป้าหมายนั้น และในส่วนของ การเผชิญหน้ากับตัวตนที่แท้จริง (Real self) ด้วยการวิเคราะห์จุดแข็งที่ต้องการคงไว้ และวิเคราะห์จุดอ่อนที่มีอยู่ภายในตนเองแบบองค์รวม โดยการวิเคราะห์ค้นหาตัวตนที่แท้จริงนี้ต้องอาศัยความมีสติ การตระหนักรู้ในตนเอง และความเต็มใจในการพิจารณาความสอดคล้องและช่องว่างระหว่างจุดแข็งจุดอ่อนที่มีอยู่ภายในกับความปรารถนาหรือตัวตนในอุดมคติ รวมทั้งเปิดใจให้กว้างพอที่จะให้โอกาสกับสิ่งใหม่ที่กำลังจะเข้ามา และเชื่อว่าทุกคนสามารถพัฒนาความสามารถของตนเองได้ นอกจากนี้ ในขั้นของการค้นหาตนเอง ยังสะท้อนศักยภาพของนักวิจัยชุมชนที่แฝงอยู่โดยปรากฏให้เห็นผ่านสมรรถนะ ด้านความคิดความเชื่อแห่งตน (Self-Concept) เป็นส่วนประกอบรวมของเจตคติ (Attitude) ค่านิยม (Value) และความเป็นตัวตนของนักวิจัยชุมชน ในส่วนของสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลรวมทั้งหมดของลักษณะประจำตัวของนักวิจัยชุมชนแต่ละบุคคล เช่น คนที่มีความเชื่อมั่นในตนเองก็จะแสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อและเจตคติว่าเขาจะสามารถนำพาการพัฒนาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยให้เกิดความสำเร็จได้ และแรงขับจากภายใน (Motives) เป็นสิ่งที่นักวิจัยชุมชนมีความต้องการให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันให้นักวิจัยชุมชนแสดงออกซึ่งพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายของตนเอง (McClelland. 1973; Chisholm & Ely. 1976)

2.1.2 กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้

เป็นการกำหนดเป้าหมายและวางแผนในการที่จะไปสู่เป้าหมายหรือการเปลี่ยนแปลงที่ปรารถนา โดยการกำหนดเป้าหมายในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ประกอบด้วย 1) การพัฒนาการคิด ผ่านการเสริมสร้างทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน 2) พัฒนาการปฏิบัติ ผ่านการทำโครงการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน และ 3) พัฒนาการถ่ายทอดความรู้ ผ่านการมีแหล่งเรียนรู้ด้านการวิจัยของนักวิจัยชุมชน จากนั้นจึงนำไปสู่การลงมือปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล การกำหนดเป้าหมายแห่งการเรียนรู้นี้เทียบเคียงได้กับประเด็นการสร้างกำหนดการเรียนรู้สำหรับสิ่งใหม่ในอนาคต ตามแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วย

ความตั้งใจ (Intentional Change Theory) Boyatzis (2006) ที่กล่าวถึงการกำหนดเป้าหมายและวางแผนกิจกรรมที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจต้องใช้เวลาหลายเดือน และไม่สามารถทำได้เพียงลำพัง อาจมีโค้ชหรือมีพี่เลี้ยงทำหน้าที่กระตุ้นและเสนอแนวทางจากประสบการณ์ที่เคยผ่าน เช่นเดียวกับนักวิจัยชุมชนที่มีการกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ ก่อนที่จะกำหนดแผนและกิจกรรมที่นำไปสู่เป้าหมายนั้น เช่น เป้าหมายในการพัฒนาการคิด มีแนวทางการนำไปสู่เป้าหมายผ่านการพัฒนาทักษะการสร้างข้อเสนอโครงการเพื่อขอทุนจากแหล่งทุน เป้าหมายเพื่อพัฒนาการปฏิบัติผ่านการทำโครงการกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับ ทฤษฎีวัฒนธรรมทางสังคมของไวโกตสกี (Vygotsky's Sociocultural Theory) ที่เชื่อว่า พัฒนาการและการเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคม ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง โดยให้ความสำคัญกับบทบาทของสังคมต่อการพัฒนาทางปัญญาของผู้เรียน ไวโกตสกีได้เสนอโมโนทัศน์ของ The Zone of Proximal Development หรือ ZPD ซึ่งเป็นการพัฒนาเขาวงกตปัญญาขั้นสูง คือ ช่วงหรือระยะห่างระหว่างระดับพัฒนาการทางปัญญาที่แท้จริง (Actual Development) ที่พิจารณาได้จากการที่บุคคลสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองและระดับศักยภาพของพัฒนาการ (Level of Potential Development) ซึ่งพิจารณาได้จากความสามารถที่บุคคลจะสามารถแก้ปัญหาได้เมื่อได้รับคำแนะนำจากผู้ที่มีศักยภาพมากกว่า (Vygotsky, 1978) การได้รับความช่วยเหลือจากผู้ที่มีศักยภาพมากกว่าโดยผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถทำงานนั้นให้สำเร็จได้ เช่นเดียวกับนักวิจัยชุมชนเมื่อมีการกำหนดอนาคตและวิเคราะหืตนเองแล้ว จะทำให้เห็นว่าตนเองสามารถเรียนรู้ได้ระดับใด การกำหนดเป้าหมายการเรียนรู้จึงอาจนำประเด็นระดับการเรียนรู้มาพิจารณาร่วมด้วย ทั้งในระดับกลุ่มและระดับบุคคล การปฏิสัมพันธ์นี้เป็นการให้ความช่วยเหลือจากผู้ที่มีประสบการณ์สูงกว่าไปยังผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่า และเมื่อเกิดการเรียนรู้แล้วการช่วยเหลือจะค่อยๆ ลดลงตามระดับของการเรียนรู้ที่ค่อยๆ เพิ่มขึ้น (Raymond, 2000)

2.1.3 ลงมือปฏิบัติซ้ำ และสะท้อนผล

เป็นการสร้างประสบการณ์การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนด้วยการปฏิบัติซ้ำหลายๆ ครั้ง เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องของการพัฒนา เทียบเคียงได้กับการสร้างประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติซ้ำแล้วซ้ำเล่า ตามแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional Change Theory) Boyatzis (2006) ที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนต้องอาศัยความต่อเนื่องในการพัฒนา และเป็นการปฏิบัติทั้งในสภาพแวดล้อมของงานและนอกเหนือจากงาน ที่สำคัญผู้ปฏิบัติ

จะต้องสะท้อนคิด (Reflect) ถึงสิ่งที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และเปิดใจรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนสนิทหรือพี่เลี้ยงในการให้ข้อมูลป้อนกลับ ให้ข้อเสนอแนะและมุมมองที่นำไปสู่การปรับแผนการให้เกิดประสิทธิผลมากที่สุด ทั้งนี้การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากการปฏิบัติซ้ำ เป็นการปฏิบัติโดย 1) การเรียนรู้จากประสบการณ์ อันประกอบด้วย ประสบการณ์ที่เกิดจากการนึกคิด และประสบการณ์ที่เกิดจากการเห็นอย่างเป็นรูปธรรม 2) การเรียนรู้จากการปฏิบัติ ประกอบด้วย การปฏิบัติซ้ำและวิเคราะห์ตนเอง และการปฏิบัติโดยมีพี่เลี้ยงคอยเติมเต็ม ซึ่งการปฏิบัติในแต่ละครั้งจะต้องมีการสะท้อนผลการปฏิบัติ ซึ่งเป็นการสะท้อนทั้งในระดับ อันเป็นการสะท้อนผลทั้งจากตนเอง และผู้อื่นเป็นคนสะท้อน ทั้งนี้การเรียนรู้จากประสบการณ์ของนักวิจัยชุมชนสามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ทั้งรูปแบบการเรียนรู้แบบเอกฉันท์ (Converging) ที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์จากการสร้างแนวความคิดนามธรรม นึกคิดจนกลายเป็นมโนทัศน์ เป็นแนวความคิด และแปลงแนวความคิดที่เป็นนามธรรมให้เป็นประสบการณ์ เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง และรูปแบบการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (Accommodation) ที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์เชิงรูปธรรม และแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง (Kolb & Kolb, 2008)

2.1.4 ไม่ทำตามลำพังหาเครือข่าย

เป็นการสร้างความสัมพันธ์กับบุคคล กลุ่ม องค์กร เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เทียบเคียงได้กับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional Change Theory) Boyatzis (2006) ที่กล่าวถึง การไม่พยายามเพียงลำพัง เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดผลและยั่งยืนต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนหลายส่วน การเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปในลักษณะเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนมุมมอง ช่วยตรวจสอบความก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงตามที่กำหนดไว้ในแผนการจึงเป็นหัวใจสำคัญในทุกๆ ขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกับการเชื่อมโยงเครือข่ายการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ มีทั้งเครือข่ายระดับบุคคล ได้แก่ นักวิจัยชุมชน ชาวบ้านที่สนใจ เครือข่ายระดับกลุ่ม ได้แก่ เครือข่ายจากกลุ่มนักวิจัยชุมชนที่มีเป้าหมายที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านวัฒนธรรมไทยพวน กลุ่มศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านเศรษฐกิจบนฐานสิ่งแวดล้อม และกลุ่มศูนย์การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งความร่วมมือจากเครือข่ายนั้นทั้งในมิติของการร่วมปฏิบัติกิจกรรม แลกเปลี่ยนประสบการณ์และมุมมอง สนับสนุนการดำเนินการที่จำเป็น เช่น ด้านทรัพยากร ด้านงบประมาณ ด้านองค์ความรู้ เป็นต้น ซึ่งในขั้นหากมีข้อเสนอแนะจากเครือข่ายที่สมเหตุสมผล นักวิจัยชุมชน

ต้องมีความยินดีที่จะรับฟังและนำไปปรับปรุงแผนการต่างๆ เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมาย นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับทฤษฎีระบบนิเวศวิทยา (The Ecological System Theory) กล่าวถึงปัจจัยที่ก่อให้เกิดพฤติกรรม ถูกพัฒนาขึ้นโดย ยูรี บรอนเฟน เบรนเนอร์ (Urie Bronfenbrenner) (Bronfenbrenner, U. 2005) ได้แบ่งระดับชั้นของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อพฤติกรรม ในส่วนของระบบจุลภาค (Microsystem) เป็นระบบที่สิ่งแวดล้อมมีความใกล้ชิดและให้ประสบการณ์กับตัวบุคคลได้มากที่สุด ได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน เพื่อนบ้าน โดยบุคคลสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในสังคม และสิ่งแวดล้อมใกล้ชิดตัว ซึ่งจะส่งผลต่อการแสดงพฤติกรรมและตัวตนของบุคคลนั้น ถึงแม้ว่าลักษณะของบุคคลจะขึ้นอยู่กับผลทางพันธุกรรม แต่บุคลิกภาพ การแสดงออกทางอารมณ์ยังคงขึ้นอยู่กับสิ่งแวดล้อมในระบบนี้เป็นสำคัญ และระบบกลาง (Mesosystem) เป็นการเชื่อมโยงสิ่งแวดล้อมในระบบจุลภาคตั้งแต่ 2 ระบบเข้าไว้ด้วยกัน เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างครูญาติกับครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับโรงเรียน ความสัมพันธ์ในระบบนี้จะเกี่ยวข้องกับการสร้างประสบการณ์ที่จะส่งผลต่อพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งการที่นักวิจัยชุมชนมีการหาเครือข่ายสร้างความสัมพันธ์เพื่อนำมาสู่ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ สิ่งแวดล้อมระบบจุลภาคจึงน่าจะมีส่วนเกี่ยวข้อง

2.2 ผลลัพธ์จากรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน

จากการศึกษา พบผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง 3 มิติ ได้แก่ 1) มีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง 2) มีความสามารถในการลงมือปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม และ 3) มีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ

2.2.1 มีความสามารถในการคิดอย่างมีพลัง คือการที่นักวิจัยชุมชนได้รับการพัฒนาศักยภาพแล้วเกิดความคิดในเชิงการคิดวิเคราะห์ คิดอย่างเป็นระบบ และคิดแก้ปัญหา การเปลี่ยนแปลงในมิติของการคิดอย่างมีพลังของนักวิจัยชุมชน ซึ่งการที่นักวิจัยชุมชนเกิดการคิดอย่างมีพลังนี้อาจมาจากกระบวนการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่เสริมสร้างให้เกิดการคิดในทุกๆ ขั้นตอนของกระบวนการ ตั้งแต่การค้นหาตนเอง กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล และการไม่ทำโดยลำพังค้นหาเครือข่าย ทุกๆกระบวนการของรูปแบบชวนการคิดให้นักวิจัยชุมชนได้ฝึก ซึ่งเทียบเคียงได้กับแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพที่กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของศักยภาพ 2 ส่วน ประกอบด้วย 1) ศักยภาพที่ปรากฏให้เห็น (visible) และ 2) ศักยภาพที่แฝงอยู่ (Hidden) ได้แก่ ลักษณะส่วนบุคคล (Personality) ซึ่งหมายถึงลักษณะเฉพาะของบุคคลในแง่

ความคิดความเชื่อแห่งตน (Self-concept) แรงขับจากภายใน (Motives) และอุปนิสัย (Traits) โดย ศักยภาพของนักวิจัยชุมชนสามารถมองได้ทั้งศักยภาพส่วนที่ปรากฏให้เห็นและศักยภาพส่วนที่แฝงอยู่ ซึ่งการมีความสามารถในการคิดอย่างมีพลังเป็นการแสดงออกในส่วนของทั้งศักยภาพที่แฝงอยู่และศักยภาพที่ปรากฏให้เห็น (Chen & Chang. 2010) อีกทั้งศักยภาพที่สะท้อนผ่านการมีความสามารถในการคิดอย่างมีพลังนี้ยังสามารถเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศักยภาพที่เชื่อมโยงกับโครงสร้างสำคัญทางสังคม ได้แก่ ศักยภาพทางสังคมและประชากรศาสตร์ ที่เป็นเรื่องของวิถีชีวิตของคนเข้ามาเกี่ยวข้อง ศักยภาพทางเศรษฐกิจ ที่สะท้อนจากการคิดเชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนบนฐานสิ่งแวดล้อม ศักยภาพทางสติปัญญา ที่สะท้อนจากระบวนการคิดบนฐานการวิจัยและบริบทของชุมชน และศักยภาพด้านสังคม-วัฒนธรรม ที่สะท้อนผ่านการพัฒนาชุมชนของนักวิจัยชุมชนโดยอาศัยบริบททางสังคมวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา (Revko. 2016)

2.2.2 มีความสามารถในการลงมือปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม คือการที่นักวิจัยชุมชนได้ลงมือทำกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในชุมชน ประกอบด้วย ร่วมวิเคราะห์ปัญหา ร่วมวางแผน ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมสังเกต และร่วมสะท้อนผล เทียบเคียงได้กับแนวคิดเกี่ยวกับงานวิจัยเพื่อชุมชน ที่กล่าวถึงลักษณะของงานวิจัยเพื่อชุมชนว่าเป็นการเรียนรู้ที่เป็นระบบของคน เป็นกระบวนการสร้างและใช้ความรู้โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาหรือส่งเสริมศักยภาพของชุมชน และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. 2550) สอดคล้องกับ ดวงพร รังรองจิตภูมิ (2552) ได้กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อชุมชนที่เป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัยตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ โดยมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ผลงานและเก่งขึ้นในการแก้ปัญหาของตนเอง ตลอดจนยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูงและสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นการลงมือปฏิบัติแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของนักวิจัยชุมชน นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (Intentional Change Theory) Boyatzis (2006) ที่กล่าวถึงการไม่พยายามเพียงลำพัง เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดผลและยั่งยืนต้องเกี่ยวข้องกับผู้คนหลายส่วน ทั้งผู้คนที่เกี่ยวข้องในช่วงการปฏิบัติและภายหลังจากการเปลี่ยนแปลง

โดยผู้คนเหล่านี้เป็นดั่งเครื่องชี้วัดและให้ค่านิยมว่าสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสมเป็นอย่างไร ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปในลักษณะเครือข่ายที่มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน พร้อมทั้งจะแลกเปลี่ยนมุมมอง ช่วยตรวจสอบความก้าวหน้าหรือการเปลี่ยนแปลงตามที่กำหนดไว้ในแผนการจึงเป็นหัวใจสำคัญในทุกๆ ขั้นตอนของการเปลี่ยนแปลง และในขณะเดียวกันผู้ปฏิบัติก็ต้องยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ซื่อสัตย์ต่อความจริงที่ปรากฏ และยินดีที่จะปรับปรุงแผนการต่างๆ เพื่อการบรรลุเป้าหมาย

2.2.3 มีทักษะในการส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ คือ เสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากกิจกรรมต่างๆ จนเกิดองค์ความรู้ที่เพียงพอสำหรับการส่งต่อไปยังผู้อื่น เพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน ผ่านศูนย์การเรียนรู้ชุมชนด้านการวิจัยของนักวิจัย การส่งต่อความรู้สู่สาธารณะนี้เป็นผลการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความยั่งยืน เพราะมีความเกี่ยวข้องกับผู้คนหลายส่วน และองค์ความรู้ทั้งประเด็นกระบวนการวิจัย และองค์ความรู้จากบริบทพื้นที่ของศูนย์การเรียนรู้ถูกส่งต่อ ถ่ายทอดไปสู่ผู้อื่น ซึ่งนักวิจัยชุมชนที่ผ่านการเสริมสร้างศักยภาพเมื่อมาถึงจุดที่จะส่งต่อองค์ความรู้ เป็นการที่นักวิจัยชุมชนได้แสดงความสามารถอย่างหนึ่งเท่าที่ตนเองมี ซึ่งสร้างความภาคภูมิใจให้แก่นักวิจัยชุมชนและเป็นการแสดงถึงการบรรลุศักยภาพแห่งตนประการหนึ่ง ดังทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ ในขั้นที่ 5 ที่กล่าวถึงการบรรลุศักยภาพ (Self-actualization) ว่าคนเราทุกคนมีศักยภาพ แม้ว่าจะไม่ได้มีความเสมอภาคทางยีนส์และพรสวรรค์ การบรรลุศักยภาพคือการได้แสดงความสามารถเท่าที่ตนมี (จิราภา เต็งไธรัตน์ และคนอื่น ๆ. 2554) นอกจากนี้ในการทำหน้าที่ส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะหรือวิทยากรผู้ส่งต่อความรู้ คือนักวิจัยชุมชน ซึ่งแต่ละคนมีศักยภาพไม่เท่ากัน การนำมาซึ่งผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลงในการส่งต่อองค์ความรู้ อาจมาจากการที่นักวิจัยชุมชนได้รับการฝึกฝน ประสบการณ์ระหว่างการพัฒนาศักยภาพที่แตกต่างกัน ตามพื้นฐานความสามารถของแต่ละคน ดังเช่น ผู้ที่มีพื้นฐานการผ่านเวทีการนำเสนอ มีประสบการณ์การเป็นวิทยากร หรือมีประสบการณ์การทำวิจัย ต้นทุนการถ่ายทอดความรู้ย่อมมากกว่าผู้ที่ไม่มีความรู้ ประสบการณ์ ดังนั้นการฝึกฝนที่ผู้วิจัยใช้ในกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนจึงไม่เท่ากัน นำมาซึ่งความสามารถในการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนที่สามารถเป็นผู้ส่งต่อองค์ความรู้ได้อย่างนักวิจัย ดังที่วิกอตสกี ได้เสนอโมเดลของ The Zone of Proximal Development หรือ ZPD ซึ่งเป็นการพัฒนาเขาวงกตปัญญาขั้นสูง คือช่วงหรือระยะห่างระหว่างระดับพัฒนาการทางปัญญาที่แท้จริง (Actual Development) ที่พิจารณาได้จากการที่บุคคลสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเองและระดับศักยภาพของพัฒนาการ (Level of Potential Development) ซึ่งพิจารณาได้จาก

ความสามารถที่บุคคลจะสามารถแก้ปัญหาได้เมื่อได้รับคำแนะนำจากผู้ที่มีศักยภาพมากกว่า (Vygotsky. 1978) การได้รับความช่วยเหลือจากผู้ที่มีศักยภาพมากกว่าโดยผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคม จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถทำงานนั้นให้สำเร็จได้ การปฏิสัมพันธ์นี้เป็นการให้ความช่วยเหลือจากผู้ที่มีประสบการณ์สูงกว่าไปยังผู้ที่มีประสบการณ์น้อยกว่า และเมื่อเกิดการเรียนรู้แล้วการ Scaffolding จะค่อยๆ ลดลงตามระดับของการเรียนรู้ที่ค่อยๆ เพิ่มขึ้น (Raymond. 2000)

ส่วนที่ 3 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะจากข้อค้นพบ ดังต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติ

1. จากข้อค้นพบจากการศึกษาพื้นที่ต้นแบบการพัฒนานักวิจัยชุมชน นำไปสู่ข้อเสนอแนะ ดังนี้

1.1 ข้อเสนอแนะสำหรับนักวิจัยในชุมชน จากข้อค้นพบที่ได้จากการถอดบทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ พบกระบวนการในการพัฒนานักวิจัยชุมชนที่กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนทั้ง 9 ขั้นตอน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ชั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ชั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ และชั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ อันนำไปสู่การเสริมสร้างนักวิจัยชุมชนในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน โดยผ่านกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ สามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนานักวิจัยชุมชนใน 2 ส่วน ได้แก่

1) ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะเข้ามาเป็นนักวิจัยชุมชน สิ่งที่จะต้องพัฒนาลำดับแรกเลยคือต้องส่งเสริมด้านการคิดโดยให้เกิดการคิดอย่างมีพลัง เช่น การรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ ปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก จากนั้นจึงค่อยดำเนินการพัฒนาทักษะ ความรู้ ของการเป็นนักวิจัยชุมชน

2) ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่มีพื้นฐานการวิจัย จากข้อค้นพบจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน สามารถนำมาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนให้สามารถพัฒนาศักยภาพจนไปสู่การบรรลุเป้าหมายความสำเร็จได้ ขั้นแรกคือต้องวิเคราะห์ศักยภาพหรือต้นทุนเดิมของตนเองก่อน เพื่อให้สามารถเสริมสร้างศักยภาพได้อย่างตรงประเด็น จากนั้นหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็มศักยภาพ ก่อนนำไปปฏิบัติซ้ำหลังการเติมเต็ม ผึกคิดประมวลผลรวบรวม และฝึกการนำเสนอสู่สาธารณะ

2. ข้อค้นพบจากกระบวนการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน ที่พบว่าการดำเนินกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในการศึกษาค้นคว้า เริ่มต้นจากการให้นักวิจัยชุมชนลงมือปฏิบัติก่อนที่จะได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงานจากพื้นที่ต้นแบบ ทำให้นักวิจัยชุมชนเกิดการเรียนรู้ที่เป็นการเรียนรู้แบบเอกลัษณ์ คือได้รับประสบการณ์จากการฝึกคิด และนำไปทดลองปฏิบัติ จากนั้นจึงได้เสริมสร้างศักยภาพโดยการเรียนรู้จากพื้นที่จริง ทำให้นักวิจัยชุมชนมีประสบการณ์ที่จะไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับพื้นที่ต้นแบบ และสามารถเทียบเคียงประสบการณ์ที่ตนเองเคยประสบกับประสบการณ์จากพื้นที่ นำมาสู่การนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้นหากจะดำเนินการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในส่วนของการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ ควรเริ่มจากให้ลงมือปฏิบัติเพื่อให้เกิดประสบการณ์ด้วยตนเองก่อน แล้วจึงเรียนรู้จากพื้นที่ต้นแบบเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนและเทียบเคียงประสบการณ์ นำมาสู่การปฏิบัติที่มีแนวทางมากยิ่งขึ้น

3. จากผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ ค้นหาตนเอง กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล และไม่ทำโดยทำพังค้นหาเครือข่าย ผู้วิจัยนำไปสู่ข้อเสนอแนะดังนี้

3.1 จากผลการสังเคราะห์รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ทั้ง 4 ขั้นตอนมีความต่อเนื่องเชื่อมโยงกัน ดังนั้นนักวิจัยชุมชนหรือหน่วยงานที่จะนำรูปแบบดังกล่าวไปปรับใช้ จึงควรตระหนักและดำเนินการทั้ง 4 ขั้นตอน เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน โดยดูที่ละขั้นตอนโดยพิจารณาจากกิจกรรมหรือการปฏิบัติที่งานวิจัยนี้ได้ดำเนินการ โดยปรับให้เข้ากับบริบทของตนเอง

3.2 จากข้อค้นพบรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ในกระบวนการปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล พบว่าเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้นักวิจัยชุมชนได้เพิ่มพูนศักยภาพ เนื่องจากการได้ทำซ้ำๆ และสะท้อนผลช่วยให้เกิดความเชี่ยวชาญ เห็นช่องว่างของการปฏิบัติจากการสะท้อนผลและนำมาปรับปรุงด้วยการปฏิบัติซ้ำ ดังนั้นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพที่สำคัญประการหนึ่งที่หน่วยงานหรือนักวิจัยชุมชนจะนำไปปฏิบัติคือการปฏิบัติซ้ำๆ และสะท้อนผลการปฏิบัติ

3.3 ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่ต้องการเสริมสร้างให้บุคลากร หรือหน่วยงานในชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในการพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพิงจากรัฐ สามารถนำผลจากการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพทั้ง 4 กระบวนการนี้มาใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมให้

บุคลากรสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาได้ ได้แก่ การค้นหาตนเอง กำหนดเป้าหมาย การเรียนรู้ ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล และไม่ทำโดยทำพังค้นหาเครือข่าย

4. จากการศึกษาค้นพบกระบวนการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชน พบว่าการที่บุคคลได้ทำ เรียนรู้จากการปฏิบัติ และได้สะท้อนผลการปฏิบัติ จะช่วยให้เกิดการพัฒนาและการนำไปปรับปรุง ดังนั้นการสะท้อนผลการปฏิบัติจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญ คนที่จะมาเป็นนักวิจัย หรือหน่วยงานที่จะสร้างหรือพัฒนานักวิจัยต้องให้ความสำคัญกับกระบวนการสะท้อนผล

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. จากข้อค้นพบกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ ทั้ง 3 ชั้น ได้แก่ ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ และขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือพัฒนาทรัพยากรบุคคลในชุมชน สามารถนำกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนนี้ ไปบรรจุในแผนพัฒนาของหน่วยงาน กำหนดแผนการดำเนินกิจกรรม และผู้ร่วมกิจกรรมที่ชัดเจน เช่น กิจกรรมสำหรับผู้เริ่มต้นหรือยังไม่เคยมีประสบการณ์การทำวิจัยชุมชน ควรเริ่มที่ขั้นแรก คือ กิจกรรมที่ส่งเสริมการคิดอย่างมีพลัง สำหรับกลุ่มคนที่มีประสบการณ์การทำวิจัยชุมชนแล้ว อาจเริ่มที่ขั้นที่ 2 คือ กิจกรรมที่ส่งเสริมการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ และไปสู่ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ทั้งนี้ควรคำนึงถึงพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของผู้ที่จะเข้าร่วมการพัฒนา เพื่อให้เกิดการนำไปสู่การปฏิบัติในระดับชุมชนต่อไป

2. จากข้อค้นพบรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคล สามารถนำรูปแบบนี้ไปกำหนดเป็นนโยบายหรือบรรจุในแผนการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของหน่วยงาน โดยประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยจากข้อค้นพบนี้เหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทของพื้นที่ ทั้งนี้ควรกำหนดกิจกรรมที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่างเหมาะสมกับคนในชุมชนแต่ละกลุ่มที่จะพัฒนา เช่น กลุ่มคนที่มีพื้นฐานการวิจัยชุมชน สามารถดำเนินการตามรูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนนี้ได้เลย โดยเริ่มจากกระบวนการค้นหาตนเอง กำหนดเป้าหมายการเรียนรู้ ปฏิบัติซ้ำและสะท้อนผล และไม่ทำตามลำพังค้นหาเครือข่าย สำหรับกลุ่มคนที่ยังไม่เคยมีประสบการณ์การทำวิจัยชุมชน อาจกำหนดกิจกรรมการพัฒนานักวิจัยชุมชนเพื่อสร้างประสบการณ์ และความรู้พื้นฐานการวิจัย แล้วจึงเข้าสู่การเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนตามรูปแบบจากข้อค้นพบนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. การวิจัยครั้งนี้ ผู้ร่วมวิจัยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ จึงทำให้เกิดช่องว่างของการส่งต่อกระบวนการและองค์ความรู้ ดังนั้นการวิจัยครั้งต่อไปจึงควรทำในกลุ่มที่หลากหลาย เช่น กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มวัยทำงาน เพื่อให้เกิดการสานต่อทั้งทางด้านกระบวนการ และการพัฒนาชุมชน
2. การวิจัยครั้งนี้ได้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน การศึกษาครั้งต่อไปอาจศึกษาผลการใช้รูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และพัฒนาเป็นคู่มือการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน เพื่อให้หน่วยงานอื่นนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป
3. การวิจัยครั้งนี้มีทำการประเมินผลการปฏิบัติโดยใช้การสะท้อนผลการปฏิบัติทั้งสะท้อนรายบุคคลและสะท้อนเป็นกลุ่ม ซึ่งผลการเปลี่ยนแปลงจึงมาจากข้อมูลเชิงคุณภาพด้านเดียว ดังนั้นหากจะเสริมความเข้มแข็งให้ข้อมูลจากข้อค้นพบ การศึกษาในครั้งต่อไปอาจทำการประเมินผลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เช่น ใช้การสะท้อนผลควบคู่กับแบบประเมินเชิงปริมาณ

บรรณานุกรม

- Bronfenbrenner, U. (1994 March). Ecological Model of Human Development. *International Encyclopedia of Education*, 3(2), 37-43.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making Human Beings Human: Bioecological Perspectives on Human Development*. Thousand Oaks : Sage Publication.
- Boyatzis, R. E., Goleman, D., & Rhee, K. (2000). *Clustering competence in emotional intelligence: Insights from the Emotional Competence Inventory (ECI)*. Handbook of emotional intelligence, 99(6), 343-362.
- Boyatzis, R. E. (2006). An overview of intentional change from a complexity perspective. *Journal of management development*, 25(7), 607-623.
- Chen, H. M., & Wen Yen Chang, W. Y. (2010). The essence of the competence concept: Adopting an organization's sustained competitive advantage viewpoint. *Journal of Management & Organization*. 16(5), 677-699.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research : Planning, conducting and evaluating quantitative and Qualitative research*. Upper Saddle River, New Jersey : Merrill Prentice Hall.
- Chisholm, Margaret E. and Ely, Donald P. (1976). *Media Personnel in Education : A Competency Approach*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Dales, M and Hes, K. (1995). *Creating Training miracles*. Sydney: Prentice Hall.
- Deshler, D. & Ewert, M. (1995). *Participatory action research: Traditions and major assumptions*. New York: Ithaca.
- Dewey, J. (1938). *Experience and education*. New York: Touchstone.
- Fullan, Michael. (2002). "The change." *Educational leadership*. 59(8). 6-20.
- Israel. Scheffler. (1985). *Of human potential : an essay in the philosophy of education*. Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Kritsonis, A. (2005). Comparison of change theories. *International journal of scholarly academic intellectual diversity*. 8(1), 1-7.
- Kemmis, S & McTaggart, R. (1988). *The Action Research Planer (3rd ed.)*. Victoria :

Deakin University.

Kolb D. (1984). *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.

Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2008). *Handbook of Management Learning, Education and Development*. (The revised paper appears in Armstrong, S. J. & Fukami, C. ed.). London: Sage Publication.

McClelland, D. C. (1973). Testing for competence rather than for "intelligence." *American Psychologist*. 28(1): 1-14.

Longman. (1987). *Longman Dictionary of Contemporary English*. England : Clay.

Merriam, S. B. A. (2002). *Qualitative research in practice: Examples for discussion and analysis*. (1st ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Procter, C. (1991). *A first course in factor analysis*. 2nd ed. Hillsdale : Lawrence Erlbaum Associates.

Proudman, B. (1995). *Experiential education as emotionally engaged learning*. In K. Warren, M. Sakofs, & J. S. Hunt, Jr. (Eds.). *The theory of experiential education*. Dubuque. IA: Kendall/Hunt Publishing Co.

Raymond, E. (2000). *Cognitive characteristics*. Learners with mild disabilities. Needham Heights, MA: Allyn&Bacon, APearson Education Company

Revko,A. (2016). The Role of Human Potential for Sustainable Development in the Chernihiv Region of Ukraine. *Studia Periegetica nr. 1*(15). 99-114

Sternberg J. (2003). *Wisdom, Intelligence, and Creativity Synthesized*. New York. Cambridge University.

Smith, S.E.. (1997). *Participatory Action Research within The Global Context In Nurtured by Knoeledge: Learning to Do Participatory Action – Research*. S.E. Smith, D.G. William and N.A. Johnson (editor). New York: The Apex Press.

Stringer, E. (1996). *Action Research: A Handbook for Practitioners*. Thousand Oask: Sage Publications.

Susan Cloninger. (2009). *Theories of Personality Understanding Person*. 5th ed. New Jersey. Pearson Education, Inc.

Vygotsky, L. (1978). *Mind in society: the developmental of higher psychological process*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Walter, M. (2009). *Participatory Action Research. Social Research Methods*. In A. Bryman (Ed.), *Social Research Methods*. London: The Falmer Press.

Wing, J.; & Putney, L. (2002). *A vision of Vygotsky*. Boston: Allyn & Bacon.

IUCN ประเทศไทย และองค์กรแม่น้ำเพื่อชีวิต. (2555). *บันได 6 ขั้นการทำวิจัยไทบ้าน. โครงการสานเสวนาเรื่องการจัดการน้ำของประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง สิ่งพิมพ์หมายเลข 4*. กรุงเทพฯ: IUCN ประเทศไทย.

กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2553). *รายงานการวิจัยโครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว.

กาญจนา แก้วเทพ. (2553). *คุณลักษณะ&วิธีวิทยางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กาญจนา แก้วเทพ. (2548). *การวิจัย จากจุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้าย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กาญจนา ทองทั่ว. (2552). *ลี้ลาวิจัยไทบ้าน ถอดบทเรียน ประสบการณ์คนทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. เชียงใหม่: วนิตการพิมพ์.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553ก). *การจัดการตนเองของชุมชน*. กรุงเทพฯ: เอ็กเปเน็ด.

โกวิทย์ พวงงาม. (2553). *การจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์. (2550). *การสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : การเรียนรู้กระบวนการเสริมศักยภาพนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอห้วยใหญ่ และอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร*. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 4(1,2). 168-180.

สุนันต์ศักดิ์ บวรนนท์กุล. (2557). *การเสริมสร้างศักยภาพการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*. วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยปทุมธานี. 6(2).

จิรินทร์ ยอดมิ่ง และคนอื่น ๆ. (2557). *การศึกษาประวัติศาสตร์ไทพวนเพื่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เหมาะสมกับบริบทตำบลเกาะหวาย อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

จรรยา สุวรรณทัศน์. (2532). *จิตวิทยามนุษยนิยม*. สารานุกรมศึกษาศาสตร์ ฉบับที่ 9. (ม.ค.-ก.ย.). 47-52.

จิราภา เต็งไตรรัตน์ และคนอื่น ๆ. (2554). *จิตวิทยาทั่วไป*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

จีรพรรณ กาญจนะจิตรา. (2523). *การพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

จำปา ทองโสภิต และคนอื่น ๆ (2558). *การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หาด*

ทรายสูงบ้านลาดเจริญ ตำบลนาแว อำเภอยะรัง จังหวัดอุบลราชธานี. สำนักงาน

กองทุนสนับสนุนการวิจัย

ไฉน นารมย์และคนอื่น ๆ. (2558). *รูปแบบการสร้างรายได้ของครอบครัวเกษตรกรรุ่นใหม่ในระบบ*

เกษตรอินทรีย์ ตำบลกำแพง อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน

สนับสนุนการวิจัย.

ชนกนารถ บุญวัฒน์กุล. (2557). *การพัฒนาศักยภาพผู้เรียนทางการศึกษานอกระบบและ*

การศึกษาตามอัธยาศัยสู่การเปลี่ยนแปลงในศตวรรษที่ 21. *วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ.*

7(2). 15-27.

ชาญชัย วิทยาพูน และคนอื่น ๆ. (2560). *การศึกษาพืชสมุนไพร ภูมิปัญญากลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อการ*

อนุรักษ์พันธุ์ อย่างมีส่วนร่วมของกลุ่มสมุนไพรแปรรูปบ้านหัวน้ำแม่สะกิด ตำบลผาบ่อง

อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ชลธิรา ศรีสดี. (2557). *การพัฒนาคู่มือการสอนความคิดสร้างสรรค์สำหรับครูประถมโรงเรียน*

อานวยศิลป์. สารนิพนธ์ กศ.ม. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ดวงพร รังรองจิตภูมิ. (2552). *การพัฒนาระบบฐานข้อมูลองค์กรการเงินและสวัสดิการชุมชน*

สำหรับเครือข่ายออมบุญวันละหนึ่งบาท เพื่อสวัสดิการชุมชน สร้างทุนทางสังคมอย่างยั่งยืน

จังหวัดลำปาง. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ถวัลย์ พวงบุบผา. (2560). *การพัฒนารูปแบบการขยายผลการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมในเขต*

เทศบาล ตำบลวังผาง อำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน

สนับสนุนการวิจัย.

ทวี สุขโข และคนอื่น ๆ. (2560). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการ การจัดการท่องเที่ยวเชิง*

วัฒนธรรมบ้านดอนข้าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน หมู่ 7 ตำบลชนบท อำเภอชนบท

จังหวัดขอนแก่น. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นภาพร หะวานนท์ และคนอื่น ๆ. (2550). *ทฤษฎีฐานรากในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน.*

กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- นิรันดร์ จงวุฒิวะสน์. (2550). *สภาพัฒนากร กรมการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: จำไทยเพรส จำกัด.
- บัวขาว สีเฒ่าและคนอื่น ๆ. (2558). *การพัฒนารูปแบบตลาดชุมชน เพื่อสร้างความปลอดภัยด้าน
การผลิต และการบริโภคอาหาร กรณีตำบลนาทอง อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม*.
กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ประเวศ วะสี. (2541). *ประชาคมตำบล ยุทธศาสตร์เพื่อเศรษฐกิจพอเพียง ศิลธรรมและสุขภาพ*.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- ปทุมทิพย์ ม่านโคกสูง และคนอื่น ๆ. (2558). *การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่เหมาะสมกับพืช
ฤดูแล้งโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและภาคีเครือข่ายในเขตพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำ
ห้วยค้อ ตำบลเต่างอย อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ปัญญา ธีระวิทย์เลิศ และคนอื่น ๆ. (2559). *การพัฒนาศักยภาพนักวิจัยท้องถิ่นภาครัฐ จังหวัด
ชัยนาท. วารสารจันทร์เกษมสาร*. 19(37). 21-28.
- พัชรชาติ ตรีชัย. (2552). *การวิเคราะห์ความเป็นชุมชนเข้มแข็งของหมู่บ้านหนองกลางดง ตำบลศิลา
ลอย อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. ดุษฎีนิพนธ์ (รป.ด.)* กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยเกริก.
- พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์. (2517). *การสร้างพลังชุมชนโดยขบวนการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ: ไทย
วัฒนาพานิช.
- พัฒนา กิตติอาษา. (2548). *วิจัยท้องถิ่น เอ็ดจัสซี*. เชียงใหม่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พันธ์ทิพย์ รามสูตร. (2540). *การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม*. กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาการ
สาธารณสุขอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พิมพิมล พลเวียง. (2543). *ศักยภาพและผลในการดำเนินงานพัฒนาระบบการบริหารงานของสถาน
สงเคราะห์เด็กในสังกัดกรมประชาสงเคราะห์. ภาคนิพนธ์ พศ.ม.* กรุงเทพฯ: สถาบัน
บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เพชรน้อย ม่วงงาม. (2539). *ศักยภาพของชุมชน : กรณีศึกษาการจัดตั้งหมู่บ้านปลอดภัย จังหวัด
สุพรรณบุรี. ภาคนิพนธ์ รป.ม.(รัฐประศาสนศาสตร)*. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหาร
ศาสตร์.
- เพียงจันทร์ เสวตศรีสกุล และคนอื่น ๆ. (2548). *โครงการพัฒนานักวิจัยรุ่นเยาว์*. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พรทิพย์ ฉิมพงษ์ (2555). *การพัฒนาคู่มือการจัดกิจกรรมการเล่นเด็กไทยเพื่อส่งเสริม*

ความสามารถทางพหุปัญญาของเด็กปฐมวัย ในศูนย์พัฒนาเด็กปฐมวัยบ้านครูแมว จังหวัดสมุทรปราการ. สารนิพนธ์ กศ.ม. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ภาสกร บัวศรี และศักรินทร์ ชาญเสน. (2560). รูปแบบการพัฒนาความเข้มแข็งกลไกชุมชนในการป้องกันปัจจัยเสี่ยงของเด็กและเยาวชนจังหวัดหนองบัวลำภู. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มหาวิทยาลัยเกริก. (มปป.). คู่มือเทคนิคการทำวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกริก.

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี. (2550). เอกสารการฝึกอบรมและสัมมนาเชิงปฏิบัติการนักวิจัยทรัพยากรน้ำชุมชน. นครราชสีมา: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

มานพ ช่วยอินทร์ และคนอื่น ๆ. (2551). รายงานโครงการสัมมนาวิถีชุมชนบนเส้นทางงานวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยสำนักงานภาค.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). การพัฒนาชุมชนจากทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: บางกอกบล๊อค.

เยาวลักษณ์ ศิริสุวรรณ. (2539). ศักยภาพเทศบาลเมืองนครปฐมในการจัดการด้านอาชีวศึกษา.

วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.

วลัยวัลลภ์ พุ่มพิงพุท. (2554). การพัฒนาคู่มือการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนสาธิตแห่งมหาวิทยาลัยรังสิต. สารนิพนธ์ กศ.ม. (บริหารการศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

วิฑูกร กุหลาบศรี. (2541). ศักยภาพชุมชน : กรณีการจัดตั้งหมู่บ้านปลอดภัย จังหวัดสุพรรณบุรี," ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

วิมลพร ไบสนธิ. (2548). นักวิจัยชาวบ้าน นักคิด นักเคลื่อนไหวจากรากหญ้า. กรุงเทพฯ :

ศรีเรือน แก้วกังวาน. (2554). ทฤษฎีจิตวิทยาบุคลิกภาพ รู้เขารู้เรา. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

สนอง วรอุไร. (2555). การพัฒนาศักยภาพตนเอง. กรุงเทพฯ: บริษัทชุมทองอุตสาหกรรมและการพิมพ์จำกัด.

สถานนโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. 2560. ยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ.

กรุงเทพฯ: สถานนโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ.

สายพิน สันทัด และคนอื่น ๆ. (2551). การศึกษาความต้องการของการพัฒนาศักยภาพของชุมชน.

กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

สินธุ์ สโรบล. (2548). กระบวนทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่น จุดเปลี่ยนการพัฒนา. จดหมายข่าว “งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” สกว.สำนักงานภาค. 6(3). 12-13.

สินธุ์ สโรบล. (2552). วิถีวิทยาวิจัย เพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน : บทสังเคราะห์งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทย และประสบการณ์จากต่างประเทศ. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุทธิพงษ์ โฟงจาม และคนอื่น ๆ. (2559). การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีการเล่นของชุมชนต่อเด็กและเยาวชน บ้านหัวฝาย ตำบลโป่งน้ำร้อน อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สุรางค์ ไคว่ตระกูล. (2541). จิตวิทยาการศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สุริย์ เข้มทอง;& อโณทัย งามวิชัยกิจ. (2561). การพัฒนาศักยภาพบุคลากรด้านการบริการในธุรกิจโรงแรมขนาดเล็ก: กรณีศึกษาโรงแรมในจังหวัดเลย. วารสารวิชาการบริหารธุรกิจ สมาคมสถาบันอุดมศึกษาเอกชนแห่งประเทศไทย ในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 7(1).

เสรี พงศ์พิศ. (2547). ร้อยคำที่ควรรู้. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.

เสรี พงศ์พิศ. (2551). แนวคิดแนวปฏิบัติ ยุทธศาสตร์พัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: พลังปัญญา.

สมคิด แก้วทิพย์ และคนอื่น ๆ. (2559). โครงการการพัฒนาระบบและศักยภาพผู้สนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นรุ่นเยาว์ (Junior Staff Node Network: JSN) ในศตวรรษที่ 21 สู่สังคมแห่งการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

สมนึก ปัญญาสิงห์. (2532). การพัฒนาชุมชน. ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมพันธ์ เตชะอธิก และคนอื่น ๆ. (2560). คู่มือการวิจัยแก้ปัญหาชุมชน. ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์.

สถานนโยบายวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ. (2560). ยุทธศาสตร์การวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2560 – 2579). กรุงเทพฯ: โคคุน แอนด์ โค จำกัด.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบเอ็ด 2560-2564. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2555). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549)*. กรุงเทพฯ: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (2552). *การจัดทำคู่มือการปฏิบัติงาน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานฯ.
- สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2550). *คู่มือนักวิจัยใหม่*. กรุงเทพฯ: วงศ์สว่างการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2555). *วัฒนธรรมการวิจัย: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: ศรีบุรณคอมพิวเตอร์การพิมพ์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2554). *รายงานการวิจัยเรื่องการวิจัยและพัฒนากรอบคุณวุฒิแห่งชาติและวางแผนผลิตและพัฒนากำลังคนตามกรอบคุณวุฒิแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- อัฉรวิลา สโรบล. (2549). การมีส่วนร่วมของชุมชนดอยเต่าในการพัฒนาภูมิปัญญาด้านสิ่งทอ. *วารสารคหเศรษฐศาสตร์*. 49(1). มกราคม-เมษายน. (18-28).
- อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงศ์. (2540). *ระบบการศึกษากับชุมชน : ครอบคลุมความคิดและข้อเสนอเพื่อการศึกษาวิจัย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- องอาจ นัยพัฒน์. (2551). *การออกแบบการวิจัย: วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพและผสมผสานวิธีการ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ศิริพร ละม้ายนิล
วัน เดือน ปี เกิด	20 ธันวาคม 2528
สถานที่เกิด	สุรินทร์
วุฒิการศึกษา	พ.ศ. 2550 ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการพัฒนชุมชนเมือง (เกียรตินิยมอันดับ2) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2556 วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ พ.ศ. 2561 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์